

Εκθέσεις 71

Α. ΚΩΤΣΗ
Ε. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Ν. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ρ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ
Σ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ
Ι. ΚΑΤΣΕΛΙΔΗΣ

ΒΑΘΜΟΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

**ΒΑΘΜΟΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ**

Εκθέσεις 71

ΒΑΘΜΟΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Μελετητική Ομάδα ΚΕΠΕ

Αγάπη Κώτση, συντονίστρια

Έρση Αθανασίου

Νικόλαος Κ. Κανελλόπουλος

Ρωξάνη Καραγιάννη

Σωτήρης Παπαϊωάννου

Ιωάννης Κατσελίδης, εξωτερικός συνεργάτης

Αθήνα 2015

Copyright 2015
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα

ISBN: 978-960-341-109-3

ISSN: 1108-5797

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) είναι το μεγαλύτερο ερευνητικό ίδρυμα για την οικονομική επιστήμη στη χώρα μας. Ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδος, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία. Τότε του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: πρώτον, η κατάρτιση σχεδίων για βραχυχρόνια, μεσοχρόνια και μακροχρόνια προγράμματα ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Κυβέρνησης· δεύτερον, η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων και, τρίτον, η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Σήμερα το ΚΕΠΕ επικεντρώνεται στη διεξαγωγή εφαρμοσμένων οικονομικών ερευνών που ενδιαφέρουν την ελληνική οικονομία και, με την ιδιότητα του συμβουλευτικού οργάνου της Κυβέρνησης, παρέχει τεχνικές υπηρεσίες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών εντάσσεται και η δημοσίευση των σειρών: (α) Μελέτες, που είναι επιστημονικές μονογραφίες, (β) Εκθέσεις, που είναι κείμενα εφαρμοσμένης ανάλυσης με προτάσεις πολιτικής σε επίπεδο κλάδων, περιφερειών και άλλων οικονομικών θεμάτων, (γ) Εργασίες για Συζήτηση, που είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του ερευνητικού προσωπικού του Ιδρύματος. Οι εκδόσεις του ΚΕΠΕ από την ίδρυσή του έως σήμερα υπερβαίνουν τις 650. Το ΚΕΠΕ επίσης εκδίδει την τετραμηνιαία περιοδική έκδοση Οικονομικές Εξελίξεις και αναρτά στο Διαδίκτυο το μηνιαίο δελτίο οικονομικών εξελίξεων Ελληνική Οικονομία, με σκοπό να συμβάλλει στη συστηματική παρακολούθηση και ανάλυση της

ελληνικής οικονομικής συγκυρίας, καθώς και στο πεδίο διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής, αναλύοντας τις συνέπειες εναλλακτικών προσεγγίσεων σε επίκαιρα θέματα.

Το ΚΕΠΕ βρίσκεται σε επικοινωνία με αντίστοιχα επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού και ανταλλάσσει εκδόσεις, όπως και απόψεις και πληροφορίες, πάνω σε θέματα τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων και μεθόδων οικονομικής έρευνας, συμβάλλοντας και με αυτόν τον τρόπο στην προαγωγή της οικονομικής επιστήμης στη χώρα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αγορά εργασίας αποτελεί ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα ζητήματα που απασχόλησαν την αφηρημένη οικονομική θεωρία και την εφαρμοσμένη οικονομική πολιτική. Ο προσδιορισμός του μισθού ισορροπίας στο οικονομικό σύστημα, η κινητικότητα και οι δεξιότητες του συντελεστή παραγωγής εργασίας και το σύνολο των παραγόντων που επηρεάζουν τη συνολική προσφορά εργασίας και την αμοιβή της σε διάφορα χωρικά περιβάλλοντα είναι από τα θέματα που έχουν προκαλέσει πληθώρα μελετών και αντιπαραθέσεων στην επιστήμη.

Ένα από τα ζητήματα που έχουν απασχολήσει τα τελευταία χρόνια τους φορείς της οικονομικής πολιτικής και την κοινωνία στο σύνολό της είναι αυτό των «κλειστών επαγγελμάτων», των αγορών εργασίας όπου ισχύουν εμφανείς και αφανείς περιορισμοί και ρυθμίσεις με αποτέλεσμα πιθανές στρεβλώσεις και αρνητικά επακόλουθα για τη συνολική οικονομία.

Η ανά χείρας μελέτη αναλύει αυτό ακριβώς το θέμα: την επίδραση που άσκησε ο Νόμος 3919/2011 στο άνοιγμα κλειστών επαγγελμάτων στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Χρησιμοποιώντας θεωρητική ανάλυση αλλά και στηριζόμενη σε εξελικτική θεώρηση και στην εμπειρική πραγματικότητα στη χώρα μας, η συγγραφική ομάδα ανατέμνει τη μεταρρύθμιση που επιχειρήθηκε κάνοντας καίριες επισημάνσεις που μπορούν να αποδειχθούν χρήσιμες σε μια μελλοντική αξιολόγηση της οικονομικής πολιτικής σχετικά με την αγορά εργασίας στην Ελλάδα.

Προσωπικά θεωρώ εαυτόν ευτυχή που λίγο χρόνο μετά την ανάληψη της προεδρίας του ΚΕΠΕ έχω τη δυνατότητα να ευχηθώ καλό κατευόδιο στην παρούσα μελέτη. Εύχομαι να βρει το αναγνωστικό κοινό που της αξίζει και να προκαλέσει το διάλογο που τόσο έχει ανάγκη η χώρα μας στην παρούσα

δύσκολη οικονομική συγκυρία που καθιστά μελέτες όπως η παρούσα πολύτιμα εργαλεία ανάλυσης και δράσης.

Καθηγητής ΜΙΧΑΛΗΣ Μ. ΨΑΛΙΔΟΠΟΥΛΟΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Απρίλιος 2015

Η παρούσα έκθεση πραγματεύεται το σημαντικό θέμα της απελευθέρωσης των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα, όπου τα τελευταία χρόνια πραγματοποιήθηκαν σημαντικές μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης των αγορών και της διαμόρφωσης ενός πιο ανταγωνιστικού και περισσότερο ευέλικτου περιβάλλοντος. Η εργασία αποτελεί την πρώτη συστηματική αξιολόγηση των πρόσφατων νομοθετικών αλλαγών, με τη χρήση αναλυτικών μεθόδων που εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά στην περίπτωση της Ελλάδας. Αρχικά, καταγράφονται οι αλλαγές στο ρυθμιστικό πλαίσιο, που προέκυψαν με αφετηρία το Νόμο 3919/2011: «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων». Στη συνέχεια, οι μεταρρυθμίσεις αυτές αξιολογούνται ποιοτικά με βάση τον Οδηγό Αξιολόγησης των Συνθηκών Ανταγωνισμού του ΟΟΣΑ και ποσοτικά με τον υπολογισμό ενός σύνθετου δείκτη ρύθμισης. Επιπλέον, επιχειρείται μια εκ των προτέρων προσέγγιση των αναμενόμενων επιπτώσεων σε βασικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας όπως η απασχόληση, οι τιμές και η οικονομική ανάπτυξη.

Εκφράζονται ευχαριστίες στο προσωπικό των Υπουργείων που είναι αρμόδια για τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες που πραγματεύεται η παρούσα εργασία για τις πολύτιμες πληροφορίες και στοιχεία που μας απέστειλαν, και ιδιαίτερα στα στελέχη της Διεύθυνσης Τομέων Παραγωγής του Υπουργείου Οικονομικών για τη συμβολή τους στην ολοκλήρωση του έργου της μελετητικής ομάδας. Ευχαριστίες εκφράζονται, επίσης, προς το προσωπικό της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για την παροχή στοιχείων και τη φιλόλογο κα Ελένη Σουλτανάκη για την επιμέλεια του κειμένου της έκδοσης. Ευχαριστούμε θερμά τους κριτές για τα εποικοδομητικά σχόλια και τις παρατηρήσεις τους που συνέβαλαν στην αναθεώρηση και βελτίωση της εργασίας.

Την ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις έχουν αποκλειστικά οι συγγραφείς.

Η υπεύθυνη της Ομάδας
ΑΓΑΠΗ ΚΩΤΣΗ

Απρίλιος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	<i>Σελίδα</i>
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

1.1. Εισαγωγή	21
1.2. Το γενικό πλαίσιο.....	21
1.3. Πρόσφατες θεσμικές παρεμβάσεις.....	24
1.3.1. Ρυθμίσεις του Νόμου 3919/2011	24
1.3.2. Εφαρμογή του Νόμου 3919/2011 και πρόσθετες νομοθετικές ρυθμίσεις ..	28
1.4. Θεωρητικό πλαίσιο	33
1.4.1. Βασικές κατηγορίες περιορισμών	33
1.4.2. Λόγοι για την ύπαρξη περιορισμών στα επαγγέλματα.....	36
1.4.3. Επιχειρήματα κατά της ύπαρξης περιορισμών.....	39
1.4.4. Επιχειρήματα για την οικονομική σημασία των περιορισμών που αίρονται με την εφαρμογή του Νόμου 3919/2011	42
1.5. Βιβλιογραφική ανασκόπηση εμπειρικών μελετών.....	45
1.5.1. Διεθνείς μελέτες για τις επιπτώσεις των περιορισμών στα επαγγέλματα σε ευρωπαϊκές χώρες	45
1.5.2. Εκτιμώμενες επιδράσεις από την απελευθέρωση των αγορών	58
1.6. Περιορισμοί του ανταγωνισμού στην ελληνική οικονομία – Διαπιστώσεις.....	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1. Εισαγωγή	63
2.2. Καταγραφή νομικού καθεστώτος ανά επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα.....	63
2.3. Αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού βάσει του οδηγού του ΟΟΣΑ	64
2.4. Μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων	75
2.5. Αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης – Αναμενόμενες επιπτώσεις.....	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΡΥΘΜΙΣΗΣ – ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

3.1. Εισαγωγή	85
3.2. Έκταση και είδη των ρυθμίσεων – Κατάταξη των επαγγελματιών	86
3.3. Αποτίμηση των ρυθμίσεων με βάση τον Οδηγό Αξιολόγησης Συνθηκών Ανταγωνισμού σε επιλεγμένα επαγγέλματα	103
3.3.1. Κλάδος παροχής νομικών υπηρεσιών	103
3.3.2. Νόμιμοι ελεγκτές	126
3.3.3. Μηχανικοί	131
3.3.4. Φορτοεκφορτωτές	136
3.4. Δείκτες ρύθμισης	140

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ

4.1. Εισαγωγή	153
4.2. Περιορισμοί στην ανάλυση των επιπτώσεων	153
4.3. Ο ρόλος των επαγγελματιών – Χαρακτηριστικά της αγοράς	158
4.4. Συμμετοχή των επαγγελματιών σε βασικά οικονομικά μεγέθη	173
4.5. Αναμενόμενες επιπτώσεις στην απασχόληση	183
4.6. Αναμενόμενες επιπτώσεις στις τιμές	191
4.6.1. Γενικά	191
4.6.2. Χαρακτηριστικά εξέλιξης των τιμών των υπηρεσιών	192
4.6.3. Αναμενόμενες επιπτώσεις	196
4.7. Πιθανό συνολικό όφελος από την πτώση των τιμών των υπηρεσιών	206
4.7.1. Γενικά	206
4.7.2. Εκτιμήσεις για το μέσο εισόδημα κατά επάγγελμα	207
4.7.3. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το όφελος από την πτώση των τιμών των υπηρεσιών	215

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

223

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	235
--------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των επαγγελματιών (επισυνάπτεται σε μορφή cd).

ΠΙΝΑΚΕΣ

Σελίδα

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1: Επιστημονικά επαγγέλματα με σημαντικές διοικητικές ρυθμίσεις σε χώρες της Ε.Ε.	35
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1: Λίστα Ελέγχου Ανταγωνισμού	67
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2: Σύνθεση Δείκτη Ρυθμίσεων Εισόδου στο επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα	77
ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3: Σύνθεση Δείκτη Ρυθμίσεων Συμπεριφοράς στο επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα	80
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: Επαγγέλματα με σημαντικούς από την άποψη των επιπτώσεων περιορισμούς: είδη ρυθμίσεων και πορεία εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων απελευθέρωσης.....	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: Επαγγέλματα με λιγότερο σημαντικούς από την άποψη των επιπτώσεων περιορισμούς: είδη ρυθμίσεων και πορεία εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων απελευθέρωσης.....	98
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: Δείκτες ρύθμισης στις νομικές υπηρεσίες	142
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4: Δείκτες ρύθμισης σε επιστημονικά επαγγέλματα.....	143
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5: Δείκτες ρύθμισης στον κλάδο των μηχανικών	144
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6: Δείκτες ρύθμισης στον κλάδο υγείας (ιατρικά, παραϊατρικά & υγειονομικού ενδιαφέροντος επαγγέλματα και υπηρεσίες).....	146
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.7: Δείκτες ρύθμισης στους κλάδους των υπηρεσιών μεταφορών, εμπορίου και πολιτισμού-τουρισμού	149
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8: Δείκτες ρύθμισης στους κλάδους εκπαίδευσης-υπηρεσίες.....	151
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1: Συμμετοχή των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση, στις χώρες της Ευρωζώνης	176
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2: Συμμετοχή των επιμέρους κλάδων στο ΑΕΠ και στην απασχόληση, 2000, 2008-2011	178

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3:	Ετήσιες μεταβολές του δείκτη κύκλου εργασιών σε κλάδους υπηρεσιών (διορθωμένα στοιχεία, ως προς τον πραγματικό αριθμό εργάσιμων ημερών), (2005= 100,0)	180
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4:	Αριθμός απασχολούμενων ανά επαγγελματική ομάδα, 2004-2010.....	186
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5:	Απόλυτη και ποσοστιαία μεταβολή απασχολούμενων ανά επαγγελματική ομάδα, 2004-2010	187
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6:	Πληθωρισμός στις υπηρεσίες, μέσος όρος 1999-2008	194
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7:	Συμμετοχή των υπηρεσιών στη διαμόρφωση του Γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή, ετήσιες μεταβολές των τιμών και επίπτωση, 2000-2012.....	200
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8:	Λόγος μέσου όρου μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών σε σχέση με το μέσο όρο μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών του συνόλου των νοικοκυριών, των εργαζομένων και δείκτης εισοδήματος, 1998/99, 2008-2011.....	210
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.9:	Δείκτες εισοδήματος ανά επαγγελματική κατηγορία, 2003-2011.....	212
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.10:	Επιβάρυνση κόστους για τους χρήστες λόγω υψηλότερων τιμών για τις υπηρεσίες των επαγγελματιών εξαιτίας του περιορισμού του ανταγωνισμού, ΕΟΠ: Μέσος όρος 2008-2011, 2011, EU-SILC: Μέσος όρος 2003-2011, 2011.....	218

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1:	Αριθμός επαγγελματιών η άσκηση των οποίων περιορίζεται στους κατόχους συγκεκριμένων επαγγελματικών τίτλων στους τομείς των κατασκευών, του τουρισμού και της παροχής υπηρεσιών προς επιχειρήσεις	48
----------------	--	----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα προχώρησε σε μια εκτεταμένη αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου ρύθμισης της έναρξης και της λειτουργίας των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων. Κεντρικός στόχος της μεταρρύθμισης αυτής ήταν η προώθηση του ανταγωνισμού, καθώς σύμφωνα με σχετικές εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών (Ε.Ε., ΟΟΣΑ) πολλές από τις ρυθμίσεις που ίσχυαν προέβαλλαν σημαντικά εμπόδια στον ανταγωνισμό και δεν μπορούσαν να δικαιολογηθούν από την άποψη του δημοσίου συμφέροντος.

Στην παρούσα έκθεση διερευνώνται ποιοτικά και ποσοτικά η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων απελευθέρωσης στο βαθμό ρύθμισης των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων και οι επιπτώσεις τους σε βασικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας όπως οι τιμές, η απασχόληση και η οικονομική ανάπτυξη. Η έκθεση στηρίζεται σε σχετική εργασία που ανατέθηκε από το Υπουργείο Οικονομικών στο ΚΕΠΕ και αφορούσε τις πιθανές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις για τη χώρα μας από την εφαρμογή του *Νόμου 3919/2011: «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελματιών»*. Ο εν λόγω Νόμος αποτελεί την αρχή παρεμβάσεων με στόχο την απελευθέρωση της έναρξης και λειτουργίας σειράς επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων.

Καθώς η διαδικασία απελευθέρωσης βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη και προκύπτουν συνεχείς αλλαγές στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο, κρίθηκε σκόπιμο να τεθεί ένα χρονικό όριο για την αποτύπωση της κατάστασης και την αποτίμηση των αποτελεσμάτων, το οποίο ορίζεται ως το τέλος του 2012. Μέχρι και την ολοκλήρωση της εργασίας, το πεδίο εφαρμογής του Νόμου δεν ήταν απολύτως σαφές, καθώς δεν είχε ακόμα περατωθεί η διαδικασία των εξαιρέσεων, ενώ παράλληλα βρίσκονταν σε εξέλιξη νομοθετικές παρεμβάσεις για σειρά επαγγελματιών που απαιτούσαν εξειδικευμένες αλλαγές. Επομένως, η εκτίμηση των επιπτώσεων γίνεται κατά τη διαδικασία εφαρμογής των νομοθετικών παρεμβάσεων (*ex ante*) και όχι μετά την εφαρμογή τους ή και την πάροδο ικανού χρονικού διαστήματος από αυτήν (*ex post*), γεγονός που περιορίζει τη δυνατότητα καταγραφής των επιπτώσεων στα αντίστοιχα οικονομικά μεγέθη.

Η έκθεση περιλαμβάνει 5 Κεφάλαια. Ειδικότερα:

Στο *Κεφάλαιο 1* γίνεται κατ' αρχάς αναφορά στις γενικότερες οικονομικές αρχές, τις διεθνείς τάσεις και τους μηχανισμούς που οδήγησαν τη χώρα στις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, και ακολουθεί μία σύντομη παρουσίαση των κύριων θεσμικών αλλαγών που έλαβαν χώρα μέχρι και το τέλος του 2012. Εν συνεχεία παρουσιάζεται μία επισκόπηση της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας που αναφέρεται στο φαινόμενο των «κλειστών επαγγελματιών», με έμφαση στα επιχειρήματα υπέρ και κατά της επιβολής περιορισμών στην πρόσβαση ή την άσκηση των επαγγελματιών, στις οικονομικές επιπτώσεις από την ύπαρξη τέτοιων περιορισμών και στις επιπτώσεις από την απελευθέρωση των επαγγελματιών στο εισόδημα, τις τιμές, τον ανταγωνισμό και την απασχόληση. Γίνεται, επίσης, εκτενής αναφορά τόσο στη μεθοδολογία ανάλυσης του φαινομένου που υιοθετήθηκε από άλλους ερευνητικούς φορείς, όσο και στα αποτελέσματα διεθνών μελετών που περιλαμβάνουν και τη χώρα μας, ώστε να είναι εφικτή και η διενέργεια συγκρίσεων.

Στο *Κεφάλαιο 2* περιγράφεται η μεθοδολογία που υιοθετείται στην παρούσα έκθεση προκειμένου αφενός να διερευνηθεί, ποιοτικά και ποσοτικά, η αποτελεσματικότητα των ρυθμιστικών παρεμβάσεων για την απελευθέρωση των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων και αφετέρου να εκτιμηθούν οι αναμενόμενες επιπτώσεις της απελευθέρωσης σε βασικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας. Η μεθοδολογία αφορά στην καταγραφή του νομικού καθεστώτος των επαγγελματιών που επηρεάζονται από την εφαρμογή του Ν.3919/2011, στην ποιοτική αποτύπωση των επιπτώσεων του ρυθμιστικού πλαισίου που ίσχυε (και επομένως και των αλλαγών του) στον ανταγωνισμό, στη μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων πριν και μετά την εφαρμογή των θεσμικών αλλαγών, στην αποτύπωση του ρόλου και της οικονομικής βαρύτητας των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων και της συμμετοχής τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, και, τέλος, στον προσδιορισμό των επιπτώσεων που συνεπάγονται οι αλλαγές στη λειτουργία των επαγγελματιών για την απασχόληση, τις τιμές και την οικονομική ανάπτυξη.

Στο *Κεφάλαιο 3*, με βάση την αναλυτική εξέταση του θεσμικού καθεστώτος πριν και μετά την εφαρμογή των πρόσφατων νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθούν η έκταση και τα είδη των ρυθμίσεων κατά επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας καθώς και οι μεταβολές τους. Στη συνέχεια εφαρμόζεται σε συγκεκριμένα

επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες ο «Οδηγός αξιολόγησης συνθηκών ανταγωνισμού» του ΟΟΣΑ, ο οποίος αποτελεί ένα εργαλείο για την ποιοτική αποτύπωση των επιπτώσεων του ρυθμιστικού πλαισίου που ίσχυε (και επομένως και των αλλαγών του) στον ανταγωνισμό. Τέλος για σειρά επαγγελματών υπολογίζονται δείκτες ρύθμισης εισόδου και συμπεριφοράς πριν και μετά τις νομοθετικές παρεμβάσεις.

Στο *Κεφάλαιο 4* αποτυπώνεται η οικονομική βαρύτητα των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις προαναφερθείσες παρεμβάσεις, η συμμετοχή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, οι εξελίξεις και οι επιδόσεις τα τελευταία χρόνια και η θέση της Ελλάδας σε σύγκριση με τις χώρες της Ε.Ε. Γίνεται, επίσης, προσπάθεια να προσδιορισθούν οι αναμενόμενες επιπτώσεις από τις προβλεπόμενες αλλαγές στη λειτουργία των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων σε οικονομικά μεγέθη όπως οι τιμές, η απασχόληση και η οικονομική ανάπτυξη.

Στο *Παράρτημα*, το οποίο επισυνάπτεται στην έκθεση σε ηλεκτρονική μορφή, περιγράφεται συνοπτικά το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση με στόχο να εντοπισθούν τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες τα οποία παρουσιάζουν τους σημαντικότερους περιορισμούς. Ειδικότερα, εξετάζεται το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία των επαγγελματιών που εκτός από τη διαδικασία αδειοδότησης υφίστανται και άλλους περιορισμούς και των επαγγελματιών για τα οποία προβλέπονται ειδικές ρυθμίσεις, ενώ γίνεται συνοπτική αναφορά στα επαγγέλματα κάθε κλάδου για τα οποία προβλέπεται μόνο διαδικασία αδειοδότησης. Περιγράφονται επίσης οι αλλαγές που επιφέρουν πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση, κυρίως ο Νόμος 3919/2011, και μεταγενέστερες νομοθετικές ρυθμίσεις μέχρι και το τέλος του 2012, που θεσπίστηκαν συνεπεία του Νόμου σε κάθε επάγγελμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ: ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

1.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις γενικότερες οικονομικές αρχές, τις διεθνείς τάσεις και τους μηχανισμούς που οδήγησαν τη χώρα στις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις. Αρχικά περιγράφονται εν συντομία οι κύριες θεσμικές αλλαγές που έλαβαν χώρα μέχρι τα τέλη του 2012 και αφορούσαν την απελευθέρωση επαγγελματών/οικονομικών δραστηριοτήτων. Στη συνέχεια παρατίθεται η επισκόπηση της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας που αναφέρεται στο φαινόμενο των «κλειστών επαγγελματών» δίνοντας έμφαση στα επιχειρήματα υπέρ και κατά της επιβολής περιορισμών στην πρόσβαση ή την άσκηση των επαγγελματών, στις οικονομικές επιπτώσεις από την ύπαρξη τέτοιων περιορισμών καθώς και στις επιπτώσεις από την απελευθέρωση των επαγγελματών στο εισόδημα, τις τιμές, τον ανταγωνισμό και την απασχόληση. Στην επισκόπηση γίνεται εκτενής αναφορά τόσο στη μεθοδολογία ανάλυσης του φαινομένου που υιοθετήθηκε από άλλους ερευνητικούς φορείς, όσο και στα αποτελέσματα διεθνών μελετών που περιλαμβάνουν και τη χώρα μας, ώστε να είναι εφικτή η διενέργεια συγκρίσεων.

1.2. Το γενικό πλαίσιο

Η περίοδος μετά από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίστηκε, σε πολλές χώρες, από εκτεταμένο κρατικό παρεμβατισμό. Στην περίοδο αυτή, ισχυρά ιδεολογικοπολιτικά ρεύματα που αμφισβητούσαν την κοινωνική αποτελεσματικότητα των ελεύθερων αγορών ως εργαλείου κατανομής των πόρων και του εισοδήματος και θεωρητικά σχήματα που ήταν συνυφασμένα με τα ρεύματα αυτά, ευνοούσαν τον κρατικό παρεμβατισμό ως εναλλακτικό εργαλείο για τη ρύθμιση της οικονομίας, με το επιχείρημα ότι θα οδηγούσε σε κοινω-

νικά ικανοποιητικότερα αποτελέσματα απ' ό,τι οι αγορές. Οι αντιλήψεις και οι πολιτικές άρχισαν να μεταβάλλονται και να ευνοούν την ελεύθερη αγορά ως εργαλείο κατανομής των πόρων τις τελευταίες δεκαετίες, γεγονός που έστρεψε τις προτιμήσεις προς την ανταγωνιστική αγορά και προς τον περιορισμό του ρόλου του κράτους, με την προσδοκία υψηλότερων οικονομικών επιδόσεων.

Στην εποχή μας, βασική οικονομική αρχή που γίνεται ευρέως δεκτή είναι ότι δεν πρέπει να υπάρχουν περιορισμοί ή φραγμοί στην ελεύθερη λειτουργία των αγορών, παρά μόνο για σαφείς και συγκεκριμένους λόγους σε σχέση με τους οποίους εκτιμάται ότι το κοινωνικό όφελος από τη θέσπιση του περιορισμού ή του φραγμού υπερβαίνει την κοινωνική ζημία από τον συνακόλουθο περιορισμό του ανταγωνισμού. Άρρηκτα δεμένη με την αρχή αυτή είναι και μια δεύτερη, σύμφωνα με την οποία το κράτος έχει την ευθύνη της προστασίας του ανταγωνισμού στην αγορά, έτσι ώστε να προλαμβάνονται ή να καταπολεμούνται μονοπωλιακές καταστάσεις και άλλα συναφή φαινόμενα, που τείνουν να εξουδετερώσουν τα κοινωνικά οφέλη από την ανταγωνιστική λειτουργία των αγορών. Το κράτος, δηλαδή, όχι μόνο δεν πρέπει από μόνο του να παρεμβάλλει εμπόδια στην ανταγωνιστική λειτουργία των αγορών, χωρίς να συντρέχουν σαφείς και συγκεκριμένοι λόγοι δημοσίου συμφέροντος, αλλά αντίθετα πρέπει να καταπολεμά κάθε ρύθμιση ή πρακτική με την οποία παράγοντες της αγοράς επιδιώκουν τον περιορισμό του ανταγωνισμού προς ίδιο όφελος και σε βάρος του κοινού συμφέροντος.

Η προστασία του δημοσίου συμφέροντος απαιτεί συχνά την παρέμβαση του κράτους στη λειτουργία των αγορών με διάφορους τρόπους. Πολλές φορές όμως, τέτοιου είδους παρεμβάσεις τείνουν να περιορίζουν τον ανταγωνισμό και να επιβαρύνουν το κόστος λειτουργίας της οικονομίας. Καθώς διανύουμε περίοδο έντασης του διεθνούς ανταγωνισμού και μείωσης των οικονομικών φραγμών μεταξύ χωρών, σε πολλές χώρες, στην προσπάθεια τόνωσης της ανταγωνιστικότητας, εξετάζεται προσεκτικά εδώ και αρκετά χρόνια η σκοπιμότητα ποικίλων μορφών παρέμβασης στη λειτουργία των αγορών, έτσι ώστε όσες από αυτές δεν κρίνονται απαραίτητες να αρθούν και στις υπόλοιπες να δοθούν μορφές που παρεμποδίζουν λιγότερο τον ανταγωνισμό και επιβαρύνουν λιγότερο το κόστος. Η κριτική αυτή εξέταση δεν περιορίζεται σε φραγμούς που επιβλήθηκαν σε παλαιότερες περιόδους, όταν οι αντιλήψεις ευνοούσαν την κρατική παρέμβαση και ο διεθνής ανταγωνισμός δεν ήταν τόσο έντονος όσο σήμερα, αλλά επεκτείνεται σε κάθε μορφής παρέμβαση, αφού οι συνθήκες μεταβάλλονται και η πείρα που σωρεύεται διεθνώς προσφέρει νέες δυνατότητες.

Στην Ελλάδα, ο κρατικός παρεμβατισμός στη λειτουργία των αγορών, στις διάφορες μορφές του, υπήρξε εκτεταμένος, τόσο για τους γενικότερους ιδεολογικοπολιτικούς λόγους που προαναφέρθηκαν, όσο και για λόγους που συνδέονται με τις ιδιαιτερότητες της ιστορικής πορείας της χώρας. Είναι δε αλήθεια ότι, είτε γιατί το κοινό είχε εθιστεί στην τακτική αυτή, είτε γιατί η επικράτησή της ήταν εν μέρει αποτέλεσμα των προτιμήσεων και των αντιλήψεων του κοινού, είτε και γιατί όντως στην Ελλάδα, σε αρκετές περιπτώσεις ή κατά περιόδους, δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις για υγιή λειτουργία των αγορών, πολλοί το θεωρούσαν φυσικό και είχαν την απαίτηση το κράτος να παρεμβαίνει ενεργά στις αγορές. Ωστόσο, την τελευταία 20ετία περίπου, κάτω και από την πίεση που ασκούσαν οι συνθήκες λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας μέσα στην Ε.Ε., λόγω συμβατικών υποχρεώσεων έναντι της, λόγω του εντεινόμενου διεθνούς ανταγωνισμού και των πιέσεων που αυτός ασκεί αλλά και λόγω των διεθνών τάσεων, βρίσκεται σε εξέλιξη μια διαδικασία κριτικής εξέτασης των διάφορων παρεμβατικών ρυθμίσεων, υπό το φως της οικονομικής θεωρίας και των πορισμάτων εμπειρικών αναλύσεων για τα αποτελέσματα συγκεκριμένων μορφών παρέμβασης σε άλλες χώρες. Απόρροια της διαδικασίας αυτής είναι ο σταδιακός περιορισμός του κρατικού παρεμβατισμού στις αγορές και η προοδευτική απελευθέρωσή τους.

Στο πλαίσιο αυτό, και ενώ αναγνωρίζεται ότι ορισμένες ρυθμίσεις είναι δικαιολογημένες, ευρύτατος ήταν κατά τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας και ο προβληματισμός σε σχέση με τη σκοπιμότητα ύπαρξης κανονιστικών ρυθμίσεων και την αναγκαιότητα προώθησης μεταρρυθμίσεων ή εκσυγχρονισμού συγκεκριμένων κανόνων που διέπουν τη λειτουργία των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων. Στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον έχουν συντελεστεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη διαδικασίες απελευθέρωσης της λειτουργίας των επαγγελματιών που δεν θα μπορούσαν να μας αφήσουν αδιάφορους. Οι μεταβολές αυτές, πολλές από τις οποίες προωθούνται και από διεθνείς οργανισμούς, δημιουργούν εκ των πραγμάτων πίεση και για τη δική μας προσαρμογή σε αυτές, ως προϋπόθεση για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μας. Καθυστερήσεις στην προσαρμογή προκαλούν δυσμενείς εντυπώσεις για τη χώρα μας, οι οποίες έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη.

Εκτός των ανωτέρω, αμεσότερες πιέσεις για προσαρμογή και άρση των αδικαιολόγητων παρεμβάσεων στη λειτουργία των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων έχουν ασκηθεί πιο πρόσφατα τόσο από την πλευρά της Ε.Ε., όσο και στο πλαίσιο του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής της χώρας.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις πιέσεις από πλευράς Ευρώπης, η Ε.Ε. προωθεί εδώ και αρκετά χρόνια μεταβολές στους κανόνες λειτουργίας των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, με στόχο τη δημιουργία ανταγωνιστικότερων συνθηκών, οι οποίες δεσμεύουν και τη χώρα μας ως μέλος. Ήδη από το 2000 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας, όπου θεσπίστηκε ένα πρόγραμμα οικονομικών μεταρρυθμίσεων με στόχο να καταστεί η Ε.Ε. η πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία του κόσμου, οι επαγγελματικές υπηρεσίες θεωρήθηκε ότι μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας, αφενός διότι αποτελούν σημαντικές εισροές για την ανάπτυξη της οικονομίας και των επιχειρήσεων και συνεπώς η ποιότητα και η ανταγωνιστικότητά τους έχει σημαντικά δευτερογενή αποτελέσματα, και αφετέρου λόγω της μεγάλης άμεσης σπουδαιότητάς τους για τους καταναλωτές. Στο πνεύμα αυτό, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισε στα τέλη του 2006 την Οδηγία 2006/123 «σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά». Οι διατάξεις της Οδηγίας δεσμεύουν τις χώρες-μέλη της Ε.Ε. ως προς τους γενικούς κανόνες ρύθμισης της αγοράς υπηρεσιών, προβλέποντας την άρση αδικαιολόγητων περιορισμών, με σκοπό τη διευκόλυνση της ελεύθερης εγκατάστασης των παρόχων υπηρεσιών και την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών στην ενιαία αγορά.

Όσον αφορά τις πιέσεις από την πλευρά του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής της χώρας, ήδη στο πρώτο Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής περιλαμβάνονταν δεσμεύσεις τόσο για την άρση αδικαιολόγητων παρεμβάσεων σε συγκεκριμένα επαγγέλματα (δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, φαρμακοποιοί, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, ορκωτοί ελεγκτές), όσο και για την εφαρμογή της Οδηγίας 2006/123 της Ε.Ε. Επιπλέον, η άρση περιορισμών σε συγκεκριμένα επαγγέλματα και οικονομικές δραστηριότητες προβλεπόταν και στα δύο επόμενα Μνημόνια.

1.3. Πρόσφατες θεσμικές παρεμβάσεις

1.3.1. Ρυθμίσεις του Νόμου 3919/2011

Στις αρχές του 2011, και παρά τις αλλαγές που είχαν ήδη συντελεστεί μέχρι τότε προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, εξακολουθούσαν ακόμη να βρίσκονται σε ισχύ στη χώρα

μας πολλές παρεμβατικές διατάξεις σχετικά με την έναρξη και τη λειτουργία ικανού αριθμού επαγγελματιών. Οι διατάξεις αυτές δεν ήταν καθόλου σαφές ότι μπορούσαν να δικαιολογηθούν από την άποψη του δημοσίου συμφέροντος. Επρόκειτο είτε για κρατικές ρυθμίσεις, είτε για ρυθμίσεις που είχαν θεσπιστεί από επαγγελματικούς φορείς και οι οποίες επέβαλλαν ή ευνοούσαν αντι-ανταγωνιστικές συμπεριφορές ή ενίσχυαν τα αποτελέσματά τους.

Στο ως άνω πλαίσιο η Ελλάδα προχώρησε το Μάρτιο του 2011 στη θέσπιση του οριζόντιου Νόμου 3919/2.3.2011: «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων»/ΦΕΚ 32 Α', με στόχο την κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση σειράς επαγγελμάτων/οικονομικών δραστηριοτήτων, αποσκοπώντας στην απελευθέρωση της λειτουργίας τους. Στον προαναφερθέντα νόμο προβλέπονται επιπλέον ειδικές ρυθμίσεις για συγκεκριμένα επαγγέλματα –συμβολαιογράφους, δικηγόρους, δικηγορικές εταιρείες, μηχανικούς, νόμιμους ελεγκτές– καθώς και εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής (Κεφάλαιο Β').

Οι κύριες ρυθμίσεις του Νόμου 3919/2011 συνοψίζονται ως ακολούθως:

Για την πρόσβαση σε επαγγέλματα και την άσκησή τους ισχύει η αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας (άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος). Οι διατάξεις της ισχύουσας νομοθεσίας που αφορούν στην πρόσβαση και την άσκηση επαγγελμάτων επιβάλλεται να ερμηνεύονται σε αρμονία προς την αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας και της προστασίας του ανταγωνισμού (Κεφάλαιο Α', άρθρο 2).

Οι προβλεπόμενοι από την ισχύουσα νομοθεσία περιορισμοί που αφορούν στην πρόσβαση και την άσκηση επαγγελμάτων, πέραν εκείνων για τα οποία προβλέπεται ρύθμιση στο Κεφάλαιο Β', καταργούνται μετά την πάροδο τεσσάρων μηνών από τη δημοσίευση του Νόμου (Κεφάλαιο Α', άρθρο 2). Οι περιορισμοί νοούνται ως εξής:

1. Η ύπαρξη περιορισμένου αριθμού προσώπων, τα οποία δικαιούνται να ασκήσουν το επάγγελμα σε όλη την επικράτεια ή σε ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, είτε αυτός ο αριθμός ορίζεται ευθέως είτε προσδιορίζεται εμμέσως βάσει πληθυσμιακών ή άλλων κριτηρίων και η χορήγηση διοικητικής άδειας για την άσκηση του επαγγέλματος μόνο προς συμπλήρωση του αριθμού τούτου.
2. Η εξάρτηση της χορήγησης διοικητικής άδειας για την άσκηση επαγγέλματος από την εκτίμηση διοικητικής αρχής ως προς την ύπαρξη πραγμα-

τικής ανάγκης προς τούτο, που θεωρείται συντρέχουσα όταν η προσφορά υπηρεσιών εκ μέρους των προσώπων που έχουν ήδη αδειοδοτηθεί για την άσκηση του επαγγέλματος δεν είναι ικανοποιητική για το κοινωνικό σύνολο, είτε καθ' όλη την επικράτεια είτε σε ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, εν όψει αφενός του αριθμού των προσώπων που ασκούν το επάγγελμα και αφετέρου των προς ικανοποίηση αναγκών του κοινωνικού συνόλου, ως αποδέκτη των υπηρεσιών αυτών.

3. Η απαγόρευση για ένα πρόσωπο της άσκησης επαγγέλματος έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, εντός του οποίου και μόνο είναι αυτή επιτρεπτή.
4. Η επιβολή της ύπαρξης ελάχιστων αποστάσεων μεταξύ εγκαταστάσεων των ατόμων που ασκούν το επάγγελμα.
5. Η απαγόρευση για ένα πρόσωπο της δημιουργίας περισσότερων εγκαταστάσεων ή επαγγελματικής δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις, σε ένα ή περισσότερα γεωγραφικά διαμερίσματα.
6. Η πρόβλεψη αποκλειστικής δυνατότητας ή απαγόρευσης διάθεσης είδους αγαθών από ορισμένη κατηγορία επαγγελματιών εγκαταστάσεων.
7. Η επιβολή ασκήσεως επαγγέλματος ή η απαγόρευση της ασκήσεώς του υπό ορισμένη ή ορισμένες εταιρικές μορφές ή ο αποκλεισμός της ασκήσεώς του υπό εταιρική μορφή, επιτρεπομένης μόνο της ατομικής ασκήσεως αυτού.
8. Η επιβολή περιορισμών σχετιζομένων με τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου συναπτομένων προς την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας.
9. Η επιβολή υποχρεωτικών κατώτατων τιμών ή αμοιβών για τη διάθεση αγαθών ή την προσφορά υπηρεσιών, είτε αυτές ορίζονται ευθέως είτε προσδιορίζονται εμμέσως με την εφαρμογή συντελεστή κέρδους ή με άλλο ποσοστιαίο υπολογισμό.
10. Η επιβολή υποχρέωσης στον ασκούντα να προσφέρει μαζί με τη δική του υπηρεσία άλλες συγκεκριμένες υπηρεσίες.

Στο ίδιο άρθρο προβλέπεται επίσης ότι με Π.Δ. που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου μπορεί να αρθούν και άλλοι περιορισμοί πέραν των δέκα προαναφερομένων.

- Είναι δυνατή η θέσπιση εξαιρέσεων από τις προαναφερθείσες ρυθμίσεις σε ορισμένο επάγγελμα και η διατήρηση σε ισχύ κάποιου από τους προα-

ναφερόμενους περιορισμούς ως έχει ή με ηπιότερη μορφή, με Π.Δ., που εκδίδεται με πρόταση του αρμόδιου Υπουργού και του Υπουργού Οικονομικών εντός τεσσάρων (4) μηνών από την ψήφιση του Νόμου εάν: α) με τον περιορισμό αυτόν επιδιώκεται η εξυπηρέτηση επιτακτικού λόγου δημοσίου συμφέροντος, β) είναι πρόσφορο και αναγκαίο μέσο για την εξυπηρέτησή του και γ) δεν εισάγει άμεσα ή έμμεσα διακρίσεις ανάλογα με την ιθαγένεια ή όσον αφορά τις επιχειρήσεις ανάλογα με την έδρα τους.

- Η απαίτηση προηγούμενης διοικητικής άδειας για την άσκηση των επαγγελματιών παύει να ισχύει μετά την πάροδο τεσσάρων (4) μηνών από τη δημοσίευση του Νόμου, δηλαδή από 3/7/2011, πέραν εκείνων για τα οποία προβλέπεται ρύθμιση στο Κεφάλαιο Β΄.
- Το κάθε επάγγελμα ασκείται ελευθέρως μετά την πάροδο τριμήνου από την αναγγελία ενάρξεως ασκήσεώς του, η οποία συνοδεύεται από τα νόμιμα δικαιολογητικά για την πιστοποίηση της συνδρομής των νόμιμων προϋποθέσεων, στην κατά τις ισχύουσες στο χρονικό εκείνο σημείο διατάξεις αρμόδια προς αδειοδότηση διοικητική αρχή. Η αρμόδια για την αδειοδότηση διοικητική αρχή δύναται εντός τριών (3) μηνών από τη λήψη της αναγγελίας να απαγορεύσει την άσκηση επαγγέλματος στην περίπτωση που δεν συγκεντρώνονται οι νόμιμες προϋποθέσεις για αυτό ή δεν προκύπτει η συνδρομή τους από τα υποβληθέντα στοιχεία (Κεφάλαιο Α΄, άρθρο 3).
- Στο Κεφάλαιο Β΄ προβλέπονται ειδικές ρυθμίσεις για τους συμβολαιογράφους (άρθρο 4), τους δικηγόρους (άρθρο 5), τις δικηγορικές εταιρείες (άρθρο 6) τους μηχανικούς (άρθρο 7) και τους νόμιμους ελεγκτές (άρθρο 8).
- Στο Άρθρο 9 του Κεφαλαίου Β΄ προβλέπονται οι εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής. Ειδικότερα: οι διατάξεις του Νόμου δεν εφαρμόζονται για τις επαγγελματικές δραστηριότητες οδικών εμπορευματικών μεταφορών που ρυθμίζονται με το Ν. 3887/2010 (ΦΕΚ 174 Α΄) και φαρμακοποιών που ρυθμίζονται με το Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α΄). Επίσης οι διατάξεις του άρθρου 3 δεν θίγουν την εφαρμογή των διατάξεων της παρ. 2 του άρθρου 2 του Π.Δ. 344/2000 (ΦΕΚ 297 Α΄) το οποίο αφορά στην άσκηση των γεωτεχνικών επαγγελματιών (γεωπόνου, δασολόγου, κτηνιάτρου, γεωλόγου και ιχθυολόγου). Εξακολουθεί, δηλαδή, κατ' εξαίρεση να ισχύει η προϋπόθεση άδειας άσκησης επαγγέλματος, η οποία χορηγείται και ανανεώνεται με απόφαση του Δ.Σ. του Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, ύστερα από αίτηση του ενδιαφερομένου.

Σημειώνεται ότι στο Νόμο δεν καλύπτονται ρυθμίσεις για τη διαφήμιση, οι οποίες ωστόσο έχουν προβλεφθεί στο Ν. 3844/2010¹ που αναφέρεται στην προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123.

1.3.2. Εφαρμογή του Νόμου 3919/2011 και πρόσθετες νομοθετικές ρυθμίσεις

Η εφαρμογή του Ν. 3919/2011 προϋπέθετε ορισμένα βήματα, προς την κατεύθυνση των οποίων κινήθηκαν οι αρμόδιοι φορείς μετά την ψήφισή του. Μέσω των βημάτων αυτών, θα ήταν δυνατή η πληρέστερη προσέγγιση του συνόλου των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονταν από το Νόμο, ο προσδιορισμός του αριθμού και του είδους των περιορισμών που υφίσταντο, ο εντοπισμός πιθανών αντιφάσεων προηγούμενων νομοθετικών ρυθμίσεων με τις προβλεπόμενες από το Ν. 3919/2011 και η θεσμοθέτηση των αναγκαίων νομοθετημάτων για την ενεργοποίησή του.

Σε σχέση με την προβλεπόμενη από το Άρθρο 2 διαδικασία θέσπισης εξαιρέσεων από τις ρυθμίσεις του Νόμου για κάποιο επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα και τη διατήρηση σε ισχύ κάποιων περιορισμών ως έχουν ή με ηπιότερη μορφή για λόγους δημοσίου συμφέροντος, το Υπουργείο Οικονομικών ζήτησε από τα Υπουργεία, εντός της προβλεπόμενης τετράμηνης μεταβατικής περιόδου, να μεριμνήσουν για την έκδοση Π.Δ. για τη διατήρηση σε ισχύ περιορισμών από τους αναφερόμενους στο Νόμο (παράγραφος 4 του άρθρου 2), τη θέσπιση εξαίρεσης ως προς ορισμένο επάγγελμα και τη διατήρηση του νομικού καθεστώτος της προηγούμενης διοικητικής άδειας (παράγραφος 2 του άρθρου 3), εφόσον η διατήρησή της επιβάλλεται από επιτακτικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας. Εντός του προβλεπόμενου μεταβατικού σταδίου οι φορείς εξέφρασαν την πρόθεση για τη διατήρηση είτε περιορισμών είτε αδειοδότησης σε 38 επαγγέλματα, αλλά είχαν υποβληθεί μόνο 4 σχέδια Π.Δ., από τα οποία στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας προωθήθηκε το Π.Δ. του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που αφορούσε τους δικαστικούς επιμελητές.

¹ Νόμος 3844/2010: Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά και άλλες διατάξεις. 3 Μαΐου 2010 (ΦΕΚ 63Α).

Στα πλαίσια ολοκλήρωσης της διαδικασίας των εξαιρέσεων από την εφαρμογή του Νόμου και της διατήρησης του νομικού καθεστώτος της προηγούμενης διοικητικής άδειας, εφόσον η διατήρησή της επιβάλλεται από επιτακτικούς λόγους δημοσίου συμφέροντος, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, έχουν εκδοθεί γνωμοδοτήσεις για τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες:

- αρμοδιότητας του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη-Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας: κατασκευή και εμπορία όπλων, εκρηκτικών υλών, γόμωση φυσιγγίων, πυροτεχνίας και φωτοβολίδων, λειτουργία και εργασία προσωπικού σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ασφάλειας και γραφεία έρευνας (13/VI/2012-12/1/2012),
- αρμοδιότητας του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας: λογιστικής-φοροτέχνης (15/VI/2012-12/1/2012),
- αρμοδιότητας Υπουργείου Οικονομικών: Αναλογιστή (14/VI/2012-12/1/2012), ορκωτός εκτιμητής (16/VI/2012-12/1/2012),
- αρμοδιότητας του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων: κρεοπώλης, εργαζόμενος στα σφαγεία και τις επιχειρήσεις τεμαχισμού κρέατος, λειτουργία πτηνο-κτηνοτροφικών μονάδων (17/VI/2012-27/1/2012), εμπορία και παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού καλλιεργούμενων φυτικών ειδών και εμπορία λιπασμάτων (19/VI/2012),
- αρμοδιότητας του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού: συντηρητής έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, αρχαιοπώλης-έμπορος νεοτέρων μνημείων, ξεναγός (18/VI/2012-1/2/2012),
- αρμοδιότητας του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων: διδασκαλία σε φροντιστήρια και κέντρα ξένων γλωσσών, διδασκαλία κατ' οίκον, ιδιωτικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φροντιστήρια και κέντρα ξένων γλωσσών, Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης, Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης, Κέντρα Μεταλυκειακής Εκπαίδευσης, Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών (20/VI/2012-29/2/2012),
- αρμοδιότητας του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη - Αρχηγείου Λιμενικού Σώματος: Οργανισμός πιστοποίησης αυτοδυτών, παροχής καταδυτικών υπηρεσιών αναψυχής, εκμισθωτής θαλασσίων μέσων αναψυχής, λεμβουχικές εργασίες, ρυμουλκικές εργασίες, άσκηση υπαίθριου εμπορίου (στάσιμου - πλανόδιου) επί πλοίων, λειτουργία καζίνων επί ελληνικής σημαίας επιβατηγών πλοίων διεθνών πλόων, εκμισθωτής θαλασσίων μέσων αναψυχής,

ναυαγοσώστης, λειτουργία καταστήματος υγειονομικού ενδιαφέροντος επί μόνιμα αγκυροβολημένων πλοίων ή πλωτών ναυπηγημάτων, λειτουργία καταστήματος υγειονομικού ενδιαφέροντος επί θαλασσοπλοούντων πλοίων (22/VII/2012-16/5/2012),

- αρμοδιότητας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας: καπνοπώλης (23/VII/2012),
- αρμοδιότητας Υπουργείου Υγείας: δομές κοινωνικής πρόνοιας (25/VII/2012),
- αρμοδιότητας Υπουργείου Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής: παραγωγή, εμπορία και διάθεση πετρελαιοειδών προϊόντων, εταιρείες παροχής αερίου, γομωτής-πυροδότης (26/VII/2012).

Στην κατεύθυνση της ενεργοποίησης του Νόμου μέχρι το τέλος του 2012 προωθήθηκαν τα παρακάτω νομοθετήματα: α) Από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εκδόθηκε Π.Δ. για αύξηση των οργανικών θέσεων των συμβολαιογράφων κατά 400 θέσεις στο σύνολο της χώρας και Κ.Υ.Α. για τον καθορισμό της αναλογικής αμοιβής των συμβολαιογράφων, ενώ εκκρεμούσε η έκδοση Π.Δ. για τον ορισμό αναλογικής αμοιβής δικηγόρων και για την αναπροσαρμογή των ποσοστών επί των ποσών αναφοράς για δικηγόρους. β) Από το Υπουργείο Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων εκδόθηκε η απόφαση με αρ. ΔΜΕΟ/οικ./2614/27-6-2011 σύμφωνα με την οποία προσαρμόζονται οι διατάξεις της Υ.Α. ΔΜΕΟ/α/1161/15.7.2005, η οποία αφορά στον τρόπο βαθμολόγησης καθώς και στην επιβολή ανώτατων και κατώτατων οικονομικών προσφορών για την ανάθεση και εκτέλεση δημοσίων έργων (όπως αυτές προβλέπονται από το Ν. 3316/2005). Σύμφωνα με το άρθρο 2, καταργείται το άρθρο 4 της Υ.Α. ΔΜΕΟ/α/1161/15.7.2005, στο οποίο καθορίζονταν κατώτατα όρια αμοιβών για μελέτες και υπηρεσίες που ανατίθενται κατά τις διατάξεις του Ν. 3316/2005. Ψηφίστηκε, επίσης, ο Ν. 3982/2011 περί απλοποίησης της αδειοδότησης τεχνικών επαγγελματικών δραστηριοτήτων, για κάποιες από τις ρυθμίσεις του οποίου έχουν εκφραστεί προβληματισμοί για τη συμβατότητά τους με το Ν. 3919/2011, και ο Ν. 4070/2012 με τον οποίο άρθηκαν περιορισμοί που αφορούν τα επιβατηγά αυτοκίνητα δημόσιας χρήσης. γ) Επιπλέον, στις αρχές του 2012 ψηφίστηκε ο Ν. 4038/2012 (ΦΕΚ 14) «Επείγουσες ρυθμίσεις που αφορούν την εφαρμογή του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2012-2015» που με το άρθρο 4 παρ.16 αντικατέστησε το εδάφιο β΄ της παρ. του άρθρου 1 του Ν. 3919/2011 ως εξής: «β. Διατάξεις νόμων, κανονιστικές πράξεις και ερμηνευτικές εγκύκλιοι που αντιβαίνουν στα προβλεπόμενα στα άρθρα 2 και 3 του νόμου αυτού καταργούνται». Καταργήθηκε επίσης η παρ.1β του άρθρου 7,

η οποία προέβλεπε την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων σε μηχανικούς στην περίπτωση αμοιβής που κρινόταν από το Τ.Ε.Ε. ως αδικαιολόγητα χαμηλή.

Παράλληλα, τα αρμόδια Υπουργεία προχώρησαν στις απαιτούμενες ενέργειες ακύρωσης ή τροποποίησης Π.Δ., Υπουργικών Αποφάσεων, Εγκυκλίων κλπ., με τα οποία ρυθμιζόνταν τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες της αρμοδιότητάς τους μέχρι τότε, ώστε να εναρμονίζονται με τα προβλεπόμενα στο Νόμο 3919/2011. Ειδικότερα εκδόθηκαν οι εξής εγκύκλιοι με τις οποίες προσδιορίζονται οι διαδικασίες έναρξης και άσκησης σειράς επαγγελματιών:

- Υπουργείο Οικονομικών: ορκωτός εκτιμητής, αναλογιστής, εκτελωνιστής, χημικός ναυτιλίας,
- Υπουργείο Εθνικής Άμυνας: καπνοπώλης, εκμετάλλευση περιπτέρων και κυλικείων,
- Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας: λογιστής-φοροτέχνης, διοργάνωση εκθέσεων,
- Υπουργείο Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων: ραδιοτεχνίτης, Β' ραδιοτεχνίτης, ραδιοηλεκτρολόγος, ραδιοηλεκτρικά εργαστήρια, εκπαιδευτής υποψηφίων οδηγών, υπηρεσίες Σχολών Οδήγησης (Σχολές Οδηγών και Κ.Ε.Θ.Ε.Υ.Ο.), μηχανοτεχνίτης αυτοκινήτων, επιχείρηση οδικής βοήθειας, σχολές επαγγελματικής κατάρτισης μεταφορέων,
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης: φορτοεκφορτωτές, ιδιωτικά γραφεία συμβούλων εργασίας, εταιρεία προσωρινής απασχόλησης,
- Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης: κομμωτής-κουρέας, βοηθός κομμωτή-κουρέα, τεχνίτης περιποίησης χεριών-ποδιών, ιατρεία-πολυιατρεία, οδοντιατρεία-πολυοδοντιατρεία, μονάδες αδυνατίσματος-δαιτολογικές μονάδες, καταστήματα οπτικών ειδών και τμημάτων φακών επαφής, εργαστήρια φυσικοθεραπείας, οδοντοτεχνικά εργαστήρια, εργαστήρια αισθητικής, διαγνωστικά κέντρα, μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης, ιδιωτικοί φορείς παροχής υπηρεσιών πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, ιατρός, οδοντίατρος, φαρμακοποιός, ψυχολόγος, νοσηλεύτης/νοσηλεύτρια, επισκέπτης/επισκέπτρια υγείας, μαία/μαιευτής, βοηθός νοσηλεύτη/νοσηλεύτριας, οδοντοτεχνίτης, αισθητικός, οπτικός, εργοθεραπευτής, επάγγελμα δημόσιας υγιεινής, κοινωνικός λειτουργός, φυσικοθεραπευτής, βοηθός φαρμακείου, βοηθός οδοντιατρείου, ειδικός τεχνικού προθετικών και ορθωτικών κατασκευών, φυσικός νοσοκομείου-ακτινοφυσικός ιατρικής, φυσικός νοσοκομείου εκτός της περιοχής ιονιζουσών ακτινοβολιών,

- Υπουργείο Προστασίας Πολίτη: κλειθροποιός, αργυραμοιβός, ενεχυροδανειστής,
- Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού: Ανώτερη Ιδιωτική Σχολή Δραματικής Τέχνης, Ανώτερη Ιδιωτική Σχολή Χορού, επιχείρηση εμπόρων αρχαίων ή νεότερων κινητών μνημείων, Ερασιτεχνική Σχολή Χορού, Ωδεία-Μουσικές σχολές, αρχαιοπώλης, δημοπρασίες, ξεναγός, τεχνικά επαγγέλματα που συναρτώνται με την καλλιτεχνική παραγωγή.

Σημειώνεται ότι στην πλειονότητα των επαγγελματιών η διαδικασία αδειοδότησης μετατρέπεται σε διαδικασία αναγγελίας έναρξης ασκήσεως του επαγγέλματος.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι μέρος των προβλεπόμενων ρυθμίσεων για την εφαρμογή του Νόμου αποτέλεσαν δεσμεύσεις του δεύτερου Μνημονίου Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής (Ν. 4046/14.2.2012). Πιο συγκεκριμένα, το Μνημόνιο περιλάμβανε κατάλογο επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων για τα οποία προβλέπονταν ότι θα γίνουν οι κατάλληλες νομοθετικές ρυθμίσεις ώστε να διασφαλιστεί ότι το κανονιστικό πλαίσιο θα συνάδει πλήρως με το Κεφάλαιο Α΄ του Ν. 3919/2011. Τα επαγγέλματα αυτά ήταν τα εξής: i) ιδιώτες πάροχοι υπηρεσιών πρωτοβάθμιας περίθαλψης (ιδιώτες ιατροί και οδοντίατροι, ιδιωτικοί όμιλοι ιατρών και οδοντιάτρων, ιδιωτικά διαγνωστικά κέντρα, ιδιωτικά κέντρα φυσικής ιατρικής και αποκατάστασης), ii) μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης εκτός νοσοκομείων και κλινικών, iii) οδοντοτεχνικά εργαστήρια, iv) καταστήματα οπτικών και φακών επαφής, v) κέντρα φυσιοθεραπείας, vi) κέντρα αισθητικής, vii) επιχειρήσεις υπηρεσιών αδυνατίσματος/διατροφής, φορτοεκφορτωτές/φορτωτές για χερσαίες επιχειρήσεις σε κεντρικές αγορές, ορκωτοί εκτιμητές, λογιστές και φοροτεχνικοί, αναλογιστές, εταιρείες προσωρινής απασχόλησης, ιδιωτικά συμβουλευτικά γραφεία για θέματα εργασίας, τουριστικοί οδηγοί, μεσίτες ακινήτων.

Αντίστοιχα, ρυθμίσεις για σειρά επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων συμπεριλήφθηκαν στο Ν. 4093/12.11.2012 «Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013/2016 - Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016». Ειδικότερα:

- Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Μεταφορών, Υποδομών, και Δικτύων: εκμίσθωση επιβατηγών ιδιωτικής χρήσης αυτοκινήτων, μοτοσυκλετών και τετρακύκλων οχημάτων με οδηγό, άρση περιορισμών στη διάθεση προϊόντων καπνού, λογιστής-φοροτέχνης,

- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού: άδεια ιδιωτικού σχολείου πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κολεγίου, φροντιστηρίου και κέντρου ξένων γλωσσών, Ιδιωτικού Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης, κέντρου δια βίου μάθησης επιπέδου ένα και κέντρου δια βίου μάθησης επιπέδου δύο,
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής: ενεργειακοί επιθεωρητές,
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας: φορτοεκφορτωτές, επιχειρήσεις προσωρινής απασχόλησης, ιδιωτικά γραφεία εύρεσης εργασίας,
- Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: τροποποίηση ποινικού κώδικα και κώδικα διοικητικής δικονομίας,
- Υπουργείο Τουρισμού, Ναυτιλίας και Αιγαίου και Επικρατείας: Ξεναγοί, πρακτορεία εφημερίδων και περιοδικών, εφημεριδοπώλες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι παράλληλα με το Ν. 3919/2011 προωθήθηκαν ρυθμίσεις για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123 της Ε.Ε. για τις υπηρεσίες (Ν. 3844/2010), οι οποίες αφορούν στην ολοκλήρωση της υιοθέτησης αλλαγών στην υφιστάμενη τομεακή νομοθεσία για σημαντικούς τομείς υπηρεσιών, όπως το λιανικό εμπόριο, η γεωργία (σφαγεία), η απασχόληση (γραφεία εύρεσης εργασίας), οι υπηρεσίες ακινήτων και άλλοι τομείς (στους οποίους περιλαμβάνονται και επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες, τα οποία επηρεάζονται από το Ν. 3919/2011).

1.4. Θεωρητικό πλαίσιο

1.4.1. Βασικές κατηγορίες περιορισμών

Περιγράφοντας το κανονιστικό πλαίσιο λειτουργίας των ελεύθερων επαγγελματιών, οι Paterson κ.ά. (2003) διακρίνουν τις σχετικές ρυθμίσεις σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

1. τις ρυθμίσεις «*εισόδου στην αγορά*» και
2. τις ρυθμίσεις «*συμπεριφοράς στην αγορά*».

Τυπικές ρυθμίσεις εισόδου στην αγορά είναι τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα (επίσημα πιστοποιητικά όπως πτυχία πανεπιστημίου, η διάρκεια

πρακτικής άσκησης του επαγγέλματος ή/και επαγγελματικές εξετάσεις), η εγγραφή ή συμμετοχή σε επαγγελματικό φορέα, τα αποκλειστικά δικαιώματα παροχής συγκεκριμένων υπηρεσιών ή αγαθών σε ένα ή περισσότερα επαγγέλματα, καθώς και, σε ορισμένες περιπτώσεις, η εξάρτηση της χορήγησης άδειας άσκησης επαγγέλματος από την εκτίμηση διοικητικής αρχής ως προς την ύπαρξη πραγματικής ανάγκης προς τούτο.

Τυπικές ρυθμίσεις της «συμπεριφοράς στην αγορά» είναι ο διοικητικός καθορισμός των τιμών και των αμοιβών (προκαθορισμένες τιμές, ελάχιστες ή ανώτατες τιμές κλπ.), η απαγόρευση ή ο περιορισμός της διαφήμισης και του μάρκετινγκ, ο καθορισμός του τόπου εγκατάστασης και του φάσματος των παρεχόμενων υπηρεσιών (πληθυσμιακοί ή γεωγραφικοί περιορισμοί στην παροχή υπηρεσιών, περιορισμοί στην ίδρυση υποκαταστημάτων), οι περιορισμοί στη διεπαγγελματική συνεργασία και οι περιορισμοί όσον αφορά την εταιρική μορφή και δομή (π.χ. αν επιτρέπεται η σύσταση εταιρείας και υπό ποιες προϋποθέσεις).

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 1999), στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης παρατηρούνται κάποιου είδους ρυθμίσεις εισόδου σε ορισμένους κλάδους επαγγελματιών. Επιπλέον, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Commission of the European Communities, 2004) εκτός των ρυθμίσεων εισόδου, στις χώρες της Ε.Ε. εντοπίζονται σε κάποιες περιπτώσεις και ρυθμίσεις στη *συμπεριφορά*, με τις κυριότερες κατηγορίες τέτοιων ρυθμίσεων να αφορούν στον καθορισμό των τιμών, σε συνιστώμενες τιμές, σε περιορισμούς διαφήμισης, και σε κανόνες σχετικά με τη διάρθρωση των επιχειρήσεων. Επισκόπηση των επαγγελματιών με σημαντικούς περιορισμούς σύμφωνα με τη σχετική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής παρουσιάζεται για τις χώρες της Ε.Ε. στον Πίνακα 1.1.

Όσον αφορά τη σκοπιμότητα των ρυθμίσεων εισόδου, αρκετές από αυτές, και ιδιαίτερα όσες αφορούν στη διασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, ουσιαστικά δεν αποτελούν αντικείμενο διχογνωμίας μεταξύ των οικονομολόγων για τη χάραξη πολιτικής. Ο λόγος είναι ότι τέτοιες ρυθμίσεις θεωρούνται σε σημαντικό βαθμό απαραίτητες προκειμένου να εξασφαλίζεται η επαρκής και ποιοτική παροχή υπηρεσιών στους καταναλωτές, οι οποίοι δεν είναι σε θέση να έχουν πλήρη πληροφόρηση για την ποιότητά τους.

Αντιθέτως, σημαντικές αντιρρήσεις και επιφυλάξεις έχουν συχνά διατυπωθεί στη βιβλιογραφία, αναφορικά με τη σκοπιμότητα και τις πιθανές οικονομικές επιπτώσεις των περιορισμών στη *συμπεριφορά*. Τέτοιοι περιορισμοί θεωρείται ότι βλάπτουν τον ανταγωνισμό, ενώ ειδικότερα στο πλαίσιο της Ε.Ε. εκτιμάται

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1
Επιστημονικά επαγγέλματα με σημαντικές διοικητικές ρυθμίσεις σε χώρες της Ε.Ε.

Επάγγελμα	Προκαθορισμένες τιμές	Ελάχιστες τιμές	Μέγιστες τιμές	Συνιστώμενες τιμές	Ουσιαστική απαγόρευση της διαφήμισης	Σημαντικοί περιορισμοί στη διαφήμιση
Λογιστές/Ελεγκτές	Ελλάδα και Πορτογαλία (για το νόμιμο έλεγχο)	Ιταλία (για ορκωτούς λογιστές)	Ιταλία (για ορκωτούς λογιστές)	Αυστρία, Πορτογαλία, Ελλάδα	Γαλλία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ισπανία	Βέλγιο, Γερμανία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ισπανία/Βέλγιο, Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία
Φοροτεχνικοί	Γερμανία					
Αρχιτέκτονες		Ιταλία, Γερμανία	Γερμανία	Αυστρία, Βέλγιο, Δανία, Ιρλανδία, Γερμανία, Ισπανία	Ιταλία, Λουξεμβούργο	Ιρλανδία, Γερμανία, Κάτω Χώρες, Αυστρία, Ελλάδα
Μηχανικοί		Ιταλία, Γερμανία, Λουξεμβούργο	Γερμανία	Αυστρία, Λουξεμβούργο	Λουξεμβούργο	Ιταλία, Ιρλανδία, Ελλάδα
Δικηγόροι		Ιταλία, Αυστρία, Γερμανία	Ιταλία	Αυστρία, Πορτογαλία, Ισπανία	Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιρλανδία (για barristers)	Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Ιρλανδία (για solicitors), Ιταλία, Ισπανία
Συμβολαιογράφοι		Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ισπανία, Ελλάδα	Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Κάτω Χώρες, Ισπανία	Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα	Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα	Αυστρία, Γερμανία

Πηγή: Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2004), Έκθεση σχετικά με τον ανταγωνισμό στον τομέα των επαγγελματιών Υπηρεσιών, COM (2004) 83 τελικό, Βρυξέλλες.

ότι συνιστούν φραγμό στη λειτουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς στον τομέα των υπηρεσιών, ιδιαίτερα μεταξύ χωρών-μελών με επαγγέλματα που είναι κλειστά στη μια χώρα και ανοικτά στην άλλη. Σημειωτέον ότι οι διαφοροποιήσεις στους περιορισμούς μεταξύ χωρών ακόμα και εντός Ε.Ε. είναι αρκετά συνήθεις, δεδομένου ότι οι σχετικές ρυθμίσεις ποικίλλουν ευρέως από χώρα σε χώρα και αφορούν αρκετές εκατοντάδες επαγγελμάτων (Centre for Strategy and Evaluation Services, 2012).

1.4.2. Λόγοι για την ύπαρξη περιορισμών στα επαγγέλματα

Παρά τον προβληματισμό που εκφράζεται σχετικά με τις επιπτώσεις των περιορισμών στην άσκηση των ελεύθερων επαγγελμάτων, υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία στην οικονομική επιστήμη που επιχειρηματολογεί ότι η απελευθέρωση των επαγγελματικών υπηρεσιών δεν μπορεί να έχει αποτελεσματικά οφέλη για την κοινωνία και τους καταναλωτές, λόγω της ύπαρξης αποτυχιών στις αγορές (βλέπε Stephen και Love, 2000 για την περίπτωση των δικηγορικών υπηρεσιών).

Οι εν λόγω αποτυχίες συνδέονται κυρίως: (α) με την ύπαρξη «ασυμμετριών στην πληροφόρηση» και την ανάγκη εξασφάλισης ενός ελάχιστου επιπέδου ποιότητας των παρεχόμενων στους καταναλωτές υπηρεσιών, (β) με το γεγονός ότι κάποιες υπηρεσίες θεωρείται ότι ενέχουν το χαρακτήρα «δημοσίων αγαθών» και άρα απαιτείται να πληρούν ελάχιστα ποιοτικά και ποσοτικά πρότυπα και (γ) με την παρουσία «εξωτερικότητων», οι οποίες συνεπάγονται ότι η υποβαθμισμένη παροχή κάποιων υπηρεσιών μπορεί να στοιχίσει όχι μόνο στο χρήστη-καταναλωτή αλλά και σε περισσότερα άτομα.

Ως προς την ύπαρξη «ασυμμετριών στην πληροφόρηση», προβάλλεται από πολλούς το επιχείρημα ότι στην περίπτωση κάποιων επαγγελμάτων ο χρήστης δεν είναι σε θέση να αξιολογήσει την ποιότητα της προσφερόμενης υπηρεσίας ή ακόμη και να εκτιμήσει ποιες ακριβώς υπηρεσίες χρειάζεται. Η «διαφορά πληροφόρησης» μεταξύ των καταναλωτών και των επαγγελματιών, λόγω των τεχνικών ικανοτήτων που αυτοί διαθέτουν σε αντίθεση με τους καταναλωτές, δυσχεραίνει την εκτίμηση της προσφερόμενης ποιότητας από τους τελευταίους. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, η λειτουργία μιας ελεύθερης αγοράς υπηρεσιών, χωρίς κρατική ρύθμιση, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μη ικανοποιητική ποιότητα υπηρεσιών και σε σοβαρή βλάβη των συμφερόντων των χρηστών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ασθενής που δεν είναι σε

θέση να αξιολογήσει τις ικανότητες και την ευσυνειδησία του ιατρού ή να κρίνει ποια θεραπεία τού χρειάζεται, και που θα μπορούσε επομένως, σε μια ελεύθερη αγορά, να παρασυρθεί από μια φθηνή προσφορά, με ανεπανόρθωτες συνέπειες για την υγεία του. Σε τέτοιες περιπτώσεις «ασυμμετρίας στην πληροφόρηση», όπου ο χρήστης, λόγω άγνοιας ή έλλειψης πληροφόρησης, δεν είναι σε θέση να αξιολογήσει τις προσφορές που θα του γίνονταν σε μια ελεύθερη αγορά, η κρατική παρέμβαση θα μπορούσε να διορθώσει την αγορά ή εν ανάγκη και να την υποκαταστήσει, με στόχο την ικανοποιητική ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών και τη διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος.

Σημειώνεται ότι σε περιπτώσεις επαγγελματιών όπου εντοπίζεται «ασυμμετρία στην πληροφόρηση» θεωρείται ότι η απελευθέρωση μπορεί να πραγματοποιηθεί πιο εύκολα για τις υπηρεσίες που απευθύνονται σε επιχειρήσεις και εταιρικούς πελάτες (OECD, 1999). Ο λόγος για αυτό είναι ότι, σε αντίθεση με τους απλούς καταναλωτές, οι εταιρικοί πελάτες και οι επιχειρήσεις, εξαιτίας της συχνής επανάληψης στη χρήση των επαγγελματικών υπηρεσιών, έχουν καλύτερη πληροφόρηση στη διάθεσή τους και επομένως μπορούν να εξασφαλίσουν υψηλότερο βαθμό ποιότητας στην πιο προσιτή για αυτούς τιμή.

Όσον αφορά το επιχείρημα περί ανάγκης περιορισμών στην αγορά λόγω της φύσεως «δημοσίου αγαθού» που χαρακτηρίζει κάποιες υπηρεσίες, επισημαίνονται οι περιπτώσεις εκείνες όπου, για λόγους προστασίας δημοσίου συμφέροντος, επιβάλλεται από το νόμο η χρήση ορισμένων υπηρεσιών, για την ικανοποιητική ποιότητα των οποίων όμως είτε δεν ενδιαφέρονται οι χρήστες είτε και δεν την επιθυμούν. Σε τέτοιες περιπτώσεις, διαγράφεται σαφώς ο κίνδυνος υποβιβασμού ή νόθευσης της ποιότητας της υπηρεσίας με αντίστοιχη μείωση του τιμήματος, και επομένως η κρατική παρέμβαση για την αποφυγή τέτοιων ενδεχομένων ενδείκνυται. Παράδειγμα είναι ο έλεγχος των λογιστικών βιβλίων και της διαχείρισης των ανωνύμων εταιρειών από ανεξάρτητους ορκωτούς λογιστές, χάριν της προστασίας των συμφερόντων της μειοψηφίας των μετόχων και του κοινού γενικότερα. Ο έλεγχος αυτός μπορεί να γίνεται αντιληπτός από τις εν λόγω εταιρείες ως βάρος ή ως ανεπιθύμητη παρέμβαση στα εσωτερικά τους και μπορεί να μην είναι διατεθειμένες να καταβάλουν το τίμημα που είναι αναγκαίο για την ικανοποιητική διεξαγωγή του ή και να επιχειρούν τον επηρεασμό του αποτελέσματος προς όφελός τους.

Τέλος, το επιχείρημα της ανάγκης παρεμβάσεων στην αγορά λόγω «εξωτερικότητων» συνδέεται με το γεγονός ότι η παροχή μιας υπηρεσίας μπορεί

να έχει επιπτώσεις σε τρίτους και όχι μόνο στον πελάτη που την αγοράζει. Για παράδειγμα ένας ανακριβής έλεγχος μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένες εκτιμήσεις τους πιστωτές και τους επενδυτές.

Σε σχέση με τα ως άνω πεδία, στα οποία η ελεύθερη αγορά μπορεί να αποτυγχάνει να δώσει βέλτιστες λύσεις στην κατανομή των πόρων, μπορεί να δικαιολογούνται παρεμβάσεις στη λειτουργία της –με την έννοια ότι το κοινωνικό όφελος από αυτές μπορεί να υπερβαίνει το κοινωνικό κόστος που προκαλείται από αυτές– είτε με τον περιορισμό του ανταγωνισμού είτε με άλλους τρόπους, έτσι ώστε να επιτευχθεί κοινωνικό όφελος μεγαλύτερο από το κοινωνικό κόστος.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε Ψήφισμα σχετικά με τις κανονιστικές ρυθμίσεις της αγοράς και τους κανόνες ανταγωνισμού για τα ελεύθερα επαγγέλματα (16.2.2003) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «από γενικής απόψεως, οι κανόνες είναι απαραίτητοι στο ειδικό πλαίσιο κάθε επαγγέλματος, ιδίως εκείνοι που αφορούν την οργάνωση, τα προσόντα, την επαγγελματική δεοντολογία, την εποπτεία, την ευθύνη, την αμεροληψία και την επάρκεια των μελών του επαγγέλματος αυτού ή έχουν στόχο να αποτρέψουν συγκρούσεις συμφερόντων και την παραπλανητική διαφήμιση, με την προϋπόθεση ότι παρέχονται στους τελικούς καταναλωτές οι απαραίτητες εγγυήσεις ακεραιότητας και πείρας, και δεν συνιστούν περιορισμούς του ανταγωνισμού».

Γίνεται γενικότερα αποδεκτό και έχει ενσωματωθεί και στην πολιτική της Ε.Ε., ότι τα κυριότερα πεδία, σε σχέση με τα οποία η αγορά μπορεί να παρουσιάζει λειτουργικές αδυναμίες και σε σχέση με τα οποία μπορεί να δικαιολογείται η κρατική παρέμβαση, είναι: η *προστασία της δημόσιας υγείας* από επικίνδυνα ή βλαβερά προϊόντα ή υπηρεσίες, που θα μπορούσαν να κυκλοφορούν στην αγορά λόγω απουσίας κάθε ελέγχου ή φραγμού, η *προστασία της δημόσιας ασφάλειας* από προϊόντα η ελεύθερη διάθεση των οποίων θα εγκυμονούσε κινδύνους (όπλα, εκρηκτικά ή άλλες επικίνδυνες ουσίες), η *προστασία του περιβάλλοντος* από υλικά ή διαδικασίες ή ενέργειες, που θα μπορούσαν να προκαλέσουν σοβαρή βλάβη ή υποβάθμιση (καύσιμα κακής ποιότητας, οχήματα σε κακή κατάσταση, επικίνδυνα απόβλητα), η *προστασία των συμφερόντων του καταναλωτή* από πρακτικές ή προϊόντα που τον ζημιώνουν (προϊόντα με αναληθή ή παραπλανητική σήμανση, παραπλανητική διαφήμιση), η *διαχείριση δημόσιων αγαθών* ή οικονομικής ή κοινωνικής υποδομής σε στενότητα (οδικού δικτύου, ραδιοφάσματος) και τα είδη παρεμβάσεων που εξυπηρετούν την *προστασία του υγιούς ανταγωνισμού*.

1.4.3. Επιχειρήματα κατά της ύπαρξης περιορισμών

Ο αντίλογος στην άποψη περί της χρησιμότητας των περιορισμών στα επαγγέλματα είναι πρωτίστως ότι η ρύθμιση των ελεύθερων επαγγελματιών περιέχει μέτρα που μειώνουν τον ανταγωνισμό, και επιπροσθέτως ότι η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών εξασφαλίζεται από τις ρυθμίσεις για την είσοδο στον κλάδο αναφορικά με την εκπαίδευση και κατάρτιση του επαγγελματία. Βάσει του αντίλογου αυτού, η επιβολή περαιτέρω ρυθμίσεων που ενεργούν περιοριστικά στις αμοιβές ή στο πλήθος των ατόμων που ασκούν το επάγγελμα μπορεί να εξηγηθεί μόνο από τη δράση συγκεκριμένων ομάδων πίεσης που αποσκοπούν στη μεγιστοποίηση των εισοδημάτων τους (Friedman και Kuznets, 1945).

Η προβολή της ανάγκης προστασίας του ανταγωνισμού ως βασικού επιχειρήματος κατά της επιβολής των περιορισμών στα επαγγέλματα στηρίζεται στη σημασία που έχει ο αυξημένος ανταγωνισμός για τη βελτίωση των οικονομικών επιδόσεων, τη διεύρυνση των επιχειρηματικών δυνατοτήτων και τη μείωση του κόστους των αγαθών και υπηρεσιών στο σύνολο της οικονομίας. Η μεγιστοποίηση του παραγόμενου προϊόντος υπό συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού πηγάζει αφενός από την κινητικότητα εργασίας, στρέφοντας τον κάθε εργαζόμενο εκεί που παράγει τα περισσότερα προϊόντα, και αφετέρου από την ορθολογική συμπεριφορά των εργοδοτών, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την εξίσωση του μισθού με την αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας. Ο κάθε εργαζόμενος εργάζεται εκεί που είναι πλέον παραγωγικός και άρα με τη μικρότερη θυσία, κόπο ή κόστος στην παραγωγική διαδικασία. Εάν συμβαίνουν αυτά, δεν μπορεί να υπάρξει βελτίωση της θέσης κάποιου χωρίς να χειροτερεύσει η θέση κάποιου άλλου ή χωρίς να μειωθεί η συνολική παραγωγή (το εθνικό προϊόν). Η λειτουργία ανταγωνιστικών αγορών εργασίας, επίσης, διασφαλίζει την οικονομικά αποτελεσματική ανακατανομή των εργαζομένων, εάν επέλθουν μεταβολές στη ζήτηση ή την προσφορά εργασίας για συγκεκριμένο επάγγελμα ή κλάδο².

Οι ανταγωνιστικές αγορές εργασίας προϋποθέτουν την ισχύ συγκεκριμένων συνθηκών, όπως η ελευθερία εισόδου του κάθε ατόμου στο επάγγελμα

² Επισκόπηση των θεμάτων αυτών γίνεται στο Κεφάλαιο 1 της μελέτης: ΚΕΠΕ (2011), *Συνθήκες Αγοράς και Ανταγωνισμός στην Ελληνική Οικονομία*, (επιμ.) Κ. Κανελλόπουλος, Εκθέσεις, Νο 67.

που θέλει, η πληθώρα παρόμοιων, μάλλον μικρών, επιχειρήσεων και πολλών εργαζομένων στην αγορά, η ανυπαρξία διακρίσεων, καθώς και η πλήρης πληροφόρηση αφενός των εργαζομένων για τις ευκαιρίες απασχόλησης και τα χαρακτηριστικά τους και αφετέρου των εργοδοτών για τα χαρακτηριστικά των υποψηφίων εργαζομένων και τους μισθούς που θα πληρώσουν για να τους απασχολήσουν. Η αλληλεπίδραση ζήτησης εργασίας και προσφοράς εργασίας προσδιορίζει σε μία ανταγωνιστική αγορά εργασίας την απασχόληση και το μισθό σε κάθε συγκεκριμένη αγορά (π.χ. σε κάποιο επάγγελμα) κατά τρόπο κοινωνικά άριστο, με κριτήριο τη μεγιστοποίηση του παραγόμενου προϊόντος, την ελαχιστοποίηση της δαπάνης για το προϊόν και την ικανοποίηση των εργαζομένων από την εργασία τους.

Στην πράξη οι πολυάριθμοι νόμοι και ρυθμίσεις σε επιμέρους επαγγέλματα περιορίζουν τον ανταγωνισμό, απομακρύνοντας τη λειτουργία της αγοράς από το θεωρητικό ανταγωνιστικό υπόδειγμα.

Συγκεκριμένα, όπου η προσφορά εργασίας καθίσταται σταθερή (ποσοτικοί περιορισμοί εισόδου στο επάγγελμα, άδεια άσκησης επαγγέλματος, την οποία συνήθως (συν)χορηγούν οι ήδη ασκούντες το επάγγελμα και η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο περιορισμού της εισόδου νέων επαγγελματιών, πληθυσμιακοί και γεωγραφικοί περιορισμοί), το επίπεδο των αμοιβών προσδιορίζεται αποκλειστικά από μεταβολές στη ζήτηση. Αυξήσεις της ζήτησης (που πολλές φορές προκαλούνται και από διοικητικές ρυθμίσεις, όπως η υποχρεωτική παρουσία κάποιου επαγγελματία σε συγκεκριμένες πράξεις) οδηγούν σε αύξηση των αμοιβών, ενώ μειώσεις της ζήτησης οδηγούν σε μείωση των αμοιβών. Οι περιορισμοί στην προσφορά εργασίας αχρηστεύουν τη λειτουργία της αγοράς εργασίας στην κατανομή του εργατικού δυναμικού στα διάφορα επαγγέλματα ή κλάδους, ενώ ο ανταγωνισμός, οι επιλογές των καταναλωτών, καθώς και η ποιότητα των παραγόμενων υπηρεσιών σε τέτοιες περιπτώσεις επηρεάζονται αρνητικά.

Επιπλέον, αυτοί που επιθυμούν να εργαστούν στο συγκεκριμένο κλάδο ή επάγγελμα, αλλά δεν μπορούν να εισέλθουν, στρέφονται σε άλλα επαγγέλματα και κλάδους στα οποία η προσφορά εργασίας αυξάνεται ισόποσα και οδηγεί σε μείωση των εκεί μισθών ισορροπίας. Έτσι, η διάρθρωση των αμοιβών στρεβλώνεται προς δύο κατευθύνσεις. Από τη μια πλευρά αυξάνει τεχνητά για το επάγγελμα με περιορισμούς στην είσοδο, και από την άλλη πλευρά μειώνεται τεχνητά στα επαγγέλματα χωρίς περιορισμούς. Έτσι, οι αμοιβές και τα εισοδήματα των ασκούντων το ελεγχόμενο επάγγελμα αυξάνουν σε

σχέση με ό,τι θα λάμβαναν εάν υπήρχε ανταγωνισμός (αποκτούν μια επιπλέον πρόσοδο ίση με την αύξηση του μισθού επί τον αριθμό των απασχολούμενων). Επιπρόσθετα, κατευθύνοντας εργαζόμενους εκεί που το οριακό τους προϊόν είναι χαμηλότερο, το εθνικό προϊόν μειώνεται. Ανάλογη στρέβλωση της διάρθρωσης μισθών και απασχόλησης προκαλείται από τον εξωγενή καθορισμό του μισθού (είτε μέσω των επιστημονικών ή επαγγελματικών ενώσεων, είτε λόγω κρατικής παρέμβασης) υψηλότερα από το μισθό ισορροπίας ή από την ύπαρξη συνιστώμενων ή ελάχιστων υποχρεωτικών αμοιβών, οι οποίες ενδέχεται να ενθαρρύνουν την εναρμόνιση των αμοιβών μεταξύ των παρόχων συγκεκριμένων υπηρεσιών που μπορεί να απέχουν από τις εύλογες, ενώ πολλές φορές ορίζονται ως ποσοστό επί του προϋπολογισμού του έργου ή της αξίας του αντικειμένου της συναλλαγής.

Ο καθορισμός διοικητικά, τόσο του ύψους των αμοιβών, όσο και της ποσότητας των χρησιμοποιούμενων επαγγελματικών υπηρεσιών, αποτελεί έναυσμα για την προσέλκυση περισσότερων από τους αναγκαίους στο επάγγελμα νέους, οδηγώντας έτσι σε σπατάλη ανθρωπίνων πόρων, στην απόκτηση από τους σχετικούς επαγγελματίες προσόδου από μη αναγκαίες, μη παραγωγικές δραστηριότητες και στο συχνά αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ τους, με την προσφορά εκπτώσεων επί των ελάχιστων νομοθετημένων αμοιβών τους³. Ανατρέχοντας στην ελληνική πραγματικότητα, ο παρατηρούμενος μη βιώσιμος επαγγελματικός πληθωρισμός σε πολλά «κλειστά» επαγγέλματα οφείλεται ακριβώς στο ότι ήταν κλειστά και ελκυστικά για νέους επιστήμονες. Γενικότερα, στο πλαίσιο των συνθηκών που επικρατούν στην Ελλάδα, οι περιορισμοί στα επαγγέλματα συνεπάγονται στέρηση της εθνικής οικονομίας από τους περιορισμένους ανθρωπίνους πόρους που διαθέτει για την οικονομική της επιβίωση και ανάπτυξη. Επιπλέον, υπό τις τρέχουσες συνθήκες παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, οι περιορισμοί αυτοί ενδέχεται να ενισχύουν την εξωτερική μετανάστευση, ωθώντας προς αυτήν πολλούς νέους επιστήμονες των παραπάνω κατηγοριών που δεν μπορούν πλέον να απορροφηθούν στις κορεσμένες ελληνικές αγορές.

Σε αρμονία με τα ως άνω επιχειρήματα ως προς τις οικονομικές επιπτώσεις των περιορισμών στα επαγγέλματα μέσω της μείωσης του ανταγωνισμού, το Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων (ΣΟΕ, 2010) έχει διατυπώσει τη γνώμη ότι η απελευθέρωση των αγορών βελτιώνει την παραγωγικότητα της

³ Είναι γνωστό ότι, π.χ. στην περίπτωση της Ελλάδας, σε συγκεκριμένα επιστημονικά επαγγέλματα εισπράττονταν μικρότερες αμοιβές από τις νόμιμες, μέσω άτυπων εκπτώσεων.

εργασίας, καθώς οι επιχειρήσεις, υπό την απειλή του ανταγωνισμού, αναγκάζονται να γίνουν πιο αποτελεσματικές, να κάνουν καινοτόμες επενδύσεις και να υιοθετήσουν νέες τεχνολογίες. Η απασχόληση αυξάνεται στους πιο απελευθερωμένους κλάδους, καθώς αίρονται τα εμπόδια εισόδου και επομένως δραστηριοποιούνται περισσότερες επιχειρήσεις, προσφέροντας περισσότερες θέσεις εργασίας. Ταυτόχρονα, τα περιθώρια κέρδους συμπιέζονται, ωθώντας προς τα κάτω τις τιμές των προϊόντων.

Επίσης, η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Commission of the European Communities, 2004) έδειξε ότι η ύπαρξη αυστηρών ρυθμίσεων στον τομέα των επαγγελματικών υπηρεσιών έχει οδηγήσει σε χαμηλότερη ποιότητα και σε υψηλότερες τιμές για τους καταναλωτές. Επιπλέον, οι Cox και Foster (1990), μετά από εκτενή επισκόπηση της αμερικανικής βιβλιογραφίας, συμπέραναν ότι η χρήση της επαγγελματικής αδειοδότησης έχει αυξητικές συνέπειες στο κόστος που καταβάλλουν οι καταναλωτές για τις παρεχόμενες υπηρεσίες.

1.4.4. Επιχειρήματα για την οικονομική σημασία των περιορισμών που αίρονται με την εφαρμογή του Νόμου 3919/2011

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν στην ενότητα 1.3.1, τα είδη των περιορισμών που προβλέπεται ότι αίρονται με την εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 3919/2011 ανήκουν σε τρεις βασικές κατηγορίες:

– *Περιορισμοί σε σχέση με τις τιμές*

Στα περισσότερα κράτη-μέλη της Ε.Ε. οι τιμές που χρεώνονται για επαγγελματικές υπηρεσίες αποτελούν αντικείμενο ελεύθερης διαπραγμάτευσης μεταξύ των παρόχων των υπηρεσιών και των πελατών. Ωστόσο, σε μικρό αριθμό περιπτώσεων εξακολουθούν να υπάρχουν προκαθορισμένες τιμές, μέγιστες και ελάχιστες.

Σύμφωνα με τις απόψεις των ενδιαφερομένων επαγγελματιών, οι προκαθορισμένες τιμές παρέχουν ένα μηχανισμό για την εξασφάλιση χαμηλών τιμών και αποτελούν εγγύηση για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Ωστόσο, σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, εντός μιας ανταγωνιστικής κατά τα άλλα αγοράς είναι απίθανο να διατηρηθούν τιμές χαμηλότερες από εκείνες που αντιστοιχούν στα επίπεδα που εξασφαλίζει ο ελεύθερος ανταγωνισμός. Επιπλέον, δεν μπορούν να αποτραπούν κάποιοι ασυνείδητοι από το να προσφέρουν υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας.

Οι μέγιστες τιμές είναι πιθανό να προστατεύουν τους καταναλωτές από την επιβολή υπερβολικών επιβαρύνσεων σε αγορές με υψηλούς φραγμούς εισόδου και έλλειψη αποτελεσματικού ανταγωνισμού, κάτι που δεν φαίνεται όμως να ισχύει για το μεγαλύτερο μέρος των επαγγελματιών στην Ε.Ε. Σε σχέση με τις συνιστώμενες τιμές, αυτές μπορεί να διευκολύνουν το συντονισμό των τιμών μεταξύ των παρόχων και ενδεχομένως να παραπλανούν τους καταναλωτές σχετικά με τα εύλογα επίπεδα τιμών. Σύμφωνα με τις απόψεις των ενδιαφερομένων, οι συνιστώμενες τιμές παρέχουν στους καταναλωτές χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με το μέσο κόστος των υπηρεσιών, μειώνουν το κόστος καθορισμού ή διαπραγμάτευσης των αμοιβών σε μεμονωμένη βάση, και χρησιμεύουν ως οδηγός στους επαγγελματίες που δεν έχουν την απαιτούμενη πείρα στον καθορισμό αμοιβών και ενδέχεται να μειώνουν το κόστος των συναλλαγών διαπραγμάτευσης για πολύπλοκες υπηρεσίες. Στις αγορές που το κόστος έρευνας είναι υψηλό, μπορεί πράγματι να είναι προς το συμφέρον των καταναλωτών να έχουν ακριβείς πληροφορίες σχετικά με τις συνήθεις τιμές.

Υπάρχουν, βεβαίως, άλλοι λιγότερο περιοριστικοί μηχανισμοί για τη διατήρηση της ποιότητας και την προστασία των καταναλωτών. Για παράδειγμα, μέτρα για τη βελτίωση της πληροφόρησης σχετικά με τις επαγγελματικές υπηρεσίες θα μπορούσαν να συμβάλλουν έτσι ώστε οι καταναλωτές να λαμβάνουν πιο συνειδητές αποφάσεις έχοντας καλύτερη επίγνωση των επιλογών. Επίσης, η δημοσίευση πληροφοριών σχετικά με τις τιμές με βάση ιστορικά στοιχεία ή με βάση έρευνες από ανεξάρτητους φορείς μπορεί να παρέχουν έναν πιο αξιόπιστο οδηγό τιμών για τους καταναλωτές.

Στη δεκαετία του 1970 και 1980 καταργήθηκαν οι προκαθορισμένες τιμές για τις συμβολαιογραφικές πράξεις μεταβίβασης και τις αρχιτεκτονικές υπηρεσίες στο Ηνωμένο Βασίλειο. Στη Γαλλία καταργήθηκαν για τις νομικές υπηρεσίες, ενώ στα περισσότερα κράτη-μέλη τα επαγγέλματα του δικηγόρου, του λογιστή, του μηχανικού και του αρχιτέκτονα ασκούνται αποτελεσματικά χωρίς προκαθορισμένες τιμές. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η φινλανδική αρχή ανταγωνισμού ανέλαβε πρωτοβουλία για την άρση των συνιστώμενων τιμών για τους δικηγόρους, τους αρχιτέκτονες και άλλα επαγγέλματα, ενώ στα τέλη της δεκαετίας του 1990 καταργήθηκαν για τους δικηγόρους στις Κάτω Χώρες και για τους αρχιτέκτονες στη Γαλλία. Οι συνιστώμενες τιμές καταργήθηκαν επίσης για τους αρχιτέκτονες και τις κατασκευαστικές εταιρείες και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

– *Περιορισμοί εισόδου/αποκλειστικές δραστηριότητες*

Τα ελεύθερα επαγγέλματα υπόκεινται σε ποιοτικούς περιορισμούς εισόδου στα περισσότερα κράτη-μέλη, με τη μορφή ελάχιστων περιόδων εκπαίδευσης, επαγγελματικών εξετάσεων και ελάχιστων περιόδων επαγγελματικής πείρας, οι οποίοι συνδυάζονται σε αρκετές περιπτώσεις με ειδικά δικαιώματα (π.χ. ποσοτικοί περιορισμοί εισόδου με βάση δημογραφικά ή γεωγραφικά κριτήρια, αποκλειστικές δραστηριότητες). Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται ότι μόνο επαγγελματίες με τα κατάλληλα προσόντα και ικανότητες μπορούν να ασκήσουν ορισμένες δραστηριότητες και να προσφέρουν ποιοτικές υπηρεσίες.

Ωστόσο, οι υπερβολικές ρυθμίσεις για την έκδοση αδειών άσκησης επαγγέλματος είναι πιθανό να μειώνουν την προσφορά των παρόχων υπηρεσιών με αρνητικές επιπτώσεις για τον ανταγωνισμό και την ποιότητα των υπηρεσιών. Έτσι, μία χαλάρωση των υφιστάμενων κανόνων μπορεί να αποβεί επωφελής για τους καταναλωτές. Η μείωση των απαιτήσεων εισόδου σε ένα επάγγελμα σε περιπτώσεις που φαίνεται να είναι δυσανάλογες με την πολυπλοκότητα των επαγγελματικών δραστηριοτήτων ενδέχεται να είναι σκόπιμη. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση αποκλειστικών δραστηριοτήτων, όταν, σε ορισμένα επαγγέλματα που απαιτούν υψηλή ειδίκευση, δίδονται ειδικά δικαιώματα για την παροχή και άλλων λιγότερο πολύπλοκων υπηρεσιών. Η εξασφάλιση της ποιότητας σε ορισμένες αγορές μπορεί να είναι δυνατή και μέσω ανεξάρτητης πιστοποίησης ή ελέγχων ποιότητας. Άλλωστε οι ποσοτικοί περιορισμοί που μειώνουν τον αριθμό των παρόχων και τις επιλογές των καταναλωτών (και σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να οδηγήσουν στη δημιουργία τοπικών μονοπωλίων, ενώ υποστηρίζεται ότι προστατεύουν τη βιωσιμότητα σημείων πώλησης σε αραιοκατοικημένες περιοχές) δεν φαίνεται να δικαιολογούνται σε περιοχές οι οποίες δεν είναι αραιοκατοικημένες και δεν υπάρχει κίνδυνος ελλειμματικής προσφοράς.

Σε ορισμένες χώρες η χαλάρωση των περιορισμών που ίσχυαν σε ορισμένα επαγγέλματα οδήγησε σε μείωση των τιμών χωρίς αυτό να οδηγήσει σε μείωση της ποιότητας. Στην Αυστραλία η άρση ειδικών δικαιωμάτων των δικηγόρων που είχαν δικαίωμα να παρίστανται σε ανώτερα και ανώτατα δικαστήρια συνέβαλε σε μείωση των συνολικών νομικών δαπανών κατά 12%. Στο Ηνωμένο Βασίλειο η χαλάρωση των ειδικών δικαιωμάτων στον τομέα των πράξεων μεταβίβασης ακινήτων στη δεκαετία του 1980 οδήγησε επίσης σε μείωση των τιμών, ενώ στις Κάτω Χώρες η κατάργηση των φραγμών εισόδου στους μεσίτες στα τέλη της δεκαετίας του 1990 οδήγησε σε αύξηση των νεοεισερχόμενων φορέων, σε χαμηλότερες τιμές για τις συναλλαγές και σε πιο ευέλικτη παροχή υπηρεσιών.

– *Περιορισμοί σε σχέση με τη διάρθρωση των επιχειρήσεων*

Οι περιορισμοί σε σχέση με τη διάρθρωση των επιχειρήσεων ποικίλλουν μεταξύ των τομέων. Μπορεί να περιορίζουν την ιδιοκτησιακή διάρθρωση των εταιρειών παροχής των επαγγελματικών υπηρεσιών, τις δυνατότητες συνεργασίας με άλλα επαγγέλματα και σε ορισμένες περιπτώσεις τις δυνατότητες ίδρυσης υποκαταστημάτων, σύναψης συμφωνιών δικαιόχρησης ή δημιουργίας αλυσίδων. Υποστηρίζεται ότι αυτοί οι κανόνες μπορεί να είναι απαραίτητοι για να εξασφαλισθεί η προσωπική ευθύνη και η ανεξαρτησία των ελεύθερων επαγγελματιών έναντι των πελατών και να αποφεύγονται συγκρούσεις συμφερόντων. Οι κανόνες αυτοί, ωστόσο, μπορεί να εμποδίζουν τους παρόχους να αναπτύξουν νέες υπηρεσίες ή επιχειρηματικά σχήματα που λειτουργούν αποδοτικά σε σχέση με το κόστος, ενώ είναι λιγότερο δικαιολογημένες στις περιπτώσεις που περιορίζουν τις δυνατότητες συνεργασίας μεταξύ μελών του ίδιου επαγγέλματος ή σε επαγγέλματα στα οποία δεν υπάρχει επιτακτική ανάγκη προστασίας της ανεξαρτησίας των ελεύθερων επαγγελματιών.

1.5. Βιβλιογραφική ανασκόπηση εμπειρικών μελετών

1.5.1. Διεθνείς μελέτες για τις επιπτώσεις των περιορισμών στα επαγγέλματα σε ευρωπαϊκές χώρες

Οι περιορισμοί στην άσκηση επαγγελμάτων για ομάδες χωρών περιλαμβάνομένης και της Ελλάδας έχουν μελετηθεί εκτενώς σε τρεις μελέτες της τελευταίας δεκαετίας.

Η πρώτη μελέτη συντάχθηκε από τους Paterson κ.ά. (2003) και είχε ως πεδίο αναφοράς τις δεκαπέντε τότε χώρες της Ε.Ε. Η μελέτη δεν κάλυψε ολόκληρο το φάσμα των περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση των επαγγελμάτων στην Ε.Ε., αλλά εστίασε σε συγκεκριμένα επαγγέλματα των κλάδων των νομικών, λογιστικών, τεχνικών και φαρμακευτικών υπηρεσιών. Κύριος σκοπός της μελέτης ήταν η σύγκριση της έντασης των περιορισμών μεταξύ επαγγελμάτων αλλά και μεταξύ χωρών, καθώς και η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το πώς η κλίμακα των περιορισμών μπορεί να συσχετίζεται με οικονομικές παραμέτρους, όπως οι αμοιβές και η παραγωγικότητα.

Η δεύτερη μελέτη καταρτίστηκε από τους Conway και Nicoletti (2006) και είχε ως πεδίο αναφοράς 30 χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ. Στη μελέτη αυτή χρησιμο-

ποιήθηκε ουσιαστικά η ίδια μεθοδολογία με εκείνη των Paterson κ.ά. (2003) και εξετάστηκαν οι κλάδοι της ενέργειας, των μεταφορών, των επικοινωνιών, της λιανικής και των επαγγελματικών υπηρεσιών (λογιστών, νομικών, αρχιτεκτόνων και μηχανικών). Αντικείμενο της μελέτης ήταν η αποτίμηση της έκτασης των περιορισμών στους εν λόγω κλάδους διαχρονικά, αλλά και μεταξύ των εξεταζόμενων χωρών. Η μελέτη αυτή αποτελεί την πηγή των «Δεικτών Ρύθμισης των Επαγγελματικών Υπηρεσιών» (Indicators of regulatory conditions in the professional services) που δημοσιεύονται από τον ΟΟΣΑ για τα έτη 1996, 2003 και 2008⁴.

Η τρίτη και πλέον πρόσφατη μελέτη συντάχθηκε από το Centre for Strategy and Evaluation Services (CSES, 2012) για λογαριασμό της Γενικής Διεύθυνσης για την Εσωτερική Αγορά και τις Υπηρεσίες της Ε.Ε. και είχε ως πεδίο αναφοράς 13 επιλεγμένες χώρες-μέλη της Ε.Ε. Αντικείμενο της μελέτης ήταν η απογραφή του νομικού καθεστώτος που διέπει τη λειτουργία κλειστών επαγγελματιών στη βάση τυπικών επαγγελματικών προσόντων και η αξιολόγηση των οικονομικών επιπτώσεων των σχετικών ρυθμίσεων. Η μελέτη εστίασε σε επαγγέλματα που επιτρέπεται να ασκούνται μόνο από όσους διαθέτουν συγκεκριμένα τυπικά επαγγελματικά προσόντα, και επικεντρώθηκε σε τρεις τομείς των υπηρεσιών, δηλαδή στον κατασκευαστικό τομέα, τον τομέα παροχής υπηρεσιών προς επιχειρήσεις και τον τουριστικό τομέα.

Με δεδομένο το γεγονός ότι οι μελέτες αυτές παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, τόσο διότι επιχειρούν να προσεγγίσουν ποσοτικά το ζήτημα της έκτασης και των επιπτώσεων των περιορισμών στα επαγγέλματα, όσο και επειδή καταγράφουν τη θέση της Ελλάδας συγκριτικά με άλλες χώρες πριν την εφαρμογή του Ν. 3919/2011, ακολούθως επιχειρείται μία σύνοψη της μεθοδολογίας και των βασικών συνολικών ευρημάτων τους.

Απογραφή του νομικού καθεστώτος

Απαραίτητη προϋπόθεση για την κατάρτιση και των τριών ανωτέρω μελετών αποτελούσε η ενδελεχής απογραφή του νομικού καθεστώτος ρύθμισης στο πεδίο αναφοράς τους.

Στην περίπτωση της μελέτης των Paterson κ.ά. (2003) η απογραφή έγινε με τη χρήση ερωτηματολογίου, βάσει του οποίου συγκεντρώθηκε πληροφό-

⁴ http://www.oecd.org/document/1/0,3746,en_2649_34833_2367297_1_1_1_1,00.html

ρηση από μεγάλο αριθμό αρμόδιων επαγγελματικών φορέων και ευρωπαϊκών και εθνικών αρχών. Οι ερωτήσεις σχετίζονταν με τις διαδικασίες εισόδου στο επάγγελμα (συνθήκες αδειοδότησης, πανεπιστημιακοί τίτλοι, εξετάσεις ή πρακτική άσκηση κλπ.) και με τους όρους διεξαγωγής του επαγγέλματος (καθορισμένες τιμές, κατώτατες αμοιβές, γεωγραφικοί ή πληθυσμιακοί περιορισμοί, περιορισμοί στη διαφήμιση και προβολή, και περιορισμοί στη μορφή και τη συνεργασία των επιχειρήσεων).

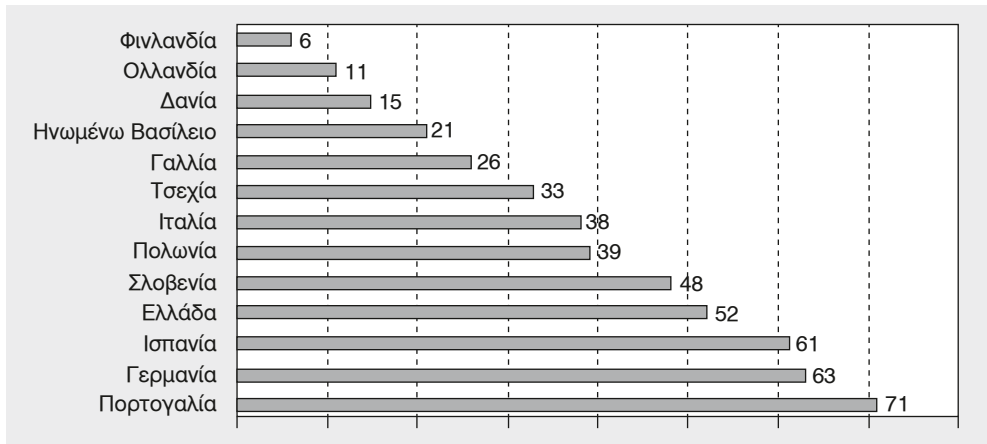
Αντίστοιχα, στην περίπτωση της εργασίας των Conway και Nicoletti (2006) χρησιμοποιήθηκε η Διεθνής Βάση Ρυθμίσεων του ΟΟΣΑ (OECD International Regulation Database), σε συνδυασμό με ένα ερωτηματολόγιο με το οποίο συγκεντρώθηκαν στοιχεία από τις χώρες-μέλη σχετικά με τα ισχύοντα καθεστώτα και τις μεταβολές τους.

Τέλος, για τη μελέτη του CSES (2012) έγινε νέα απογραφή των σχετικών ρυθμίσεων στις υπό εξέταση χώρες. Στο πρώτο στάδιο της απογραφής αυτής καταρτίστηκε για κάθε χώρα μία λίστα με επαγγέλματα που υπόκεινται σε περιορισμούς στους τρεις εξεταζόμενους τομείς. Σε δεύτερο στάδιο έγινε επισκόπηση της νομοθεσίας προκειμένου να εντοπισθούν τα επαγγέλματα εκείνα που ασκούνται μόνο από όσους διαθέτουν συγκεκριμένα τυπικά επαγγελματικά προσόντα. Εν συνεχεία διενεργήθηκαν συνεντεύξεις με τους Εθνικούς Συντονιστές (National Coordinators) που ορίστηκαν από τις χώρες, προκειμένου να συγκεντρωθεί περαιτέρω πληροφόρηση. Τέλος, έγινε επικοινωνία με αρμόδιες εθνικές αρχές (υπουργεία, επαγγελματικές ενώσεις, επιμελητήρια) για να επιβεβαιωθεί η ακρίβεια των ευρημάτων της καταγραφής.

Από τα στοιχεία των ως άνω απογραφών προέκυψε πλήθος ευρημάτων, ορισμένα από τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε σχέση και με τη θέση της Ελλάδας προ του Ν. 3919/2011. Ειδικότερα, διαπιστώθηκε, σε γενικές γραμμές, ότι οι περιορισμοί στην άσκηση επαγγελμάτων ήταν ευρύτερα διαδεδομένοι κυρίως στις χώρες του Νότου της Ε.Ε. (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας), στις Νέες χώρες-μέλη και στη Γερμανία, ενώ ελάμβαναν συγκριτικά περιορισμένη έκταση σε Βόρειες χώρες όπως η Δανία, η Φινλανδία, η Ολλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο (Διάγραμμα 1.1). Επιπλέον, στις χώρες του Νότου και τις Νέες χώρες-μέλη παρατηρήθηκε συγκριτικά μεγαλύτερη έμφαση στη χρήση αυστηρότερων περιορισμών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1

Αριθμός επαγγελματιών η άσκηση των οποίων περιορίζεται στους κατόχους συγκεκριμένων επαγγελματικών τίτλων στους τομείς των κατασκευών, του τουρισμού και της παροχής υπηρεσιών προς επιχειρήσεις

Πηγή: CSES, 2012.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κυρίως σε χώρες όπου η χρήση αυστηρών περιορισμών ήταν λιγότερο διαδεδομένη, παρατηρήθηκε να προτιμώνται εναλλακτικά, για κάποια επαγγέλματα, μορφές περιορισμού που μπορεί να χαρακτηριστούν ηπιότερες, όπως π.χ. τίτλοι οι οποίοι χορηγούνται από επαγγελματικές οργανώσεις με βάση δικά τους κριτήρια, συνοδεύουν τα τυπικά επαγγελματικά προσόντα και θεωρούνται εγγύηση ποιότητας και επαγγελματικής αξιοσύνης, χωρίς όμως άτομα που δεν τους έχουν, αλλά δεν στερούνται επαγγελματικής κατάρτισης, να αποκλείονται από το επάγγελμα. Επιπλέον, στην προσπάθεια συγκερασμού των στόχων αφενός για προστασία του κοινού και διασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, και αφετέρου για αύξηση του ανταγωνισμού και για περισσότερη ελευθερία στην άσκηση επαγγελματιών, χώρες όπως η Γαλλία και η Σλοβενία επιτρέπουν την ελεύθερη άσκηση οικονομικών δραστηριοτήτων, υπό τον όρο ότι μεταξύ του προσωπικού των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτές περιλαμβάνονται, σε εποπτικό ρόλο, και κάτοχοι συγκεκριμένων τυπικών επαγγελματικών προσόντων.

Εξάλλου, σε ορισμένες χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, λειτουργούν για κάποια επαγγέλματα συστήματα διοικητικής αδειοδότησης βάσει

γενικών κριτηρίων, στα οποία δεν περιλαμβάνεται κατ' ανάγκη η ύπαρξη επαγγελματικού τίτλου σπουδών, ενώ σε άλλες χώρες, όπως η Φινλανδία και η Ολλανδία, είναι δημοφιλής η εθελοντική εγγραφή ορισμένων κατηγοριών επαγγελματιών σε καταλόγους επαγγελματικών ενώσεων ή η πιστοποίηση τους βάσει προσόντων, προκειμένου να αποδεικνύεται η υψηλή ποιότητα των υπηρεσιών τους. Τέλος, εκτός από τις παραδοσιακές, σχετικά «αμυντικές» μορφές κανονιστικής ρύθμισης (για την είσοδο και τη συμπεριφορά στην αγορά) σε ορισμένες χώρες παρατηρείται τάση για περισσότερο προληπτικές μορφές προστασίας του καταναλωτή και διαχείρισης της ποιότητας, γεγονός που σημαίνει λιγότερο αντι-ανταγωνιστικές συνέπειες. Τα τελευταία χρόνια σε αρκετές χώρες έγινε υποχρεωτική η ασφάλιση επαγγελματικής ευθύνης για διάφορα επαγγέλματα (ή στις περιπτώσεις που υπήρχε, διευρύνθηκε). Επίσης, προωθήθηκαν η εισαγωγή της υποχρεωτικής συνεχούς επιμόρφωσης, οι διευκολύνσεις για εξειδίκευση και, σε ορισμένες περιπτώσεις, ειδικά προαιρετικά συστήματα πιστοποίησης ή/και αξιολόγησης των επιδόσεων.

Σε σχέση με τις τάσεις που παρατηρούνται στο πεδίο της κανονιστικής μεταρρύθμισης, από τις αναλυτικές μελέτες διαπιστώνεται μεγάλος βαθμός σταθερότητας του συστήματος. Διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει καμία πλήρης αλλαγή του συστήματος (από το σύστημα της χορήγησης αδειών στο σύστημα της πιστοποίησης ή αντίστροφα) και ότι σπάνια επιτρέπεται σε άλλους παρόχους υπηρεσιών να παράσχουν υπηρεσίες τις οποίες κατά κανόνα, παρέχουν κατ' αποκλειστικότητα ένα ή περισσότερα επαγγέλματα. Ωστόσο, παρατηρούνται συχνές αλλαγές του κανονιστικού πλαισίου στον τομέα της ρύθμισης της συμπεριφοράς στην αγορά. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, οι αλλαγές αυτές κινούνται στην κατεύθυνση της απελευθέρωσης της αγοράς (π.χ. όσον αφορά τον καθορισμό των τιμών, τη διαφήμιση, τη νομική μορφή, τη διεπαγγελματική συνεργασία) και σπάνια συνοδεύονται με τη θέσπιση αυστηρότερων ρυθμίσεων όσον αφορά την είσοδο στην αγορά.

Όσον αφορά την πορεία της απελευθέρωσης των επαγγελματιών, στο ευρύτερο πεδίο αναφοράς της μελέτης των Conway και Nicoletti (2006), στο οποίο περιλαμβάνονται και οι κλάδοι της ενέργειας, των μεταφορών και των επικοινωνιών, καταγράφηκε διαχρονικά σημαντικός βαθμός προόδου στις περισσότερες χώρες, με την Ελλάδα όμως να υστερεί συγκριτικά. Στο στενότερο πεδίο αναφοράς της μελέτης του CSES (2012) –παροχή υπηρεσιών στον κατασκευαστικό τομέα, τον τομέα παροχής υπηρεσιών προς επιχειρήσεις και τον τουριστικό τομέα– διαπιστώθηκε ότι ο αριθμός των περιπτώσεων

απελευθέρωσης στα πρόσφατα χρόνια ήταν περιορισμένος. Ακόμη πιο περιορισμένη, έως και ανύπαρκτη, ήταν η έκταση στην οποία έχουν μελετηθεί οι επιπτώσεις τέτοιων μεταβολών του καθεστώτος άσκησης επαγγελμάτων. Στη μελέτη σημειώνεται ότι βρίσκεται σε εξέλιξη νομοθετικό έργο απελευθέρωσης επαγγελμάτων στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, χωρίς όμως ακόμη να μπορεί να αξιολογηθεί η σημασία του.

Μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων

Η μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων και η σύγκρισή της μεταξύ επαγγελμάτων, αλλά και μεταξύ χωρών, αποτελούσε βασική επιδίωξη και των τριών προαναφερόμενων μελετών. Έτσι, κεντρικό στοιχείο της μεθοδολογίας τους συνιστούσε η κατάρτιση και ο υπολογισμός σύνθετων ποσοτικών δεικτών, βάσει των οποίων θα μπορούσε να γίνει κατάταξη χωρών και δραστηριοτήτων ανάλογα με τους ισχύοντες περιορισμούς. Πρωτοποριακή ως προς την ιδέα του σχεδιασμού και της εφαρμογής τέτοιων δεικτών ήταν η πρώτη από τις τρεις μελέτες (Paterson κ.ά., 2003), αποτελώντας έτσι και τη βάση για τις δύο μεταγενέστερες.

Στη μελέτη των Paterson κ.ά. (2003) κατασκευάστηκαν τρεις σύνθετοι ποσοτικοί δείκτες των ρυθμίσεων για κάθε επάγγελμα και χώρα του πεδίου αναφοράς (Regulation Indices): (α) ένας δείκτης των ρυθμίσεων εισόδου στο επάγγελμα, ο οποίος αντανάκλούσε, μεταξύ άλλων, περιορισμούς που σχετίζονται με τα προσόντα και την εκπαίδευση του επαγγελματία (β) ένας δείκτης συμπεριφοράς στο επάγγελμα, ο οποίος απεικόνιζε περιορισμούς στην άσκηση του επαγγέλματος, δηλαδή περιορισμούς αναφορικά με τις αμοιβές των υπηρεσιών, τη δυνατότητα διαφήμισης, τη γεωγραφική θέση και τη διεπαγγελματική συνεργασία και (γ) ένας συνολικός δείκτης, ο οποίος αποτελούσε το άθροισμα των δύο πρώτων δεικτών. Για τον υπολογισμό του δείκτη εισόδου, σε κάθε περιορισμό που κατατάσσονταν στην κατηγορία των ρυθμίσεων εισόδου αποδιδόταν ένας βαθμός από το 0 έως το 6 και μία στάθμιση που αντανάκλούσε την εκτιμώμενη οικονομική σημασία του συγκριτικά με άλλους περιορισμούς της ίδιας κατηγορίας. Το ίδιο γινόταν και για τον υπολογισμό του δείκτη συμπεριφοράς. Έτσι, το εύρος των δεικτών εισόδου και συμπεριφοράς κυμαινόταν από το 0, για το ελάχιστο επίπεδο περιορισμών, μέχρι και το 6, για το μέγιστο επίπεδο. Αντίστοιχα, ο συνολικός δείκτης ρύθμισης κυμαινόταν από το 0 έως το 12 και όσο μεγαλύτερη ήταν η τιμή του δείκτη σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, τόσο αυστηρότερο θεωρήθηκε ότι ήταν το πλαίσιο των περιορισμών στο επάγγελμα αυτό.

Παρόμοια ήταν και η μεθοδολογία κατασκευής δεικτών που ακολουθήθηκε από τους Conway και Nicoletti (2006), με τη διαφορά ότι στην περίπτωση τους έγινε σε επόμενο επίπεδο άθροιση δεικτών κατά τομέα, ώστε να προκύψουν για κάθε χώρα συνολικοί δείκτες ρύθμισης: (α) για τον τομέα της ενέργειας, των μεταφορών και επικοινωνιών (β) για τον τομέα της λιανικής και των επαγγελματικών υπηρεσιών και (γ) για το σύνολο της οικονομίας εξαιρουμένης της μεταποίησης.

Τέλος, ανάλογη ήταν και η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε στη μελέτη του CSES (2012), με κάποιες όμως διαφοροποιήσεις που σχετίζονταν με το είδος των υπό εξέταση περιορισμών. Συγκεκριμένα, για την κατάρτιση ενός ποσοτικού δείκτη (Index of Reserves of Activities ή RA) στη μελέτη, ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα: Σε κάθε δραστηριότητα αποδόθηκε μία τιμή στην κλίμακα 0-1, με τις μη περιορισμένες δραστηριότητες να λαμβάνουν την τιμή 0, τις μέγιστου περιορισμού δραστηριότητες (κατηγορία *exclusive reserve*) να λαμβάνουν την τιμή 1, και τις μικρότερου βαθμού περιορισμένες δραστηριότητες (*shared reserve*) να λαμβάνουν ενδιάμεσες τιμές, αντιστρόφως ανάλογες του αριθμού των εναλλακτικών επαγγελματικών τίτλων που επιτρέπουν την άσκηση της δραστηριότητας (τιμή 0,8 για δύο τίτλους, 0,7 για τρεις, 0,6 για τέσσερις και 0,5 για πέντε ή περισσότερους τίτλους). Μετά την απόδοση τιμών σε όλες τις εξεταζόμενες δραστηριότητες σε κάθε χώρα, έγινε υπολογισμός του «σταθμισμένου» δείκτη RA για κάθε τομέα και κάθε χώρα, λαμβάνοντας το μέσο όρο των τιμών των δραστηριοτήτων που εντάσσονται στον τομέα και τη χώρα.

Σε ό,τι αφορά τα αποτελέσματα από τον υπολογισμό των προαναφερόμενων δεικτών, το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι στην περίπτωση της Ελλάδας οι περιορισμοί που ίσχυαν στην πρόσβαση και άσκηση των κλειστών επαγγελματιών προ της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 υπήρξαν ιδιαίτερα σοβαροί.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τη μελέτη του CSES (Ιανουάριος 2012), στον τομέα *παροχής υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις*, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων τις νομικές υπηρεσίες, τις λογιστικές-ελεγκτικές υπηρεσίες και τις υπηρεσίες ασφαλείας, ο βαθμός περιορισμού του ανταγωνισμού στην άσκηση των σχετικών επαγγελματιών εμφανίζεται υψηλότερος στην Ελλάδα σε σύγκριση με όλες τις άλλες χώρες. Σε κλίμακα από 0-1 κατά αύξουσα τάξη περιορισμού του ανταγωνισμού, η Φινλανδία εμφανίζεται να έχει τους λιγότερους περιορισμούς (δείκτης 0,103), ακολουθούμενη από το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Δανία (δείκτης αντίστοιχα 0,143 και 0,190). Αντιθέτως, η Ελλάδα έχει τους περισσότερους

περιορισμούς (δείκτης 0,527), ακολουθούμενη από την Πολωνία (με δείκτη 0,410). Στον κατασκευαστικό τομέα η Ελλάδα εμφανίζεται να υστερούσε σε βαθμό περιορισμού του ανταγωνισμού μόνο σε σχέση με τη Γερμανία (με δείκτη 0,645 έναντι 0,463 για την Ελλάδα), ενώ ο περιορισμός του ανταγωνισμού είναι σχεδόν μηδενικός σε χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Φινλανδία και η Ολλανδία (δείκτης 0,025, 0,050 και 0,075, αντίστοιχα).

Ανάλογα αποτελέσματα ως προς την ένταση των περιορισμών στα επαγγέλματα των κλάδων των νομικών, λογιστικών, τεχνικών και φαρμακευτικών υπηρεσιών καταγράφονται και στη μελέτη των Paterson κ.ά. (2003). Εκεί, η Ελλάδα κατατάχθηκε πέμπτη ανάμεσα σε 15 χώρες της Ε.Ε. στο επάγγελμα των λογιστών (δείκτης 5,1) και πρώτη στο νομικό επάγγελμα και στο επάγγελμα του φαρμακοποιού (δείκτες 9,5 και 8,9, αντίστοιχα). Για τα επαγγέλματα των μηχανικών και αρχιτεκτόνων δεν υπάρχουν αποτελέσματα για την Ελλάδα, πιθανώς διότι δεν υπήρξε σχετική πληροφόρηση.

Γενικότερα, με βάση τα συμπεράσματα της μελέτης των Paterson κ.ά. (2003), χώρες με υψηλά επίπεδα κανονιστικής έντασης ήταν η Αυστρία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο και με ορισμένες εξαιρέσεις στον τομέα των τεχνικών υπηρεσιών η Γερμανία η Γαλλία και η Ελλάδα. Το Βέλγιο, η Ισπανία (και, ενδεχομένως, και η Πορτογαλία) φαίνεται ότι ανήκαν στη μεσαία κατηγορία, ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο, η Σουηδία (με εξαίρεση τους φαρμακοποιούς), οι Κάτω Χώρες, η Ιρλανδία, η Φινλανδία και η Δανία (με εξαίρεση τους φαρμακοποιούς) χαρακτηρίζονταν από μάλλον φιλελεύθερα ρυθμιστικά καθεστώτα.

Μεταξύ των διαφόρων επαγγελματικών τομέων οι εκτενέστερες/περιοριστικότερες κανονιστικές ρυθμίσεις αφορούσαν τους φαρμακοποιούς. Μόνο η Ιρλανδία, οι Κάτω Χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο είχαν συγκριτικά χαμηλούς δείκτες. Στον κλάδο των αρχιτεκτόνων και ιδίως των μηχανικών η κατάσταση ήταν μάλλον διχασμένη: όσον αφορά την είσοδο στην αγορά, ορισμένες χώρες εφαρμόζαν πολύ περιοριστικά μοντέλα χορήγησης αδειών (ιδίως στην Αυστρία, τη Γερμανία, την Ιταλία και το Λουξεμβούργο), σε άλλες χώρες όμως εφαρμόζονταν βασικά η πιστοποίηση για την άσκηση ελεύθερων επαγγελματιών χωρίς ή με πολύ περιορισμένα αποκλειστικά καθήκοντα (Σουηδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Κάτω Χώρες, Φινλανδία, Δανία). Στις περισσότερες χώρες, όσον αφορά την άσκηση του επαγγέλματος των αρχιτεκτόνων και των μηχανικών οι ρυθμίσεις ήταν λιγότερο περιοριστικές σε σχέση με άλλες κατηγορίες επαγγελματιών. Αυτό ίσχυε ακόμη και στις περιπτώσεις που υπήρχαν υψηλά επίπεδα κανονιστικής ρύθμισης για την είσοδο στην αγορά.

Στον κλάδο των *νομικών υπηρεσιών* (δικηγόροι) παρατηρούνταν όλες οι διαβαθμίσεις κανονιστικής ρύθμισης όσον αφορά στην είσοδο στην αγορά και την άσκηση του επαγγέλματος. Αυτό είχε ως συνέπεια μεγάλη διαφοροποίηση στους γενικούς δείκτες κανονιστικής ρύθμισης: από πολύ χαμηλά επίπεδα (Σουηδία, Φινλανδία) έως πολύ υψηλά (Ελλάδα, Αυστρία, Γαλλία, Ισπανία, Γερμανία κ.ά.). Για το επάγγελμα συμβολαιογράφου λατινικού τύπου, οι προϋποθέσεις εισόδου νέων επαγγελματιών ήταν πολύ αυστηρές σε όλες τις χώρες. Η Γερμανία, η Αυστρία, η Γαλλία και η Ελλάδα κατατάσσονταν στις χώρες με τους περισσότερους περιορισμούς ως προς την είσοδο, ενώ η Ιταλία, η Γερμανία και το Βέλγιο ως προς τη συμπεριφορά. Η Ολλανδία εμφάνιζε το χαμηλότερο γενικό δείκτη ρύθμισης.

Όσον αφορά τις *υπηρεσίες λογιστικής*, σε όλες τις χώρες η είσοδος στην αγορά παρουσίαζε ορισμένα χαρακτηριστικά του μοντέλου της άδειας άσκησης επαγγέλματος αλλά το πεδίο των αποκλειστικών δικαιωμάτων παροχής υπηρεσιών διέφερε από χώρα σε χώρα. Το ίδιο ίσχυε και για τα απαιτούμενα προσόντα αλλά σε μικρότερο βαθμό. Λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές στο βαθμό της κανονιστικής ρύθμισης της συμπεριφοράς προέκυψαν μάλλον υψηλά επίπεδα κανονιστικής ρύθμισης στο Βέλγιο, την Αυστρία, τη Γερμανία, την Ιταλία, τη Γαλλία, την Ελλάδα και το Λουξεμβούργο. Σε όλες τις άλλες χώρες τα επίπεδα κανονιστικής ρύθμισης ήταν μεσαίας κατηγορίας. Ενδιαφέρον είναι ότι οι χώρες οι οποίες παρουσίαζαν υψηλά επίπεδα κανονιστικής ρύθμισης στα λογιστικά επαγγέλματα συχνά παρουσίαζαν αντίστοιχες δομές στα νομικά επαγγέλματα.

Το ιδιαίτερα περιοριστικό πλαίσιο που ίσχυε στην Ελλάδα στον τομέα των ελεύθερων επαγγελματιών (μηχανικοί, αρχιτέκτονες, λογιστές, δικηγόροι) αποτυπώνεται και στη μελέτη των Conway και Nicoletti (2006), όπου η Ελλάδα καταγράφει συνολικά τον υψηλότερο δείκτη περιορισμών στη συμπεριφορά και έναν από τους υψηλότερους συνολικούς δείκτες. Ο γενικός δείκτης ρυθμιστικής παρέμβασης για το νομικό επάγγελμα έλαβε τιμές από 3,0 το 1996 έως 2,8 το 2008, κατά μέσο όρο για τις χώρες του ΟΟΣΑ, υποδηλώνοντας μικρή πρόοδο στην απελευθέρωση του νομικού επαγγέλματος. Η Φινλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ισλανδία και η Ελβετία παρουσιάζουν το χαμηλότερο δείκτη ρύθμισης, ενώ η Ελλάδα κατατάσσεται μαζί με το Βέλγιο, την Ουγγαρία και τη Σλοβενία στις υψηλότερες θέσεις με σαφή διαφορά από το μέσο όρο των δεικτών για τις χώρες του ΟΟΣΑ. Στην Ελλάδα ο γενικός δείκτης μειώθηκε από το 4,5 το 2003 στο 3,7 το 2008 (OECD Product Market Regulation

Database, 2011). Η μεταβολή αυτή οφείλεται στον περιορισμό των ρυθμίσεων που αφορούσαν την εταιρική μορφή των δικηγορικών εταιρειών και τις αμοιβές των δικηγόρων.

Σε αντίθεση με τη δυσμενή εικόνα της Ελλάδας σε ό,τι αφορά τον περιορισμό του ανταγωνισμού στους παραπάνω τομείς, σύμφωνα με τη μελέτη του CSES (2012) στον τομέα του τουρισμού η αγορά υπηρεσιών στη χώρα μας, με δείκτη 0,167, είναι συγκριτικά ελεύθερη, όχι τόσο έναντι του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ολλανδίας, της Φινλανδίας και της Δανίας, όπου ο δείκτης είναι μηδενικός, αλλά σε σύγκριση με χώρες όπως η Ιταλία (0,833), η Πορτογαλία (0,667) και η Ισπανία (0,333). Η έντονη διαφοροποίηση του βαθμού περιορισμού του ανταγωνισμού στην άσκηση των επαγγελματιών στην Ελλάδα μεταξύ του τουρισμού αφενός και των κατασκευών και των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις αφετέρου, συνδέεται ενδεχομένως με την κοινωνική και πολιτική απήχηση των σχετικών επαγγελματιών. Ενώ, δηλαδή, σε άλλες χώρες παρατηρείται επαγγελματική κατοχύρωση και σε επαγγέλματα «μπλε κολάρου» όπως λέγεται (τεχνιτών και εξειδικευμένων εργατών), και σε αυτό κυρίως οφείλεται ο προαναφερθείς υψηλός δείκτης της Γερμανίας στις κατασκευές, στην Ελλάδα υψηλό βαθμό κατοχύρωσης και περιορισμού του ανταγωνισμού πέτυχαν κυρίως επαγγέλματα «λευκού κολάρου» (με τίτλους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης), η συμμετοχή των οποίων στον τουρισμό είναι πολύ μικρή. Όπως προκύπτει από την εξέταση της τεκμηρίωσης που περιέχεται στη μελέτη, οι μηχανισμοί και οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες διαμορφώθηκε το καθεστώς των κλειστών επαγγελματιών στις διάφορες χώρες ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό, με τη διαφοροποίηση να είναι έντονη σε αρκετές περιπτώσεις ακόμη και μεταξύ των μεσογειακών χωρών-μελών.

Σε γενικές γραμμές, τα κύρια συμπεράσματα των τριών μελετών αναφορικά με την πρότερη θέση της Ελλάδας ως προς την κλίμακα των περιορισμών στα επαγγέλματα συνάδουν με εκείνα άλλων εργασιών στις οποίες έγινε σύγκριση μεταξύ χωρών ως προς τους περιορισμούς στην οικονομία τους. Σύμφωνα με τρεις διαφορετικές μελέτες της προηγούμενης δεκαετίας, η Ελλάδα, ανάμεσα σε 21 χώρες του ΟΟΣΑ, κατατάσσεται στις θέσεις με τους υψηλότερους βαθμούς ρύθμισης στο σύνολο της οικονομίας (Nicoletti κ.ά., 1999, Kaufman κ.ά., 1999, Pryor, 2002). Επιπλέον, σύμφωνα με την εργασία των Κοχ κ.ά. (2004a), η Ελλάδα είχε ένα από τα πιο αυστηρά πλαίσια ρύθμισης στις αγορές προϊόντων και στον τομέα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Αξιολόγηση των οικονομικών επιπτώσεων

Μετά την κατάρτιση των ποσοτικών δεικτών και τη συζήτηση των σχετικών αποτελεσμάτων, οι μελέτες των Paterson κ.ά. (2003) και CSES (2012), επεκτάθηκαν και στην εξέταση των οικονομικών επιπτώσεων που έχει ο περιορισμός του ανταγωνισμού στην άσκηση των επαγγελματιών. Οι μεθοδολογίες που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση αυτή περιορίστηκαν σε ορισμένα σχετικά απλά ποσοτικά εργαλεία, κυρίως λόγω των αδυναμιών και ελλείψεων στα διαθέσιμα δεδομένα.

Ειδικότερα, στη μελέτη των Paterson κ.ά. (2003) ακολουθήθηκε η μεθοδολογία της συγκριτικής ανάλυσης (benchmarking analysis), βάσει της οποίας διερευνήθηκε στατιστικά η συσχέτιση μεταξύ αφενός των οικονομικών επιδόσεων κάθε χώρας σε κάθε μία από τις εξεταζόμενες επαγγελματικές κατηγορίες και αφετέρου των αντίστοιχων βαθμών ρύθμισης, όπως αυτοί ανακλώνται στους σχετικούς δείκτες. Η αποτύπωση των οικονομικών επιδόσεων έγινε στη βάση στοιχείων για τον αριθμό των επιχειρήσεων, τον κύκλο εργασιών, τον αριθμό των απασχολουμένων, τον πληθυσμό και το ΑΕΠ. Τα στοιχεία αυτά αφορούσαν το έτος 2000 και προήλθαν από διάφορες πηγές (στατιστικές αρχές, ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις).

Αντίστοιχα στη μελέτη του CSES (2012), έγιναν συνοπτικά οι ακόλουθες αναλύσεις:

- (α) *Ανάλυση των κλαδικών χαρακτηριστικών και τάσεων.* Κατά την ανάλυση αυτή εξετάστηκε εν συντομία το μέγεθος και η δομή των τριών εξεταζόμενων τομέων (κατασκευαστικός τομέας, τομέας παροχής υπηρεσιών προς επιχειρήσεις, τουριστικός τομέας) ανά χώρα, χρησιμοποιώντας στοιχεία για την παραγωγή, την παραγωγικότητα, την κερδοφορία και το μέγεθος των επιχειρήσεων. Τα στοιχεία αυτά προήλθαν από τη βάση δεδομένων SBS (Structural Business Statistics) της Eurostat και αφορούσαν, ως επί το πλείστον, το έτος 2008, και σε κάποιες περιπτώσεις προγενέστερα έτη (2005 ή 2006).
- (β) *Συσχέτιση (rank correlation) μεταξύ του δείκτη RA (Index of Reserves of Activities) και κλαδικών μεγεθών (πωλήσεις, παραγωγικότητα, κλπ.), και ανάλυση παλινδρόμησης (regression analysis).* Η συσχέτιση έγινε με σκοπό να διαπιστωθεί αν οι περιορισμοί περιστέλλουν το μέγεθος της αγοράς. Η ανάλυση παλινδρόμησης διενεργήθηκε με στόχο την περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης μεταξύ του δείκτη RA και των κλαδικών επιδόσεων. Οι ποσο-

τικές αυτές αναλύσεις έγιναν συνολικά για το δείγμα των εξεταζόμενων χωρών, χωρίς να δίδονται αποτελέσματα για κάθε χώρα ξεχωριστά.

(γ) *Εξέταση των ευρύτερων επιδράσεων των περιορισμών* (knock-on effects). Η ανάλυση αυτή έγινε ανά χώρα και τομέα/υποτομέα στη βάση των πινάκων εισροών-εκροών της Eurostat για το έτος 2005 και είχε ως σκοπό να αξιολογηθεί κατά πόσον οι περιορισμοί σε ένα κλάδο επιδρούν στις δραστηριότητες άλλων κλάδων.

Εκτός των συμπερασμάτων από τις ανωτέρω ποσοτικές αναλύσεις των οικονομικών επιπτώσεων, στις μελέτες έγινε αναφορά και σε συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από την ποιοτική ανάλυση πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις με αρμόδιους φορείς, την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, κλπ.

Ατυχώς, από τους σχετικούς πίνακες/διαγράμματα της ποσοτικής ανάλυσης που αναφέρονται σε χώρες, στη μεν μελέτη των Patterson κ.ά. (2003) η Ελλάδα απουσιάζει πλήρως, στη δε μελέτη του CSES (2012) απουσιάζει στις πλείστες περιπτώσεις, ελλείπει στοιχείων. Προβλήματα στοιχείων παρουσιάζονται και για ορισμένες άλλες χώρες, όχι όμως στο βαθμό που αυτό συμβαίνει για τη χώρα μας. Στοιχεία για την Ελλάδα αναφέρονται σε ελάχιστες περιπτώσεις και η αξία τους για τη συναγωγή συμπερασμάτων είναι πολύ περιορισμένη, μεταξύ άλλων και επειδή εκφράζονται επιφυλάξεις για τη συγκρισιμότητά τους.

Λόγω της έλλειψης στοιχείων, αλλά και λόγω του συναφούς ζητήματος ότι το διαθέσιμο δείγμα στοιχείων για την εφαρμογή κάποιων από τις ποσοτικές μεθόδους (συσχέτιση, παλινδρόμηση) επαρκούσε μόνον για την εξαγωγή συμπερασμάτων για το σύνολο των εξεταζόμενων χωρών και όχι για κάθε μία χώρα ξεχωριστά, δεν προέκυψαν αποτελέσματα με άμεση χρησιμότητα ως προς τη μελέτη των επιπτώσεων του περιορισμού του ανταγωνισμού στα «κλειστά» επαγγέλματα για την Ελλάδα. Παρά ταύτα, χρήσιμο είναι να γίνει σύντομη αναφορά στα γενικότερα σχετικά συμπεράσματα των δύο μελετών.

Από τη μελέτη των Patterson κ.ά. (2003) συμπεραίνεται ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ των υψηλών επιπέδων ρύθμισης ενός επαγγέλματος και της προσόδου ανά επαγγελματία, ενώ ταυτόχρονα ο αριθμός των ασκούμενων επαγγελματιών συσχετίζεται αρνητικά με το βαθμό ρύθμισης του επαγγέλματος. Επιπλέον, προκύπτει το εύρημα ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ του βαθμού ρύθμισης ενός επαγγέλματος και του όγκου των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Στη μελέτη του CSES (2012) επισημαίνεται με έμφαση ότι κλαδικά μεγέθη όπως η απασχόληση, η παραγωγικότητα, ο αριθμός των επιχειρήσεων και το μέσο μέγεθός τους, ο κύκλος εργασιών κλπ., στους τομείς των υπηρεσιών, και οι διαφορές τους μεταξύ χωρών, επηρεάζονται από ένα ευρύ φάσμα φραγμών στην είσοδο στην αγορά και περιορισμών στην οικονομική συμπεριφορά, ενώ είναι πολύ δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς τις επιπτώσεις από ρυθμίσεις που περιορίζουν τον ανταγωνισμό στην άσκηση επαγγελματιών. Για τη συναγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων χρειάζεται επομένως μια ποιοτική ανάλυση σε βάθος για την κάθε περίπτωση.

Στατιστικά αξιόπιστα συμπεράσματα από την ποσοτική ανάλυση της μελέτης του CSES (2012) ως προς τις οικονομικές επιπτώσεις των περιορισμών στον ανταγωνισμό κατά την άσκηση των επαγγελματιών παρατηρήθηκαν σε ελάχιστες περιπτώσεις. Υπήρξαν δε και περιπτώσεις όπου το αλγεβρικό πρόσημο των ποσοτικών συντελεστών ήταν αντίθετο του αναμενόμενου. Παρά ταύτα, με βάση την ποσοτική ανάλυση μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να πιθανολογηθούν ορισμένες τάσεις. Έτσι, όσο περισσότεροι και εντονότεροι είναι οι περιορισμοί στον ανταγωνισμό κατά την άσκηση των επαγγελματιών, τόσο το μέσο μέγεθος της οικονομικής μονάδας στους τομείς που καλύπτονται από τη μελέτη τείνει να είναι μικρότερο. Αυτό όμως δεν αποτελεί γενικό κανόνα. Φαίνεται επίσης ότι σε χώρες με λιγότερους περιορισμούς η παραγωγικότητα τείνει να είναι υψηλότερη (π.χ. Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο). Αυτό όμως μπορεί να συνδέεται και με το γεγονός ότι στο δείγμα οι περιορισμοί είναι λιγότεροι σε πλουσιότερες χώρες.

Σχετικά με την έκταση των επιπτώσεων των περιορισμών στην ελεύθερη άσκηση των επαγγελματιών προκύπτει ότι τα οικονομικά μεγέθη των τομέων που καλύπτονται από τη μελέτη επηρεάζουν, μέσα από το πλέγμα εισροών εκροών, σε μεγάλο βαθμό, τα οικονομικά μεγέθη άλλων τομέων και κλάδων. Αυτό, όπως θα ανέμενε κανείς, ισχύει περισσότερο για τον τομέα των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις, αφού αυτές αποτελούν εισροή για πάρα πολλούς κλάδους. Το συγκεκριμένο εύρημα αυξάνει τη σημασία της εξέτασης των οικονομικών επιπτώσεων του περιορισμού του δικαιώματος άσκησης επαγγελματιών στους κατόχους συγκεκριμένων επαγγελματικών τίτλων, καθώς στις άμεσες επιπτώσεις στα μεγέθη συγκεκριμένων κλάδων των υπηρεσιών πρέπει να προσθέσει κανείς και το πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα σε άλλους κλάδους.

1.5.2. Εκτιμώμενες επιδράσεις από την απελευθέρωση των αγορών

Στη μελέτη των Nicoletti και Scarpetta (2003) φαίνεται ότι το ρυθμιστικό περιβάλλον των αγορών ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ ήταν αρκετά ανόμοιο, αν και η γενική τάση ήταν προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης των αγορών. Αυτή η διαπίστωση εξηγείται από τη διαφορετική αφετηρία από την οποία ξεκινά κάθε χώρα αλλά και από τις διαφορετικές ταχύτητες στην υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων. Τα δεδομένα τους δείχνουν επίσης ότι οι αποκλίσεις αυτές σχετίζονται σημαντικά με τις διαφορετικές αναπτυξιακές επιδόσεις μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ και κυρίως με τις αναμικτές αναπτυξιακές επιδόσεις των μεγάλων οικονομιών της ηπειρωτικής Ευρώπης σε σχέση με τις αντίστοιχες επιδόσεις των ΗΠΑ.

Τα στοιχεία της ανάλυσής τους περιλαμβάνουν την περίοδο 1984-1998 και αφορούν στους τομείς της μεταποίησης και της παροχής υπηρεσιών για 18 χώρες του ΟΟΣΑ (στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα). Τα αποτελέσματά τους δείχνουν ότι η αύξηση της παραγωγικότητας ενισχύεται σημαντικά από τις μεταρρυθμίσεις που προωθούν τον ανταγωνισμό. Επιπλέον, οι διαπιστώσεις τους δείχνουν ότι οι περιορισμοί εισόδου στις αγορές μειώνουν τα κίνητρα για αποτελεσματικότητα των ήδη υπάρχουσών επιχειρήσεων. Αυτό οφείλεται στην έλλειψη ανταγωνιστικών πιέσεων, γεγονός που ελαττώνει την τάση για ανάληψη επενδύσεων και προώθηση της τεχνολογίας, με τελικό αποτέλεσμα την επιβράδυνση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων.

Η πρώτη σχετική έκθεση του ΚΕΠΕ (2001) επισημαίνει ότι το πιθανό συνολικό όφελος από την απελευθέρωση των επαγγελματικών υπηρεσιών και την επακόλουθη πτώση των τιμών των υπηρεσιών είναι δύσκολο να εκτιμηθεί, λόγω της μη ύπαρξης αξιόπιστων δεδομένων για τις αμοιβές των επαγγελματιών. Ωστόσο, με βάση εναλλακτικές υποθέσεις που υιοθετήθηκαν αναφορικά με την ποσοστιαία υπεροχή των επιπέδων των τιμών σε σχέση με αυτά που θα διαμορφώνονταν κάτω από πιο ανταγωνιστικές συνθήκες, εκτιμήθηκε ότι η συνολική πιθανή ωφέλεια που θα μπορούσε να προκύψει, ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος, θα ήταν μεταξύ 0,8% και 1,6% (ΚΕΠΕ, 2001). Μεταγενέστερη έκθεση του ΚΕΠΕ (2005) για τις υπηρεσίες τοποθετεί αυτή τη συνολική ωφέλεια μεταξύ 1,07% και 2,14%.

Σύμφωνα με την έκθεση της Copenhagen Economics (2004), αναμένεται να προκύψουν θετικές επιπτώσεις από την εφαρμογή της οδηγίας για απελευθέρωση των υπηρεσιών για το σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και

την Ελλάδα. Ειδικότερα, αναμένεται αύξηση της παραγωγής σε όλους τους τομείς της οικονομίας και κυρίως στους κλάδους των υπηρεσιών, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε όλες τις χώρες, αύξηση του εμπορίου των υπηρεσιών και μείωση των τιμών στους κλάδους που καλύπτονται από την οδηγία. Μεγαλύτερες ωφέλειες θα προκύψουν αμεσότερα, ενώ μακροχρόνια μετά την πλήρη ενσωμάτωση όλων των δευτερογενών επιδράσεων θα προκύψουν επιπρόσθετες ωφέλειες, αλλά περιορισμένης κλίμακας.

Σύμφωνα με την παραπάνω έκθεση, ο κλάδος των ρυθμιζόμενων υπηρεσιών αναμένεται να παρουσιάσει τις μεγαλύτερες μεταβολές (κυρίως η προστιθέμενη αξία και δευτερευόντως η απασχόληση), ενώ μικρότερες επιπτώσεις προβλέπονται για τις επιχειρήσεις λιανικού και χονδρικού εμπορίου.

Τα συνολικά άμεσα αποτελέσματα για την Ελλάδα εκτιμώνται σε αύξηση του επιπέδου ευημερίας (κατανάλωση) κατά 0,3%, σε αύξηση των πραγματικών μισθών κατά 0,4%, σε αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου κατά 0,9% και σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης κατά 0,2%. Αντίστοιχα, στους κλάδους των υπηρεσιών αναμένεται αύξηση της απασχόλησης κατά 0,5% και της προστιθέμενης αξίας κατά 1,1%. Τα μακροχρόνια αποτελέσματα για τη χώρα μας εκτιμώνται σε αύξηση του επιπέδου ευημερίας κατά 0,4%, σε αύξηση των πραγματικών μισθών κατά 0,3%, σε αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου κατά 0,9% και σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης κατά 0,2%. Για τους κλάδους των υπηρεσιών προβλέπεται για τη χώρα μας αύξηση της απασχόλησης και της προστιθέμενης αξίας κατά 0,5% και 1,1%, αντίστοιχα.

Σε σχετική μελέτη των Κοχ κ.ά. (2004β), εξετάζεται κατά πόσον η οδηγία για την απελευθέρωση των υπηρεσιών θα μπορούσε να αυξήσει το ενδοκοινοτικό εμπόριο και τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, σε όλες τις χώρες της Ε.Ε., οι εισαγωγές και οι εξαγωγές υπηρεσιών αναμένεται να αυξηθούν εξαιτίας της εφαρμογής της οδηγίας. Στην Ελλάδα, η αναμενόμενη αύξηση των εξαγωγών προβλέπεται να είναι της τάξης του 25,2%, ενώ η αύξηση των εισαγωγών προβλέπεται να είναι 20,9%. Αντίστοιχα, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, αναμένεται αύξηση του αποθέματος των άμεσων ξένων επενδύσεων για το σύνολο των χωρών της Ε.Ε. από την εφαρμογή της οδηγίας για απελευθέρωση των υπηρεσιών. Σε ό,τι αφορά στην Ελλάδα, η αναμενόμενη αύξηση των εισροών άμεσων ξένων επενδύσεων εκτιμάται στο 30,6%.

Οι εκτιμήσεις του CPB (2007) δείχνουν ότι τα πιθανά οικονομικά οφέλη από την εφαρμογή της οδηγίας για την απελευθέρωση των υπηρεσιών (κατάργηση των αδικαιολόγητων και δυσανάλογων εμποδίων στη λειτουργία και ανάπτυξη

της ευρωπαϊκής αγοράς υπηρεσιών) θα μπορούσαν να είναι της τάξης των 60-140 δισεκατομμυρίων ευρώ στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που αντανακλά μια αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,6%-1,5%.

Επίσης, η πρόσφατη εργασία των Barone και Cingano (2010) μελέτησε τις επιπτώσεις από την επιβολή ρυθμίσεων σε κλάδους της μεταποίησης και των υπηρεσιών σε ένα δείγμα από χώρες του ΟΟΣΑ, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο χαμηλότερος βαθμός ρυθμίσεων έχει θετικές επιπτώσεις στην αύξηση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, στην παραγωγικότητα και τις εξαγωγές. Αντιθέτως, δείχνουν ότι ο υψηλότερος βαθμός ρύθμισης των επαγγελματιών έχει αρνητικές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί μια πρόσφατη μελέτη του IOBE (2010), όπου έγινε χρήση του υποδείγματος GIMF (πολυεθνικό πολυκλαδικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας) για την αποτίμηση των μακροχρόνιων επιδράσεων στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη ύστερα από μια πιθανή ενίσχυση του ανταγωνισμού στην ελληνική αγορά των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η ενίσχυση του ανταγωνισμού αναμένεται να οδηγήσει μακροχρόνια σε ποσοστιαία αύξηση του ΑΕΠ από 4,8% έως 13,5%, σε αύξηση της απασχόλησης κατά 0,6%-1,5% και σε αύξηση των εξαγωγών κατά 3,1%-8,4% ανάλογα με διαφορετικές τιμές στις προσαυξήσεις τιμών (mark-ups) στον τομέα των μη εμπορεύσιμων.

1.6. Περιορισμοί του ανταγωνισμού στην ελληνική οικονομία – Διαπιστώσεις

Όπως αναδεικνύεται από την ως άνω επισκόπηση της βιβλιογραφίας, το κύριο επιχείρημα κατά της επιβολής περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση των επαγγελματιών αφορά στις βλαπτικές επιπτώσεις που μπορεί να έχουν οι περιορισμοί αυτοί για τον ανταγωνισμό. Καθώς ο αυξημένος ανταγωνισμός έχει ιδιαίτερη σημασία για τη βέλτιστη κατανομή του εργατικού δυναμικού, τη διεύρυνση των επιχειρηματικών δυνατοτήτων και τη μείωση του κόστους των αγαθών και υπηρεσιών, η επιβολή ρυθμίσεων που περιορίζουν τον ανταγωνισμό έχει αρνητικές επιπτώσεις στις οικονομικές επιδόσεις μιας χώρας.

Στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, η υπάρχουσα βιβλιογραφία έχει εντοπίσει σημαντικές αποκλίσεις της λειτουργίας της αγοράς από το θεωρητικό

ανταγωνιστικό υπόδειγμα, τόσο σε συνολικό επίπεδο, όσο και ειδικότερα σε σχέση με τις επαγγελματικές υπηρεσίες.

Συγκεκριμένα, σε επίπεδο οικονομίας, οι κλαδικοί δείκτες, της βάσης δεδομένων του ΟΟΣΑ (OECD's Product Market Regulation – PMR) που μετρούν τους περιορισμούς στις αγορές όσον αφορά τον κρατικό έλεγχο, τα εμπόδια στην επιχειρηματικότητα, και τα εμπόδια στο εμπόριο και τις επενδύσεις, υποδηλώνουν ότι η Ελλάδα, μαζί με την Ιταλία και τη Γαλλία, εξακολουθούσαν μέχρι σχετικά πρόσφατα να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό νομοθετικής ρύθμισης στις αγορές, παρά τις σημαντικές βελτιώσεις που έχουν σημειωθεί σχετικά.

Σε σχέση με τις υπηρεσίες, οι δείκτες IMRIS (Internal Market Restrictiveness Index in Services) της Copenhagen Economics για τη μέτρηση των περιορισμών στην αγορά των υπηρεσιών και ειδικότερα στο χονδρικό και λιανικό εμπόριο και τις υπηρεσίες πληροφορικής και λογιστικής (στοιχεία 2004) δείχνουν ότι η Ελλάδα, μαζί με το Βέλγιο, τη Γαλλία, την Ισπανία, την Ιταλία και την Αυστρία, συγκαταλέγεται στις χώρες με σχετικά υψηλά εμπόδια σε όλους τους τομείς. Υψηλή ένταση περιορισμών σε τομείς των υπηρεσιών στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στις αερομεταφορές, στα ταχυδρομεία-επικοινωνίες και στο λιανικό εμπόριο, έχει καταγραφεί και με βάση τους κλαδικούς δείκτες μέτρησης των περιορισμών που έχουν υπολογίσει οι Nicoletti-Scarpetta (2003) και ο ΟΟΣΑ (2005a). Επιπλέον, ενδείξεις σχετικά περιορισμένου ανταγωνισμού σε κλάδους των υπηρεσιών στην Ελλάδα προκύπτουν και από τα διαθέσιμα συγκριτικά στοιχεία μεταξύ χωρών αναφορικά με τις προσαυξήσεις τιμών και τα περιθώρια κέρδους⁵ (στοιχεία OECD STAN database, περίοδος 1996-2003). Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, η Ελλάδα έχει παρουσιάσει κατά το παρελθόν συγκριτικά υψηλά περιθώρια κέρδους ή/και αυξημένες προσαυξήσεις σε κλάδους των υπηρεσιών σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες.

Ειδικότερα, όσον αφορά τις επαγγελματικές υπηρεσίες, και σύμφωνα με τις μελέτες που εξετάστηκαν αναλυτικά στο παρόν κεφάλαιο, στην Ελλάδα υπήρχαν έως και πολύ πρόσφατα πολλοί περιορισμοί στην άσκηση των επαγγελματιών, ιδιαίτερα στους τομείς των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις και στις

⁵ Γενικώς, ο ισχυρότερος ανταγωνισμός μειώνει τα κέρδη μεσο-μακροχρόνια. Εντούτοις, η εξαγωγή συμπερασμάτων για την εξέλιξη του ανταγωνισμού διαχρονικά με βάση τις προσαυξήσεις τιμών και τα περιθώρια κέρδους θα πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη, καθώς η υψηλή κερδοφορία μπορεί να συνδέεται είτε με περιορισμένο ανταγωνισμό είτε με υψηλή αποδοτικότητα των επιχειρήσεων και βελτίωση της παραγωγικότητάς τους.

κατασκευές, όπου δραστηριοποιούνται απόφοιτοι σχολών όπως οι νομικές, οι πολυτεχνικές και σε μικρότερο βαθμό οι οικονομικές.

Με βάση τα ανωτέρω, είναι εμφανές ότι η λειτουργία του ανταγωνισμού στην ελληνική οικονομία παρουσίαζε πληθώρα ρυθμίσεων και περιορισμών σε πολλούς τομείς μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν, αποτελώντας σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη. Υπό το πρίσμα αυτό, η βελτίωση του ανταγωνισμού αποτελεί κρίσιμο ζητούμενο με δυνητικά σημαντική θετική συμβολή στην προσπάθεια ανασυγκρότησης και ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που συνεπάγεται τόσο την αυξημένη αναγκαιότητα των ρυθμίσεων του Ν. 3919/2011, όσο και τα πιθανόν σημαντικά βραχυχρονιότερα και μακροχρονιότερα οικονομικά οφέλη που θα μπορούσαν να προκύψουν από την εφαρμογή του. Αξίζει να επισημανθεί ότι, ως προς τα οφέλη αυτά, η σημασία που μπορεί να έχουν ενισχύεται τόσο από τη μεγάλη έκταση των περιορισμών στον τομέα των επαγγελματικών υπηρεσιών προ της εφαρμογής του Νόμου, όσο και από το γεγονός ότι οι υπηρεσίες αυτές έχουν αφενός μεγάλη σπουδαιότητα για τους καταναλωτές και αφετέρου ουσιαστικό ρόλο στην ανταγωνιστικότητα, καθώς αποτελούν εισροές για άλλες παραγωγικές δραστηριότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που υιοθετήθηκε στη μελέτη με σκοπό τη διερεύνηση της απελευθέρωσης των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, η οποία ακολουθεί τα πρότυπα των διεθνών μελετών που περιγράφηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο και διακρίνεται στα εξής πέντε στάδια:

- (α) Στην καταγραφή του ισχύοντος νομικού καθεστώτος και την κατάταξη των επαγγελματιών ανάλογα με τον αριθμό και το είδος των περιορισμών.
- (β) Στην αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού με τη χρήση του σχετικού Οδηγού του ΟΟΣΑ, ο οποίος αποτελεί ένα εργαλείο για την ποιοτική αποτύπωση των επιπτώσεων του ισχύοντος ρυθμιστικού πλαισίου (και επομένως και των αλλαγών του) στον ανταγωνισμό.
- (γ) Στη μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων πριν και μετά την εφαρμογή του Νόμου, στη βάση σύνθετων ποσοτικών δεικτών.
- (δ) Στην εξέταση του ρόλου των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, την αποτύπωση της οικονομικής τους βαρύτητας, τη συμμετοχή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, τις εξελίξεις και τις επιδόσεις τα τελευταία χρόνια καθώς και τη θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε.
- (ε) Στον προσδιορισμό των αναμενόμενων επιπτώσεων στην απασχόληση, τις τιμές και την οικονομική ανάπτυξη, εξαιτίας των αλλαγών στη λειτουργία των επαγγελματιών λόγω νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση.

2.2. Καταγραφή του νομικού καθεστώτος ανά επάγγελμα/ οικονομική δραστηριότητα

Πρώτο στάδιο αποτελεί η εξέταση του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των επιμέρους επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων και ο καθορισμός των

επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Ν. 3919/2011 και άλλων σχετικών με την απελευθέρωση νομοθετημάτων που υιοθετήθηκαν μέχρι το τέλος του 2012. Με βάση την αναλυτική εξέταση των όρων έναρξης και λειτουργίας των επιμέρους επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων (Παράρτημα) έγινε εφικτή η αποτύπωση του αριθμού και του είδους των υφιστάμενων περιορισμών σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα. Στη συνέχεια, μετά από αξιολόγηση του είδους και της έντασης των περιορισμών, διαχωρίστηκαν τα επαγγέλματα σε 3 κατηγορίες: α) επαγγέλματα στην έναρξη ή τη λειτουργία των οποίων υπήρχαν πολλοί και σημαντικοί περιορισμοί, β) επαγγέλματα στην έναρξη ή τη λειτουργία των οποίων υπήρχαν λιγότεροι και όχι πολύ σημαντικοί περιορισμοί και γ) επαγγέλματα η έναρξη ή η λειτουργία των οποίων απαιτούσε μόνο κάποια διαδικασία αδειοδότησης.

Σημειώνεται ότι μέχρι το τέλος του 2012 δεν είχε ολοκληρωθεί η προβλεπόμενη από το Ν. 3919/2011 διαδικασία εξαιρέσεων από το πεδίο εφαρμογής για λόγους δημοσίου συμφέροντος ούτε όλες οι νομοθετικές πρωτοβουλίες για επιμέρους επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες. Επομένως, εφόσον η διαδικασία αυτή βρισκόταν σε εξέλιξη, στην παρούσα εργασία αποτυπώνεται η κατάσταση που έχει διαμορφωθεί μέχρι το τέλος του 2012 και όχι οι τελικές αλλαγές που αναμένεται να προκύψουν στο ρυθμιστικό πλαίσιο των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από αυτές τις παρεμβάσεις.

2.3. Αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού βάσει του οδηγού του ΟΟΣΑ

Στο δεύτερο στάδιο αξιολογούνται οι συνθήκες ανταγωνισμού στη λειτουργία των επαγγελματιών μετά την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων, με τη χρήση του Οδηγού του ΟΟΣΑ (2010), ο οποίος αποτελεί ένα εργαλείο για την ποιοτική αποτύπωση των επιπτώσεων του ισχύοντος ρυθμιστικού πλαισίου (και επομένως και των αλλαγών του) στον ανταγωνισμό.

Οι κυβερνήσεις συχνά παρεμβαίνουν στις αγορές –άλλοτε αυτόνομα ή με τη σύμπραξη των επιμέρους επαγγελματιών ενώσεων– με σκοπό να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Πολλές φορές, οι παρεμβάσεις αυτές αιτιολογούνται από την ύπαρξη «εξωτερικότητας» και την πρόληψη δυσλειτουργιών στην αγορά, τη μείωση της ασύμμετρης πληροφόρησης των καταναλωτών και την προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος. Όμως οι ρυθμί-

σεις αυτές μπορεί να οδηγήσουν και σε αύξηση της ισχύος των επιχειρήσεων στην αγορά, στην εγκατάσταση φραγμών εισόδου ή εξόδου των επιχειρήσεων, στην αύξηση του κόστους των παραγόμενων υπηρεσιών καθώς και στη μείωση της αποδοτικότητας.

Η αξιολόγηση των συνεπειών των νομοθετικών και κανονιστικών ρυθμίσεων στον ανταγωνισμό μπορεί να παρέχει πρόσθετες γνώσεις για την κατανόηση της λειτουργίας της αγοράς αλλά και να βοηθήσει στο άνοιγμα των αγορών, στη ροή αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Ο αυξημένος ανταγωνισμός μπορεί να βελτιώσει τις επιδόσεις της οικονομίας, να διευρύνει τις επιχειρηματικές δραστηριότητες και να μειώσει το κόστος των αγαθών και υπηρεσιών για την οικονομία. Τα μακροπρόθεσμα οφέλη τέτοιων αξιολογήσεων μπορεί να είναι σημαντικά σε ό,τι αφορά στην καλύτερη κατανομή των πόρων, στις χαμηλότερες τιμές, στη βελτιωμένη ανταγωνιστική θέση έναντι των εμπορικών εταιρών καθώς και στην υψηλότερη οικονομική ανάπτυξη και ευημερία.

Ο «Οδηγός αξιολόγησης συνθηκών ανταγωνισμού» έχει σχεδιαστεί για να παρέχει ένα γενικό πλαίσιο αξιολόγησης των επιπτώσεων διαφόρων νομοθετικών και κανονιστικών ρυθμίσεων στον ανταγωνισμό. Η αξιολόγηση επικεντρώνεται στην εξέταση των επιπτώσεων στην είσοδο νέων επιχειρήσεων, στις τιμές, στην παραγωγή και στην ποιότητα των αγαθών και υπηρεσιών καθώς και στην ανάπτυξη της αγοράς. Παρέχει μία γενική μεθοδολογία για τον εντοπισμό των μη απαραίτητων φραγμών και την ανάπτυξη εναλλακτικών πολιτικών που επιτυγχάνουν τους κυβερνητικούς στόχους. Ένα από τα βασικά εργαλεία του Οδηγού είναι η «Λίστα Ελέγχου του Ανταγωνισμού», η οποία θέτει απλά ερωτήματα για τον έλεγχο της πιθανότητας αδικαιολόγητου περιορισμού του ανταγωνισμού από νόμους και ρυθμίσεις.

Λίστα Ελέγχου Ανταγωνισμού

Η Λίστα Ελέγχου επισημαίνει πότε οι προτεινόμενοι νόμοι ή οι ρυθμίσεις ενδέχεται να επιβαρύνουν σημαντικά τον ανταγωνισμό. Παρακάτω περιγράφονται τα τέσσερα ερωτήματα της Λίστας Ελέγχου Ανταγωνισμού (Πίνακας 2.1), καθώς και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν εάν οι απαντήσεις είναι καταφατικές.

Ερώτημα Α: Υπάρχουν περιορισμοί στον αριθμό ή το εύρος των προμηθευτών;

Η χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων, η θέσπιση διαδικασίας αδειοδότησεων και εξουσιοδοτήσεων, καθώς και οι περιορισμοί ως προς τη συμμετοχή σε δημόσιες συμβάσεις αποτελούν τις συχνότερες μορφές ρυθμιστικών

περιορισμών σε ό,τι αφορά τον αριθμό των προμηθευτών. Ο περιορισμός του αριθμού των προμηθευτών οδηγεί στη δημιουργία ισχύος στην αγορά⁶ και στη μείωση της ανταγωνιστικής δράσης με συνακόλουθο αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών από τους ατομικούς προμηθευτές, την έλλειψη κινήτρων για αποτελεσματική κάλυψη των καταναλωτικών αναγκών, καθώς και για καινοτομία και μακροπρόθεσμη οικονομική αποδοτικότητα. Η διευκόλυνση εισόδου νέων προμηθευτών μπορεί να συμβάλλει στην παρεμπόδιση άσκησης ισχύος στην αγορά από τους υπάρχοντες προμηθευτές.

A1. Χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων

Η χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων για την παραγωγή ενός αγαθού ή την παροχή υπηρεσιών αντιστοιχεί στη θέσπιση ιδιωτικού ή φυσικού μονοπωλίου. Παλαιότερα μία ανάλογη χορήγηση θεωρείτο εργαλείο ενθάρρυνσης επενδύσεων υποδομής αλλά και διασφάλισης της προμήθειας των καταναλωτών στο εν δυνάμει χαμηλότερο κόστος.

Τα αποκλειστικά δικαιώματα αποτελούν τον απόλυτο φραγμό εισόδου στην αγορά και μπορεί να οδηγήσουν στη διαμόρφωση μονοπωλιακών τιμών και σε άλλα προβλήματα που σχετίζονται με την άσκηση ισχύος στην αγορά.

A2. Απαιτήσεις αδειοδότησης ή εξουσιοδότησης

Η χορήγηση αδειών χρησιμοποιείται ως μέσο για τη διασφάλιση της εισόδου αποκλειστικά των προμηθευτών που ικανοποιούν τα καθορισμένα πρότυπα που ορίζει ο κλάδος. Περιλαμβάνουν απαιτήσεις ελάχιστης κατάρτισης και/ή πρακτική εμπειρία για επαγγελματίες συγκεκριμένων κλάδων όπως για παράδειγμα για τους νομικούς και τους επαγγελματίες υγείας. Οι αδειοδοτήσεις επιβάλλονται για την προστασία του καταναλωτή από μη ορθή άσκηση του επαγγέλματος.

Οι άδειες ή οι εξουσιοδοτήσεις που απαιτούνται για την άσκηση ενός επαγγέλματος ή για τη λειτουργία επιχειρήσεων περιορίζουν την είσοδο νεοεισερχόμενων. Κατά περίπτωση μπορούν να λάβουν τη μορφή ελάχιστων προδιαγραφών εκπαίδευσης και/ή εμπειρίας. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί και να ορίζεται καθορισμένος αριθμός αδειούχων. Οι αδειοδοτήσεις/εξουσιοδοτήσεις μπορεί να είναι αυστηρότερες από ό,τι απαιτεί το δημόσιο συμφέρον και μπορεί να δημιουργήσουν τεχνητή ανεπάρκεια που προκαλεί αύξηση τιμών.

⁶ Ισχύς στην αγορά είναι η δυνατότητα των προμηθευτών να αυξάνουν επικερδώς τις τιμές και να μειώνουν την ποιότητα ή την καινοτομία συγκριτικά με την ανταγωνιστική αγορά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1
Λίστα Ελέγχου Ανταγωνισμού

Σε περίπτωση που η προτεινόμενη ή/και υφιστάμενη ρύθμιση έχει κάποια από τις τέσσερις ακόλουθες επιπτώσεις πρέπει να διεξαχθεί περαιτέρω αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού:

(Α) Περιορισμός του αριθμού ή εύρους των προμηθευτών

Αυτό πιθανόν ισχύει εάν η ρύθμιση:

1. Χορηγεί αποκλειστικά δικαιώματα σε έναν προμηθευτή για την παροχή αγαθών ή υπηρεσιών.
2. Θεσπίζει διαδικασία αδειοδότησης ή εξουσιοδότησης ως προϋπόθεση λειτουργίας.
3. Περιορίζει τη δυνατότητα ορισμένων προμηθευτών να παρέχουν αγαθό ή υπηρεσία.
4. Αυξάνει σημαντικά το κόστος εισόδου ή εξόδου ενός προμηθευτή από την αγορά.
5. Δημιουργεί γεωγραφικούς φραγμούς αναφορικά με τη δυνατότητα των εταιρειών να παρέχουν αγαθά, υπηρεσίες ή εργατικό δυναμικό και να επενδύουν κεφάλαια.

(Β) Περιορισμός της ικανότητας των προμηθευτών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Αυτό πιθανόν ισχύει εάν η ρύθμιση:

1. Περιορίζει τη δυνατότητα των πωλητών να καθορίζουν τις τιμές για αγαθά ή υπηρεσίες.
2. Περιορίζει την ελευθερία των προμηθευτών να διαφημίζουν ή να εμπορεύονται τα αγαθά και τις υπηρεσίες τους.
3. Θέτει πρότυπα για την ποιότητα των προϊόντων, τα οποία παρέχουν πλεονέκτημα σε ορισμένους προμηθευτές έναντι άλλων, ή τα οποία είναι πάνω από το όριο που θα επέλεγαν ορισμένοι καλά ενημερωμένοι πελάτες.
4. Αυξάνει ουσιαστικά τα έξοδα παραγωγής για ορισμένους προμηθευτές συγκριτικά με άλλους (ιδίως αντιμετωπίζοντας με διαφορετικό τρόπο τις ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις από τις νεοεισερχόμενες).

(Γ) Μείωση του ανταγωνιστικού κινήτρου των προμηθευτών

Αυτό πιθανόν ισχύει εάν η ρύθμιση:

1. Δημιουργεί καθεστώς αυτορρύθμισης ή συν-ρύθμισης.
2. Απαιτεί ή ενθαρρύνει τη δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τα παραγωγικά αποτελέσματα, τις τιμές, τις πωλήσεις ή τα έξοδα του προμηθευτή.
3. Απαλλάσσει τη δραστηριότητα συγκεκριμένου κλάδου ή ομάδας προμηθευτών από την εφαρμογή της γενικής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού.

(Δ) Περιορισμός των διαθέσιμων επιλογών και πληροφοριών στους αγοραστάς

Αυτό πιθανόν ισχύει εάν η ρύθμιση:

1. Περιορίζει τη δυνατότητα των καταναλωτών να αποφασίζουν από ποιον θα αγοράσουν (αγαθά ή υπηρεσίες).
2. Μειώνει την κινητικότητα των αγοραστών μεταξύ προμηθευτών αγαθών ή υπηρεσιών μέσω της αύξησης των άμεσων ή έμμεσων εξόδων από την αλλαγή προμηθευτών.
3. Διαφοροποιεί με θεμελιώδη τρόπο την πληροφόρηση που χρειάζονται οι καταναλωτές προκειμένου να κάνουν αποτελεσματικές αγορές.

A3. Περιορισμός της δυνατότητας ορισμένων προμηθευτών να παρέχουν ένα αγαθό ή μία υπηρεσία

Πολλές φορές το κράτος περιορίζει τη συμμετοχή άλλων προμηθευτών σε μια επιχειρηματική δραστηριότητα, π.χ. συμμετοχή σε δημόσιες συμβάσεις. Πολλές φορές επιδιώκεται η ενθάρρυνση της οικονομικής δραστηριότητας σε συγκεκριμένες βιομηχανίες ή γεωγραφικές περιφέρειες που θεωρούνται στρατηγικής σημασίας.

Με αυτόν τον τρόπο θέτουν αδικαιολόγητους φραγμούς στον αριθμό των προμηθευτών, μειώνουν τον ανταγωνισμό και οδηγούν σε υψηλότερες τιμές ή λιγότερο επιθυμητούς όρους συμβολαίου για τους πολίτες. Ο περιορισμός συμμετοχής στις δημόσιες συμβάσεις μπορεί να αυξήσει τις δαπάνες των κρατικών προμηθειών μέσω της μείωσης του ανταγωνισμού. Επίσης υπάρχει η πιθανότητα σύγκρουσης μεταξύ των συμφωνιών αυτών και άλλων πολιτικών δράσεων.

A4. Σημαντική αύξηση του κόστους εισόδου ή εξόδου

Οι ρυθμίσεις που αυξάνουν το κόστος εισόδου ή εξόδου των επιχειρήσεων μπορεί να αποθαρρύνουν τις μικρές επιχειρήσεις και έτσι να μειώσουν τον αριθμό των επιχειρήσεων διαχρονικά. Τέτοιου είδους ρυθμίσεις μπορεί να είναι για παράδειγμα ο λεπτομερής έλεγχος του προϊόντος ή αδικαιολόγητα υψηλό τεχνικό ή μορφωτικό επίπεδο. Οι ρυθμίσεις αυτές έχουν αιτιολογική βάση στις περιπτώσεις όπου υπάρχει σοβαρός κίνδυνος αρνητικών συνεπειών στον καταναλωτή, ο οποίος μπορεί να σχετίζεται με τη χρήση των προϊόντων ή λόγω μιας επιχειρηματικής αποτυχίας, επαγγελματικής ανεπάρκειας ή απάτης.

A5. Περιορισμός της γεωγραφικής ροής των αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και εργατικού δυναμικού

Μερικές ρυθμίσεις περιορίζουν τη ροή των αγαθών ή υπηρεσιών γεωγραφικά, ως άσκηση περιφερειακής ή εθνικής πολιτικής. Οι κυβερνήσεις εφαρμόζουν αυτές τις πολιτικές στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν ή να ενισχύσουν τη βιωσιμότητα της περιφερειακής ή εθνικής οικονομίας. Επίσης μπορεί να προταθούν ως προσωρινή αναγκαιότητα, ώστε να διασφαλιστεί η ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας. Υπάρχει όμως κίνδυνος τέτοιες προσωρινές αναγκαιότητες να λάβουν τη μορφή μόνιμων συμφωνιών.

Τέτοιοι περιορισμοί μειώνουν τεχνητά τα γεωγραφικά όρια άσκησης του ανταγωνισμού των αγαθών, συρρικνώνοντας το μέγεθος της αγοράς με σημα-

ντικές αντι-ανταγωνιστικές επιπτώσεις. Εμφανίζεται αύξηση του βαθμού συγκέντρωσης στην αγορά σε σημείο που οι παραγωγοί να ασκούν ισχύ στην αγορά. Μικρότερες και απομονωμένες αγορές δύνανται να παρουσιάσουν χαμηλότερα επίπεδα καινοτομίας και διαφοροποίησης προϊόντος. Μπορεί να μειωθεί ο ρυθμός εισόδου στην αγορά, έτσι ώστε οι νεοεισερχόμενοι προμηθευτές να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες στην εγκατάστασή τους.

Ερώτημα Β: Υπάρχουν περιορισμοί στην ικανότητα των προμηθευτών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους;

Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού ανταγωνιστών δεν επαρκεί για την ανάπτυξη ισχυρών ανταγωνιστικών αγορών. Πρέπει να υπάρχουν ισχυρά ανταγωνιστικά κίνητρα μεταξύ των προμηθευτών. Η ρύθμιση παίζει σημαντικό ρόλο στο να καθιστά παράνομες πολλές αντι-ανταγωνιστικές συμπεριφορές. Από την άλλη πλευρά, όμως, μπορεί να μειώσει ουσιαστικά την ικανότητα των προμηθευτών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Τέτοιοι περιορισμοί μπορεί να είναι οι ρυθμίσεις στη διαφήμιση και το μάρκετινγκ, ο καθορισμός προτύπων ποιότητας, ο έλεγχος των τιμών πώλησης, ο περιορισμός στα κέρδη ή στο μερίδιο αγοράς, οι ποσοστώσεις παραγωγής κ.ά., οι οποίοι μπορεί να επιφέρουν υψηλότερες τιμές για τους καταναλωτές και μικρότερη ποικιλία στα προϊόντα.

B1. Έλεγχοι των τιμών πώλησης αγαθών ή υπηρεσιών

Οι κυβερνήσεις πολλές φορές, εκτός από τους παραδοσιακούς μονοπωλιακούς τομείς, ρυθμίζουν τις τιμές και σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν πολλοί πιθανοί προμηθευτές για τον καταναλωτή. Οι ρυθμίσεις ανώτατης τιμής εφαρμόζονται συχνά ως αναγκαία συνέπεια των περιορισμών εισόδου στην αγορά (π.χ. είσοδος στην αγορά ταξί), η οποία μπορεί να καταλήξει σε υπερβολική ζήτηση υπηρεσιών με αντίστοιχη αύξηση των τιμών. Η ρύθμιση ανώτατης τιμής επιβάλλεται ως μέτρο προστασίας των καταναλωτών από τέτοιου είδους αυξήσεις. Αντίθετα, η ρύθμιση κατώτατων τιμών θεωρείται ως μέσο προστασίας των μικρών ή τοπικών παραγωγών, και/ή των λιγότερο αποδοτικών παραγωγών από τον «αθέμιτο ανταγωνισμό».

Ο καθορισμός ανώτατων τιμών μπορεί να μειώσει τα κίνητρα των προμηθευτών για καινοτομία μέσω της παροχής νέων υψηλής τεχνολογίας προϊόντων και οι τιμές τους να καθοριστούν κοντά στην ανώτατη τιμή. Ο καθορισμός κατώτατων τιμών αποτρέπει τους προμηθευτές προϊόντων χαμηλού κόστους

να λάβουν μερίδιο αγοράς λόγω της παροχής προϊόντων καλύτερης τιμής προς τους καταναλωτές.

Ο καθορισμός ανώτατης ή κατώτατης τιμής περιορίζει ουσιαστικά τη δυναμική ικανότητα της αγοράς να ανταποκρίνεται στις προτιμήσεις των καταναλωτών. Επιπρόσθετα, η ρύθμιση κατώτατων τιμών μειώνει τη συνολική οικονομική αποδοτικότητα, ενθαρρύνοντας μη αποδοτικούς παραγωγούς να παραμείνουν στην αγορά και εμποδίζοντας την αναδιανομή των πόρων σε εναλλακτικές παραγωγικότερες χρήσεις. Τέτοιου είδους ρυθμίσεις πρέπει να εισάγονται με προσοχή, γιατί το αποτέλεσμα μπορεί να είναι είτε υψηλότερες τιμές για τους καταναλωτές είτε μειωμένη ικανοποίηση της ζήτησης.

B2. Περιορισμοί στη διαφήμιση και το μάρκετινγκ

Οι ρυθμίσεις που περιορίζουν τη διαφήμιση ή την εμπορία αγαθών και υπηρεσιών συνήθως εισάγονται για να εμποδίζουν την ψευδή παραπλανητική διαφήμιση. Παράλληλα όμως η διαφήμιση και το μάρκετινγκ μπορεί να δρουν ως πηγή πληροφόρησης των καταναλωτών. Σε κάποιες περιπτώσεις η απαίτηση δημοσιοποίησης γενικών πληροφοριών συμβάλλει στην ενημέρωση των καταναλωτών σχετικά με πιθανές αρνητικές συνέπειες (π.χ. κάπνισμα και καρκίνος). Μερικοί υποστηρίζουν ότι η διαφήμιση λειτουργεί ως περιορισμός της κατανάλωσης αγαθών ή υπηρεσιών που έχουν αρνητική κοινωνική αξία ή καταναλώνονται σε υπερβολικό βαθμό. Αντίθετα, άλλοι υποστηρίζουν ότι απλώς μειώνει τις διαθέσιμες πληροφορίες προς τους καταναλωτές και σταδιακά περιορίζει τον ανταγωνισμό και αυξάνει τις τιμές. Κατά περίπτωση, οι ρυθμίσεις περιορισμού της διαφήμισης μπορεί να δρουν προστατευτικά για «ευάλωτες» κοινωνικές ομάδες (π.χ. παιδιά).

Σε πολλές περιπτώσεις όμως οι περιορισμοί στη διαφήμιση είναι πολύ ευρείς και θέτουν αδικαιολόγητους φραγμούς στον ανταγωνισμό. Περιορίζουν τη δυνατότητα των εισερχόμενων επιχειρήσεων να ενημερώσουν τους πιθανούς πελάτες τους για την παρουσία τους στην αγορά, για τη φύση και την ποιότητα των αγαθών τους. Επιπρόσθετα, τυχόν περιορισμοί στη συγκριτική διαφήμιση μειώνουν την ενημέρωση των καταναλωτών για τη σχετική τιμολόγηση και την αποδοτικότητα της αγοράς. Ιδιαίτερα, οι περιορισμοί που τίθενται για ορισμένους ελεύθερους επαγγελματίες στη διαφήμιση και στο μάρκετινγκ συμβάλλουν στην αύξηση των τιμών, τη μείωση των επιλογών και της πρόσβασης των καταναλωτών στην αγορά.

B3. Καθορισμός προτύπων ποιότητας προϊόντων, τα οποία ωφελούν αδικαιολόγητα κάποιους προμηθευτές έναντι άλλων, ή υπερβαίνουν το επίπεδο που ενδεχομένως θα επέλεγαν κάποιοι καλά ενημερωμένοι πελάτες

Τα κατώτατα πρότυπα προϊόντος θεσπίζονται για την προστασία των καταναλωτών από πραγματικές ή αντιληπτές ανεπάρκειες της αγοράς, κυρίως την ασύμμετρη πληροφόρηση. Τέτοια πρότυπα μπορεί να μειώσουν την ευημερία των καταναλωτών εάν είναι υπερβολικά υψηλού επιπέδου και θα αποτρέψουν εκείνους τους καταναλωτές που προτιμούν φθηνότερες αλλά χαμηλότερης ποιότητας αγορές για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Η διασφάλιση προτύπων συχνά παρέχει οφέλη στους καταναλωτές και συμβάλλει στην προώθηση νέων προϊόντων. Όμως μπορεί να προσφέρει και αδικαιολόγητα πλεονεκτήματα σε ορισμένους προμηθευτές σε βάρος κάποιων άλλων, οι οποίοι δεν μπορούν να τηρήσουν τις προϋποθέσεις. Η αδυναμία κάποιων προμηθευτών να ακολουθήσουν τα νέα πρότυπα είτε λόγω τεχνολογικής υστέρησης είτε λόγω μειωμένων επενδυτικών κεφαλαίων μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική έξοδο από τον κλάδο, προκαλώντας ουσιαστική επιβάρυνση στην ανταγωνιστική διαδικασία. Έτσι οι εναπομείναντες προμηθευτές μπορεί να αυξήσουν τις τιμές ή να ασκήσουν ισχύ στην αγορά. Η απαίτηση δημοσίευσης πληροφοριών σχετικά με τα χαρακτηριστικά των προϊόντων μπορεί να είναι περισσότερο αποτελεσματική.

B4. Αύξηση των δαπανών ορισμένων προμηθευτών σε σχέση με άλλους

Οι «ρήτρες κεκτημένων δικαιωμάτων» αποτελούν την πιο συχνή μορφή ρύθμισης που αυξάνει τις δαπάνες ορισμένων προμηθευτών συγκριτικά με άλλους. Πρόκειται για συμφωνίες, όπου οι νεοεισερχόμενες επιχειρήσεις είναι αναγκασμένες να συμμορφώνονται με τα νέα, αυστηρότερα πρότυπα, ενώ οι παλιές συνεχίζουν να υπόκεινται στα προϋπάρχοντα πρότυπα. Τα βασικά επιχειρήματα υπέρ των ρυθμίσεων αυτών είναι ότι πρέπει να δίνεται ικανοποιητικός χρόνος στις υφιστάμενες επιχειρήσεις να κάνουν απόσβεση των επενδύσεών τους και να συμμορφωθούν με τα περιβαλλοντικά πρότυπα και ότι η μακροχρόνια πρακτική εμπειρία των επαγγελματιών υποκαθιστά επαρκώς το υψηλότερο επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης.

Οι ρυθμίσεις αυτές μπορεί να αυξήσουν τις δαπάνες ορισμένων προμηθευτών σε σχέση με άλλους, κυρίως νεοεισερχόμενους. Τέτοιες διαδικασίες μπορεί να θέτουν εμπόδια εισόδου στην αγορά, να μειώνουν την καινοτομία και να ελαττώνουν την ένταση της ανταγωνιστικής πίεσης στην αγορά.

Ερώτημα Γ: Μειώνονται τα ανταγωνιστικά κίνητρα των προμηθευτών;

Οι ρυθμίσεις μπορεί να επηρεάζουν το κίνητρο των προμηθευτών για δυναμική ανταγωνιστική δράση. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι μερικές ρυθμίσεις, πρώτον, ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των προμηθευτών, δεύτερον, μπορεί να μειώνουν τη θέληση, την ικανότητα ή το κίνητρο των πελατών να αλλάξουν προμηθευτές και, τρίτον, μπορεί να περιορίζουν το κέρδος ή το μερίδιο αγοράς. Το καθεστώς αυτορρύθμισης ή συν-ρύθμισης μπορεί να ενθαρρύνει τη δημιουργία καρτέλ, διευρύνοντας την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με την παραγωγή και τις τιμές ή απαλλάσσοντας μία βιομηχανία ή έναν κλάδο από την εφαρμογή της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού. Τα καρτέλ όμως είναι επιζήμια για τον ανταγωνισμό, γιατί αυξάνουν τις τιμές και περιορίζουν την παραγωγή.

Γ1. Αυτορρύθμιση και Συν-ρύθμιση

Ως «αυτορρύθμιση» ορίζεται η διαδικασία κατά την οποία ένας βιομηχανικός ή επαγγελματικός σύλλογος αναλαμβάνει την πλήρη ευθύνη για τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των μελών του χωρίς τη στήριξη της κρατικής νομοθεσίας. Ως «συν-ρύθμιση» ορίζεται η διαδικασία όπου η κυβέρνηση προσφέρει νομοθετική στήριξη στους κανόνες που αναπτύσσονται από έναν βιομηχανικό ή επαγγελματικό κλάδο.

Η «συν-ρύθμιση» μπορεί να επιφέρει σημαντικά οφέλη στις κυβερνήσεις. Πρώτον, οι επαγγελματίες αντιμετωπίζουν τις ρυθμίσεις με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη εφόσον συμμετέχει και ο αντίστοιχος βιομηχανικός ή επαγγελματικός σύλλογος. Δεύτερον, οι κυβερνήσεις μπορούν να διαμορφώσουν συχνές συν-ρυθμίσεις με μικρότερο κόστος λόγω της συνεισφοράς υψηλού επιπέδου εξειδίκευσης (θέματα αγοράς, κατάρτιση και καθήκοντα επαγγελματιών) από τους συλλόγους. Τρίτον, μπορεί να επιφέρει ουσιαστικά οφέλη διασφαλίζοντας ότι τα τεχνικά πρότυπα είναι κατάλληλα και εξελίσσονται παράλληλα με την τεχνολογία.

Όμως υπάρχει σημαντικός κίνδυνος οι ρυθμίσεις που αναπτύσσονται από τους βιομηχανικούς ή επαγγελματικούς συλλόγους/ενώσεις να έχουν αντιανταγωνιστικές συνέπειες. Μπορεί να υπάρξει πρόθεση να ωφεληθούν τα μέλη ενός βιομηχανικού ή επαγγελματικού συλλόγου/ένωσης, χρησιμοποιώντας τα επιχειρήματα περί δημοσίου συμφέροντος ως μέσο απόκρυψης των βαθύτερων στόχων της ρύθμισης. Πιο συγκεκριμένα, οι περιορισμοί στις διαφημίσεις, οι κανόνες απαγόρευσης των εκπτώσεων στις τιμές αλλά και οι αδικαιολόγητα αυστηρές απαιτήσεις στα επαγγελματικά προσόντα μπορεί να μειώνουν τις

ευκαιρίες για δυναμικό ανταγωνισμό και την είσοδο νέων μελών στην αγορά. Το φαινόμενο εντείνεται στις περιπτώσεις που οι σύλλογοι παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην ανάπτυξη των κανόνων συμπεριφοράς.

Γ2. Απαιτήσεις για δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τις τιμές, την παραγωγή ή τις πωλήσεις των προμηθευτών

Οι ρυθμίσεις που επιβάλλουν τη δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τις τιμές ή με το επίπεδο της παραγωγής μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη βελτίωση της πληροφόρησης των καταναλωτών και της αποδοτικότητας των αγορών, παράλληλα όμως μπορεί να συμβάλλουν σημαντικά στη σύσταση των καρτέλ. Τέτοιου είδους αντι-ανταγωνιστικές επιπτώσεις μπορεί να προκύψουν όταν υπάρχουν λιγότεροι φορείς στην αγορά, τα εμπόδια εισόδου είναι αυστηρά και τα προϊόντα είναι μη διαφοροποιημένα. Επιπρόσθετα, η δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τις τιμές είναι πιθανό να έχει αντι-ανταγωνιστικές συνέπειες σε κλάδους όπου είναι κοινή πρακτική να προσφέρονται ή να διαπραγματεύονται ιδιωτικές εκπτώσεις. Αυτό οφείλεται στο ότι στην αντίθετη περίπτωση θα ήταν πολύ δύσκολη η πληροφόρηση για τις πραγματικές τιμές των ανταγωνιζόμενων προμηθευτών.

Εναλλακτικά μπορεί να μην είναι αναγκαία η συνολική δημοσιοποίηση όταν η συλλογή πληροφοριών έχει ως στόχο τη χάραξη κυβερνητικών πολιτικών ή τη διευκόλυνση των καταναλωτών ή την παροχή γενικών στατιστικών στοιχείων.

Γ3. Απαλλαγές από τη γενική νομοθεσία περί ανταγωνισμού

Συγκεκριμένοι προμηθευτές ή κλάδοι μπορεί να υπάγονται σε απαλλαγές από τη γενική νομοθεσία περί ανταγωνισμού. Οι τομείς αυτοί υπόκεινται σε δική τους νομοθεσία περί ανταγωνισμού που αναφέρεται στο συγκεκριμένο κλάδο. Για παράδειγμα, οι προμηθευτές δύνανται να συνεργαστούν μεταξύ τους για να βελτιώσουν την εξαγωγική τους ικανότητα ή οι μεμονωμένοι παραγωγοί μιας αγοράς μπορούν να συνεργαστούν μεταξύ τους λόγω της ύπαρξης μονοψωνίου από την πλευρά των αγοραστών των προϊόντων (π.χ. γεωργικά προϊόντα). Στις περιπτώσεις αυτές η ρύθμιση ανά τομέα θεωρείται κατάλληλο υποκατάστατο της γενικής νομοθεσίας.

Σε τέτοιες περιπτώσεις όμως υπάρχει εμφανής κίνδυνος σύστασης καρτέλ, καταχρήσεων στην τιμολόγηση και αντι-ανταγωνιστικών συγχωνεύσεων. Επιπρόσθετα, μπορεί να εμφανιστούν οικονομικές στρεβλώσεις, καθώς διαφορετικοί οικονομικοί κλάδοι υπόκεινται σε διαφορετικές ρυθμίσεις. Οι στρεβλώσεις

αυτές έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική ευημερία, καθώς παραποιούν τις αποφάσεις των καταναλωτών σχετικά με την αγορά των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Ερώτημα Δ: Περιορίζονται οι επιλογές και πληροφορίες που είναι διαθέσιμες στους καταναλωτές;

Τα ως άνω τρία ερωτήματα αναφέρονται σε αδικαιολόγητους περιορισμούς που αφορούν την προσφορά αγαθών και υπηρεσιών. Το ερώτημα Δ επικεντρώνεται στη σωστή λειτουργία του τμήματος της αγοράς που αφορά τη ζήτηση, ώστε ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός να βελτιώνει την ευημερία των καταναλωτών.

Δ1. Περιορισμός της ικανότητας των καταναλωτών να επιλέγουν από ποιον αγοράζουν αγαθά ή υπηρεσίες

Οι κυβερνήσεις μπορεί να περιορίσουν τις διαθέσιμες επιλογές των καταναλωτών, όταν οι καταναλωτές είναι αντιμέτωποι με επιλογές που είναι ατελείς, παραπλανητικές, δυσνόητες ή προκαλούν σύγχυση (π.χ. διάθεση συγκεκριμένων φαρμακευτικώνσκευασμάτων). Τέτοιοι περιορισμοί επιλογών συναντώνται συχνά και στον ιδιωτικό τομέα (π.χ. επιλογή μεταξύ ορισμένων εναλλακτικών μοντέλων αυτοκινήτων), γιατί μπορεί οι καταναλωτές να δυσκολευτούν στη λήψη απόφασης όταν βρεθούν αντιμέτωποι με πολλές επιλογές.

Τέτοιες ρυθμίσεις μπορεί να είναι ζημιογόνες, γιατί οι προμηθευτές που παραμένουν στην αγορά μπορεί να έχουν λιγότερα κίνητρα για να ικανοποιήσουν τους καταναλωτές μέσω της προσφοράς προϊόντων της επιθυμητής ποιότητας και τιμής.

Δ2. Μείωση της κινητικότητας των πελατών λόγω της αύξησης δαπανών από την αλλαγή προμηθευτών

Οι μακροπρόθεσμοι όροι ενός συμβολαίου ή η δέσμευση περιουσιακών στοιχείων σε έναν προμηθευτή μπορεί να καθιστούν ασύμφορη τη μετακίνηση των πελατών από τον έναν προμηθευτή στον άλλο, αυξάνοντας με αυτόν τον τρόπο το «κόστος μετακίνησης», δηλαδή τα άμεσα ή έμμεσα έξοδα που επιωμίζονται οι καταναλωτές όταν μετακινούνται από τον έναν προμηθευτή σε άλλον. Οι ρυθμίσεις επιβολής κόστους μετακίνησης μπορεί να συμβάλλουν στη μείωση των δαπανών συναλλαγών, να βελτιώσουν την ευημερία των καταναλωτών και να είναι συνεπείς με την εφαρμογή δίκαιων αρχών.

Η αύξηση του κόστους μετακίνησης μπορεί να μειώσει ουσιαστικά την ικανότητα των προμηθευτών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι προμηθευτές επιδιώκουν τη διασφάλιση υψηλού κόστους μετακίνησης, γιατί έτσι έχουν την ευκαιρία να χρεώνουν υψηλότερες τιμές για τα αγαθά ή τις υπηρεσίες. Η μείωση ή η άρση του κόστους μετακίνησης μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο στον ανταγωνισμό, ιδιαίτερα στην περίπτωση των νέων αναδομημένων κλάδων, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από δεσπόζουσα υφιστάμενη επιχείρηση που αντιμετωπίζει για πρώτη φορά ανταγωνισμό από νεοεισερχόμενες επιχειρήσεις.

Δ3. Θεμελιώδεις αλλαγές στις πληροφορίες που χρειάζονται οι αγοραστές για να προβαίνουν σε αποτελεσματικές αγορές

Οι κυβερνήσεις μπορεί να απορρυθμίζουν τις αγορές για να εισάγουν νέες καταναλωτικές επιλογές που δεν υπήρχαν πρωτίτερα (για παράδειγμα νέα καινοτόμα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας) και τότε οι καταναλωτές θα πρέπει να επιλέξουν μεταξύ προϊόντων που δεν έχουν καταναλώσει προγενέστερα. Οι καταναλωτές μπορεί να δυσκολευτούν να αξιολογήσουν τις προσφορές και να διακρίνουν τις καλές από τις κακές εταιρείες, σε αντίθεση με τους βιομηχανικούς πελάτες, οι οποίοι θα αποκτήσουν γρήγορα τις κατάλληλες γνώσεις. Σε αυτές τις συνθήκες, ίσως είναι προτιμότερη η δημιουργία μιας νέας αγοράς με παράλληλη εισαγωγή απαίτησης πληροφόρησης (ενημερωτικά φυλλάδια ή διαφημιστικά σποτ) που θα παρέχει σημεία αναφοράς για τη σύγκριση προσφορών.

Οι ερωτήσεις που περιγράψαμε παραπάνω παρέχουν μια αξιόπιστη βάση για τον εντοπισμό των ρυθμίσεων εκείνων που ενδέχεται να επιφέρουν αντι-ανταγωνιστικό αντίκτυπο. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, ο εντοπισμός των ρυθμίσεων που ενδεχομένως ζημιώνουν αδικαιολόγητα τον ανταγωνισμό είναι ένα σημαντικό πρώτο βήμα για τη βελτίωση της ποιότητας της κανονιστικής διαδικασίας.

2.4. Μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων

Τρίτο στάδιο αποτελεί η μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων και η σύγκρισή της μεταξύ επαγγελματιών στη βάση σύνθετων ποσοτικών δεικτών. Για την κατάρτιση και τον υπολογισμό των δεικτών, ακολουθήθηκε η μεθοδολογία των Paterson κ.ά. (2003) και Conway & Nicoletti (2006), με τη διαφορά ότι, λόγω της έμφασης που δίδεται στην παρούσα μελέτη στην αποτελεσματικότητα της

εφαρμογής του Ν. 3919/2011, υπολογίσθηκαν ξεχωριστά για κάθε επάγγελμα οι τιμές των δεικτών πριν και μετά την εφαρμογή του Νόμου. Η προσέγγιση αυτή επέτρεψε να αποτυπωθούν με μετρήσιμο τρόπο οι μεταβολές που επέφερε ο Νόμος στο καθεστώς ρύθμισης των επαγγελματιών, παρέχοντας έτσι μία πρώτη ποσοτική ένδειξη για τη σημασία των μεταβολών αυτών.

Ειδικότερα, η κατάρτιση των δεικτών ρύθμισης των επαγγελματιών στη μελέτη έγινε σε τρία στάδια. Πρώτα κατασκευάσθηκε ένας δείκτης των ρυθμίσεων εισόδου στο επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα, στη συνέχεια ένας δείκτης συμπεριφοράς στο επάγγελμα και εν τέλει ένας συνολικός δείκτης που αποτελεί το άθροισμα των δύο πρώτων δεικτών. Το εύρος καθενός από τους δείκτες εισόδου και συμπεριφοράς ορίσθηκε μεταξύ του 0, για το ελάχιστο επίπεδο περιορισμών, και του 6, για το μέγιστο επίπεδο. Έτσι, η κλίμακα του συνολικού δείκτη ρύθμισης ορίσθηκε από το 0 έως το 12.

Για την κατασκευή των δεικτών εισόδου και συμπεριφοράς ελήφθησαν υπόψη οι κατηγορίες περιορισμών που έχουν εφαρμογή στην περίπτωση των επαγγελματιών στην Ελλάδα. Σε κάθε κατηγορία περιορισμών αποδόθηκε μία στάθμιση ανάλογη με τη βαρύτητα των επιπτώσεών της στην αγορά. Η επιλογή των σταθμίσεων έγινε κατ' ανάγκη υποκειμενικά, όπως και σε όλη τη σχετική βιβλιογραφία. Υπήρξε όμως προσπάθεια να εφαρμοσθούν στο μέτρο του δυνατού οι σταθμίσεις που χρησιμοποιούνται στις εργασίες των Paterson κ.ά. (2003) και Conway & Nicoletti (2006), με κάποιες προσαρμογές που θεωρήθηκαν σκόπιμες για την περίπτωση της Ελλάδας.

Αναλυτικότερα, στον Πίνακα 2.2 περιγράφεται η επιλεχθείσα για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης σύνθεση, στάθμιση και κωδικοποίηση του δείκτη ρυθμίσεων εισόδου (PE). Οι επιμέρους κατηγορίες περιορισμών που ελήφθησαν υπόψη για τον υπολογισμό του δείκτη αφορούν στην αδειοδότηση (PEAD), στις προϋποθέσεις εκπαίδευσης (PEEK), καθώς και σε κανόνες για τον αριθμό προσώπων που δικαιούνται να ασκήσουν το επάγγελμα και τη χορήγηση άδειας άσκησης επαγγέλματος μετά από εκτίμηση διοικητικής αρχής ως προς την ύπαρξη πραγματικής ανάγκης προς τούτο (PEPE). Σύμφωνα και με τη βιβλιογραφία, οι κατηγορίες PEAD και PEEK σταθμίσθηκαν με τον υψηλότερο συντελεστή (40% έκαστη), καθώς κρίθηκε ότι συνιστούν τις σοβαρότερες από την άποψη των επιπτώσεών τους στη δυνατότητα εισόδου στο επάγγελμα. Χαμηλότερος συντελεστής στάθμισης (10%) αποδόθηκε στην κατηγορία PEPE, λόγω του ότι οι σχετικοί περιορισμοί αφορούν σε μικρό αριθμό επαγγελματιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2

Σύνθεση Δείκτη Ρυθμίσεων Εισόδου στο επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα

	Κατηγορία	Κατηγοριοποίηση	Κλίμακα	Στάθμιση 1	Στάθμιση 2
PE	Ρυθμίσεις Εισόδου (γενικά)	PEAD × 0,4+ PEEK × 0,4+ PEPE × 0,2	0 έως 6		
PEAD	Αδειοδότηση	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6		40%
PEEK	Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης (μόνο στην περίπτωση αδειοδότησης, δηλ. αν δεν εφαρμόζεται αδειοδότηση τότε: 0)	PEEK1 × 0,4+ PEEK2 × 0,4+ PEEK3 × 0,1+ PEEK4 × 0,1+			40%
PEEK1	Διάρκεια ειδικών ανώτατων σπουδών	0=καμία ρύθμιση 1=ένα έτος 2=δύο έτη 3=τρία έτη 4=τέσσερα έτη 5=πέντε έτη 6=έξι έτη	0 έως 6	40%	
PEEK2	Διάρκεια υποχρεωτικής πρακτικής άσκησης	0=καμία ρύθμιση 1=έως ένα έτος 2=έως δύο έτη 3=έως τρία έτη 4=έως τέσσερα έτη 5=έως πέντε έτη 6=έως έξι έτη	0 έως 6	40%	
PEEK3	Επαγγελματικές εξετάσεις	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	10%	
PEEK4	Υποχρεωτική εγγραφή σε επαγγελματικούς συλλόγους	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	10%	
PEPE	Περιορισμένος αριθμός προσώπων/Εκτίμηση πραγματικής ανάγκης	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6		20%

Ειδικότερα όσον αφορά την κατηγορία ΡΕΕΚ (προϋποθέσεις εκπαίδευσης), σημειώνεται ότι σε αυτήν υπήχθησαν τέσσερις επιμέρους υποκατηγορίες περιορισμών, ήτοι η διάρκεια ειδικών ανώτατων σπουδών, η διάρκεια υποχρεωτικής πρακτικής άσκησης, οι επαγγελματικές εξετάσεις και η υποχρεωτική εγγραφή σε επαγγελματικούς συλλόγους. Μεταξύ των υποκατηγοριών αυτών, οι δύο πρώτες σταθμίστηκαν με τους υψηλότερους επιμέρους συντελεστές (40% έκαστη), καθώς κρίθηκε ότι εμπεριέχουν τους ισχυρότερους φραγμούς στην είσοδο δυνητικά ενδιαφερομένων στο επάγγελμα. Επισημαίνεται ότι οι προϋποθέσεις εκπαίδευσης δεν θίγονται από το Νόμο 3919/2011, αν και προφανώς η σημασία τους είναι τέτοια που απαιτεί την ενσωμάτωσή τους στο δείκτη εισόδου.

Μεγαλύτερη πολυπλοκότητα συγκριτικά με την κατάρτιση του δείκτη εισόδου παρουσίασε η κατασκευή του δείκτη συμπεριφοράς στο επάγγελμα, καθώς στο δείκτη αυτό υπάγονται περισσότερες κατηγορίες ρυθμίσεων. Η σύνθεση, η στάθμιση και η κωδικοποίηση του δείκτη συμπεριφοράς (ΡΣ) απεικονίζονται στον Πίνακα 2.3.

Η πρώτη κατηγορία ρυθμίσεων που ελήφθη υπόψη για τον υπολογισμό του δείκτη αφορά σε περιορισμούς σχετικά με τις τιμές/αμοιβές (ΡΣΤ). Λόγω των άμεσων και σημαντικών οικονομικών επιπτώσεων που τείνουν να έχουν οι εν λόγω περιορισμοί, ο συντελεστής στάθμισης που αποδόθηκε στη συγκεκριμένη κατηγορία ήταν σχετικά υψηλός (25%). Επιπροσθέτως, λόγω των σοβαρότερων άμεσων επιδράσεων στον ανταγωνισμό από την επιβολή ελαχίστων τιμών έναντι του καθορισμού μεγίστων τιμών ή τιμών αναφοράς (Paterson κ.ά., 2003), ο βαθμός ρύθμισης που καταλογίσθηκε στο μέτρο των ελαχίστων τιμών σε όλες τις υπηρεσίες ήταν ο μέγιστος (6).

Η δεύτερη κατηγορία ρυθμίσεων αφορά σε χωρικούς περιορισμούς (ΡΣΧ), και συγκεκριμένα στην απαγόρευση της άσκησης επαγγέλματος εκτός ορισμένου γεωγραφικού διαμερίσματος και στην επιβολή ελάχιστων αποστάσεων μεταξύ εγκαταστάσεων των ατόμων που ασκούν το επάγγελμα. Ο συνολικός συντελεστής στάθμισης που αποδόθηκε στην κατηγορία των χωρικών ρυθμίσεων ήταν της τάξεως του 15%, ενώ μεταξύ των δύο σχετικών υποκατηγοριών αποδόθηκε σημαντικά υψηλότερος επιμέρους συντελεστής στην πρώτη (80%), καθώς κρίθηκε ότι αποτελεί συγκριτικά σοβαρότερο εμπόδιο στον ανταγωνισμό.

Η επόμενη κατηγορία ρυθμίσεων αφορά σε περιορισμούς στη διαφήμιση (ΡΣΔΦΜ). Η ύπαρξη τέτοιων περιορισμών κρίθηκε ότι είναι σημαντική και θα πρέπει να συνυπολογισθεί στο δείκτη συμπεριφοράς με συντελεστή στάθμισης

10%, παρότι πρέπει να επισημανθεί ότι το καθεστώς στα επαγγέλματα όσον αφορά τη διαφήμιση δεν θίγεται από το Ν. 3919/2011 και τις μετέπειτα σχετικές διατάξεις. Τα θέματα διαφήμισης είχαν ήδη ρυθμιστεί με το Ν. 3844/2010⁷, ο οποίος αναφερόταν στην προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123, και επομένως οι ρυθμίσεις στη διαφήμιση δεν διαφοροποιούνται πριν και μετά την εφαρμογή του Ν. 3919/2011.

Οι δύο επόμενες κατηγορίες ρυθμίσεων αφορούν σε περιορισμούς στην εγκατάσταση (ΡΣΔΦΡ) και την εταιρική μορφή/δομή (ΡΣΜ). Οι κατηγορίες αυτές έχουν ιδιαίτερα μεγάλη σημασία για την προσέλκυση επενδύσεων, την καινοτομία και την αποτελεσματικότητα, και επομένως οι συνολικοί συντελεστές στάθμισης που αποδόθηκαν στην κάθε μία ήταν αρκετά υψηλοί (20% και 25%, αντίστοιχα). Στην κατηγορία των περιορισμών στην εγκατάσταση περιλαμβάνονται η απαγόρευση της δημιουργίας περισσότερων εγκαταστάσεων ή της επαγγελματικής δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις και η πρόβλεψη αποκλειστικής δυνατότητας ή απαγόρευσης διάθεσης είδους αγαθών από ορισμένη κατηγορία επαγγελματιών εγκαταστάσεων, με την πρώτη από τις δύο αυτές υποκατηγορίες περιορισμών να λαμβάνει σημαντικά υψηλότερο επιμέρους συντελεστή (80%), καθώς αποτελεί σαφώς συγκριτικά σοβαρότερο εμπόδιο στη λειτουργία της αγοράς. Αντίστοιχα, στην κατηγορία των ρυθμίσεων στην εταιρική μορφή/δομή περιλαμβάνονται οι περιορισμοί στην εταιρική μορφή, οι περιορισμοί στη συμμετοχή στο μετοχικό ή εταιρικό κεφάλαιο με κριτήριο την επαγγελματική ιδιότητα, και η υποχρέωση ύπαρξης ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας του ιδιοκτήτη για την παροχή της υπηρεσίας, με την πρώτη από τις τρεις αυτές υποκατηγορίες να κρίνεται ως σοβαρότερη και επομένως να λαμβάνει τον υψηλότερο επιμέρους συντελεστή στάθμισης (70%).

Η τελευταία κατηγορία ρυθμίσεων με συντελεστή στάθμισης 10% αφορά σε περιορισμούς άλλων μορφών, οι οποίοι, αν και δεν καλύπτονται από το Ν. 3919/2011 και τις μετέπειτα σχετικές διατάξεις, κρίνονται ως σημαντικοί από την άποψη των οικονομικών επιπτώσεών τους. Τέτοιοι περιορισμοί σχετίζονται για παράδειγμα με τα ωράρια των καταστημάτων και τον τρόπο λειτουργίας των πολυκαταστημάτων, τεχνικές και υγειονομικού ενδιαφέροντος προδιαγραφές, υποχρεωτικές εισφορές σε επαγγελματικούς συλλόγους κ.ά.

⁷ Νόμος 3844/2010 Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά και άλλες διατάξεις. 3 Μαΐου 2010 (ΦΕΚ 63Α).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3
Σύνθεση Δείκτη Ρυθμίσεων Συμπεριφοράς
στο επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα

	Κατηγορία	Κατηγοριοποίηση	Κλίμακα	Στάθμιση 1	Στάθμιση 2
ΡΣ	Ρυθμίσεις Συμπεριφοράς (γενικά)	$ΡΣΤ \times 0,25+$ $ΡΣΧ \times 0,15+$ $ΡΣΔΦΜ \times 0,1+$ $ΡΣΔΦΡ \times 0,2+$ $ΡΣΜ \times 0,25+$ $ΡΣΑ \times 0,05$	0 έως 6		
ΡΣΤ	Ρυθμίσεις τιμών ή αμοιβών	0=καμία ρύθμιση 1=μη δεσμευτικές τιμές αναφοράς σε κάποιες υπηρεσίες 2=μη δεσμευτικές τιμές αναφοράς σε όλες τις υπηρεσίες 3=μέγιστες τιμές σε κάποιες υπηρεσίες 4=μέγιστες τιμές σε όλες τις υπηρεσίες 5=ελάχιστες τιμές σε κάποιες υπηρεσίες 6=ελάχιστες τιμές σε όλες τις υπηρεσίες	0 έως 6		25%
ΡΣΧ	Χωρικές ρυθμίσεις	$ΡΣΧ1 \times 0,8+$ $ΡΣΧ2 \times 0,2$			15%
ΡΣΧ1	Απαγόρευση εκτός γεωγραφικού διαμερίσματος	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	80%	
ΡΣΧ2	Επιβολή ελάχιστων αποστάσεων	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	20%	
ΡΣΔΦΜ	Ρυθμίσεις στη διαφήμιση	0=καμία ρύθμιση 3=περιορισμοί στη διαφήμιση 6=απαγόρευση διαφήμισης	0 έως 6		10%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3 (συνέχεια)

	Κατηγορία	Κατηγοριοποίηση	Κλίμακα	Στάθμιση 1	Στάθμιση 2
ΡΣΔΦΡ	Ρυθμίσεις στην εγκατάσταση	$ΡΣΔΦΡ1 \times 0,8+$ $ΡΣΔΦΡ2 \times 0,2$			20%
ΡΣ- ΔΦΡ1	Απαγόρευση λειτουργίας ή δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	80%	
ΡΣ- ΔΦΡ2	Αποκλειστική διάθεση ή απαγόρευση διάθεσης υπηρεσιών από ορισμένη κατηγορία εγκαταστάσεων	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	20%	
ΡΣΜ	Ρυθμίσεις στην εταιρική μορφή/ δομή	$ΡΣΜ1 \times 0,7+$ $ΡΣΜ2 \times 0,2+$ $ΡΣΜ3 \times 0,1$			25%
ΡΣΜ1	Περιορισμοί στις εταιρικές μορφές	0=άσκηση με οποιαδήποτε εταιρική μορφή 3=άσκηση υπό ορισμένες εταιρικές μορφές 6=αποκλεισμός άσκησης υπό εταιρική μορφή, επιτρεπόμενης μόνο της ατομικής άσκησης	0 έως 6	70%	
ΡΣΜ2	Περιορισμοί στη συμμετοχή στο μετοχικό ή εταιρικό κεφάλαιο με κριτήριο την επαγγελματική ιδιότητα	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	20%	
ΡΣΜ3	Υποχρέωση ύπαρξης ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για την παροχή της υπηρεσίας	Όχι=0 Ναι=6	0 ή 6	10%	
ΡΣΑ	Άλλοι περιορισμοί	Όχι=0, Ναι=6			5%

Επισημαίνεται ότι κατά τον υπολογισμό τόσο του δείκτη εισόδου όσο και του δείκτη συμπεριφοράς, σε περίπτωση που για το ίδιο επάγγελμα ισχύουν σε κάποια κατηγορία ρυθμίσεων διαφορετικοί περιορισμοί ανάλογα με άλλα χαρακτηριστικά του επαγγελματία (π.χ. διαφορετική διάρκεια άσκησης ανάλογα με τη διάρκεια των ειδικών ανώτατων σπουδών), ο δείκτης υπολογίζεται με βάση το μέγιστο από αυτούς τους περιορισμούς.

2.5. Αποτύπωση υφιστάμενης κατάστασης – Αναμενόμενες επιπτώσεις

Στο τελευταίο στάδιο εξετάζεται ο ρόλος επαγγελματιών ή οικονομικών δραστηριοτήτων μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο λειτουργίας της αγοράς του τομέα των υπηρεσιών ή του συνόλου της οικονομίας στη χώρα μας και τα χαρακτηριστικά της αντίστοιχης αγοράς. Γίνεται, επίσης, προσπάθεια να αποτυπωθεί η οικονομική βαρύτητα των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις νομοθετικές παρεμβάσεις απελευθέρωσης, η συμμετοχή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, οι εξελίξεις και οι επιδόσεις τα τελευταία χρόνια, καθώς και η θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε. Θα χρησιμοποιηθούν όσο το δυνατόν πιο πρόσφατα στοιχεία για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, την απασχόληση, τον κύκλο εργασιών και τις τιμές. Σημειώνεται η έλλειψη επαρκών στοιχείων για την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και των εξελίξεων σε επίπεδο επιμέρους επαγγέλματος ή οικονομικής δραστηριότητας, θέματα τα οποία έχουν συζητηθεί ευρύτατα σε σχετικές μελέτες και στα πλαίσια ανάλογων προσεγγίσεων της Ε.Ε. ή του ΟΟΣΑ, καθώς ο συνήθης τρόπος συλλογής στατιστικών στοιχείων είναι σε επίπεδο κλάδων ή επιμέρους κλάδων. Ωστόσο, παρά τις δυσχέρειες, η προσέγγιση αυτή διευκολύνει τη διαμόρφωση πληρέστερης εικόνας για τις εξελίξεις και τις αλληλοσυνδέσεις μεταξύ των τομέων, οι οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τον τομέα των υπηρεσιών.

Προκειμένου να προσδιορισθούν οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις για την Ελλάδα από την απελευθέρωση, λόγω του Ν. 3919/2011 και άλλων νομοθετικών ρυθμίσεων απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, επιχειρείται να ελεγχθεί η επίπτωση των μεταρρυθμίσεων στις τιμές των επιμέρους επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων και η αποτύπωσή τους στο Γ.Δ.Τ.Κ. Στη συνέχεια, γίνονται εναλλακτικές υποθέσεις για την ποσοστιαία υπεροχή

των σημερινών επιπέδων τιμών των υπηρεσιών των επαγγελματιών που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση από τις τιμές που θα διαμορφώνονταν κάτω από ανταγωνιστικότερες συνθήκες λειτουργίας τους και εκτιμάται η συνολική πιθανή ωφέλεια που θα μπορούσε να προκύψει από τη μείωση τιμών που θα ακολουθούσε την απελευθέρωση, ως ποσοστό (%) του εθνικού εισοδήματος.

Τέλος, γίνεται μια προσπάθεια να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις στην απασχόληση. Προκειμένου να γίνει αυτό αρχικά εξετάζεται η εξέλιξη της απασχόλησης κατά την τελευταία δεκαετία για διάφορες επαγγελματικές ομάδες με βάση το επίπεδο ρύθμισης που τις διέπει. Επιπλέον, καταγράφονται ορισμένα κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας που σχετίζονται με τα λεγόμενα «κλειστά» επαγγέλματα. Στη συνέχεια, λαμβάνοντας ως δεδομένη τη χρονική υστέρηση που πάντα υπάρχει στην επίδραση όλων των πολιτικών στην απασχόληση καθώς και την τρέχουσα, βαθιά και παρατεταμένη ύφεση, εξάγονται ορισμένα βασικά συμπεράσματα για τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις του Ν. 3919/2011 στην απασχόληση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΟΣΟΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΡΥΘΜΙΣΗΣ – ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

3.1. Εισαγωγή

Στο Κεφάλαιο αυτό, με βάση την αναλυτική εξέταση του θεσμικού καθεστώτος έναρξης και λειτουργίας των επαγγελματών/οικονομικών δραστηριοτήτων προ της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 για την απελευθέρωση (Παράρτημα) και τις αλλαγές που προέκυψαν συνεπεία της εφαρμογής του νόμου αυτού και άλλων σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων που πραγματοποιήθηκαν μέχρι το τέλος του 2012, γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθούν αφενός η έκταση και τα είδη των ρυθμίσεων κατά επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και αφετέρου οι αναμενόμενες επιπτώσεις από τις προβλεπόμενες αλλαγές στη λειτουργία των επαγγελματών στο επίπεδο ρύθμισης, στη βάση ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών. Πιο αναλυτικά το παρόν κεφάλαιο περιλαμβάνει:

- Την κατάταξη των επαγγελματών/οικονομικών δραστηριοτήτων σε 2 κατηγορίες ανάλογα με την ύπαρξη πολλών και σημαντικών περιορισμών ή λιγότερων και όχι πολύ σημαντικών περιορισμών στην έναρξη ή τη λειτουργία τους, την αποτύπωση των συγκεκριμένων περιορισμών για κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα και την αποτίμηση των μεταβολών από την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων.
- Την εφαρμογή του «Οδηγού αξιολόγησης συνθηκών ανταγωνισμού» του ΟΟΣΑ σε επιλεγμένα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες.
- Τον υπολογισμό δεικτών ρύθμισης εισόδου και συμπεριφοράς στα κυριότερα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες που επηρεάζονται από την εφαρμογή των θεσμικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση.

3.2. Έκταση και είδη των ρυθμίσεων – Κατάταξη των επαγγελματιών

Οι παρεμβάσεις στη λειτουργία των επαγγελματιών, από την άποψη των επιπτώσεών τους, μπορούν να χωριστούν σε τρεις βασικές κατηγορίες:

1. Σε εκείνες που συνδέονται με τυπικές γραφειοκρατικές παρεμβάσεις και δεν φαίνεται να περιορίζουν σημαντικά τη λειτουργία του ανταγωνισμού ούτε και να δημιουργούν προσόδους, μέσω ουσιώδους περιοριστικής επίδρασης στην προσφορά. Αν και αναμφίβολα τέτοιες παρεμβάσεις θα μπορούσαν και θα έπρεπε να απλοποιηθούν περαιτέρω, εντούτοις το εφάπαξ κόστος τους σε σχέση με τον κύκλο εργασιών στην ενεργό σταδιοδρομία του επαγγελματία είναι πολύ μικρό και έτσι η απόσβεσή του δεν επηρεάζει σοβαρά το κόστος λειτουργίας και δεν περιορίζει τον ανταγωνισμό. Η σημαντικότερη ίσως πλευρά από άποψη κόστους είναι η δημόσια δαπάνη που χρειάζεται για τη λειτουργία των αδειοδοτικών υπηρεσιών ή η παρεμπόδισή τους να ασχοληθούν με ουσιαστικότερες υπηρεσίες.
2. Σε εκείνες που συνιστούν μεν παρέμβαση που μπορεί να περιορίζει ουσιαστικά τον ανταγωνισμό και μπορεί να οδηγούν σε σοβαρή απόκλιση του μοναδιαίου κόστους σε σύγκριση με μια ανταγωνιστικότερη αγορά, αλλά δεν βαρύνουν ουσιαστικά την οικονομία, επειδή αφορούν επαγγέλματα στα οποία απασχολείται πολύ μικρός αριθμός ατόμων. Η άρση όλων των μη αναγκαίων σχετικών περιορισμών, έτσι ώστε η λειτουργία των επαγγελματιών να τεθεί σε υγιέστερη βάση, είναι θέμα υψηλότερης προτεραιότητας σε σχέση με την προηγούμενη περίπτωση, τόσο γιατί στο μέλλον η οικονομική σημασία των επαγγελματιών μπορεί να αυξηθεί, όσο και γιατί το ισχύον καθεστώς μπορεί να σταθεί εμπόδιο στην ανάπτυξη των κλάδων με τους οποίους συνδέονται.
3. Σε εκείνες που μπορεί να έχουν πολύ σοβαρό αντίκτυπο στην ανταγωνιστικότητα, γιατί περιορίζουν αποφασιστικά τον ανταγωνισμό και αφορούν επαγγέλματα στα οποία απασχολείται σχετικά μεγάλος αριθμός ατόμων. Η κατάργηση ή η κατάλληλη τροποποίηση μεγάλου μέρους των σχετικών παρεμβάσεων θα μπορούσε να αποφέρει στην εθνική οικονομία πολύ σημαντικά οφέλη.

Μετά από την εξέταση και την αξιολόγηση του θεσμικού πλαισίου έναρξης και λειτουργίας πολλών επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων (αναλυτική παρουσίαση του οποίου περιλαμβάνεται στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας) προ της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 τα επαγγέλματα

διαχωρίστηκαν σε 3 κατηγορίες: α) επαγγέλματα στην έναρξη ή τη λειτουργία των οποίων υπήρχαν πολλοί και σημαντικοί περιορισμοί (Πίνακας 3.1), β) επαγγέλματα στην έναρξη ή τη λειτουργία των οποίων υπήρχαν λιγότεροι και όχι πολύ σημαντικοί περιορισμοί (Πίνακας 3.2) και γ) επαγγέλματα η έναρξη ή η λειτουργία των οποίων απαιτούσε κάποια διαδικασία αδειοδότησης μόνο (Πίνακας Π.1 του Παραρτήματος).

Σημειώνεται ότι στη συνέχεια η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στις δύο πρώτες κατηγορίες. Όπως φαίνεται από την αναλυτική εξέταση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου των επαγγελματιών, στην πλειονότητά τους ίσχυε κάποιας μορφής αδειοδοτική διαδικασία, χωρίς όμως σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία, ενώ ένας πολύ μικρότερος αριθμός επαγγελματιών και οικονομικών δραστηριοτήτων λειτουργούσε με σημαντικούς περιορισμούς, η άρση των οποίων αναμένεται να επηρεάσει βασικά μεγέθη της οικονομίας. Το θεσμικό πλαίσιο των επαγγελματιών της τελευταίας κατηγορίας κατά κύριο λόγο αναφέρεται στη διαδικασία πιστοποίησης των επαγγελματιών προσόντων και καθορισμού των επαγγελματιών δικαιωμάτων κάθε κατηγορίας. Η αδειοδοτική διαδικασία αφορά την άσκηση επιστημονικών επαγγελματιών, τεχνικών επαγγελματιών που έχουν σχέση με τις κατασκευές και επισκευές κατοικιών, τις επισκευές εγκαταστάσεων, αυτοκινήτων, μηχανημάτων και μηχανών, επαγγελματιών ή οικονομικών δραστηριοτήτων ειδικού ενδιαφέροντος και εποπτείας εκ μέρους των αστυνομικών ή λιμενικών αρχών, παραϊατρικών επαγγελματιών και επαγγελματιών υγειονομικού ενδιαφέροντος, επαγγελματιών σχετικών με την εκπαίδευση και την καλλιτεχνική εκπαίδευση, επαγγελματιών σχετικών με την υποστήριξη της πολιτιστικής παραγωγής και τη συντήρηση και την προστασία των πολιτιστικών έργων και επαγγελματιών σχετικών με την άσκηση διαφόρων μορφών εμπορίου και την παροχή διαφόρων υπηρεσιών. Στόχος της αδειοδοτικής διαδικασίας είναι η παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών, η διασφάλιση της υγείας και της ασφάλειας των καταναλωτών και η προστασία των χρηστών.

Επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες με σημαντικούς περιορισμούς

Στον Πίνακα 3.1 απεικονίζονται τα 46 επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες στην έναρξη ή στη λειτουργία των οποίων υπήρχαν σημαντικοί περιορισμοί πριν την ψήφιση του Ν. 3919/201. Για καθένα από τα επαγγέλματα αυτά ο πίνακας αποτυπώνει το είδος των περιορισμών που ίσχυαν⁸.

⁸ Σημειώνεται ότι στον πίνακα δεν αποτιμάται η ένταση των περιορισμών, κάτι που γίνεται σε επόμενο τμήμα της εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1
Επαγγέλματα με σημαντικούς από την άποψη των επιπτώσεων περιορισμούς:
είδη ρυθμίσεων και πορεία εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων απελευθέρωσης

Επάγγελμα/ Είδος περιορισμού	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς								Ρυθμίσεις		
	Αδειο- δό- τηση	Περιορι- σμένος αριθμός προσώπων	Εκτίμηση διοικητικής αρχής για την ανάγκη	Απαγόρευση εκτός γεωγρα- φικού διαμερι- σματος	Ελάχισ- τες αποστά- σεις	Λειτουργία περισσώτε- ρων εγκατα- στάσεων	Αποκλειστι- κή διάθεση απαγό- ρευση	Ορισμέ- νες εται- ρικές μορφές	Υπαφή ορισμένης επαγγελματι- κής ιδιότητας	Κατώτερες τιμές ή αμοιβές	Άλλοι περιο- ρισμοί	Σύνολο	Αρθε- ρες
Επιστημονικά επαγγέλματα													
Συμβολαιογράφοι	X	✓	X	X		X	X		✓		X	9	2
Δικηγόροι	X		✓*	✓					✓	X	X	6	3
Δικηγορικές εταιρείες	X	X		✓		X			✓	X	X	8	2
Δικαστικοί επιμελητές	X	X		X					X		X	5	
Μηχανικοί - Αρχιτέκτο- νες	X								✓		X	3	1
Εταιρείες μηχανικών	X							X	✓		X	4	1
Ενεργειακοί επιθεωρη- τές	✓								✓		X	3	2
Νόμιμοι ελεγκτές	✓		X			X			✓		X	5	2
Λογιστές Φοροτεχνικοί	✓									X	X	3	1
Πιστοποιημένοι Εκτι- μητές	✓	✓	✓					✓	✓	X	✓	7	6
Υγεία													
Ιατροί	✓			X		✓					X	4	2
Οδοντίατροι	✓			X		✓					X	4	2
Ιατρεία-Πολυιατρεία	✓			✓		✓		✓			X	6	5

Ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις του επιπέδου ρύθμισης – Επιπτώσεις παρεμβάσεων

Οδοντιατρεία- Πολυοδο- γνιατρεία	✓				✓			✓		✓				X	6	5
Ιδιωτικά διαγνωστικά κέντρα	✓				✓			✓		✓				X	6	4
Ιδ. εργαστήρια φυσικής ιατρικής/αποκατάστασης	✓				✓			✓		✓				X	6	4
Ιδιωτικές κλινικές	X									X				X	5	
Κέντρα αποθεραπείας και αποκατάστασης	X									X				X	4	
Μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης εκτός νοσοκομείου	✓		✓			X		✓		✓					7	5
Φυσικοθεραπευτές	✓						X	✓						X	5	2
Εργαστήρια φυσικοθε- ραπείας	✓							✓		✓				X	7	5
Καταστήματα οπτικών ειδών/φακών επαφής	✓							✓		✓					5	5
Οδοντοτεχνικά εργα- στήρια	✓									✓				X	4	3
Εργαστήρια αισθητικής	✓									✓					4	4
Μονάδες αδυνατί- σματος-Διατροφικές μονάδες	✓								X						3	1

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1 (συνέχεια)

Επάγγελμα/ Είδος περιορισμού	Ρυθμίσεις εισόδου				Ρυθμίσεις συμπεριφοράς							Ρυθμίσεις	
	Αδειο- δό- τιση	Περιορι- σμένος αριθμός προσώπων	Εκτίμηση διοικητικής αρχής για την ανάγκη	Απαγόρευση εκτός γεωγρα- φικού διαμερι- σματος	Ελάχι- στες αποστά- σεις	Λειτουργία περισστέ- ρων εγκατα- στάσεων	Αποκλειστι- κή διάθεση απαγό- ρευση	Ορασιμέ- νες εται- ρικές μορφές	Υπαρξη ορισμένης επαγγελματι- κής ιδιότητας	Κατώτερες τιμές ή αμοιβές	Άλλοι περιο- ρισμοί	Σύνο- λο	Αρθεί- σες
Μεταφορές													
Οδηγοί ταξί	X			X				X				3	
Επιβατηγά ταξί δημόσιας χρήσης	X	√*	√*	X			√	√	X			7	4
Επιχείρηση ενοικίασης λειτουργούντων	X	X						X				3	
Ειδικά τουριστικά λεωφορεία δημόσιας χρήσης	X		√									2	1
Φορτοεκφορτωτές	√	√		√					√			4	4
Δημόσιες επιβατικές με- ταφορές με λεωφορεία	X	X	X						X			4	
Υπηρεσίες													
Μεστές Αστικών Συμ- βάσεων	X								√**			2	1
Εκτελωνιστές	√	√	√	√			√	√	√	√		8	8
Αναλογιστές	√							X				2	1
Πολιτισμός													
Επιχείρηση Εμπόρων Αρχαίων ή Νεοτέρων Κινητών μνημείων	X			√				X				4	1
Δημοπρασίες αρχαίων μνημείων	X			√			X	X				4	1

Δημοπρασίες νεοτέρων μνημείων	X			✓	Εμπόριο												X			4	1
Εφημεριδοπώλης	✓				✓		✓		✓								✓			6	6
Λειτουργία πρακτορείων διανομής τύπου	✓				✓			✓												3	3
Καπνοπώλης	✓		✓						✓											3	3
Υπαίθριο στάσιμο εμπόριο- Κινητή καντίνα	X			X			X												X		5
Υπαίθριο στάσιμο εμπόριο	X		X		X		X												X		5
Παραγωγοί πωλητές λαϊκών αγορών	X								X										X		3
Επαγγελματίες πωλητές λαϊκών αγορών	X								X										X		3
Πλανόδιο εμπόριο-Κινητή καντίνα	X			X			X												X		4
Υπαίθριο πλανόδιο εμπόριο	X			X			X												X		4
Σύνολο	46	10	13	24	3	14	12	17	29	23	21	212	101								
Αρθείσιες	23	6	6	13	0	11	5	14	9	12	2	101									

Σημείωση: Με τη σήμανση X δηλώνεται η ύπαρξη/διατήρηση του αντίστοιχου περιορισμού, ενώ με τη σήμανση ✓ δηλώνεται η άρση του αντίστοιχου περιορισμού εξαιτίας της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 και των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση μέχρι το τέλος του 2012. Με την ένδειξη * δηλώνεται η μερική άρση του περιορισμού. Με την ένδειξη ** δηλώνεται ότι δεν προβλεπόταν ρητά πριν την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 η μη ύπαρξη του περιορισμού, με αποτέλεσμα αυτός να εφαρμόζεται στην πράξη.

Ο πίνακας περιλαμβάνει την αδειοδότηση, εννέα από τους προβλεπόμενους προς κατάργηση με το Ν. 3919/2011 περιορισμούς (ένας από τους προβλεπόμενους να καταργηθούν περιορισμούς δεν συναντάται σε κανένα από τα εξεταζόμενα επαγγέλματα) και μία κατηγορία «άλλων» περιορισμών. Οι ρυθμίσεις έχουν διαχωριστεί σε ρυθμίσεις εισόδου και σε ρυθμίσεις συμπεριφοράς, ενώ τα επαγγέλματα έχουν καταταγεί κατά ομάδα ή κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στις ακόλουθες κατηγορίες: επιστημονικά επαγγέλματα, υγεία (ιατρικά, παραϊατρικά και υγειονομικού ενδιαφέροντος επαγγέλματα), μεταφορές, υπηρεσίες, πολιτισμός και εμπόριο. Σημειώνεται ότι στην κατηγορία «άλλοι» περιορισμοί περιλαμβάνονται ρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα το ωράριο λειτουργίας των καταστημάτων, η διαφήμιση, οι τεχνικές προδιαγραφές ή οι ρυθμίσεις υγειονομικού ενδιαφέροντος, οι οποίες δεν προβλεπόταν να αρθούν σε εφαρμογή του Ν. 3919/2011. Ωστόσο, τέτοιου είδους ρυθμίσεις θα πρέπει να εξετασθούν, ώστε η ύπαρξή τους να μην αντιβαίνει στα προβλεπόμενα στο νόμο αυτό, ενώ μέχρι το τέλος του 2012 περιορισμένης κλίμακας αλλαγές έχουν προκύψει δευτερευόντως ένεκα άλλων νομοθετικών παρεμβάσεων. Με τη σήμανση **X** δηλώνεται η ύπαρξη/διατήρηση του αντίστοιχου περιορισμού, ενώ με τη σήμανση **✓** δηλώνεται η άρση του εξαιτίας της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 και των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση μέχρι το τέλος του 2012.

Εξετάζοντας τους περιορισμούς στη λειτουργία των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων του Πίνακα 3.1 παρατηρούνται τα εξής:

- Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα, τα 46 επαγγέλματα και οικονομικές δραστηριότητες πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 στο σύνολό τους εμφάνιζαν 212 περιορισμούς διαφόρων ειδών (ή 191 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί), από τους οποίους το 33% αφορούσε σε ρυθμίσεις εισόδου και το υπόλοιπο 67% σε ρυθμίσεις συμπεριφοράς (ή 36% και 64%, αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί). Κατά μέσο όρο αντιστοιχούσαν 4,6 περιορισμοί σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα (ή 4,2 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί). Το 35,8% των ρυθμίσεων αφορούσε στα 15 επαγγέλματα υγείας, το 25% στα 10 επιστημονικά επαγγέλματα και το υπόλοιπο 39,2% τα υπόλοιπα 21 επαγγέλματα. Αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί, που κυρίως αφορούν στις 2 πρώτες κατηγορίες, τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 34,0%, 22,5% και 43,5%.
- Σε σχέση με τις ρυθμίσεις εισόδου σημειώνεται ότι για το σύνολο των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων υπήρχε κάποια αδειοδοτική

διαδικασία. Οι ρυθμίσεις αδειοδότησης αποτελούν το 21,7% των συνολικών ρυθμίσεων ή το 24,1%, αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί.

- Για το 10,8% (ή 12,0%) των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων ίσχυαν περιορισμοί εισόδου σε μία ή και δύο από τις ακόλουθες μορφές: α) Με τη μορφή ύπαρξης περιορισμένου αριθμού προσώπων τα οποία δικαιούνταν να ασκήσουν το επάγγελμα στο σύνολο της χώρας ή σε ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, ο οποίος οριζόταν ευθέως ή προσδιορίζονταν εμμέσως βάσει πληθυσμιακών ή άλλων κριτηρίων και η χορήγηση της διοικητικής άδειας για την άσκηση του επαγγέλματος γινόταν μόνο για τη συμπλήρωση του αριθμού αυτού (ίσχυε για το 4,7% ή 5,2% των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων) β) Με τη μορφή εξάρτησης της χορήγησης της διοικητικής άδειας για την άσκηση του επαγγέλματος από την εκτίμηση της διοικητικής αρχής σχετικά με την ύπαρξη πραγματικής ανάγκης (δηλαδή η προσφορά των υπηρεσιών από τους επαγγελματίες που είχαν ήδη αδειοδοτηθεί δεν ήταν ικανοποιητική) είτε στο σύνολο της χώρας είτε σε ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα (ίσχυε για το 6,1% ή 6,8% των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων). Μέχρι το τέλος του 2012 οι σχετικές ρυθμίσεις της πρώτης κατηγορίας είχαν αρθεί για τους εκτελωνιστές, τους ορκωτούς εκτιμητές, τους φορτοεκφορτωτές και τους καπνοπώλες, ενώ αυξήθηκε ο αριθμός των συμβολαιογράφων για τα δύο επόμενα έτη. Αντίστοιχα, οι ρυθμίσεις της δεύτερης κατηγορίας εξακολουθούν να ισχύουν στους συμβολαιογράφους, στους νόμιμους ελεγκτές, στις δημόσιες επιβατικές μεταφορές με λεωφορεία, στο υπαίθριο στάσιμο ή πλανόδιο εμπόριο-κινητή καντίνα, ενώ για τους δικηγόρους καταργούνται οι περιορισμοί για ορισμένες κατηγορίες εγγράφων που συνάπτονται ενώπιον συμβολαιογράφου και εν μέρει για τα επιβατηγά ταξί δημόσιας χρήσης.
- Η ύπαρξη περιορισμών που σχετίζονται με την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου ήταν η πλέον συνηθισμένη κατηγορία περιορισμών (13,7% ή 15,2%). Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που έχουν γίνει μέχρι το τέλος του 2012 έχουν επιφέρει αλλαγές στους περιορισμούς αυτούς σε αρκετά από τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες του τομέα της υγείας, στους εκτελωνιστές και τα επιβατηγά ταξί δημόσιας χρήσης.
- Η απαγόρευση σε επαγγελματίες για την άσκηση του επαγγέλματός τους έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, εντός του οποίου και μόνο είναι αυτή επιτρεπτή, είναι από τις πλέον συνηθισμένες κατηγορίες περιορισμών

(11,3% ή 12,6%). Μέχρι το τέλος του 2012 είχε αρθεί για τους δικηγόρους και τις δικηγορικές εταιρείες, για αρκετά από τα επαγγέλματα υγείας (ιατρεία-πολυιατρεία, οδοντιατρεία-πολυοδοντιατρεία, ιδιωτικά διαγνωστικά κέντρα, ιδιωτικά εργαστήρια φυσικής ιατρικής/αποκατάστασης), για τους φορτοεκφορτωτές, για τους εκτελωνιστές, για τους εφημεριδοπώλες και για τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τον πολιτισμό (έμποροι αρχαίων ή νεότερων κινητών μνημείων, δημοπρασίες αρχαίων ή νεότερων μνημείων).

- Η ύπαρξη υποχρεωτικών κατώτατων τιμών ή αμοιβών για την προσφορά υπηρεσιών, είτε αυτές ορίζονται ευθέως είτε προσδιορίζονται εμμέσως με την εφαρμογή συντελεστή κέρδους ή με άλλο ποσοστιαίο υπολογισμό, είναι επίσης συνηθισμένη κατηγορία περιορισμών (10,8% ή 12,0%). Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που έχουν γίνει μέχρι το τέλος του 2012 έχουν επιφέρει αλλαγές στους περιορισμούς αυτούς στο σύνολο των επιστημονικών επαγγελμάτων (με εξαίρεση τους δικαστικούς επιμελητές), στους εκτελωνιστές, στους φορτοεκφορτωτές και στους μεσίτες αστικών συμβάσεων για τους οποίους δεν προβλεπόταν ρητά πριν την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 η μη ύπαρξη του περιορισμού, με αποτέλεσμα αυτός να εφαρμόζεται στην πράξη.
- Οι περιορισμοί σχετικά με την άσκηση κάποιου επαγγέλματος ή την απαγόρευση άσκησής του με ορισμένη ή ορισμένες εταιρικές μορφές ή τον αποκλεισμό άσκησής του σε εταιρική μορφή και τη δυνατότητα μόνο ατομικής άσκησής του, ενώ ίσχυαν σε ικανό αριθμό επαγγελμάτων (8,0% ή 8,9%), μετά την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 εξακολουθούν να ισχύουν μόνο στους συμβολαιογράφους, στις δικηγορικές εταιρείες και στις ιδιωτικές κλινικές.
- Η απαγόρευση δημιουργίας περισσότερων εγκαταστάσεων ή επαγγελματικής δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις, σε ένα ή περισσότερα γεωγραφικά διαμερίσματα ήταν συνηθισμένος περιορισμός για την άσκηση επαγγελμάτων του τομέα υγείας (6,6% ή 7,3%). Στην πλειονότητα των επαγγελμάτων ο περιορισμός αυτός έχει αρθεί σε εφαρμογή του Νόμου 3919/2011, ενώ εξακολουθεί να ισχύει στους συμβολαιογράφους και στους παραγωγούς και επαγγελματίες λαϊκών αγορών.
- Οι ρυθμίσεις που προβλέπουν αποκλειστική δυνατότητα ή απαγόρευση διάθεσης είδους αγαθών από ορισμένη κατηγορία επαγγελματιών εγκαταστάσεων (5,7% ή 6,3%) δεν φαίνεται να έχουν ακόμα αρθεί με εξαίρεση τους εφημεριδοπώλες, τα πρακτορεία διανομής τύπου και 3 επαγγέλματα του τομέα υγείας (εργαστήρια φυσικοθεραπείας, καταστήματα οπτικών ειδών/φακών επαφής, εργαστήρια αισθητικής).

- Η ύπαρξη ελάχιστων αποστάσεων μεταξύ των εγκαταστάσεων των ατόμων που ασκούν κάποιο επάγγελμα αφορά σε περιορισμένο αριθμό επαγγελματιών (μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης εκτός νοσοκομείου, υπαίθριο στάσιμο εμπόριο - κινητή καντίνα), και αποτελεί περίπου το 1,5% των συνολικών περιορισμών.
- Ικανός αριθμός επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων εμφανίζει άλλους περιορισμούς, οι οποίοι δεν περιλαμβάνονται στις 10 κατηγορίες περιορισμών που προβλέπονται να αρθούν με το Ν. 3919/2011, ωστόσο, μέχρι το τέλος του 2012, σε μερικά από αυτά έγιναν περιορισμένες αλλαγές εξαιτίας άλλων νομοθετικών παρεμβάσεων. Οι περιορισμοί αυτοί αποτελούν το 10,0% περίπου των συνολικών περιορισμών και αφορούν στο σύνολο των επιστημονικών επαγγελματιών και την πλειονότητα των επαγγελματιών υγείας (11 από τα 14 που εμφανίζονται στον πίνακα).
- Η υποχρέωση κάποιων επαγγελματιών να προσφέρουν μαζί με τη δική τους υπηρεσία και άλλες συγκεκριμένες υπηρεσίες, μια από τις ρυθμίσεις που περιλαμβάνεται στο Ν. 3919/2011, δεν εμφανίζεται σε κανένα από τα εξεταζόμενα επαγγέλματα.

Εξετάζοντας τις αλλαγές στους υφιστάμενους περιορισμούς, που έχουν προκύψει από τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, σημειώνονται τα ακόλουθα:

- Από το σύνολο των περιορισμών που υπήρχαν πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 έχει καταργηθεί το 47,6% (101 περιορισμοί από τους 212). Ειδικότερα, έχει καταργηθεί το 50,7% των ρυθμίσεων εισόδου (35 ρυθμίσεις από τις 69), το 52,5% των ρυθμίσεων συμπεριφοράς (64 ρυθμίσεις από τις 122) και το 10,0% περίπου των άλλων περιορισμών (2 περιορισμοί από τους 21). Αν δεν ληφθούν υπόψη οι άλλοι περιορισμοί, που ούτως ή άλλως δεν αποτελούσαν αντικείμενο των νομοθετικών παρεμβάσεων απελευθέρωσης και επομένως σε αυτούς εμμέσως προέκυψαν κάποιες περιορισμένες αλλαγές, το ποσοστό των καταργηθέντων περιορισμών ανέρχεται στο 51,8% (99 περιορισμοί από τους 191). Στο τέλος του 2012, κατά μέσο όρο πλέον αντιστοιχούσαν 2,4 περιορισμοί σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα (ή 2,0 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί).
- Από τις ρυθμίσεις εισόδου στο 60,0% ανήλθε το ποσοστό των ρυθμίσεων που καταργήθηκαν και αφορούν τον περιορισμένο αριθμό προσώπων τα οποία δικαιούνται να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα (6 από τις 10), στο 50,0% την αδειοδότηση (23 από τις 46) και στο 46,2% την εξάρτηση της

χορήγησης της διοικητικής άδειας για την άσκηση του επαγγέλματος από την εκτίμηση της διοικητικής αρχής (6 από τις 13).

- Από τις ρυθμίσεις συμπεριφοράς, το ποσοστό των ρυθμίσεων που καταργήθηκαν ανήλθε στο 82,4% για τις ρυθμίσεις που σχετίζονται με την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου (14 από τις 17), στο 78,6% με την απαγόρευση δημιουργίας περισσότερων εγκαταστάσεων ή επαγγελματικής δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις, σε ένα ή περισσότερα γεωγραφικά διαμερίσματα (11 από τις 14), στο 54,2% με την απαγόρευση για την άσκηση του επαγγέλματός τους έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα και στο 52,2% με την ύπαρξη υποχρεωτικών κατώτατων τιμών ή αμοιβών για την προσφορά υπηρεσιών, ενώ ποσοστά μικρότερα του 50% παρουσιάζουν οι υπόλοιπες κατηγορίες ρυθμίσεων.
- Το ποσοστό των ρυθμίσεων που καταργήθηκαν ανήλθε στο 37,7% και αφορούσαν επιστημονικά επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες (20 από τις 53) και στο 59,2% επαγγέλματα του τομέα υγείας (45 από τις 76). Αν αφαιρέσουμε τους άλλους περιορισμούς που στην πλειονότητά τους επηρεάζουν αυτές τις δύο κατηγορίες, το ποσοστό των καταργηθεισών ρυθμίσεων ανήλθε στο 46,5% για τα επιστημονικά επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες (20 από τις 43) και στο 69,2% για τα επαγγέλματα του τομέα υγείας (45 από τις 65).
- Συνοψίζοντας τις αλλαγές στους υφιστάμενους περιορισμούς, που έχουν προκύψει από τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, φαίνεται ότι έχει γίνει σημαντικό νομοθετικό έργο στην κατεύθυνση αυτή, αν και δεν έχει ολοκληρωθεί πλήρως η εφαρμογή ορισμένων νομοθετικών παρεμβάσεων που προβλέπονται στο Ν. 3919/2011 ή η προώθηση πρόσθετων νομοθετημάτων για την περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών, που είτε αναφέρονται στους άλλους περιορισμούς είτε απαιτούν εξειδικευμένες νομοθετικές παρεμβάσεις. Οι εναπομείνουσες ρυθμίσεις εισόδου φαίνεται να έχουν περιοριστεί στο 30,6% έναντι 32,5% πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011, οι ρυθμίσεις συμπεριφοράς στο 52,3% έναντι 57,5%, ενώ συγκριτικά υψηλότερη είναι η σημασία των άλλων περιορισμών. Οι ρυθμίσεις που αφορούν την αδειοδοτική διαδικασία εξακολουθούν να είναι οι πλέον συνηθισμένες (23 επαγγέλματα), ακολουθούμενες από τις ρυθμίσεις που σχετίζονται με την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου

(20 επαγγέλματα), την απαγόρευση άσκησης του επαγγέλματος έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα (11 επαγγέλματα) και την ύπαρξη υποχρεωτικών κατώτατων τιμών ή αμοιβών για την προσφορά υπηρεσιών (11 επαγγέλματα). Οι άλλες ρυθμίσεις επίσης εξακολουθούν να παραμένουν σε σημαντικό αριθμό επαγγεμάτων/οικονομικών δραστηριοτήτων (19 επαγγέλματα). Σημειώνεται ότι αρκετά επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες λόγω της απαιτούμενης επιστημονικής ή τεχνικής εξειδίκευσης ή της ιδιαιτερότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών (π.χ. επιχείρηση εμπόρων αρχαίων ή νεότερων κινητών μνημείων) αναμένεται να διατηρήσουν την αδειοδοτική διαδικασία και επομένως οι δυνατότητες περαιτέρω παρεμβάσεων στην κατεύθυνση αυτή είναι περιορισμένες, κάτι που δεν ισχύει για τους άλλους περιορισμούς. Το 29,7% των ρυθμίσεων που έχουν εναπομείνει αφορά στα 10 επιστημονικά επαγγέλματα, το 27,9% στα 15 επαγγέλματα υγείας και το υπόλοιπο 42,3% στα υπόλοιπα 21 επαγγέλματα. Αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί, που κυρίως αφορούν στις 2 πρώτες κατηγορίες, τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 25,0%, 21,7% και 53,3%. Συγκρίνοντας με την αρχική σύνθεση των ρυθμίσεων φαίνεται ότι οι νομοθετικές παρεμβάσεις βελτίωσαν τη θέση των επαγγεμάτων υγείας, καθώς το ποσοστό των ρυθμίσεων που αφορούν στα επαγγέλματα αυτά μειώθηκε από 35,8% σε 27,9% (ή από 34,0% σε 21,7% αν δεν ληφθούν υπόψη οι άλλοι περιορισμοί).

Επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες με λιγότερο σημαντικούς περιορισμούς

Στον Πίνακα 3.2 απεικονίζονται 31 επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες στην έναρξη ή στη λειτουργία των οποίων υπήρχαν κάποιοι περιορισμοί πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011, οι οποίοι όμως δεν κρίνονται πολύ σοβαροί από την άποψη των επιπτώσεων. Για καθένα από τα επαγγέλματα αυτά ο πίνακας αποτυπώνει το είδος των περιορισμών που ίσχυαν. Ο πίνακας περιλαμβάνει την αδειοδότηση, οκτώ από τους προβλεπόμενους προς κατάργηση με το Ν. 3919/2011 περιορισμούς (οι δύο υπόλοιποι περιορισμοί του νόμου δεν συναντώνται σε κανένα επάγγελμα) και μία κατηγορία άλλων περιορισμών. Οι ρυθμίσεις έχουν διαχωριστεί σε ρυθμίσεις εισόδου και σε ρυθμίσεις συμπεριφοράς, ενώ τα επαγγέλματα έχουν καταταγεί κατά ομάδα ή κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στις ακόλουθες κατηγορίες: υγεία (παραϊατρικά και υγειονομικού ενδιαφέροντος επαγγέλματα), υπηρεσίες, εμπόριο, τουρισμός, εκπαίδευση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

Επαγγέλματα με λιγότερο σημαντικούς από την άποψη των επιπτώσεων περιορισμούς:
είδη ρυθμίσεων και πορεία εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων απελευθέρωσης

Επάγγελμα/ Είδος περιορισμού	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς							Ρυθμίσεις		
	Αδειοδότηση	Εκτίμηση διοικητικής αρχής για την ανάγκη	Απαγόρευση εκτός γεωγραφικού διαμερισματος	Ελάχιστες απαιτήσεις	Λειτουργία περισσότερων εγκαταστάσεων	Αποκλειστική διάθεση απαγόρευση	Ορισμένες εταιρικές μορφές	Ύπαρξη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας	Κατώτερες τιμές ή αμοιβές	Άλλοι περιορισμοί	Σύνολο	Αρθροσές
Υγεία												
Μαίες	✓		X							X	3	1
Κοινωνικοί λειτουργοί	✓								X		2	1
Οδοντοτεχνίτης	✓					X				X	3	1
Εργαστήρια προθετικών/ορθοτικών κατασκευών	✓							X			2	1
Κουρεία - κομμωτήρια	✓									X	2	1
Καταστήματα περιποίησης ποδιών-χεριών	✓									X	2	1
Υπηρεσίες γραφείων τελειών	✓			X						X	3	1
Υπηρεσίες												
Ιδιωτικά Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας	✓					✓				X	4	2
Επιχείρηση Προσωρινής Απασχόλησης	✓							✓		✓	4	4
Εμπόριο												
Αρτοποιοί	X									X	2	
Ενεχυροδανειστές	✓		✓								2	2
Αργυραμοιβοί	✓		✓								2	2
Κλειθροποιοί	✓		✓								2	2
Λιανικό Εμπόριο	✓									X	2	1
Γεωπόνοι/κτηνίατροι	X		X							X		4

Τουρισμός										
	✓									
	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ξεναγοί	✓									1 1
Ναυτικοί πράκτορες	✓	✓								2 2
Υποκατάστημα ναυτ. πράκτορα	✓									1 1
Εκπαίδευση										
Ιδιωτικά σχολεία	X	✓	✓					✓		X 6 4
Άδεια διδασκαλίας σε φροντιστήριο ή ΚΕΓ	✓							X		X 3 1
Άδεια διδασκαλίας κατ' οίκον	✓							X		X 3 1
Άδεια ίδρυσης φροντιστηρίου	X						✓			X 5 3
Άδεια ίδρυσης Κέντρου Ξένων Γλωσσών (ΚΕΓ)	X									X 2
Ιδιωτικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης	X									X 2
Κέντρα μεταλυκειακής εκπαίδευσης	X									1
Εργαστήρια Ελευθέρων Σπουδών (ΕΕΣ)	X									X 2
Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ)	X						✓			X 3 1
Ανώτερη Ιδιωτική Σχολή Δραματικής Τέχνης	✓						✓	X*		X 4 2
Ανώτερη Ιδιωτική Σχολή Χορού	✓						✓	X*		X 4 2
Ερασιτεχνική σχολή χορού	✓						✓	X*		X 4 2
Ωδεία-Μουσικές σχολές	✓						✓	X		X 4 2
Σύνολο	31	1	6	1	6	2	3	12	2	21 86 42
Αρθείσες	22		4	1	6	1	3	3	1	1 42

Σημείωση: Με τη σήμανση X δηλώνεται η ύπαρξη/διατήρηση του αντίστοιχου περιορισμού, ενώ με τη σήμανση ✓ δηλώνεται η άρση του αντίστοιχου περιορισμού εξαιτίας της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 και των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση μέχρι το τέλος του 2012.* Αφορά στο διευθυντή σπουδών.

Με τη σήμανση **X** δηλώνεται η ύπαρξη/διατήρηση του αντίστοιχου περιορισμού, ενώ με τη σήμανση **✓** δηλώνεται η άρση του αντίστοιχου περιορισμού εξαιτίας της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 και των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση μέχρι το τέλος του 2012.

Εξετάζοντας τους περιορισμούς που υπάρχουν στη λειτουργία των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων του Πίνακα 3.2, παρατηρούνται τα εξής:

- Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα, τα 31 επαγγέλματα και οικονομικές δραστηριότητες πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 στο σύνολό τους εμφάνιζαν 86 περιορισμούς διαφόρων ειδών (ή 65 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί), από τους οποίους το 37,2% αφορούσε σε ρυθμίσεις εισόδου και το 38,4% σε ρυθμίσεις συμπεριφοράς (ή 49,2% και 50,8% αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί). Σημειώνεται το υψηλό ποσοστό άλλων περιορισμών που παρατηρείται στα επαγγέλματα αυτά, το οποίο ανέρχεται στο 24,4% των συνολικών περιορισμών. Κατά μέσο όρο αντιστοιχούσαν 2,8 περιορισμοί σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα (ή 2,1 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί).
- Το σύνολο σχεδόν των ρυθμίσεων εισόδου αφορά στην ύπαρξη αδειοδοτικής διαδικασίας για την έναρξη άσκησης των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, ενώ σε ένα επάγγελμα (γεωπόνοι/κτηνίατροι) στην εξάρτηση της χορήγησης της διοικητικής άδειας για την άσκηση του επαγγέλματος από την εκτίμηση της διοικητικής αρχής σχετικά με την ύπαρξη πραγματικής ανάγκης (1,2% ή 1,5%). Οι ρυθμίσεις αδειοδότησης αποτελούν το 36,0% των συνολικών ρυθμίσεων ή το 47,7% αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί. Σημειώνεται ότι μετά την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 στα περισσότερα (22) επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες μετατρέπεται η αδειοδοτική διαδικασία σε αναγγελία έναρξης και λειτουργίας χωρίς να επηρεάζονται οι προϋποθέσεις αδειοδότησης.
- Περιορισμοί που σχετίζονται με την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου υπήρχαν σε δώδεκα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες (14,0% ή 18,5%). Μετά την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 οι περιορισμοί αυτοί εξακολουθούν να ισχύουν με εξαίρεση τις Επιχειρήσεις Προσωρινής Απασχόλησης, τα ιδιωτικά σχολεία και τα φροντιστήρια.
- Σε έξι επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες ίσχυε η απαγόρευση άσκησης τους έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα (7,0% ή 9,2%),

η οποία μέχρι το τέλος του 2012 είχε αρθεί για τους ενεχυροδανειστές, τους αργυραμοιβούς, τους κλειθροποιούς και τους ναυτικούς πράκτορες, ενώ εξακολουθεί να ισχύει για τις μαιές και τους επαγγελματίες που ασχολούνται με την εμπορία γεωργικών φαρμάκων.

- Η απαγόρευση δημιουργίας περισσότερων εγκαταστάσεων ή επαγγελματικής δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις σε ένα ή περισσότερα γεωγραφικά διαμερίσματα, που αφορούσε σε έξι επαγγέλματα της εκπαίδευσης ή της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης (ιδιωτικά σχολεία, φροντιστήρια, σχολές δραματικής τέχνης, χορού, ωδεία-μουσικές σχολές), έχει αρθεί για το σύνολο των επαγγελμάτων σε εφαρμογή του Ν. 3919/2011.
- Σε τρία επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες υπήρχαν περιορισμοί σχετικοί με την εταιρική μορφή ή τη δυνατότητα μόνο ατομικής άσκησης (Επιχείρηση Προσωρινής Απασχόλησης, φροντιστήρια, Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης). Οι περιορισμοί αυτοί μέχρι το τέλος του 2012 καταργήθηκαν.
- Σε δύο επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες υπάρχει αποκλειστική δυνατότητα παροχής της υπηρεσίας (οδοντοτεχνίτης, ιδιωτικά γραφεία ευρέσεως εργασίας), σε δύο περιπτώσεις εξακολουθούν να ισχύουν περιορισμοί σε σχέση με την ύπαρξη προκαθορισμένων αμοιβών ή τιμών (κοινωνικοί λειτουργοί, ιδιωτικά σχολεία) και σε άλλες δύο περιπτώσεις ορίζονται ελάχιστες αποστάσεις μεταξύ των εγκαταστάσεων των ατόμων που ασκούν κάποιο επάγγελμα (γραφεία τελετών, ιδιωτικά σχολεία).
- Σε κανένα από τα εξεταζόμενα επαγγέλματα δεν προβλέπεται η ύπαρξη περιορισμένου αριθμού προσώπων τα οποία δικαιούνται να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα και η υποχρέωση κάποιων επαγγελματιών να προσφέρουν μαζί με τη δική τους υπηρεσία και άλλες συγκεκριμένες υπηρεσίες, ρυθμίσεις που προβλεπόταν να αρθούν με το Ν. 3919/2011.
- Η πλειονότητα των επαγγελμάτων/οικονομικών δραστηριοτήτων (21 επαγγέλματα) εμφανίζει άλλους περιορισμούς, οι οποίοι δεν περιλαμβάνονται στις 10 κατηγορίες περιορισμών που προβλεπόταν να αρθούν με το Ν. 3919/2011. Μέχρι το τέλος του 2012, εξαιτίας άλλων νομοθετικών παρεμβάσεων έγιναν αλλαγές μόνο σε μία περίπτωση (Επιχειρήσεις Προσωρινής Απασχόλησης).

Εξετάζοντας τις αλλαγές στους υφιστάμενους περιορισμούς, που έχουν προκύψει από τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, σημειώνονται τα ακόλουθα:

- Από το σύνολο των περιορισμών που υπήρχαν πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 έχει καταργηθεί το 48,8% (42 περιορισμοί από τους 86). Ειδικότερα, έχει καταργηθεί το 68,8% των ρυθμίσεων εισόδου (22 ρυθμίσεις από τις 32), το 57,6% των ρυθμίσεων συμπεριφοράς (19 ρυθμίσεις από τις 33) και το 4,8% των άλλων περιορισμών (1 περιορισμός από τους 21). Αν δεν ληφθούν υπόψη οι άλλοι περιορισμοί, που ούτως ή άλλως δεν αποτελούσαν αντικείμενο των νομοθετικών παρεμβάσεων απελευθέρωσης και επομένως σε αυτούς εμμέσως προέκυψαν κάποιες περιορισμένες αλλαγές, το ποσοστό των καταργηθέντων περιορισμών ανέρχεται στο 63,1% (41 περιορισμοί από τους 65). Στο τέλος του 2012, κατά μέσο όρο αντιστοιχούσαν πλέον 1,4 περιορισμοί σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα (ή 0,8 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί).
- Από τις ρυθμίσεις εισόδου οι καταργηθείσες ρυθμίσεις αφορούν στο σύνολό τους την αδειοδότηση, ενώ από τις ρυθμίσεις συμπεριφοράς καταργήθηκαν όλες οι ρυθμίσεις που αφορούσαν την απαγόρευση δημιουργίας περισσότερων εγκαταστάσεων ή επαγγελματικής δραστηριοποίησης σε περισσότερες εγκαταστάσεις. Το ποσοστό των ρυθμίσεων που καταργήθηκαν ανήλθε στο 54,2% για την απαγόρευση άσκησης του επαγγέλματος έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα, στο 50,0% για τις ελάχιστες αποστάσεις, την αποκλειστική διάθεση και τις κατώτερες τιμές/αμοιβές για την προσφορά υπηρεσιών και στο 25,0% για την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου.
- Συνοψίζοντας τις αλλαγές στους υφιστάμενους περιορισμούς, που έχουν προκύψει από τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, φαίνεται ότι έχει γίνει σημαντικό νομοθετικό έργο στην κατεύθυνση αυτή, αν και δεν έχει ολοκληρωθεί πλήρως η εφαρμογή ορισμένων νομοθετικών παρεμβάσεων που προβλέπονται στο Ν. 3919/2011 και η προώθηση πρόσθετων νομοθετημάτων για την περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών, που είτε αναφέρονται στους άλλους περιορισμούς είτε απαιτούν εξειδικευμένες νομοθετικές παρεμβάσεις. Οι εναπομένουσες ρυθμίσεις εισόδου φαίνεται να έχουν περιοριστεί στο 22,7% έναντι 37,2% πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011, οι ρυθμίσεις συμπεριφοράς στο 31,8% έναντι 38,4%, ενώ συγκριτικά υψηλότερη είναι η σημασία των άλλων περιορισμών. Οι ρυθμίσεις που αφορούν την αδειοδοτική διαδικασία και την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη

σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου (9 επαγγέλματα) εξακολουθούν να είναι οι πλέον συνηθισμένες. Σημειώνεται το υψηλό ποσοστό άλλων περιορισμών που έχουν παραμείνει στα επαγγέλματα αυτά, το οποίο ανέρχεται στο 45,5% των συνολικών περιορισμών.

3.3. Αποτίμηση των ρυθμίσεων με βάση τον Οδηγό Αξιολόγησης Συνθηκών Ανταγωνισμού σε επιλεγμένα επαγγέλματα

Στην παρούσα ενότητα αναλύονται οι επιπτώσεις των νομοθετικών και κανονιστικών ρυθμίσεων σε επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες όπως των δικηγόρων, των δικηγορικών εταιρειών, των συμβολαιογράφων, των νομίμων ελεγκτών, των μηχανικών και των φορτοεκφορτωτών χρησιμοποιώντας την Λίστα Ελέγχου Ανταγωνισμού του ΟΟΣΑ (2010), η οποία περιγράφεται αναλυτικά στην ενότητα 2.3 της παρούσας έκθεσης.

Η ενότητα παρέχει ένα γενικό πλαίσιο αξιολόγησης των ρυθμιστικών επιπτώσεων μέσω τριών ρυθμιστικών επιλογών που αφορούν την είσοδο νέων επιχειρήσεων, τις τιμές και την ανάπτυξη της αγοράς με απώτερο στόχο τον εντοπισμό ρυθμίσεων και φραγμών καθώς και τον υπολογισμό του γενικού δείκτη ρύθμισης για τα επιμέρους επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες αλλά και των αναμενόμενων επιπτώσεων στην απασχόληση, τις τιμές και την οικονομία εν γένει.

3.3.1. Κλάδος παροχής νομικών υπηρεσιών

Γενική εικόνα

Η ύπαρξη ρυθμιστικών κανόνων στον κλάδο παροχής νομικών υπηρεσιών, όπως στους δικηγόρους και τις δικηγορικές εταιρείες, οδηγεί σε σαφή περιορισμό του δικαιώματος της επαγγελματικής ελευθερίας και του ελεύθερου ανταγωνισμού. Παρότι υφίστανται ειδικοί λόγοι όπως η διασφάλιση της ποιότητας και η προστασία του καταναλωτή που δικαιολογούν ένα ελάχιστο καθεστώς ρύθμισης, η παροχή νομικών υπηρεσιών παραμένει μία οικονομική δραστηριότητα με σκοπό τη δημιουργία κέρδους από την πλευρά των επαγγελματιών του κλάδου. Ένα μεγάλο ποσοστό των δικηγόρων είναι ελεύθεροι επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες έναντι αμοιβής. Η επιχειρηματική αυτή διάσταση του επαγγέλματος αποτελεί και το βασικό σημείο προάσπισης

της μη απελευθέρωσης του κλάδου από τους δικηγορικούς συλλόγους της χώρας.

Ο κλάδος παροχής νομικών υπηρεσιών, παραδοσιακά, θεωρείται από τους πιο αυστηρά ρυθμιζόμενους (OECD, 2007) και εσωστρεφείς, αφού ο κύριος όγκος των συναλλαγών του απευθύνεται στην εγχώρια κατανάλωση (Γάτσινος, 2011). Η διασυνοριακή παροχή νομικών υπηρεσιών παραμένει αρκετά περιορισμένη εξαιτίας της ύπαρξης πολλών διαφορετικών εννόμων τάξεων, γεγονός που κατακερματίζει τη συνολική ζήτηση.

Οι περιοριστικές ρυθμίσεις είναι αποτέλεσμα είτε της κρατικής παρέμβασης είτε αποφάσεων των αντίστοιχων επαγγελματικών ενώσεων ή συλλόγων. Οι περιορισμοί αφορούν στην πρόσβαση και την άσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου. Οι περιορισμοί ως προς την πρόσβαση αναφέρονται στην απόκτηση των απαιτούμενων τίτλων σπουδών, την επιτυχή πρακτική άσκηση και εξέταση, την υποχρεωτική εγγραφή στον αρμόδιο δικηγορικό σύλλογο, το αποκλειστικό δικαίωμα στην άσκηση του επαγγέλματος, την αποκλειστική δικαστική εκπροσώπηση και την αποκλειστική παράσταση σε συμβόλαια. Οι περιορισμοί ως προς την άσκηση του επαγγέλματος αφορούν τον καθορισμό των ελάχιστων αμοιβών, την απαγόρευση της διαφήμισης, τον καθορισμό συγκεκριμένης εταιρικής μορφής και την απαγόρευση σύμπραξης με επαγγελματίες από άλλους συναφείς κλάδους.

Η ρύθμιση της παροχής νομικών υπηρεσιών οφείλεται στις αποτυχίες της αγοράς όπως η ασύμμετρη πληροφόρηση και οι αρνητικές εξωτερικότητες (OECD, 2007). Η ύπαρξη ασύμμετρης πληροφόρησης μεταξύ των καταναλωτών και των δικηγόρων αποτελεί χαρακτηριστικό του κλάδου. Οι δικηγόροι θεωρούνται επαγγελματίες με ιδιαίτερη τεχνογνωσία, την οποία δεν έχουν συνήθως οι καταναλωτές. Οι καταναλωτές, λόγω της ασύμμετρης πληροφόρησης, δυσκολεύονται να αξιολογήσουν την ποσότητα και ποιότητα των παρεχόμενων νομικών υπηρεσιών, γεγονός που δίνει τη δυνατότητα στους δικηγόρους να εκμεταλλεύονται αυτή την αδυναμία των καταναλωτών και να αυξάνουν το κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών επιβάλλοντας τιμές υψηλότερες από τις αναμενόμενες (φαινόμενο ηθικού κινδύνου). Επίσης οι καταναλωτές δύναται να επιλέγουν τις οικονομικότερες αλλά αμφιβόλου ποιότητας νομικές υπηρεσίες δημιουργώντας το φαινόμενο της δυσμενούς επιλογής (OECD, 2007).

Η νομολογία μιας δίκης δεν επιδρά μόνο στους διαδίκους αλλά και στην απονομή δικαιοσύνης στο μέλλον. Επομένως, χαμηλής ποιότητας νομικές υπηρεσίες δεν βλάπτουν μόνο το συγκεκριμένο πελάτη αλλά και τους επόμενους

δημιουργώντας αρνητικές εξωτερικότητες. Επιπρόσθετα, οι νομικές υπηρεσίες θεωρούνται δημόσιο αγαθό και η παροχή τους θα πρέπει να διασφαλίζεται προς όλους τους χρήστες (OECD, 2007). Αυτό δικαιολογεί ρυθμίσεις που στοχεύουν στην εξασφάλιση χαμηλού κόστους για την απονομή της δικαιοσύνης, δεδομένου ότι η δικαστική εκπροσώπηση δίχως πληρεξούσιο δικηγόρο θα μπορούσε να οδηγήσει σε αδικαιολόγητα υψηλό κόστος για τους καταναλωτές.

Πολλές φορές η αυτορρύθμιση ή η συν-ρύθμιση φαίνεται να εξυπηρετεί το συμφέρον των δικηγόρων και όχι των καταναλωτών (OECD, 2007). Οι Δικηγορικοί Σύλλογοι είναι καλά οργανωμένοι και δομημένοι, με συντεχνιακή δύναμη, και ο αριθμός τους είναι μικρός αναλογικά με αυτόν των εν δυνάμει πελατών τους. Αυτό μπορεί να τους οδηγήσει στην απόκτηση κερδών χωρίς αντίστοιχα οφέλη για την κοινωνία. Το δικαίωμα της συν-ρύθμισης μπορεί να εισάγει κανόνες παροχής ποιοτικών νομικών υπηρεσιών, οι οποίοι οριοθετούνται από τους ίδιους τους δικηγόρους, αλλά το πλεονέκτημα αυτό μπορεί να αντισταθμιστεί από τη ζημία των αντι-ανταγωνιστικών περιορισμών.

Μελέτες (OECD, 2007 και Copenhagen Economics, 2006) καταδεικνύουν τις αρνητικές συνέπειες των παρεχόμενων νομικών υπηρεσιών για τους καταναλωτές, εφόσον αυτές περιορίζουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των παρόχων και μειώνουν τα κίνητρα των δικηγόρων να λειτουργούν αποτελεσματικά μέσω μειωμένων τιμών και βελτιωμένης ποιότητας. Απελευθέρωση όμως του κλάδου δεν συνεπάγεται και αλόγιστη άρση κάθε ρύθμισης.

Δικηγόροι

Περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών

Το νομοθετικό πλαίσιο που εισήγαγε ρυθμίσεις για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος στην Ελλάδα αποτυπώνεται από τον Κώδικα των Δικηγόρων, την Κ.Υ.Α. 1117864/2297/Α0012/24.12.2007/Β2422 για τον καθορισμό των ελαχίστων αμοιβών των δικηγόρων αλλά και από τις Κοινοτικές Οδηγίες σχετικά με την αναγνώριση της ισοτιμίας του επαγγέλματος⁹. Μέχρι την εφαρμογή του Ν. 3919/2011, το νομοθετικό πλαίσιο περιλάμβανε σοβαρούς περιορισμούς στον ανταγωνισμό μέσω του καθορισμού των ελαχίστων αμοιβών και των γεωγραφικών περιορισμών. Σύμφωνα με τη μελέτη του Institute for Advanced Studies (Paterson, 2006), η Ελλάδα το 2003 εμφάνιζε τον υψηλότερο δείκτη

⁹ Αναλυτική περιγραφή της νομοθεσίας που διέπει το επάγγελμα των δικηγόρων παρατίθεται στο Παράρτημα.

ρύθμισης στο επάγγελμα των δικηγόρων, ενώ ακολουθούσε η Αυστρία και η Γαλλία. Το επάγγελμα των δικηγόρων ανήκει στην κατηγορία των επαγγελμάτων που έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην ανταγωνιστικότητα, γιατί διέπονται από ρυθμίσεις που περιορίζουν δραστικά τον ανταγωνισμό και απασχολούν μεγάλο αριθμό ατόμων. Ο αριθμός των δικηγόρων αυξήθηκε από 36.935 το 2005 σε 44.079 άτομα το 2010 (αύξηση κατά 19,34%) (ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού).

Η εφαρμογή του Ν. 3919/2011 είχε ως στόχο την άρση των υφιστάμενων γεωγραφικών περιορισμών, τη σημαντική βελτίωση των ανταγωνιστικών συνθηκών στην αγορά των παρεχόμενων υπηρεσιών μέσω της διεύρυνσης των επιλογών των καταναλωτών και της μείωσης του κόστους των εν λόγω υπηρεσιών, τη μείωση των διοικητικών βαρών για τις επιχειρήσεις μέσω της κατάργησης ή απλοποίησης των σχετικών διαδικασιών καθώς και τη βελτίωση της αποδοτικότητας της δημόσιας διοίκησης (Υπουργείο Οικονομικών, 2011).

Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο παρουσιάζει τους παρακάτω περιορισμούς σύμφωνα με τη Λίστα Ελέγχου του ΟΟΣΑ (Πίνακας 2.1).

(α) Περιορισμός του αριθμού των δικηγόρων ή του εύρους των παρεχόμενων υπηρεσιών τους

Το ισχύον καθεστώς θεσπίζει προϋποθέσεις αδειοδότησης για την άσκηση του επαγγέλματος των δικηγόρων. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να διαθέτουν πτυχίο νομικής ελληνικού πανεπιστημίου ή αλλοδαπής, να έχουν συμπληρώσει 18 μήνες πρακτικής άσκησης σύμφωνα με το άρθρο 3 του Κώδικα Δικηγόρων, να είναι ελληνικής ιθαγένειας ή κράτους μέλους της Ε.Ε. και να έχουν περάσει επιτυχώς τις εξετάσεις που διεξάγονται στην έδρα του Εφετείου. Μετά την επιτυχή εξέταση είναι υποχρεωτική η εγγραφή στον οικείο Δικηγορικό Σύλλογο.

Με την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 αναθεωρείται η μέχρι πρότινος ισχύουσα νομοθεσία, η οποία προέβλεπε γεωγραφικούς περιορισμούς στην άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος. Δίνεται, πλέον, η δυνατότητα να παρέχουν τις υπηρεσίες τους και σε άλλες περιφέρειες πέραν του οικείου δικηγορικού συλλόγου είτε συστηματικά είτε περιστασιακά. Παραμένει όμως η υποχρέωση ο δικηγόρος να διατηρεί γραφείο μόνο στην έδρα του δικηγορικού συλλόγου που ανήκει.

Ο Ν. 4093/2012 καθορίζει μερική κατάργηση των προνομίων των δικηγόρων που αφορούσαν την υποχρεωτική δικαστική παράσταση ή την υποχρεωτική παράσταση στη σύναψη συμβολαίων.

(β) Περιορισμός της ικανότητας των δικηγόρων να ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Με την ισχύ του Ν. 3919/2011, οι υποχρεωτικές ελάχιστες αμοιβές των δικηγόρων που προέβλεπε η ελληνική νομοθεσία καταργήθηκαν και θεσπίστηκε η απόλυτη συμβατική ελευθερία των εντολέων και των δικηγόρων αναφορικά με τον καθορισμό της δικηγορικής αμοιβής. Ταυτόχρονα, ο νόμος ορίζει ότι, στην περίπτωση που δεν προκύπτει έγγραφη συμφωνία, η αμοιβή καθορίζεται με βάση τις «νόμιμες αμοιβές». Ως «νόμιμες αμοιβές» ορίζονται οι προϋπάρχουσες ελάχιστες αμοιβές, οι οποίες δύναται να τροποποιηθούν με την έκδοση Π.Δ. Ο νόμος διατήρησε τη ρύθμιση που απαγορεύει στο δικηγόρο να παρέχει τις υπηρεσίες του δωρεάν, εκτός εάν πρόκειται για σύζυγο ή συγγενή εξ αίματος ή εξ αγχιστείας μέχρι τρίτου βαθμού καθώς και προς δικηγόρο ή συνταξιούχο δικηγόρο, οι οποίοι όμως προκαταβάλλουν τα δικαστικά έξοδα.

Καταργείται ο θεσμός της υποχρεωτικής προκαταβολής της αμοιβής των δικηγόρων μέσω του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου από τους κατηγορούμενους ή πολιτικούς εναγόμενους, το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την κατάργηση του θεσμού των υποχρεωτικών ελαχίστων αμοιβών. Θεσπίζεται νέο καθεστώς όπου οι δικηγόροι υποχρεούνται στην προκαταβολή στον οικείο Δικηγορικό Σύλλογο ποσών εισφορών που ως απόλυτο χρηματικό μέγεθος συνιστούν έκφραση ποσοστού επί «ποσών αναφοράς». Ως «ποσοστά αναφοράς» νοούνται τα ποσά που ορίζονται ως υποχρεωτική ελάχιστη αμοιβή για τις αντίστοιχες παραστάσεις δικηγόρων σε δικαστήρια και διαδικαστικές ενέργειες. Τα ποσοστά αυτά δύναται να αναπροσαρμοστούν μετά από την έκδοση Π.Δ.

Σύμφωνα με το παλαιό καθεστώς, η απαγόρευση της διαφήμισης στους δικηγόρους προβλεπόταν με αποφάσεις των Πειθαρχικών Συμβουλίων των Δικηγορικών Συλλόγων και του Κώδικα Δεοντολογίας Δικηγόρων. Πιο συγκεκριμένα, απαγορευόταν η διαφήμιση σε εφημερίδες, μέσα μαζικής επικοινωνίας, επιστολές ή άλλου είδους έντυπα. Ο δικηγόρος μπορούσε να παρέχει πληροφορίες σχετικά με τη διεύθυνσή του και τον επιστημονικό του τίτλο είτε με τη δημιουργία ιστοσελίδας είτε με την καταχώριση των στοιχείων του σε δικηγορικούς καταλόγους ή σε νομικά έντυπα. Η ανάρτηση πινακίδας με την ιδιότητά του επιτρεπόταν μόνο στην είσοδο του κτηρίου και στην πόρτα του γραφείου του. Ο Ν. 3844/2010 καταργεί όλες τις απαγορεύσεις εμπορικών επικοινωνιών, με την επιφύλαξη ότι θα τηρούνται οι κανόνες που διέπουν το κοινοτικό δίκαιο, την αξιοπρέπεια και ακεραιότητα του επαγγέλματος καθώς και το επαγγελματικό απόρρητο. Στο κείμενο του Νόμου ορίζεται ότι με την

επικείμενη έκδοση Π.Δ. αναμένεται να καταργηθούν ή να τροποποιηθούν οι υφιστάμενοι περιορισμοί και απαγορεύσεις.

(γ) Μείωση του ανταγωνιστικού κινήτρου των δικηγόρων

Οι κατά τόπους Δικηγορικοί Σύλλογοι, οι οποίοι είναι και οι αρμόδιες αρχές αυτορρύθμισης, συμβάλλουν στον προσδιορισμό των «νόμιμων αμοιβών», των «ποσοστών αναφοράς» καθώς και κανόνων που αφορούν τον έλεγχο της ίδρυσης δικηγορικών εταιρειών. Κάθε περιφέρεια πρωτοδικείου έχει τον δικό της Δικηγορικό Σύλλογο με ευρείες ρυθμιστικές αρμοδιότητες. Οι κατά τόπους Δικηγορικοί Σύλλογοι δεν ελέγχονται από το κράτος ή από τρίτους που επηρεάζονται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται, με αποτέλεσμα να θέτουν φραγμούς στην είσοδο και στην άσκηση του επαγγέλματος με αποκλειστικό σκοπό την επίτευξη προσόδων.

Το ισχύον νομοθετικό καθεστώς δεν προβλέπει τη δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τις τιμές ή με την ποσότητα ή ποιότητα των παρεχόμενων νομικών υπηρεσιών που θα μπορούσαν να συμβάλλουν σημαντικά στη βελτίωση της πληροφόρησης των καταναλωτών.

(δ) Περιορισμός των διαθέσιμων επιλογών και πληροφοριών στους πελάτες

Η μη πρόβλεψη για δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τις τιμές ή με την ποσότητα ή ποιότητα των παρεχόμενων νομικών υπηρεσιών οδηγεί στο φαινόμενο της ασύμμετρης πληροφόρησης των πελατών, το οποίο γίνεται εντονότερο μεταξύ των καταναλωτών που δραστηριοποιούνται ατομικά έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων.

Ρυθμιστικές επιλογές

Λαμβάνοντας υπόψη την αναλυτική περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών που διαμορφώθηκαν μετά την ισχύ του Ν. 3919/2011, συμπεραίνουμε ότι το επάγγελμα των δικηγόρων συνεχίζει να υφίσταται περιορισμούς σε ό,τι αφορά τις προϋποθέσεις αδειοδότησης, την ύπαρξη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας και σε ορισμένες περιπτώσεις την εκτίμηση διοικητικής αρχής για την ανάγκη. Μέχρι την ολοκλήρωση της εκπόνησης της παρούσας μελέτης (31/12/2012) εκκρεμούσε η έκδοση Π.Δ., τα οποία θα καθορίσουν το εύρος της άρσης των περιορισμών διαφήμισης, του ύψους των «νόμιμων αμοιβών» και των «ποσοστών αναφοράς» καθώς και η αναθεώρηση του Κώδικα Δικηγόρων. Παρακάτω παραθέτουμε μία συγκριτική

απεικόνιση τριών ρυθμιστικών επιλογών που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αξιολόγηση των συνθηκών του ανταγωνισμού.

Επιλογή 1^η: Πλήρης εφαρμογή των ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή μελετάται η πλήρης εφαρμογή των ρυθμίσεων του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων. Συγκεκριμένα, όλα τα άτομα που ασκούν τη δικηγορική πράξη να κατέχουν πτυχίο δικηγόρου από κάποιο πανεπιστήμιο της ημεδαπής ή αλλοδαπής, να είναι εγγεγραμμένα στον οικείο δικηγορικό σύλλογο και ταμειακά τακτοποιημένα σε ό,τι αφορά την καταβολή των ποσών αναφοράς, και να σέβονται την ελεύθερη παροχή νομικών υπηρεσιών σε όλη την επικράτεια, τον ελεύθερο διακανονισμό στον καθορισμό της δικηγορικής αμοιβής, την ορθολογική χρήση της διαφήμισης και την απαγόρευση προσέλκυσης πελατών άλλων δικηγόρων.

Η εφαρμογή των Νόμων 3919/2011, 4093/2012 και 3844/2010 επικεντρώνεται στην άρση περιορισμών που αφορούν το γεωγραφικό κατακερματισμό της αγοράς παροχής νομικών υπηρεσιών, τον προσδιορισμό ελάχιστων αμοιβών, την εκτίμηση της διοικητικής αρχής για την ανάγκη και την απαγόρευση της διαφήμισης.

Οι γεωγραφικοί περιορισμοί δεν εξυπηρετούν το κοινωνικό σύνολο αλλά επιβαρύνουν την οικονομία, εμποδίζοντας τον ελεύθερο ανταγωνισμό, υποβάλλοντας σε πρόσθετα έξοδα τους αποδέκτες των νομικών υπηρεσιών και περιορίζοντας τις επιλογές τους. Με την άρση τους ο δικηγόρος μπορεί να ασκεί το επάγγελμά του σε όλη την επικράτεια της χώρας ανεξάρτητα από τον οικείο δικηγορικό σύλλογο στον οποίο ανήκει. Με τον τρόπο αυτό η αγορά μπορεί να λειτουργήσει με τη μορφή του ελεύθερου ανταγωνισμού, αφού οι καταναλωτές έχουν περισσότερες επιλογές και δεν επωμίζονται πρόσθετο κόστος λόγω της υποχρεωτικής παράστασης δύο δικηγόρων. Επιπρόσθετα, αποφεύγεται ο κατακερματισμός του κλάδου παροχής νομικών υπηρεσιών σε μικρές αποκλειστικές ζώνες (στην πράξη έτσι λειτουργούσαν οι περιφέρειες των πρωτοδικείων) που εξυπηρετούσαν την απόσπαση πολιτικών προσόδων (Γάτσιος, 2011). Άλλωστε, αντίστοιχοι γεωγραφικοί περιορισμοί δεν συναντώνται στο ρυθμιστικό πλαίσιο άλλης χώρας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι κατώτατες αμοιβές αποτελούν σοβαρή μορφή περιορισμού του ανταγωνισμού. Παρεμποδίζουν τους δικηγόρους να αναπτύσσουν μεταξύ τους ανταγωνισμό και ταυτόχρονα στερούν από τους καταναλωτές τη δυνατότητα να καταναλώνουν τις νομικές υπηρεσίες στην καλύτερη τιμή. Επιπρόσθετα, η

θέσπιση υποχρεωτικών ή κατώτατων αμοιβών δεν δύναται να διασφαλίσει την ποιότητα των επαγγελματικών υπηρεσιών και να προστατεύσει τους καταναλωτές. Οι προκαθορισμένες τιμές δεν λειτουργούν αποτρεπτικά σε ασυνείδητους επαγγελματίες στο να προσφέρουν υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας, ούτε οδηγούν στην εξάλειψη των οικονομικών κινήτρων για μείωση της ποιότητας και του κόστους. Ο προσδιορισμός υποχρεωτικών ελάχιστων αμοιβών μειώνει την αβεβαιότητα στην πλευρά της προσφοράς (προμηθευτές – δικηγόροι) και περιορίζει ή εμποδίζει τον ανταγωνισμό μεταξύ των δικηγόρων (OECD, 2007).

Η άρση των υποχρεωτικών ελάχιστων αμοιβών δύναται να προκαλέσει θετικά αποτελέσματα στην κοινωνική ευημερία και μπορεί να αποβεί θετική για τους καταναλωτές, ειδικά για συγκεκριμένες υπηρεσίες που θα μπορούσαν να αξιολογηθούν εύκολα, και να μειώσει τις τιμές των νομικών υπηρεσιών. Μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της αποδοτικότητας και της καινοτομίας στην αγορά των νομικών υπηρεσιών. Εμπειρικές μελέτες (OECD, 2007) καταδεικνύουν τις θετικές επιπτώσεις της άρσης των περιορισμών στις τιμές για τον ανταγωνισμό και για την επίτευξη χαμηλότερων τιμών για τον καταναλωτή και τη θετική συσχέτιση μεταξύ του εισοδήματος των δικηγόρων και των ελάχιστων αμοιβών.

Στη θεωρία, βέβαια, συναντάμε και την αντίθετη προσέγγιση, των υποστηρικτών του προσδιορισμού ελάχιστων τιμών ή αμοιβών (OECD, 2007). Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στην άποψη ότι ο προσδιορισμός των τιμών μέσω των ρυθμιστικών παρεμβάσεων μπορεί να αντιμετωπίσει τα φαινόμενα της δυσμενούς επιλογής και του ηθικού κινδύνου. Συγκεκριμένα, οι σταθερές τιμές μπορεί να βελτιώσουν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών όταν απουσιάζουν οι φραγμοί εισόδου, και να προστατεύσουν τους καταναλωτές από υπέρογκες χρεώσεις για παροχή υπηρεσιών χαμηλής ποιότητας. Επίσης, η ύπαρξη ενδεικτικών τιμών μπορεί να βοηθήσει τον καταναλωτή να δημιουργήσει μία σαφή εικόνα για τον μέσο όρο των τιμών που πρόκειται να πληρώσει για συγκεκριμένες νομικές υπηρεσίες, να μειώσει το κόστος συναλλαγής και να οδηγήσει σε χαμηλότερες τιμές.

Η άρση των ελάχιστων αμοιβών συνδέεται με τον καθορισμό υποχρεωτικής καταβολής από τους δικηγόρους «ποσοστών αναφοράς» για τον οικείο Δικηγορικό Σύλλογο και τα Ασφαλιστικά Ταμεία. Η Επιτροπή Ανταγωνισμού (2011) έχει επισημάνει τον κίνδυνο τα «ποσοστά αναφοράς» να λειτουργήσουν ως σημείο εστίασης και ουσιαστικά να ευνοήσουν εναρμονισμένες πρακτικές, αφού θα επιτρέπουν τη διαμόρφωση ενός επιπέδου αμοιβής, το οποίο θα εφαρμόζει η πλειονότητα των επαγγελματιών αποτρέποντας την παροχή υπηρεσιών κάτω

από αυτό. Επιπρόσθετα, η πρόταση των Δικηγορικών Συλλόγων για αύξηση κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες των εισφορών για τον ειδικό λογαριασμό των Δικηγορικών Συλλόγων μετακυλίζει το κόστος από τους δικηγόρους στους καταναλωτές, περιορίζοντας τη δυνατότητα μείωσης των αμοιβών κάτω από ένα επίπεδο.

Η άρση των αποκλειστικών δικαιωμάτων ή της υποχρεωτικής παράστασης σε συμβόλαια, ειδικά για υπηρεσίες που δεν χρειάζονται εξειδικευμένες νομικές γνώσεις, δύναται να βελτιώσει τον ανταγωνισμό τιμών και να μειώσει το κόστος παρεχόμενων υπηρεσιών για τους καταναλωτές. Σε μερικές χώρες, όπως η Αγγλία, Ιρλανδία και η Νέα Ζηλανδία, η αγορά για την παροχή υπηρεσιών μεταβίβασης τίτλων κυριότητας έχει απελευθερωθεί, δίνοντας τη δυνατότητα εισόδου στην αγορά νέων επαγγελματιών. Εμπειρικές μελέτες (OECD, 2007) υποστηρίζουν ότι η είσοδος μιας νέας κατηγορίας δικηγόρων δύναται να διεγείρει τον ανταγωνισμό και να επιτύχει χαμηλότερες τιμές για τους καταναλωτές.

Η άρση των περιορισμών στη διαφήμιση δύναται να οδηγήσει σε θετικά αποτελέσματα για τον καταναλωτή (OECD, 2007). Ο καταναλωτής ενημερώνεται για διάφορα είδη υπηρεσιών και τις συνθήκες στις οποίες προσφέρονται, για νέες υπηρεσίες ή για νέους δικηγόρους που εισέρχονται στην αγορά των νομικών υπηρεσιών, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται κίνητρα στους δικηγόρους για καινοτομία και είσοδο στην αγορά. Οι καταναλωτές θα είναι καλύτερα ενημερωμένοι σε ό,τι αφορά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τις υπηρεσίες που θα επιλέξουν. Επίσης, η διαφήμιση μπορεί να μειώσει το κόστος αναζήτησης. Εμπειρικές μελέτες (OECD, 2007) έδειξαν ότι οι περιορισμοί στη διαφήμιση οδηγούν σε υψηλότερες τιμές για τους καταναλωτές, ενώ το αποτέλεσμά τους ως προς την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών δεν είναι ξεκάθαρο. Αντίθετα, η διαφήμιση μπορεί να αυξήσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των δικηγόρων. Επομένως, η άρση του περιορισμού της διαφήμισης μπορεί να βελτιώσει τον ανταγωνισμό, εφόσον οι καταναλωτές θα είναι καλύτερα πληροφορημένοι και με χαμηλότερο κόστος. Η χρήση της διαφήμισης μπορεί να είναι αρνητική μόνο όταν χρησιμοποιείται από δικηγόρους χαμηλής ποιότητας και όχι όταν αναφέρεται σε αληθή, σαφή και μη-παραπλανητική ενημέρωση.

Η πλήρης εφαρμογή των παραπάνω ρυθμίσεων θα μπορούσε να βελτιώσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των δικηγόρων και να επιτύχει χαμηλότερο κόστος για τους καταναλωτές χωρίς να επηρεαστεί το επίπεδο της ποιότητας, με την προϋπόθεση ότι θα διασφαλιστεί η αληθής και η μη-παραπλανητική διαφήμιση από την πλευρά των δικηγόρων.

Επιλογή 2^η: Λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή προτείνεται η επανεξέταση των περιορισμών που αφορούν την άρση της υποχρεωτικής καταβολής «ποσοστών αναφοράς» από τους δικηγόρους.

Η Ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού (2011) πρότεινε την αντικατάσταση του ισχύοντος συστήματος των δικηγορικών προεισπράξεων από ένα σύστημα προκαταβαλλόμενων πάγιων/κατ' αποκοπή ποσών για κάθε ενέργεια ή παράσταση δικηγόρου, τα οποία όμως δεν θα συνδέονται με συγκεκριμένα «ποσά αναφοράς». Η αποσύνδεση της προκαταβολής των πόρων των δικηγορικών συλλόγων και των ασφαλιστικών ταμείων από «ποσά αναφοράς» συνάδει με τις αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού και εξυπηρετεί τον επιδιωκόμενο στόχο για τη διατήρηση των εσόδων των ασφαλιστικών ταμείων και των δικηγορικών συλλόγων, ικανοποιώντας ταυτόχρονα την αρχή της αναλογικότητας.

Η επανεξέταση των παραπάνω περιορισμών μπορεί να βελτιώσει περαιτέρω τον ανταγωνισμό μεταξύ των δικηγόρων και να μειώσει τις τιμές προς όφελος των καταναλωτών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει αντίστοιχα παραδείγματα που οι ασκούντες πολιτική θα μπορούσαν να λάβουν σοβαρά υπόψη τους.

Επιλογή 3^η: Πλήρης απελευθέρωση

Στην περίπτωση αυτή εξετάζεται η άρση όλων των ρυθμίσεων που περιορίζουν τον ανταγωνισμό. Η αύξηση της εισόδου των νεοεισερχόμενων δικηγόρων είναι αναμενόμενη, λόγω της άρσης των περιορισμών αδειοδότησης, όχι μόνο για τους νέους δικηγόρους που είχαν τις προϋποθέσεις αλλά και για εκείνους που ενδεχομένως είχαν αποτύχει κατά τη διεξαγωγή των εξετάσεων για την άσκηση του επαγγέλματος. Από τη μία πλευρά, η ρύθμιση αυτή μπορεί να αυξήσει την προσφορά, όμως θα οδηγήσει σε αμφίβολης ποιότητας παρεχόμενες νομικές υπηρεσίες, εφόσον οι προϋποθέσεις αδειοδότησης λειτουργούν ως δικλείδα ασφαλείας για τη διασφάλιση των ελάχιστων προδιαγραφών για την άσκηση του επαγγέλματος των δικηγόρων.

Στην αγορά παροχής νομικών υπηρεσιών θα είναι διαθέσιμες περισσότερες πληροφορίες μέσω της διαφήμισης και των επικοινωνιακών στοιχείων. Ωστόσο, εφόσον δεν θα υπάρχουν περιορισμοί σε ό,τι αφορά την επαγγελματική συμπεριφορά, η ροή αυτή των πληροφοριών μπορεί να είναι παραπλανητική και να οδηγήσει σε σύγχυση του καταναλωτή, χωρίς να μειώσει το μέγεθος της ασύμμετρης πληροφόρησης. Για το λόγο αυτό μπορεί να μειωθεί η διαφάνεια και να αυξηθεί η αβεβαιότητα σε ό,τι αφορά τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Η

αγορά θα λειτουργεί λιγότερο αποτελεσματικά και οι καταναλωτές θα προχωρήσουν σε λιγότερο ενημερωμένες επιλογές. Επομένως, εάν και αναμένεται να αυξηθεί ο ανταγωνισμός, αυτό θα συμβεί σε βάρος της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και της προστασίας του καταναλωτή.

Συμπερασματικά, οι ρυθμίσεις επιβάλλουν σοβαρούς περιορισμούς στον κλάδο των δικηγόρων, οι οποίοι μειώνουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των δικηγόρων και στερούν τους καταναλωτές από πλήρη πληροφόρηση και τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης του κόστους των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η πρώτη και η δεύτερη επιλογή έχουν ορισμένα οφέλη για τον ανταγωνισμό, εφόσον οι δικηγόροι θα μπορούν πλέον να ασκούν το επάγγελμά τους σε όλη την επικράτεια και οι καταναλωτές θα αυξήσουν τη διαπραγματευτική τους δύναμη. Επίσης, οι καταναλωτές μέσω της διαφήμισης θα μπορούσαν να επιτύχουν ολοκληρωμένη πληροφόρηση βελτιώνοντας το αποτέλεσμα των επιλογών τους. Σύμφωνα όμως με την τρίτη επιλογή, οι τιμές θα μπορούσαν να μειωθούν ακόμη περισσότερο αποσυνδέοντας τις υποχρεωτικές εισφορές των δικηγόρων από τα «ποσά αναφοράς». Η είσοδος στην αγορά νομικών υπηρεσιών θα μπορούσε να απελευθερωθεί ακόμη περισσότερο με την πλήρη άρση των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δικηγόρων και τη δημιουργία νέων επαγγελμάτων με λιγότερες τεχνικές απαιτήσεις. Η διατήρηση των προϋποθέσεων αδειοδότησης δύναται να προστατέψει τους καταναλωτές από φαινόμενα πλημμελούς άσκησης των δικηγορικών καθηκόντων, καθώς και αδυναμιών πλήρους πληροφόρησης και χαμηλής ποιότητας παρεχόμενων υπηρεσιών.

Συνεπώς, η πλήρης εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων καθώς και ο μελλοντικός επαναπροσδιορισμός μερικών ακόμη περιορισμών, όπως αναφέρονται στη δεύτερη επιλογή, ενδεχομένως να ενισχύσει τον ελεύθερο ανταγωνισμό και τις θετικές του επιπτώσεις για την οικονομία. Τέλος, οι αρχές του κράτους θα μπορούσαν να επανεξετάσουν το καθεστώς της αυτορρύθμισης και του κατακερματισμού σε πολλές περιφέρειες. Το παράδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου αποτελεί μία καλή πρακτική προς διερεύνηση κατά την οποία στην ιεραρχία του μοντέλου αυτορρύθμισης βρίσκεται μία ανεξάρτητη αρχή όπου εκπροσωπούνται διάφορες κοινωνικές ομάδες, περιορίζοντας έτσι την πιθανή κατάχρηση εξουσίας και την ανάπτυξη αντι-ανταγωνιστικών πρακτικών.

Δικηγορικές εταιρείες

Περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών

Το νομοθετικό πλαίσιο¹⁰ που ρυθμίζει τη λειτουργία των δικηγορικών εταιρειών στην Ελλάδα αποτυπώνεται από το νόμο 1649/1986 και τα προεδρικά διατάγματα 518/1989 και 81/2005, στα οποία καθορίζονται οι βασικοί κανόνες λειτουργίας τους. Μέχρι την ισχύ του Ν. 3919/2011 και των επακόλουθων διατάξεων, το νομοθετικό πλαίσιο περιλάμβανε σοβαρούς περιορισμούς του ανταγωνισμού μέσω του καθορισμού συγκεκριμένης εταιρικής μορφής, των γεωγραφικών περιορισμών και των ελαχίστων αμοιβών. Η ρύθμιση των παροχών νομικών υπηρεσιών από εταιρείες συμπληρώνεται από τους κανόνες που διέπουν την άσκηση του επαγγέλματος των δικηγόρων. Στην παρούσα ενότητα θα μελετήσουμε μόνο τους επιπρόσθετους περιορισμούς που αφορούν στη λειτουργία των δικηγορικών εταιρειών.

(α) Περιορισμός του αριθμού των δικηγορικών εταιρειών ή του εύρους των παρεχόμενων υπηρεσιών τους

Με την εφαρμογή του Ν. 3919/2011, ενώ οι δικηγόροι δικαιούνται να ασκούν το επάγγελμά τους σε όλη την επικράτεια ως μέλη δικηγορικής εταιρείας, δεν έχουν δικαίωμα συμμετοχής στην ίδρυση δικηγορικής εταιρείας δικηγόροι που είναι εγγεγραμμένοι σε Δικηγορικούς Συλλόγους εκτός της έδρας της εταιρείας. Μόνη εξαίρεση αποτελούν οι δικηγόροι που είναι εγγεγραμμένοι στους Δικηγορικούς Συλλόγους Αθηνών και Πειραιώς. Επίσης, καθορίζονται διαδικαστικές διευκολύνσεις από τους Δικηγορικούς Συλλόγους ως προς την έγκριση του καταστατικού της δικηγορικής εταιρείας και τυχόν τροποποιήσεις.

Δίνεται η δυνατότητα ίδρυσης υποκαταστημάτων στην αλλοδαπή σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, ενώ δεν επιτρέπεται η ίδρυση υποκαταστημάτων σε άλλη πρωτοδικειακή περιφέρεια εκτός από την έδρα της εταιρείας. Επίσης, τίθεται αριθμητικός περιορισμός που απαγορεύει ο συνολικός αριθμός των δικηγορικών εταιρειών που έχουν την έδρα τους στην πρωτοδικειακή περιφέρεια και των δικηγόρων που ασκούν μόνοι τους ελεύθερη δικηγορία να περιοριστεί με σύσταση δικηγορικών εταιρειών κάτω από το συνολικό αριθμό 7.

¹⁰ Αναλυτική περιγραφή της νομοθεσίας που διέπει το επάγγελμα των δικηγόρων παρατίθεται στην ενότητα 1.2.2 του Παραρτήματος.

Ο Ν. 3919/2011 διατήρησε την απαγόρευση συμμετοχής σε δικηγορική εταιρεία νομικού ή φυσικού προσώπου που δεν είναι δικηγόρος, συμπεριλαμβανομένων των συμβολαιογράφων, δικαστικών επιμελητών ή άλλων κατηγοριών προσώπων.

Η δικηγορική εταιρεία πρέπει να έχει συγκεκριμένη νομική μορφή, η οποία την εντάσσει στο χώρο του Αστικού Δικαίου και απαγορεύει το εμπορικό και ιδιαίτερα τον κεφαλαιουχικό χαρακτήρα. Δεν επιτρέπεται η συμμετοχή σε άλλη δικηγορική εταιρεία ή η άσκηση ατομικής δικηγορίας ή η άσκηση έργου για ατομικό συμφέρον. Επίσης, απαγορεύεται η κατ' επάγγελμα και με οποιοδήποτε αντάλλαγμα ανάθεση από φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικηγορικών υποθέσεων τρίτων σε δικηγόρο εταίρο ή σε δικηγορική εταιρεία.

Ρυθμιστικές επιλογές

Λαμβάνοντας υπόψη την περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών που διαμορφώθηκαν μετά την ισχύ του Ν. 3919/2011, συμπεραίνουμε ότι οι δικηγορικές εταιρείες συνεχίζουν να υφίστανται περιορισμούς γεωγραφικούς, σύμπραξης και ύπαρξης συγκεκριμένης εταιρικής μορφής. Η συγκριτική απεικόνιση των τριών παρακάτω ρυθμιστικών επιλογών συμβάλλει στην αξιολόγηση των συνθηκών του ανταγωνισμού.

Επιλογή 1^η: Πλήρης εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή εξετάζονται οι επιπτώσεις από την πλήρη εφαρμογή των ρυθμίσεων μετά την εφαρμογή των νομοθετικών ρυθμίσεων απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, σε ό,τι αφορά τις δικηγορικές εταιρείες, οι οποίες επικεντρώνονται μόνο στην απλοποίηση των διαδικασιών σύστασης και τροποποίησης του καταστατικού των δικηγορικών εταιρειών, χωρίς να αίρουν σημαντικούς περιορισμούς όπως αυτούς της σύμπραξης δικηγόρων διαφορετικών δικηγορικών συλλόγων, της ίδρυσης υποκαταστημάτων στην ημεδαπή ή της σύμπραξης διαφορετικών επαγγελματικών ειδικοτήτων.

Οι ρυθμιστικοί φραγμοί που αίρονται αφορούν διαδικασίες σύστασης της δικηγορικής εταιρείας. Συγκεκριμένα, η έγκριση του καταστατικού και τυχόν τροποποιήσεις αυτού γίνονται με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Δικηγορικού Συλλόγου της έδρας της εταιρείας. Επίσης, ορίζεται πάροδος άπρακτης προθεσμίας 1 μηνός από την υποβολή προς έγκριση του καταστατικού. Η απόφαση της δικηγορικής εταιρείας για την ίδρυση υποκαταστήματος στην αλλοδαπή δεν υπόκειται πλέον σε έγκριση του Δικηγορικού Συλλόγου,

αλλά μόνο στην υποχρέωση γνωστοποίησής της στο Δικηγορικό Σύλλογο της έδρας της εταιρείας.

Η απλοποίηση των διαδικασιών εισόδου στον κλάδο δύναται να αυξήσει τον αριθμό των δικηγορικών εταιρειών που συμμετέχουν στον κλάδο και να βελτιώσει τον ανταγωνισμό. Όμως, οι επιπτώσεις στην οικονομία της χώρας δεν αναμένεται να είναι σημαντικές από το διαμορφωμένο ρυθμιστικό πλαίσιο.

Επιλογή 2^η: Λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή προτείνεται η επανεξέταση των περιορισμών που αφορούν τις συμπράξεις μεταξύ τρίτων, τη δυνατότητα ίδρυσης υποκαταστημάτων και σε άλλες περιφέρειες της χώρας και τη σύσταση δικηγορικών εταιρειών με τη συμμετοχή δικηγόρων από διαφορετικές πρωτοδικειακές περιφέρειες.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν πολύ λίγα στοιχεία που να επιβεβαιώνουν τα επιχειρήματα υπέρ και κατά των περιορισμών στη δομή των επιχειρήσεων (OECD, 2007). Παρότι δεν τεκμηριώνονται σημαντικά θετικά αποτελέσματα στην οικονομία από την ενίσχυση των συμπράξεων, πρέπει να τονίσουμε ότι σχεδόν σε όλα τα κράτη-μέλη δεν ισχύουν οι εγχώριοι περιορισμοί για τις συμπράξεις. Στην Ελλάδα, οι ισχύοντες περιορισμοί γίνονται αποδεκτοί λόγω του επιχειρήματος ότι η συγκέντρωση στον κλάδο ενδέχεται να ευνοήσει αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές σε βάρος του καταναλωτή. Οι περιορισμοί αυτοί παραβλέπουν τη σύγχρονη επιχειρηματική πραγματικότητα (Γάτσιος, 2011).

Η σύμπραξη μεταξύ δικηγόρων ή δικηγόρων με συμβολαιογράφους μπορεί να βελτιώσει τη σχέση κόστους-ποιότητας στις παρεχόμενες υπηρεσίες, προσφέροντας όλο το φάσμα των υπηρεσιών στο σύνολο της επικράτειας, στην ίδια ποιότητα και με χαμηλότερο κόστος για τον καταναλωτή. Η προσφορά αλληλένδετων νομικών υπηρεσιών μπορεί να δημιουργήσει οικονομίες φάσματος. Οι επαγγελματίες μπορούν να ανταλλάσουν πληροφορίες μειώνοντας το κόστος συναλλαγής και τον αριθμό των μεμονωμένων συναντήσεων μεταξύ των καταναλωτών και των δικηγόρων/συμβολαιογράφων. Οι συμπράξεις μπορεί να εξασφαλίσουν διαπραγματευτική δύναμη και ανεξαρτησία των δικηγόρων έναντι τρίτων και κυρίως έναντι ισχυρών πελατών. Τα μεγαλύτερα σχήματα ευνοούν την ανάπτυξη εσωτερικών ελέγχων για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προκειμένου να διασφαλιστεί η φήμη του παρόχου στην αγορά.

Η δυνατότητα σύμπραξης μόνο μεταξύ δικηγόρων των δικηγορικών συλλόγων Αθηνών και Πειραιά μπορεί να δημιουργήσει ροπή προς μεροληπτικές συμπεριφορές για τους δικηγόρους των άλλων περιφερειών. Εμπειρική μελέτη

(OECD, 2007) καταδεικνύει ότι σε πολιτείες των ΗΠΑ όπου επιτρεπόταν η σύμπραξη, το κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών ήταν χαμηλότερο κατά 6-30% από ό,τι σε πολιτείες όπου η σύμπραξη ήταν απαγορευμένη. Το γεγονός αυτό ενισχύει το επιχείρημα ότι οι συμπράξεις δύνανται να οδηγήσουν σε χαμηλότερες τιμές προς όφελος των καταναλωτών.

Η ύπαρξη πλήθους μικρών εταιρειών θέτει σημαντικά εμπόδια στον αποτελεσματικό κρατικό έλεγχο, ιδιαίτερα στο φορολογικό (Γάτσινος, 2011). Επιπρόσθετα, η αποφυγή του κρατικού ελέγχου ευνοεί αντικίνητρα, όπως η εκτεταμένη φοροδιαφυγή. Οι μικρές δικηγορικές εταιρείες δεν έχουν τα μέσα ούτε τα κίνητρα για να επενδύσουν στην επιχείρηση, έτσι ώστε αυτή να είναι ικανή να ανταγωνίζεται αποτελεσματικά αντίστοιχες ευρωπαϊκές εταιρείες. Από την άλλη πλευρά, όμως, η δημιουργία μεγάλων δικηγορικών εταιρειών μπορεί να αυξήσει το βαθμό συγκέντρωσης του κλάδου και να δημιουργήσει επιχειρήσεις με μοναδικό σκοπό την αναζήτηση του κέρδους, γεγονός που αντιβαίνει στον κώδικα δεοντολογίας των δικηγόρων και ευνοεί αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές σε βάρος του καταναλωτή.

Η επανεξέταση των παραπάνω περιορισμών μπορεί να βελτιώσει ακόμη περαιτέρω τον ανταγωνισμό μεταξύ των δικηγορικών εταιρειών και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και να μειώσει τις τιμές προς όφελος των καταναλωτών.

Επιλογή 3^η: Πλήρης απελευθέρωση

Στην περίπτωση αυτή εξετάζεται η άρση όλων των περιοριστικών ρυθμίσεων. Όπως και στην περίπτωση των δικηγόρων που εξετάσαμε παραπάνω, η αύξηση του αριθμού των δικηγορικών εταιρειών ενδεχομένως να είναι σημαντική. Από τη μία πλευρά αυτό μπορεί να αυξήσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των εταιρειών αλλά μπορεί να δημιουργήσει και εταιρείες-κολοσσούς σε βάρος των μεμονωμένων δικηγόρων. Η εισαγωγή του κερδοσκοπικού χαρακτήρα στις δικηγορικές εταιρείες αντιβαίνει στην έννοια του δημόσιου αγαθού και στον κώδικα δεοντολογίας των δικηγόρων. Η άρση όλων των κανόνων προστασίας των καταναλωτών σε ό,τι αφορά το επίπεδο της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, τη σωστή ενημέρωση και τη διαπραγμάτευση των αμοιβών μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις.

Συμπερασματικά, η πρώτη επιλογή βελτιώνει και απλοποιεί σε ένα βαθμό την είσοδο των νέων δικηγορικών εταιρειών στην αγορά. Ωστόσο ενδεχομένως άλλου είδους ρυθμίσεις, όπως φορολογικές, να δύνανται να επιτύχουν

καλύτερα αποτελέσματα. Η δεύτερη επιλογή μπορεί να επιφέρει οφέλη για τον ανταγωνισμό, εφόσον οι δικηγορικές εταιρείες θα έχουν τη δυνατότητα να δραστηριοποιούνται σε όλη την επικράτεια, αυξάνοντας τον ανταγωνισμό, στοχεύοντας σε βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και παρέχοντας περισσότερες επιλογές στους καταναλωτές. Όμως, η ύπαρξη κανόνων δεοντολογικής συμπεριφοράς κρίνεται απαραίτητη για την αποφυγή συμπεριφορών τύπου-καρτέλ τόσο ως προς τους μεμονωμένους δικηγόρους όσο και ως προς τους καταναλωτές.

Συμβολαιογράφοι – Συμβολαιογραφικές εταιρείες

Περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών

Το νομοθετικό πλαίσιο¹¹ που ρυθμίζει την άσκηση του συμβολαιογραφικού επαγγέλματος (λατινικού χαρακτήρα) στην Ελλάδα αποτυπώνεται στον Κώδικα των Συμβολαιογράφων (Ν. 2830/2000) και την Υ.Α. 100692/23.7.2009/Β1487 για τον καθορισμό των αμοιβών των συμβολαιογράφων. Ο συμβολαιογράφος είναι άμισθος δημόσιος λειτουργός και ο αριθμός ρυθμίσεων και παρεμβάσεων εκπορεύεται από την εκχώρηση μέρους της δημόσιας εξουσίας αλλά και τη διασφάλιση της οικονομικής ανεξαρτησίας και της βιωσιμότητας του επαγγέλματος. Οι κυριότερες δραστηριότητες του επαγγέλματος σχετίζονται με τις μεταβιβάσεις ακίνητης περιουσίας, το οικογενειακό δίκαιο και το δίκαιο των επιχειρήσεων.

Σύμφωνα με τις μελέτες του Institute of Advanced Studies (Paterson, 2006) και του IOBE (2011), το συμβολαιογραφικό επάγγελμα λατινικού χαρακτήρα διέπεται από περιορισμούς σε πολλές χώρες της Ε.Ε., με εξαίρεση την Ολλανδία όπου το επάγγελμα έχει απελευθερωθεί πλήρως. Στις χώρες της Ε.Ε., το επάγγελμα του συμβολαιογράφου εμπίπτει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Δικαιοσύνης, το οποίο φέρει και την ευθύνη του διορισμού. Παράλληλα υπόκειται σε έλεγχο από τα τοπικά Συμβούλια των Συμβολαιογράφων. Για την είσοδο των νεοδιοριζόμενων συμβολαιογράφων απαιτείται πτυχίο νομικών σπουδών, πρακτική άσκηση και εξετάσεις. Ο διορισμός των νέων συμβολαιογράφων υπάγεται σε γεωγραφικούς περιορισμούς με βάση δημογραφικά και οικονομικά κριτήρια. Οι αμοιβές για τις παρεχόμενες υπηρεσίες είναι καθορισμένες από το κράτος είτε σε αναλογική είτε σε πάγια μορφή. Ο συμβολαιογράφος

¹¹ Αναλυτική περιγραφή της νομοθεσίας που διέπει το επάγγελμα των συμβολαιογράφων παρατίθεται στην ενότητα 1.2.1 του Παραρτήματος.

φέρει την αποκλειστική ευθύνη για την παροχή υπηρεσιών και απαγορεύεται η σύσταση εταιρειών με άλλους επαγγελματίες διαφορετικών ειδικοτήτων. Η μεταβίβαση ακίνητης περιουσίας ανήκει στην αποκλειστική ευθύνη του συμβολαιογράφου. Η διαφήμιση απαγορεύεται στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε.

Η συμβολαιογραφία λατινικού τύπου επιτρέπει τη φθηνότερη εφαρμογή των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας από την άποψη ότι οι πράξεις έχουν αποδεικτική ισχύ και μπορούν να εκτελεστούν χωρίς δικαστική διαμεσολάβηση, γεγονός που μειώνει σημαντικά τα δικαστικά έξοδα. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγονται αρνητικές συνέπειες για το κοινωνικό σύνολο, οι οποίες μπορεί να οφείλονται σε άκυρες συναλλαγές. Η νομική ασφάλεια μπορεί να θεωρηθεί δημόσιο αγαθό και τα οφέλη διαχέονται στο κοινωνικό σύνολο (θετικές εξωτερικότητες). Πλεονεκτήματα μπορεί να προκύψουν και ως προς την αποδοτικότητα μέσα από την τυποποίηση των πράξεων και των οικονομιών εύρους προϊόντων καθώς και της ποιότητας του Κτηματολογίου λόγω της ορθότητας των καταχωρίσεων από τους συμβολαιογράφους.

Σύμφωνα με τους Van den Bergh και Montangie (2007), οι περιορισμοί που διέπουν το επάγγελμα συντελούν στην αποφυγή προβλημάτων που μπορεί να δημιουργηθούν από την ασύμμετρη πληροφόρηση μεταξύ καταναλωτών και συμβολαιογράφων, συμβάλλοντας παράλληλα στη δημιουργία έμμεσων πλεονεκτημάτων με τη μορφή μειωμένων συναλλαγών και υψηλότερου επιπέδου νομικής κάλυψης. Η διασφάλιση του ορθού έλεγχου και δημιουργίας των συμβολαίων αποτελεί εγγύηση όχι μόνο για τα συμφέροντα των συμβαλλομένων αλλά και για τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και για το σύνολο της αγοράς. Επομένως, τα οφέλη από τη διαμεσολάβηση των συμβολαιογράφων δεν περιορίζονται στο μικροοικονομικό επίπεδο αλλά διαχέονται στο σύνολο της κοινωνίας.

Στην Ελλάδα, μέχρι την ισχύ του Ν. 3919/2011, το νομοθετικό πλαίσιο περιλάμβανε περιορισμούς του ανταγωνισμού μέσω του καθορισμού προϋποθέσεων για την είσοδο νέων συμβολαιογράφων, γεωγραφικών περιορισμών ως προς τον καθορισμό θέσεων και τον αριθμό των γραφείων ανά συμβολαιογράφο, του καθορισμού της πάγιας αποζημίωσης και της αναλογικής αμοιβής τους ως προς την αξία συναλλαγής, της αποκλειστικής διάθεσης υπηρεσιών, της σύστασης συμβολαιογραφικών εταιρειών αστικού δικαίου, της απαγόρευσης συμμετοχής σε αυτές άλλων επαγγελματικών ειδικοτήτων και της απαγόρευσης της διαφήμισης.

Η εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων επιδιώκει τον εξορθολογισμό της αναλογικής αμοιβής των συμβολαιογράφων και τη μείωση

του κόστους των παρεχόμενων υπηρεσιών για τους πολίτες, την αύξηση του αριθμού των θέσεων των συμβολαιογράφων και την εφαρμογή της εμπορικής επικοινωνίας (διαφήμισης) με βάση τον Ν. 3844/2010 για την κοινοτική Οδηγία. Ταυτόχρονα, δεν τίγονται περιορισμοί όπως η ανάγκη λήψης ειδικής διοικητικής άδειας για την άσκηση του επαγγέλματος, η απαγόρευση άσκησης εκτός γεωγραφικού διαμερίσματος και η αποκλειστική δραστηριότητα των συμβολαιογράφων.

(α) Περιορισμός του αριθμού των συμβολαιογράφων ή του εύρους των παρεχόμενων υπηρεσιών τους

Το νομοθετικό καθεστώς θεσπίζει διαδικασία αδειοδότησης για την άσκηση του επαγγέλματος των συμβολαιογράφων. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να διαθέτουν πτυχίο νομικής σχολής της ημεδαπής ή αναγνωρισμένης σχολής της αλλοδαπής, να έχουν διατελέσει επί δύο χρόνια δικηγόροι ή δικαστικοί λειτουργοί ή άμισθοι υποθηκοφύλακες, να είναι ελληνικής ιθαγένειας, να έχουν συμπληρώσει το 28^ο και να μην έχουν υπερβεί το 42^ο έτος της ηλικίας τους και να περάσουν επιτυχώς τις εξετάσεις που διεξάγονται με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Μετά την επιτυχή εξέταση είναι υποχρεωτική η παρακολούθηση σεμιναρίων, τα οποία διοργανώνονται από τους Συμβολαιογραφικούς Συλλόγους.

Η νομοθεσία εισάγει γεωγραφικούς περιορισμούς στην άσκηση του επαγγέλματος. Ο συμβολαιογράφος ασκεί τα καθήκοντά του σε όλη την περιφέρεια του ειρηνοδικείου, στην οποία είναι διορισμένος. Κατ' εξαίρεση οι συμβολαιογράφοι που είναι διορισμένοι σε ορισμένους Δήμους της Αττικής έχουν το δικαίωμα να ασκούν τα καθήκοντά τους και σε άλλες περιφέρειες των πιο πάνω Δήμων, μόνο εφόσον καλούνται να συντάξουν συμβολαιογραφικές πράξεις στην οικία, το κατάστημα, το γραφείο ή το χώρο νοσηλείας. Ο συμβολαιογράφος έχει δικαίωμα να διατηρεί ένα μόνο γραφείο στην έδρα που είναι διορισμένος.

Στη συστέγαση συμβολαιογράφων ή συμβολαιογραφικών γραφείων απαγορεύεται η συμμετοχή νομικού ή φυσικού προσώπου που δεν είναι συμβολαιογράφος. Επιτρέπεται μόνο η σύναψη συμφωνιών με συμβολαιογράφους άλλων περιφερειών ή με δικηγόρους ή μηχανικούς ή δικαστικούς επιμελητές ή άλλους επαγγελματίες για την προώθηση των εργασιών τους.

Ο Ν. 3919/2011 αιτήθηκε την αύξηση του αριθμού των συμβολαιογράφων σε παρέκκλιση του ισχύοντος καθεστώτος, όπου ο αριθμός των θέσεων των

συμβολαιογράφων ανά ειρηνοδικειακή περιφέρεια διαμορφώνεται κάθε τέσσερα έτη ύστερα από πρόταση των εισαγγελέων πρωτοδικών, της συντονιστικής επιτροπής των συμβολαιογράφων και δημογραφικών και οικονομικών κριτηρίων. Οι κενές θέσεις καλύπτονται κατά 80% από διαγωνισμό και κατά 20% από μετάθεση. Με την εφαρμογή του νόμου, ο αριθμός των οργανικών θέσεων αυξήθηκε κατά 400 και η κάλυψη αφορά τους διαγωνισμούς των ετών 2013 και 2014.

(β) Περιορισμός της ικανότητας των συμβολαιογράφων να ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Με την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και την έκδοση των μετέπειτα Π.Δ. και ΚΥΑ, δεν αναίρεθηκε η αρχή ότι η αμοιβή του συμβολαιογράφου καθορίζεται υποχρεωτικά δια του νόμου, λόγω του ότι το επάγγελμα αποτελεί δημόσιο λειτούργημα. Ορίζεται όμως ότι η αναλογική αμοιβή παύει να είναι υποχρεωτική και καθίσταται η ανώτατη επιτρεπτή, παρεχομένης της δυνατότητας συμβατικής συνομολόγησης μικρότερης αμοιβής (Υπουργείο Οικονομικών, 2011). Επίσης καθορίζεται πάγια αμοιβή για πράξεις που αφορούν το οικογενειακό και επιχειρησιακό δίκαιο και αναλογική αμοιβή επί της αξίας συναλλαγής, η οποία διαμορφώνεται σε φθίνουσα κλίμακα.

Η απαγόρευση της διαφήμισης στους συμβολαιογράφους προβλεπόταν μέσω του Κώδικα των Συμβολαιογράφων. Με την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και σύμφωνα με την Κοινοτική Οδηγία, ο συμβολαιογράφος δύναται να δημοσιεύει τα στοιχεία του στην ιστοσελίδα των Συμβολαιογραφικών Συλλόγων Ελλάδος και του Ευρωπαϊκού Μητρώου. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να αφορούν τη διεύθυνση του γραφείου του, τις ώρες λειτουργίας, τη γνώση ξένων γλωσσών κλπ.

(γ) Μείωση του ανταγωνιστικού κινήτρου των συμβολαιογράφων

Οι κατά τόπους Σύλλογοι Συμβολαιογράφων, σε συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, συμβάλλουν στον καθορισμό της πάγιας και αναλογικής αμοιβής των συμβολαιογράφων καθώς και στον καθορισμό των θέσεων ανά ειρηνοδικειακή περιφέρεια μέσω των γνωμοδοτήσεών τους.

Το ισχύον νομοθετικό καθεστώς δεν προβλέπει τη δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με την ποσότητα ή ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών που θα μπορούσαν να συμβάλουν στη βελτίωση της πληροφόρησης των καταναλωτών.

(δ) Περιορισμός των διαθέσιμων επιλογών και πληροφοριών στους πελάτες

Η μη πρόβλεψη για δημοσιοποίηση πληροφοριών οδηγεί στο φαινόμενο της ασύμμετρης πληροφόρησης των πελατών καθιστώντας έτσι αδιαφανή την πολιτική τιμών του κάθε συμβολαιογράφου, περιορίζοντας τον ανταγωνισμό τηρουμένων των περιορισμών που υπαγορεύει η φύση του λειτουργήματος και η αρχή της αναλογικότητας.

Ρυθμιστικές επιλογές

Λαμβάνοντας υπόψη την περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών που διαμορφώθηκαν μετά την ισχύ του Ν. 3919/2011, την έκδοση των Π.Δ. 95/2011 και 114/2011 και της Υ.Α. 111376/2012 αλλά και το υφιστάμενο ρυθμιστικό πλαίσιο σε άλλες χώρες της Ε.Ε., συμπεραίνουμε ότι το επάγγελμα των συμβολαιογράφων συνεχίζει να υπόκειται σε περιορισμούς σε ό,τι αφορά τις προϋποθέσεις αδειοδότησης, τη γεωγραφική κατανομή, την εκτίμηση της διοικητικής αρχής για την ανάγκη και τον καθορισμό των αμοιβών.

Επιλογή 1^η: Πλήρης εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή μελετάται η πλήρης εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων, η οποία επικεντρώνεται στον επανακαθορισμό της πάγιας αμοιβής και της αναλογικής αμοιβής επί της αξίας συναλλαγής, της αύξησης του αριθμού των συμβολαιογράφων και της άρσης μέρους των απαγορευτικών δεσμεύσεων περί διαφήμισης.

Ο καθορισμός των αμοιβών αποτελεί σημαντικό περιορισμό του ανταγωνισμού. Στερεί από τους καταναλωτές τη δυνατότητα να διαπραγματεύονται τις συμβολαιογραφικές υπηρεσίες στην κατάλληλη τιμή. Επιπρόσθετα, ο καθορισμός της αναλογικής αμοιβής ή της πάγιας αποζημίωσης δεν διασφαλίζει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Με την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων επιδιώκεται ο εξορθολογισμός της αναλογικής αμοιβής των συμβολαιογράφων, η οποία μπορεί να ανέλθει σε αδικαιολόγητο ύψος λόγω της μεγάλης αξίας του αντικειμένου συναλλαγής. Ο προσδιορισμός της αμοιβής σε διαδοχικώς φθίνοντα ποσοστά επί της αξίας, κλιμακωτά όσο αυτά επαυξάνονται, μπορεί να προαγάγει την εθνική οικονομία με τη μείωση των υπερβολικών επιβαρύνσεων κόστους συναλλαγής (IOBE, 2011) και ταυτόχρονα, να οδηγήσει σε αύξηση των εγχώριων αλλά και σε προσέλκυση ξένων επενδύσεων (Van den Bergh και Montangie, 2007). Αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις για τις αμοιβές των συμβολαιογράφων συναντούμε και σε χώρες όπως η Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία,

Γερμανία, και Ιταλία, ενώ στην Πορτογαλία ισχύει η πάγια αμοιβή ανεξαρτήτως αξίας συναλλαγής (IOBE, 2011).

Από πλευράς ελεύθερου ανταγωνισμού αποτελεί σημαντική πρόοδο η δυνατότητα του συμβολαιογράφου να συνομολογήσει, ελεύθερα με τον εντολέα, αμοιβή για σύνταξη συμβολαίου μικρότερη από εκείνη που υπολογίζεται με τα νέα δεδομένα. Ο νόμος αποβάλλει τον υποχρεωτικό χαρακτήρα των αμοιβών και τις καθιστά ανώτατες επιτρεπτές. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται η απαιτούμενη νομική ασφάλεια στις συναλλαγές αλλά και δεν θίγεται η αρχή ότι οι αμοιβές των συμβολαιογράφων θα πρέπει να καθορίζονται από το νόμο, λόγω της δημόσιας φύσης του επαγγέλματος.

Με το σύστημα της αναλογικής αμοιβής διασφαλίζονται οι υψηλού επιπέδου υπηρεσίες σε προσιτές τιμές για το σύνολο της κοινωνίας. Αυτό που επιβαρύνει τον καταναλωτή και αυξάνει το κόστος συναλλαγής είναι η υποχρεωτική παράσταση δικηγόρων στις μεταβιβάσεις ακινήτων πάνω από ένα ποσό συναλλαγής. Σύμφωνα με τη μελέτη των Paterson κ.ά. (2006), η Ελλάδα εμφανίζει τον υψηλότερο δείκτη κανονισμών περί συμπεριφοράς αγοράς (MCRI), λόγω του ότι στις μεταβιβάσεις ακινήτων απαιτείται και η παράσταση δικηγόρου.

Ο καθορισμός του μέγιστου αριθμού συμβολαιογράφων ανά ειρηνοδικειακή περιφέρεια εξασφαλίζει την παροχή υπηρεσιών σε όλες τις περιφέρειες της χώρας, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη βιωσιμότητα του κάθε συμβολαιογραφικού γραφείου. Στην Αυστρία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία, ο αριθμός των συμβολαιογραφικών θέσεων καθορίζεται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης με βάση οικονομικά ή/και δημογραφικά κριτήρια (IOBE, 2011). Στην Ελλάδα το επάγγελμα εμφανίζει πληρότητα ως προς τον αριθμό. Το 2011 υπήρχαν 3.235 διορισμένοι συμβολαιογράφοι και αναλογούσε ένας συμβολαιογράφος ανά 3.461 κατοίκους (IOBE, 2011). Η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση ως προς την αναλογία συμβολαιογράφου ανά κάτοικο μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. όταν, για παράδειγμα, στην Ουγγαρία αντιστοιχεί ένας συμβολαιογράφος ανά 32.165 κατοίκους. Η αύξηση του αριθμού των θέσεων μπορεί να έχει μικρή ωφέλεια εφόσον οι αμοιβές είναι καθορισμένες. Αντίθετα, η άρση της αμοιβαίας μετάθεσης των συμβολαιογράφων που λειτουργούσε προς όφελος των συγγενικών προσώπων μπορεί να επιφέρει μεγαλύτερα οφέλη για το κοινωνικό σύνολο.

Η ισχύς της ρύθμισης περί εμπορικής επικοινωνίας των συμβολαιογράφων εστιάζει στην επικοινωνία με τους εν δυνάμει πελάτες. Αντίστοιχη ρύθμιση ισχύει και σε άλλες χώρες της Ε.Ε. Με τον τρόπο αυτό όμως δεν μειώνεται η ασύμμετρη πληροφόρηση μεταξύ πελατών και συμβολαιογράφων, εφόσον η

πληροφόρηση επικεντρώνεται μόνο στην είσοδο νέων συμβολαιογράφων και όχι στην πολιτική τιμών του κάθε συμβολαιογράφου.

Η πλήρης εφαρμογή των παραπάνω ρυθμίσεων θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στη συγκράτηση του κόστους συναλλαγής χωρίς να επηρεαστεί το επίπεδο ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, διασφαλίζοντας τη βιωσιμότητα του επαγγέλματος του συμβολαιογράφου και διατηρώντας τη φύση του δημόσιου λειτουργού.

Επιλογή 2^η: Λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή διερευνάται η επανεξέταση του ρυθμιστικού περιορισμού που αφορά την υποχρεωτική παράσταση δικηγόρου κατά τη μεταβίβαση ακινήτων πάνω από ένα συγκεκριμένο ποσό συναλλαγής. Η υποχρεωτική παράσταση του δικηγόρου δεν υφίσταται σε άλλες χώρες της Ε.Ε., εφόσον ο συμβολαιογράφος έχει την αποκλειστική ευθύνη για την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Στην Ελλάδα η διαμεσολάβηση του δικηγόρου θεωρείται απαραίτητη λόγω της μη ολοκλήρωσης του Κτηματολογίου, με συνέπεια η παρουσία του δικηγόρου να θεωρείται απαραίτητη ιδιαίτερα από την πλευρά του αγοραστή.

Η άρση του περιορισμού της υποχρεωτικής παράστασης των δικηγόρων θα μπορούσε να βελτιώσει τον ανταγωνισμό τιμών και να συμβάλει στη μείωση του κόστους συναλλαγής για τους πολίτες, χωρίς αυτό να επιβαρύνει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως είναι η ολοκλήρωση του Κτηματολογίου και η ηλεκτρονική υποβολή και διαχείριση της μεταβίβασης ακίνητης περιουσίας, ώστε η διαδικασία ελέγχου και καταχώρισης να ολοκληρώνεται από τους συμβολαιογράφους, χωρίς τη διαμεσολάβηση δικηγόρων ή δημόσιων λειτουργών.

Επιλογή 3^η: Πλήρης απελευθέρωση

Στην περίπτωση αυτή προβλέπεται η άρση όλων των περιορισμών που διέπουν το επάγγελμα του συμβολαιογράφου. Μεταξύ των χωρών της Ε.Ε., μόνο στην Ολλανδία το επάγγελμα του συμβολαιογράφου έχει απελευθερωθεί πλήρως από το 1999. Η άρση των περιορισμών βασίστηκε στην κατάργηση του ελεγχόμενου αριθμού των συμβολαιογράφων, την άσκηση του επαγγέλματος σε οποιαδήποτε περιοχή της χώρας και την απελευθέρωση των αμοιβών. Για την ενίσχυση της ποιότητας και της βιωσιμότητας του επαγγέλματος διπλασιάστηκε η διάρκεια της πρακτικής άσκησης, ενώ είναι υποχρεωτική η κατάθεση επιχειρηματικού σχεδίου βιωσιμότητας του συμβολαιογραφείου. Επίσης οι

αμοιβές παρέμειναν καθορισμένες για τις υπηρεσίες οικογενειακού δικαίου για φορολογούμενους με χαμηλά εισοδήματα και για συναλλαγές που το κράτος έπρεπε να εγγυηθεί την προσβασιμότητα των πολιτών.

Η εμπειρία της Ολλανδίας κατέδειξε ότι η άρση των περιορισμών οδήγησε σε σημαντική αύξηση των χρεώσεων για υπηρεσίες του οικογενειακού δικαίου, ενώ οι τιμές για μεταβιβάσεις ακινήτων μειώθηκαν αναλογικά της αξίας συναλλαγής. Δεν παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση του αριθμού νέων συμβολαιογράφων αλλά αντίθετα μεγαλύτερη συγκέντρωση των συμβολαιογραφείων. Τα καθήκοντα των συμβολαιογράφων παρέμειναν αμετάβλητα, υποδηλώνοντας τα μικρά περιθώρια ευελιξίας και εξειδίκευσης. Σε ό,τι αφορά την ποιότητα, υποστηρίζεται ότι αυτή επιδεινώθηκε ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το χρόνο που δαπανάται για την ολοκλήρωση των συναλλαγών αλλά και ως προς την αύξηση των σφαλμάτων (Van den Bergh και Montangie, 2007).

Επομένως, η πλήρης απελευθέρωση μπορεί να οδηγήσει, από τη μία πλευρά, σε καλύτερη πληροφόρηση των καταναλωτών για την πολιτική τιμών, καλύτερη διαπραγμάτευση ως προς το κόστος συναλλαγής και αύξηση των νεοεισερχόμενων στο επάγγελμα, ενώ, από την άλλη, μπορεί να οδηγήσει σε αμφίβολης ποιότητας παρεχόμενες υπηρεσίες, συγκέντρωση των συμβολαιογραφικών γραφείων στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα και μείωση της διαφάνειας στην αγορά.

Συμπερασματικά, το επάγγελμα του συμβολαιογράφου παρουσιάζει ιδιαιτερότητες ως προς την άρση των περιορισμών λειτουργίας του συγκριτικά με τα άλλα επαγγέλματα, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα του και της σημαντικότητας των συναλλαγών του είτε από νομικής είτε από οικονομικής οπτικής γωνίας. Λόγω της φύσης του επαγγέλματος των συμβολαιογράφων, ενδεχομένως πολλοί περιορισμοί να πρέπει να διατηρηθούν για την προστασία άλλων έννομων αγαθών πέραν της λειτουργίας του ανταγωνισμού. Η ρητή εξαίρεση του επαγγέλματος από την εφαρμογή της Οδηγίας 2006/123/EK αποτελεί έμμεση αναγνώριση ότι το επάγγελμα θα πρέπει να ρυθμίζεται κατά περίπτωση (Επιτροπή Ανταγωνισμού, 2011). Η πρώτη επιλογή επιφέρει οφέλη στον ανταγωνισμό μέσω της συγκράτησης του κόστους των συναλλαγών για τους πολίτες, της διασφάλισης της βιωσιμότητας του επαγγέλματος σε όλη την επικράτεια της χώρας αλλά και της παροχής υψηλής ποιότητας υπηρεσιών μέσω των περιορισμών εισόδου. Σύμφωνα όμως με τη δεύτερη επιλογή, οι αμοιβές θα μπορούσαν να μειωθούν ακόμη περισσότερο από την άρση της υποχρεωτικής παράστασης των δικηγόρων στις μεταβιβάσεις ακινήτων, ενισχύοντας τον ελεύθερο ανταγωνισμό και τις θετικές του επιπτώσεις στην οικονομία.

3.3.2. Νόμιμοι ελεγκτές

Περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών

Το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει το επάγγελμα των νόμιμων ελεγκτών αποτελείται κυρίως από το Ν. 3693/2008, το Ν. 3148/2003, το Π.Δ. 226/1992 και το άρθρο 18 παρ. 1 και 6 του Ν. 2231/1994¹². Για το επάγγελμα του νόμιμου ελεγκτή, και πριν από την ψήφιση του Ν. 3919/2011, δεν ίσχυαν ποσοτικοί περιορισμοί πρόσβασης ούτε γεωγραφικοί περιορισμοί άσκησης του επαγγέλματος. Ωστόσο, συνεχίζουν να υφίστανται ρυθμίσεις σχετικά με τα απαραίτητα προσόντα που θα πρέπει να κατέχει κάποιος προκειμένου να μπορεί να ασκήσει το επάγγελμα του νόμιμου ελεγκτή. Επίσης, προβλέπονται ρυθμίσεις με περιορισμούς σχετικά με τις αμοιβές τους. Τέλος, το διοικητικό συμβούλιο της Επιτροπής Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (ΕΛΤΕ) έχει την αρμοδιότητα να καθορίζει το ανώτατο όριο ωρών εργασίας των νόμιμων ελεγκτών κατά έτος, καθώς και τις ελάχιστες αναγκαίες ώρες εργασίας για τη διενέργεια των υποχρεωτικών ελέγχων.

Σύμφωνα με τη λίστα ελέγχου του ΟΟΣΑ, το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο παρουσιάζει τους παρακάτω περιορισμούς.

(α) Περιορισμός του αριθμού των νόμιμων ελεγκτών ή του εύρους των παρεχόμενων υπηρεσιών τους

Προκειμένου κάποιος να ασκήσει το επάγγελμα του νόμιμου ελεγκτή θα πρέπει να κατέχει άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Η διαδικασία και τα δικαιολογητικά χορήγησης άδειας ασκήσεως του επαγγέλματος των νόμιμων ελεγκτών περιγράφονται στα άρθρα 3 και 16 του Ν. 3693/2008. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να έχουν ολοκληρώσει το θεσπισμένο επίπεδο εκπαίδευσης προκειμένου να μπορούν να εισαχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, οφείλουν να έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς τις προβλεπόμενες επαγγελματικές ή ειδικές επαγγελματικές εξετάσεις και να έχουν συμπληρώσει τουλάχιστον τριετή πρακτική άσκηση προκειμένου για πτυχιούχους ΑΕΙ ή ΤΕΙ και εξαετή για όλες τις άλλες περιπτώσεις, με τα δύο τουλάχιστον χρόνια υπό την εποπτεία αδειούχου νόμιμου ελεγκτή. Τέλος, θα πρέπει να πληρούν τα απαιτούμενα κριτήρια εντιμότητας, όπως αυτά καθορίζονται στο άρθρο 4 του Ν. 3693/2008.

¹² Αναλυτική περιγραφή της νομοθεσίας που διέπει το επάγγελμα των νόμιμων ελεγκτών παρατίθεται στην ενότητα 1.2.5 του Παραρτήματος.

(β) Περιορισμός της ικανότητας των νόμιμων ελεγκτών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Με το άρθρο 8 του Ν. 3919/2011 καταργείται η δυνατότητα προσδιορισμού ελάχιστων αμοιβών, όπως προέβλεπε η παράγραφος 6 του άρθρου 18 του Ν. 2231/1994 και πλέον θα καθορίζεται με ελεύθερη συμφωνία των δύο μερών. Επίσης, καταργείται η διάταξη του άρθρου 18 παρ. 2 στ. α) του Π.Δ. 226/1992 που καθόριζε ότι η ανάληψη οποιουδήποτε τακτικού ελέγχου από νόμιμους ελεγκτές γίνεται με την προϋπόθεση ότι η αμοιβή του συγκεκριμένου ελέγχου δεν υπερβαίνει το 1/10 του συνόλου των εσόδων που πραγματοποίησε η ελεγχόμενη εταιρεία ή κοινοπραξία κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δωδεκάμηνης διαχειριστικής χρήσης. Από την άλλη πλευρά εξακολουθεί να ισχύει ο προσδιορισμός ελάχιστων αναγκαίων ωρών εργασίας για την ολοκλήρωση του υποχρεωτικού ελέγχου (επηρεάζοντας έμμεσα τις αμοιβές των νόμιμων ελεγκτών), καθώς και ο καθορισμός ανώτατου ορίου ετήσιας απασχόλησης τους (ουσιαστικά μειώνοντας τον ανταγωνισμό μεταξύ των ελεγκτών).

Για τον καθορισμό των ελάχιστων αναγκαίων ωρών εργασίας τη σχετική αρμοδιότητα έχει το Διοικητικό Συμβούλιο της Επιτροπής Λογιστικής Τυποποίησης και Ελέγχων (ΕΛΤΕ), το οποίο αποφασίζει μετά από πρόταση του Εποπτικού Συμβουλίου του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών (ΣΟΕΛ). Αρχικά ορίζονται ενδεικτικά νόμιμα κριτήρια και στη συνέχεια ανάγονται στην κατηγορία μονάδων ή στη συγκεκριμένη μονάδα όπου διενεργείται ο έλεγχος λαμβάνοντας υπόψη τις απαιτήσεις επαρκούς και ποιοτικού ελέγχου. Με την ίδια διαδικασία καθορίζεται και το ανώτατο όριο ετήσιας απασχόλησης ανά νόμιμο ελεγκτή που διενεργεί τον έλεγχο. Οι ώρες διαφοροποιούνται ανάλογα με την κατεχόμενη ιδιότητα (ορκωτός ελεγκτής, επίκουρος ελεγκτής, δόκιμος ελεγκτής ή ασκούμενος ελεγκτής) και την αντίστοιχη προς αυτήν εμπειρία. Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 3919/2011, η διατήρηση των περιορισμών αυτών διασφαλίζει την επάρκεια και την ποιότητα των διενεργούμενων ελέγχων. Επίσης, λαμβάνει υπόψη και όσα προβλέπονται στον Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας της Διεθνούς Ομοσπονδίας Λογιστών (International Federation of Accountants – IFAC) καθώς και σχετική Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹³.

¹³ Η Επιτροπή Ανταγωνισμού στη Γνωμοδότηση αριθμ. 11/VI/2011 δεν εντοπίζει πρόβλεψη περί των εκ των προτέρων καθορισμού ελάχιστων αναγκαίων ωρών εργασίας των ελεγκτών στη Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

(γ) Περιορισμός των διαθέσιμων επιλογών και πληροφοριών στους πελάτες

Με το νέο νομοθετικό πλαίσιο (άρθρο 8 παρ. 4 του Ν. 3919/2011) επιτρέπεται πλέον η ανάρτηση ενδεικτικών ωριαίων αμοιβών και κριτηρίων υπολογισμού αυτών από νόμιμο ελεγκτή ή ελεγκτικό γραφείο στο διαδικτυακό του τόπο. Η δυνατότητα αυτή συντελεί στην καλύτερη πληροφόρηση των ελεγχόμενων επιχειρήσεων.

Ρυθμιστικές επιλογές

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι, αν και καταργείται η δυνατότητα προσδιορισμού ελάχιστων αμοιβών και επιτρέπεται πλέον η διαπραγμάτευση της αμοιβής, το επάγγελμα του νόμιμου ελεγκτή δεν απελευθερώνεται πλήρως, αφού συνεχίζουν να υφίστανται ρυθμίσεις τόσο στην αδειοδότηση όσο και στην άσκηση του (ειδικότερα, παραμένουν σε ισχύ περιορισμοί σχετικά με τις ελάχιστες ώρες διενέργειας ελέγχων και τον καθορισμό του ανώτατου ορίου ετήσιας απασχόλησης).

Στη συνέχεια παραθέτουμε μία συγκριτική απεικόνιση τριών εναλλακτικών ρυθμιστικών επιλογών που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού.

Επιλογή 1^η: Πλήρης εφαρμογή των ρυθμίσεων

Η επιλογή αυτή αφορά την πλήρη εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα νομοθετικών διατάξεων. Οι νόμιμοι ελεγκτές θα πρέπει να πληρούν ορισμένα συγκεκριμένα κριτήρια προκειμένου να μπορούν να ασκήσουν το επάγγελμα, ενώ καταργείται η δυνατότητα προσδιορισμού ελάχιστων αμοιβών και οι περιορισμοί ανάληψης ελέγχου αν η αμοιβή ήταν παραπάνω από το 1/10 των εσόδων της ελεγχόμενης εταιρείας. Επιπλέον, θα καθορίζονται από το ΕΛΤΕ οι ελάχιστες απαιτούμενες ώρες για τη διενέργεια των υποχρεωτικών ελέγχων καθώς και το ανώτατο όριο ετήσιας απασχόλησης του κάθε ελεγκτή.

Η ύπαρξη ελάχιστου ωρομισθίου και κατά συνέπεια ο καθορισμός της αμοιβής εμποδίζει άμεσα τον ανταγωνισμό τιμών. Η κατάργησή του μάλλον θα προκαλέσει θετικά αποτελέσματα στην κοινωνική ευημερία, κυρίως για τους καταναλωτές, επειδή θα μειωθούν οι τιμές που θα πληρώνουν. Επιπλέον, οι ελεγκτές και οι ελεγκτικές εταιρείες θα μπορούν πλέον να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Οι ελεγκτικές εταιρείες θα έχουν κίνητρο να υιοθετήσουν καινοτόμες τεχνικές και νέες τεχνολογίες προκειμένου να αυξήσουν την αποδοτικότητα

τους. Οι υπέρμαχοι των ελαχίστων αμοιβών, όπως έχει προαναφερθεί με μεγαλύτερη λεπτομέρεια και στην ενότητα των νομικών υπηρεσιών, υποστηρίζουν ότι αυτές προστατεύουν τους καταναλωτές από υπερχρέωση για υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας.

Η πλήρης εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 3919/2011 θα βελτιώσει τον ανταγωνισμό μεταξύ νόμιμων ελεγκτών και εταιρειών και θα έχει οφέλη και για τους καταναλωτές με μείωση στις τιμές. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τη γνωμοδότηση αριθμ. 11/VI/2011 της Επιτροπής Ανταγωνισμού, «...δεν οδηγεί σε πλήρη άρση των νομοθετικά καθοριζόμενων περιορισμών του ανταγωνισμού, αλλά σε μερική απορρύθμιση, τόσο από άποψη έντασης όσο και εξ απόψεως εύρους, εξυπηρετεί σε ικανοποιητικό βαθμό τις αρχές της αναλογικότητας και της προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού, σύμφωνα και με το Ενωσιακό δίκαιο. Το γεγονός αυτό οδηγεί στην εκτίμηση ότι ο όποιος θετικός αντίκτυπος αυτής στην ευημερία των καταναλωτών και στην εθνική οικονομία ενδέχεται να μην είναι άμεσος, καθώς οι όποιες πραγματικές αλλαγές στην ανταγωνιστική διαδικασία θα επέλθουν σταδιακά».

Επιλογή 2^η: Λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή διερευνάται η κατάργηση του καθορισμού των ελάχιστων αναγκαίων ωρών εργασίας για τη διενέργεια υποχρεωτικού ελέγχου, καθώς και η κατάργηση του προσδιορισμού του ανώτατου ορίου ετήσιας απασχόλησης ανά νόμιμο ελεγκτή.

Δεδομένου ότι οι ώρες εργασίας είναι στενά συνδεδεμένες με την αμοιβή, ο εξωγενής καθορισμός τους¹⁴, και μάλιστα μετά από σχετική εισήγηση του εμπλεκόμενου επαγγελματικού σωματείου, επηρεάζει τον ανταγωνισμό μεταξύ ελεγκτών όσον αφορά την ελεύθερη διαπραγμάτευση πιθανής πραγματοποίησης του ελέγχου σε χρόνο μικρότερο από τον προβλεπόμενο καθώς και το ύψος της τιμής. Ο καθορισμός ελάχιστων ωρών εργασίας αποδυναμώνει την αξία της κατάργησης ελάχιστων αμοιβών για έλεγχο, που νομοθετήθηκε με το Ν. 3919/2011. Ο νόμος επιτρέπει την ανάρτηση ενδεικτικών ωρομισθίων στο

¹⁴ Πρέπει να επισημανθεί ότι οι ώρες που χρειάζονται προκειμένου να πραγματοποιηθεί ένας έλεγχος επηρεάζονται από ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια σχετικά εύκολα προσδιορίσιμα (μέγεθος και δραστηριότητα επιχείρησης) αλλά και από ορισμένα πιο δύσκολα παρατηρούμενα (συνεργασία του ελεγχόμενου, χρήση Η/Υ, αριθμός και γνώσεις προσωπικού). Συνεπώς, ο *a priori* καθορισμός ελάχιστων ωρών ελέγχου είναι μάλλον παρακινδυνευμένος και επιρρεπής σε λάθη.

διαδικτυακό τόπο του κάθε ελεγκτή ή εταιρείας συντελώντας έμμεσα στον καθορισμό κατώτατων τιμών αφού ο χρόνος ελέγχου είναι εξωγενής.

Επιπλέον, ο προσδιορισμός ελάχιστων ωρών εργασίας δεν διασφαλίζει απαραίτητα την επάρκεια και την ποιότητα των ελέγχων, χαρακτηριστικά που ούτως ή άλλως θα έπρεπε να θεωρούνται δεδομένα στους νόμιμους ελεγκτές. Επίσης, το μέτρο αυτό μπορεί να αποτελεί τροχοπέδη στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών που θα αυξήσουν την ταχύτητα διεκπεραίωσης του ελέγχου, ενώ και από άποψη οικονομικής αποδοτικότητας κρίνεται αναποτελεσματικό, αφού ενδεχομένως να κρατά δεσμευμένους οικονομικούς συντελεστές (ελεγκτές) που θα μπορούσαν να εργαστούν κάπου αλλού. Αν οι καθορισμένες ελάχιστες ώρες απέχουν προς τα πάνω από τις αναγκαίες, τότε το μέτρο είναι σίγουρα αναποτελεσματικό αφού αναγκάζει τον ελεγχόμενο να δαπανήσει περισσότερα (υψηλό σταθερό κόστος) από όσα είναι απαραίτητα.

Σε στενή συνάρτηση με τον προηγούμενο περιορισμό και με την αιτιολόγηση της «διασφάλισης της επάρκειας και της ποιότητας των διενεργούμενων ελέγχων» προσδιορίζεται το ανώτατο όριο ετήσιας απασχόλησης ανά νόμιμο ελεγκτή. Ο περιορισμός αυτός μειώνει την αρχή της αποτελεσματικότητας, αφού δεν επιτρέπει τον ανταγωνισμό μεταξύ ελεγκτών. Επειδή όλοι οι άνθρωποι δεν έχουν τις ίδιες αντοχές αλλά και την ίδια ικανότητα για εργασία, δεν είναι σωστό να περιορίζονται όσοι επιθυμούν να εργαστούν περισσότερο. Αν υπάρχει έστω και ένας νόμιμος ελεγκτής που μπορεί και θέλει να εργαστεί περισσότερο από το καθορισμένο ανώτατο όριο ωρών εργασίας προκειμένου να ολοκληρώσει περισσότερους ελέγχους, τότε ο περιορισμός είναι αναποτελεσματικός αφού μειώνει το συνολικό παραγόμενο προϊόν.

Η επανεξέταση των δύο αυτών ρυθμίσεων φαίνεται ότι μάλλον θα συντελέσει θετικά στον ανταγωνισμό μεταξύ νομίμων ελεγκτών και πιθανόν να οδηγήσει σε μείωση των τιμών που καλούνται να πληρώνουν οι ελεγχόμενες εταιρείες.

Επιλογή 3^η: Πλήρης απελευθέρωση

Στην επιλογή αυτή μελετάται η πλήρης άρση όλων των ρυθμίσεων σχετικά με την αδειοδότηση και τη λειτουργία του επαγγέλματος του νόμιμου ελεγκτή. Η άρση των περιορισμών της αδειοδότησης θα αυξήσει την προσφορά εργασίας¹⁵.

¹⁵ Η προσφορά εργασίας θα αυξηθεί από νέους ελεγκτές που έχουν λιγότερα προσόντα από όσα χρειάζονταν πριν αλλά και από παλιούς που δεν ολοκλήρωσαν επιτυχώς τις εξετάσεις τους.

Από τη μία η αύξηση της προσφοράς θα μειώσει τις τιμές που πληρώνουν οι καταναλωτές. Από την άλλη η εισροή ατόμων που δεν πληρούν ορισμένα στοιχειώδη κριτήρια μάλλον θα οδηγήσει σε προσφορά αμφιβόλου ποιότητας υπηρεσιών. Οι περιορισμοί που αφορούν τις προϋποθέσεις αδειοδότησης σίγουρα καλώς υπάρχουν, αφού διασφαλίζουν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους καταναλωτές.

Συνοψίζοντας, η πλήρης εφαρμογή του Ν. 3919/2011 (πρώτη επιλογή) με την κατάργηση των ελάχιστων αμοιβών και την ελεύθερη πλέον διαπραγματεύσει τους μάλλον προωθεί τον ανταγωνισμό μεταξύ των ελεγκτών. Πιθανές επιπλέον βελτιώσεις παρουσιάζονται στη δεύτερη επιλογή όπου τόσο η κατάργηση των ελάχιστων ωρών για τον κάθε έλεγχο όσο και η κατάργηση του ανώτατου ορίου ωρών εργασίας κατ' έτος ενδέχεται να αυξήσουν τον ανταγωνισμό, να βελτιώσουν την οικονομική αποτελεσματικότητα και να συντελέσουν στην υιοθέτηση νέων πιο αποτελεσματικών τεχνολογιών. Τέλος, στην τρίτη επιλογή αν και απελευθερώνεται πλήρως η είσοδος στο επάγγελμα, δεν διασφαλίζεται η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και μάλλον θα δημιουργηθούν πολλά και σοβαρά προβλήματα.

Η χρήση των υπηρεσιών του νόμιμου ελεγκτή είναι υποχρεωτική από το νόμο για μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων. Αυτό συνεπάγεται ότι βελτίωση των συνθηκών ανταγωνισμού μεταξύ των νόμιμων ελεγκτών θα έχει και πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα, κυρίως σε κλάδους όπου η χρήση των νόμιμων ελεγκτών είναι υποχρεωτική και αποτελεί ουσιαστικά εισροή για την παραγωγική διαδικασία. Η μείωση του κόστους των υπηρεσιών ελέγχου θα συνεπάγεται μείωση του σταθερού κόστους των επιχειρήσεων δίνοντάς τους τη δυνατότητα να παράγουν πιο φθηνά και συνεπώς να γίνουν και αυτές πιο ανταγωνιστικές.

3.3.3. Μηχανικοί

Περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών

Μέχρι την ψήφιση του Ν. 3919/2011, το νομοθετικό πλαίσιο περιόριζε την έκταση του ανταγωνισμού στο επάγγελμα του μηχανικού μέσω του καθορισμού των ελαχίστων αμοιβών. Το νομοθετικό πλαίσιο περιλάμβανε σειρά νομοθετημάτων, τα κυριότερα από τα οποία ήταν το Ν.Δ. 17.7/16.8.1923, ο

Ν. 4663/1930, ο Ν. 6422/1934 αλλά και το Π.Δ. 696/1974 για τον καθορισμό των ελαχίστων αμοιβών των μηχανικών¹⁶.

Η πλήρης εφαρμογή του Ν.3919/2011 αναμένεται να άρει τους υφιστάμενους περιορισμούς και να βελτιώσει τη λειτουργία του ανταγωνισμού μέσω της κατάρτησης των προκαθορισμένων αμοιβών. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες των μηχανικών αποτελούν βασική εισροή για τον κλάδο των κατασκευών και, επομένως, οι υφιστάμενες ρυθμίσεις θεωρείται ότι είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα του κλάδου. Το νομοθετικό πλαίσιο παρουσιάζει τους παρακάτω περιορισμούς σύμφωνα με τη λίστα ελέγχου του ΟΟΣΑ:

(α) Περιορισμός του αριθμού των μηχανικών ή του εύρους των παρεχόμενων υπηρεσιών τους

Στην Ελλάδα όπως και στις περισσότερες χώρες, η άσκηση του επαγγέλματος του μηχανικού δεν εξαρτάται μόνο από την ολοκλήρωση συγκεκριμένων σπουδών, αλλά και από τη χορήγηση σχετικής άδειας ασκήσεως επαγγέλματος. Η αρμοδιότητα για τη χορήγηση της άδειας ασκήσεως επαγγέλματος τόσο για τους αποφοίτους Ανωτάτων Σχολών του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού, ανήκει στο Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος (ΤΕΕ). Το ΤΕΕ διενεργεί προς τούτο σχετικές εξετάσεις για τους αποφοίτους των Ανωτάτων Πολυτεχνικών Σχολών της χώρας και για τους πτυχιούχους σχολών του εξωτερικού για τους οποίους έχει αναγνωρισθεί η ισοτιμία του πτυχίου τους. Οι επιτυχόντες που αποκτούν την άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος εγγράφονται υποχρεωτικά ως μέλη του ΤΕΕ και υποχρεώνονται στην καταβολή εισφορών.

(β) Περιορισμός της ικανότητας των μηχανικών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Έως και την ψήφιση του Ν. 3919/2011, οι αμοιβές των μηχανικών σε μεγάλο βαθμό ρυθμιζόνταν νομοθετικά, με βάση το Π.Δ. 696/1974, όπως αυτό έχει τροποποιηθεί και συμπληρώθηκε με τα Π.Δ. 99/1978, 152/1982 και 515/1989. Η νομοθεσία αυτή προέβλεπε αναλυτικούς τρόπους υπολογισμού των αμοιβών για ένα λεπτομερή κατάλογο εργασιών.

Το άρθρο 7 του Ν. 3919/2011 έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στον τρόπο υπολογισμού των αμοιβών των μηχανικών, καθώς εισάγει το γενικό κανόνα

¹⁶ Αναλυτική περιγραφή της νομοθεσίας που διέπει το επάγγελμα των μηχανικών παρατίθεται στην ενότητα 1.3.1 του Παραρτήματος.

ότι η αμοιβή των μηχανικών καθορίζεται ελεύθερα με έγγραφη συμφωνία των συμβαλλόμενων. Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, οι νομοθετικά προβλεπόμενες ως ελάχιστες αμοιβές παύουν να ισχύουν. Ωστόσο, σύμφωνα με την παράγραφο 5 του ίδιου άρθρου, ορίζεται ότι οι μέχρι πρότινος οριζόμενες ως «ελάχιστες αμοιβές» στο εξής νοούνται ως «νόμιμες αμοιβές». Με αυτό τον τρόπο, οι νόμιμες αμοιβές θα χρησιμοποιούνται εφεξής ως βάση για τον υπολογισμό των εισφορών που προβλέπονται από τη νομοθεσία, στην περίπτωση που η συμφωνηθείσα αμοιβή είναι χαμηλότερη από τη νόμιμη αμοιβή καθώς και όπου η νομοθεσία προβλέπει ότι οι όποιες εισφορές θα υπολογίζονται επί της υποχρεωτικής ελάχιστης αμοιβής.

Ωστόσο, θεωρήθηκε ότι η απελευθέρωση των αμοιβών των μηχανικών δεν είναι πλήρης καθώς, σύμφωνα με την παράγραφο 1β του ίδιου άρθρου, όταν περιέρχεται στην αντίληψη του ΤΕΕ περίπτωση σύμβασης της οποίας η αμοιβή φαίνεται ασυνήθιστα χαμηλή, τότε καλείται ο ενδιαφερόμενος μηχανικός να δώσει έγγραφες εξηγήσεις, οι οποίες εάν δεν κριθούν ικανοποιητικές, τότε ασκείται πειθαρχική δίωξη. Επίσης, θεωρήθηκε ότι υπάρχει ο κίνδυνος οι λεγόμενες «νόμιμες αμοιβές» να θεωρηθούν ως οι τελικές αμοιβές των μηχανικών, καθώς επί αυτών των αμοιβών θα υπολογίζονται οι εισφορές. Έτσι, τελικά, σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 8 του Ν. 4038/2012, η παράγραφος 1β του άρθρου 7 του Ν. 3919/2011 καταργήθηκε. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 141, παράγραφος 4 του Ν. 4093/2012, οι εισφορές που από την ισχύουσα νομοθεσία υπολογίζονταν σε ποσοστό 2% επί της συνολογούμενης ή της νόμιμης αμοιβής των μηχανικών δεν θα εισπράττονται εφεξής υπέρ του Τ.Ε.Ε.

(γ) Περιορισμός των διαθέσιμων επιλογών και πληροφοριών στους πελάτες

Η ισχύουσα νομοθεσία προβλέπει ότι η αμοιβή των μηχανικών καθορίζεται ελεύθερα με έγγραφη συμφωνία των συμβαλλόμενων. Ωστόσο, δεν υπάρχει πρόβλεψη για δημοσιοποίηση πληροφοριών στους καταναλωτές σχετικά με τις αμοιβές των μηχανικών. Αυτό οδηγεί στο φαινόμενο της ασύμμετρης πληροφόρησης των πελατών, το οποίο γίνεται εντονότερο μεταξύ των καταναλωτών που δραστηριοποιούνται ατομικά.

Ρυθμιστικές επιλογές

Λαμβάνοντας υπόψη την περιγραφή των ρυθμίσεων που ίσχυαν πριν και μετά την ψήφιση του Ν. 3919/2011, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, αν και

καταργείται η δυνατότητα προσδιορισμού ελάχιστων αμοιβών και επιτρέπεται πλέον η διαπραγμάτευση της αμοιβής, το επάγγελμα του μηχανικού δεν έχει απελευθερωθεί πλήρως, αφού συνεχίζουν να υφίστανται περιορισμοί όσον αφορά στην αδειοδότησή του. Στη συνέχεια παρατίθεται απεικόνιση τριών υποθετικών εναλλακτικών ρυθμιστικών επιλογών που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού.

Επιλογή 1^η: Πλήρης εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων

Σύμφωνα με αυτή την επιλογή, ο Ν. 3919/2011, όπως αυτός συμπληρώθηκε από το άρθρο 5, παράγραφος 8 του Ν. 4038/2012, πρόκειται να εφαρμοστεί πλήρως. Οι μηχανικοί θα εξακολουθούν να ασκούν το επάγγελμά τους ύστερα από την ικανοποίηση κάποιων προϋποθέσεων (πτυχίο ανώτατης πολυτεχνικής σχολής, εξετάσεις και εγγραφή στα μητρώα του ΤΕΕ και αδειοδότηση), ωστόσο καταργείται η δυνατότητα προσδιορισμού ελάχιστων αμοιβών.

Οι ελάχιστες αμοιβές αποτελούν σοβαρή μορφή περιορισμού του ανταγωνισμού. Η ρύθμιση των ελάχιστων αμοιβών, ουσιαστικά, δεν επιτρέπει στους μηχανικούς να ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Επιπλέον, οι καταναλωτές των συγκεκριμένων υπηρεσιών στερούνται της δυνατότητας να απολαμβάνουν αυτές τις υπηρεσίες στις χαμηλότερες τιμές. Η μη εφαρμογή του νόμου θα είχε ως αποτέλεσμα οι μηχανικοί να συνεχίσουν να επωφελούνται από τον αδύναμο ανταγωνισμό και οι καταναλωτές να εξακολουθήσουν να στερούνται χαμηλότερων τιμών.

Έτσι, η άρση των υποχρεωτικών ελάχιστων αμοιβών πιθανότατα θα λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της μείωσης των τιμών για τους καταναλωτές, ενώ θα αυξήσει τον ανταγωνισμό για τους επαγγελματίες μηχανικούς. Αυτό με τη σειρά του αναμένεται να αυξήσει τα κίνητρα εκ μέρους των μηχανικών, ώστε αυτοί να γίνουν πιο καινοτόμοι και πιο αποδοτικοί και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην καλύτερη ποιότητα με τη χαμηλότερη δυνατή τιμή. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι ο όποιος θετικός αντίκτυπος από την εφαρμογή του νόμου πιθανότατα θα είναι αισθητός σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα, καθώς όλες οι αλλαγές απαιτούν χρόνο προκειμένου να υλοποιηθούν και να αποφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Επιλογή 2^η: Λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή μελετάται η περίπτωση δημοσιοποίησης ενδεικτικών τιμών για μια σειρά από, σχετικά, τυποποιημένες υπηρεσίες που προσφέρονται από

τους μηχανικούς. Ύστερα από την εφαρμογή του νόμου και την κατάργηση των υποχρεωτικών ελάχιστων αμοιβών, πιθανότατα θα ήταν χρήσιμο να αναρτώνται σε κάποια ιστοσελίδα οι ενδεικτικές τιμές για μια σειρά από υπηρεσίες. Αυτό θα συνέβαλλε στην καλύτερη πληροφόρηση των καταναλωτών ώστε να δημιουργήσουν μία σαφή εικόνα για το μέσο όρο των τιμών που πρόκειται να πληρώσουν για συγκεκριμένες υπηρεσίες, ώστε να μειωθεί το κόστος συναλλαγής.

Η καλύτερη ενημέρωση των καταναλωτών για τις τιμές που επικρατούν στην αγορά θα συντελέσει θετικά στην καλύτερη πληροφόρησή τους και θα ευνοήσει ακόμα περισσότερο τον ανταγωνισμό μεταξύ των μηχανικών.

Επιλογή 3^η: Πλήρης απελευθέρωση

Σε αυτή την περίπτωση διερευνάται η άρση όλων των υφιστάμενων περιορισμών, ακόμα και αυτού της αδειοδότησης. Αναμένεται να αυξηθεί η είσοδος στο επάγγελμα των μηχανικών, κυρίως από απόφοιτους σχολών με παρεμφερή αντικείμενα. Η ρύθμιση αυτή μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της προσφοράς και μείωση των τιμών, ωστόσο η κατάργηση της αδειοδότησης θα οδηγήσει σε αμφίβολης ποιότητας παρεχόμενες υπηρεσίες, καθώς η αδειοδότηση λειτουργεί ως δικλείδα ασφαλείας για τη διασφάλιση των ελάχιστων προδιαγραφών για την άσκηση του επαγγέλματος των μηχανικών. Επιπλέον, ο καταναλωτής δεν θα είναι σε θέση να διακρίνει άμεσα ποιοι επαγγελματίες παρέχουν τις καλύτερες υπηρεσίες, λόγω ασύμμετρης πληροφόρησης, ενώ είναι πιθανό, μια τέτοια ρύθμιση να αποθαρρύνει κάποιους μηχανικούς από την άσκηση του επαγγέλματος, λόγω αθέμιτου ανταγωνισμού. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση αναμένεται να αυξηθεί ο ανταγωνισμός σε βάρος της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Συμπερασματικά, η πρώτη επιλογή, δηλαδή η εφαρμογή των ρυθμίσεων του Ν. 3919/2011, αναμένεται να οδηγήσει στην αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των μηχανικών, διατηρώντας τις προϋποθέσεις αδειοδότησης. Η κατάργηση των ελάχιστων αμοιβών μπορεί να δημιουργήσει ένα πλαίσιο ανταγωνιστικής λειτουργίας για το εν λόγω επάγγελμα, επιφέροντας μείωση στις τιμές και, πιθανώς, καλύτερες παρεχόμενες υπηρεσίες λόγω του αυξημένου κινήτρου των επαγγελματιών να γίνουν πιο αποδοτικοί και καινοτόμοι. Ωστόσο, η δεύτερη επιλογή κρίνεται ως η πιο κατάλληλη, καθώς σε αυτή την περίπτωση θα είναι δυνατή η δημοσιοποίηση ενδεικτικών τιμών για μια σειρά από υπηρεσίες. Αυτό θα συνέβαλλε στην καλύτερη πληροφόρηση των καταναλωτών, στη μείωση του κόστους συναλλαγής και, πιθανότατα, σε περαιτέρω μείωση των τιμών.

Τέλος, η τρίτη επιλογή αντίκειται στο δημόσιο συμφέρον, θέτοντας ζητήματα ασφάλειας των κατασκευών.

3.3.4. Φορτοεκφορτωτές

Περιγραφή των υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών

Οι φορτοεκφορτωτικές εργασίες Ξηράς και Λιμένων, πριν την ψήφιση του Ν. 4093/2012, διέπονταν από το Νομοθετικό Διάταγμα 1254/1949 (ΦΕΚ Α΄288) και το Ν. 1082/1980 (ΦΕΚ Α΄250) για την Ξηρά και από τους Ν. 5167/1931 και Ν. 3239/1955 για τους Λιμένες¹⁷.

Το μέχρι πρόσφατα ισχύον νομοθετικό πλαίσιο περιλάμβανε σοβαρούς περιορισμούς στην πρόσβαση και την άσκηση του επαγγέλματος του φορτοεκφορτωτή, καθιστώντας κατ' ουσία το εν λόγω επάγγελμα «κλειστό». Οι κυριότεροι περιορισμοί αφορούσαν στην απαιτούμενη αδειοδότηση των φορτοεκφορτωτών από τις κατά τόπους Επιτροπές Ρυθμίσεως Φορτοεκφορτώσεων Λιμένων και Ξηράς, τον καθορισμό ανώτατου ορίου του αναγκαίου αριθμού μόνιμων και επικουρικών εργατών και το διοικητικό καθορισμό τόσο της τιμολόγησης των υπηρεσιών φορτοεκφορτώσεων όσο και της αμοιβής των φορτοεκφορτωτών.

Η ψήφιση και εφαρμογή του Ν. 4093/2012, ο οποίος ρυθμίζει το επάγγελμα του φορτοεκφορτωτή στο πλαίσιο εξειδίκευσης του Ν. 3919/2011, αίρει τους υφιστάμενους διοικητικούς και γεωγραφικούς περιορισμούς, ενισχύει την αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας διευκολύνοντας την πρόσβαση και άσκηση του επαγγέλματος και καταργεί καταχρηστικές πρακτικές και οιονεί μονοπωλιακές συμπεριφορές.

Συγκεκριμένα, το μέχρι πρόσφατα ισχύον νομοθετικό πλαίσιο παρουσίαζε τους παρακάτω περιορισμούς σύμφωνα με τη λίστα ελέγχου του ΟΟΣΑ:

(α) Περιορισμοί του αριθμού των φορτοεκφορτωτών ή του εύρους των παρεχόμενων υπηρεσιών τους

Για τις φορτοεκφορτωτικές εργασίες συστήνονταν σε κάθε πόλη Επιτροπές Ρυθμίσεως Φορτοεκφορτώσεων Ξηράς (εφεξής ΕΡΦΞ) και Λιμένων (εφεξής ΕΡΦΛ). Οι Επιτροπές αυτές ήταν αρμόδιες για την επεξεργασία των γενικών

¹⁷ Αναλυτική περιγραφή της νομοθεσίας που διέπει το επάγγελμα των φορτοεκφορτωτών παρατίθεται στην ενότητα 1.4.8 του Παραρτήματος.

ή ειδικών Κανονισμών διεξαγωγής των φορτοεκφορτωτικών εργασιών και για τον καθορισμό της αμοιβής των απασχολούμενων εργατών. Επιπλέον, οι ΕΡΦ καθόριζαν το ανώτατο όριο του αναγκαίου αριθμού εργατών για την απρόσκοπτη και ομαλή διενέργεια των φορτοεκφορτώσεων. Για την άσκηση του επαγγέλματος του φορτοεκφορτωτή χρειαζόταν η απόκτηση βιβλιαρίου επαγγελματικής ταυτότητας φορτοεκφορτωτή, ο οποίος έπρεπε να πληροί συγκεκριμένα προσόντα που αφορούσαν την ηλικία και την προϋπηρεσία με τη μορφή ελάχιστων συνολικών ημερομισθίων ως επίκουρος φορτοεκφορτωτής. Τα βιβλιάρια επαγγελματικής ταυτότητας τελούσαν υπό την έγκριση της αρμόδιας κατά τόπον Περιφέρειας. Η κάθε ΕΡΦ μπορούσε επίσης να χορηγήσει και προσωρινά σημειώματα εργασίας σε ελεύθερους εργάτες για επικουρική εργασία.

(β) Περιορισμός της ικανότητας των φορτοεκφορτωτών να ανταγωνίζονται μεταξύ τους

Οι υποχρεώσεις, τα δικαιώματα, ο αριθμός των φορτοεκφορτωτών, ο τόπος εργασίας, καθώς και το ύψος της αμοιβής των φορτοεκφορτωτών ρυθμιζονταν από τους Κανονισμούς Εργασίας και τα Τιμολόγια Αμοιβής που καταρτίζονταν από τις ΕΡΦ και εγκρίνονταν με Κ.Υ.Α. των Υπουργών Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Θαλασσιών Υποθέσεων, Νήσων και Αλιείας για τα λιμάνια, και του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για την ξηρά.

Η τιμολόγηση των υπηρεσιών φορτοεκφορτώσεων γινόταν βάσει της συσκευασίας και του είδους του εμπορεύματος, καταλήγοντας συχνά σε μη εύλογη χρέωση για τις σχετικές υπηρεσίες. Επιπλέον, η παραπάνω μορφή τιμολόγησης δεν συμβαδίζει με τις σύγχρονες μεθόδους φορτοεκφόρτωσης, εφόσον π.χ. δεν υφίσταται τιμολόγηση για φορτοεκφόρτωση παλέτας με CLARK που αποτελεί σήμερα τον πιο συχνό τρόπο φορτοεκφόρτωσης. Αναφορικά με την αμοιβή των φορτοεκφορτωτών, εκτός του καθορισμού της με τιμολόγια αμοιβής που εγκρίνονταν με Υπουργικές Αποφάσεις, μπορεί να υπήρχε και η επιβολή ποσοστού επί των φορτίων για απώλεια εργασίας (διαφεύγουσα εργασία) λόγω τεχνικής τελειοποίησης των μέσων μεταφοράς των εμπορευμάτων.

(γ) Μείωση του ανταγωνιστικού κινήτρου των φορτοεκφορτωτών

Η αποκλειστική έκδοση επαγγελματικών βιβλιαρίων φορτοεκφορτωτών από τις εκ του νόμου εξουσιοδοτημένες ΕΡΦ απαγόρευε ρητά τη χρησιμοποίηση άλλων εργατών φορτοεκφορτωτών. Επομένως, το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο

σιο, παρεμποδίζοντας ουσιαστικά τον ανταγωνισμό, εξάλειψε τη δυνατότητα ανταγωνιστικής συμπεριφοράς, εφόσον όχι μόνο καθόριζε διοικητικά τις τιμές αλλά και δεν επέτρεπε οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση (ή φυσικό πρόσωπο) να δραστηριοποιηθεί στο συγκεκριμένο τομέα παροχής υπηρεσιών. Η αποκλειστική άσκηση του επαγγέλματος του φορτοεκφορτωτή από τα μέλη των κατά τόπους Σωματείων Φορτοεκφορτωτών προσέδιδε στα Σωματεία αυτά δεσπόζουσα-μονοπωλιακή θέση στις σχετικές αγορές, καθιστώντας πιθανή την απαίτηση αμοιβής για μη αιτηθείσες υπηρεσίες και τη χρέωση δυσανάλογων τιμών.

(δ) Περιορισμός των διαθέσιμων επιλογών και πληροφοριών στους ενδιαφερόμενους

Το αποκλειστικό δικαίωμα των φορτοεκφορτωτικών εργασιών στα μέλη των Σωματείων που ήταν εφοδιασμένα από την αρμόδια ΕΡΦ με το υποχρεωτικό βιβλιάριο φορτοεκφορτωτών καθιστούσε ουσιαστικά αδύνατη την εξεύρεση εναλλακτικής λύσης και ελεύθερης επιλογής εκ μέρους των χρηστών (π.χ. εμπόρων και άλλων ενδιαφερομένων).

Ρυθμιστικές επιλογές

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω περιγραφή των μέχρι πρόσφατα υφιστάμενων ρυθμίσεων και των τρεχουσών συνθηκών που τείνουν να διαμορφωθούν με την ισχύ του Ν. 4093/2012 και του Ν. 3919/2011, συμπεραίνουμε ότι το επάγγελμα του φορτοεκφορτωτή αντιμετώπιζε σημαντικούς περιορισμούς (γεωγραφικούς, διοικητικούς κλπ.) που παραβίαζαν την αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας.

Παρακάτω παραθέτουμε μια συγκριτική απεικόνιση τριών ρυθμιστικών επιλογών που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού. Οι ρυθμιστικές επιλογές είναι οι εξής:

Επιλογή 1^η: Πλήρης εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων

Στην επιλογή αυτή μελετάται η πλήρης εφαρμογή των ρυθμίσεων των νέων νόμων. Συγκεκριμένα, καταργείται ο περιορισμός ότι οι φορτοεκφορτωτικές εργασίες διενεργούνται αποκλειστικά από εργάτες εφοδιασμένους με το σχετικό επαγγελματικό βιβλιάριο, και η διαδικασία αδειοδότησης αντικαθίσταται με την υποβολή αναγγελίας έναρξης του επαγγέλματος του φορτοεκφορτωτή ξηράς ή λιμένος. Η προβλεπόμενη διαδικασία θα πρέπει πλέον να ολοκληρώνεται εντός τριών μηνών από την ημερομηνία υποβολής της αναγγελίας και όλων

των προβλεπόμενων νόμιμων δικαιολογητικών. Επιπλέον, καταργείται τόσο ο διοικητικός καθορισμός του αριθμού των φορτοεκφορτωτών που θεωρείται κατ' ανώτατο όριο αναγκαίος για τη διενέργεια των φορτοεκφορτωτικών εργασιών, όσο και η επεξεργασία των τιμολογίων αμοιβής των φορτοεκφορτωτών κατόπιν εγκρίσεως του Υπουργού Εργασίας.

Η εφαρμογή του Ν. 3919/2011, μέσω των ρυθμίσεων που προωθήθηκαν με το Ν. 4093/2012, οδηγεί στο «άνοιγμα» του επαγγέλματος του φορτοεκφορτωτή αποκαθιστώντας τις ανταγωνιστικές συνθήκες προσφοράς και ζήτησης στην αγορά των φορτοεκφορτωτικών εργασιών. Επιπρόσθετα, ο εξορθολογισμός των τιμολογήσεων και η κατάργηση μη εύλογων χρεώσεων αναφορικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες των φορτοεκφορτωτών αναμένεται να οδηγήσουν σε μείωση των τιμών και ελάφρυνση του κόστους των προϊόντων, με πιθανό αποτέλεσμα την αύξηση του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων που κάνουν χρήση των φορτοεκφορτωτικών εργασιών.

Επιλογή 2^η: Λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων

Η επιλογή αυτή αφορά στη λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων που θα συμπληρώσουν τους Ν. 3919/2011 και 4093/2012 και θα συμβάλουν στην ομαλότερη εφαρμογή τους. Οι ρυθμίσεις αυτές αναφέρονται στην αποσαφήνιση του πλαισίου που θα καθορίζει τα απαραίτητα δικαιολογητικά για την άσκηση του επαγγέλματος και τον κανονισμό εργασίας διεξαγωγής των φορτοεκφορτώσεων, καθώς και στις προϋποθέσεις και τη διαδικασία πιστοποίησης της επαγγελματικής κατάρτισης των φορτοεκφορτωτών ξηράς και λιμένος.

Επιλογή 3^η: Πλήρης απελευθέρωση

Στην περίπτωση αυτή μελετάται άρση όλων των ρυθμίσεων, δηλαδή η πλήρης απελευθέρωση του επαγγέλματος χωρίς απολύτως κανέναν περιορισμό. Στο πλαίσιο αυτό καταργούνται και οι προϋποθέσεις που αφορούν στα απαιτούμενα προσόντα για την αναγγελία έναρξης του επαγγέλματος του φορτοεκφορτωτή. Συγκεκριμένα, καταργείται το κατώτατο ηλικιακό όριο των 18 ετών και το ανώτατο των 40 ετών, η υποχρεωτική υπηκοότητα κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τρίτων χωρών που έχουν δικαίωμα διαμονής και απασχόλησης στην Ελλάδα και το πιστοποιητικό υγείας. Ωστόσο, η κατάργηση αυτών των προϋποθέσεων-ρυθμίσεων αντιβαίνει στην προστασία τόσο του δημοσίου συμφέροντος όσο και της δημόσιας υγείας και συνεπώς η διατήρησή τους κρίνεται απαραίτητη και αναγκαία.

Συμπερασματικά, η πρώτη επιλογή, δηλαδή η εφαρμογή των νέων ρυθμίσεων, αναμένεται να οδηγήσει στην ελεύθερη άσκηση και πρόσβαση στο επάγγελμα του φορτοεκφορτωτή. Η κατάργηση των γεωγραφικών, διοικητικών και άλλων περιορισμών μπορεί να δημιουργήσει ένα πλαίσιο ανταγωνιστικής λειτουργίας για το εν λόγω επάγγελμα, επιφέροντας μείωση στις χρεώσεις των προσφερόμενων υπηρεσιών φορτοεκφόρτωσης και βελτίωση στην κινητικότητα των εργαζομένων με θετικές συνέπειες στην απασχόληση. Συνεπώς, η πρώτη επιλογή, σε συνδυασμό με τη λήψη επιπρόσθετων ρυθμίσεων εφαρμοστικού χαρακτήρα όπως αναφέρονται στη δεύτερη επιλογή, αντικαθιστούν πλήρως το προϋπάρχον καθεστώς και τα σημαντικά μειονεκτήματά του όπως τα έχουμε περιγράψει. Αντίθετα, η τρίτη επιλογή αντίκειται στο δημόσιο συμφέρον, θέτοντας επίσης ζητήματα δημόσιας υγείας.

Επιπρόσθετα, η πρώτη ρυθμιστική επιλογή και η αντικατάσταση του προηγούμενου πλαισίου έρχεται σε πλήρη συμφωνία και με σχετική απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού (438/V/2009), η οποία έκρινε ότι το νομοθετικό καθεστώς των φορτοεκφορτωτικών εργασιών (συγκεκριμένα στην Κεντρική Λαχαναγορά Αθηνών) περιλάμβανε ασύμβατες διατάξεις με αυτές της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της δευτερογενούς κοινοτικής νομοθεσίας. Το γεγονός αυτό καθιστούσε αναγκαία, σύμφωνα με την Επιτροπή Ανταγωνισμού, την τροποποίηση του τότε ισχύοντος νομικού καθεστώτος ώστε αυτό να είναι συμβατό με τις κοινοτικές και εθνικές διατάξεις περί προστασίας του ανταγωνισμού. Επομένως, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι και πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 υπήρξε μια διαδικασία ελέγχου του τρόπου λειτουργίας των φορτοεκφορτώσεων μέσω της γνωμοδότησης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, η οποία πρότεινε την άρση των περιορισμών που διέπουν το εν λόγω επάγγελμα. Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι τα σωματεία των φορτοεκφορτωτών προσέφυγαν στα δικαστήρια κατά της απόφασης της Επιτροπής, εντούτοις, η απόφαση της Επιτροπής κατέστη τελεσίδικη με την υπ' αριθμ. 1204/14-5-2010 απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, η οποία απέρριψε την προσφυγή.

3.4. Δείκτες ρύθμισης

Προκειμένου να αποτυπωθούν με μετρήσιμο τρόπο οι μεταβολές που επέφερε ο Ν. 3919/2011 και οι μετέπειτα εφαρμοστικές του ρυθμίσεις στην

πρόσβαση και άσκηση των επαγγελματιών, και να δοθεί έτσι μία πρώτη ποσοτική ένδειξη για τη σημασία των μεταβολών αυτών, στην παρούσα ενότητα παρατίθενται τα αποτελέσματα από τον υπολογισμό δεικτών ρύθμισης για τα επαγγέλματα και τις οικονομικές δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στους Πίνακες 3.1 και 3.2.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εφαρμογή αυτή στηρίζεται στις μελέτες των Paterson κ.ά. (2003) και Conway & Nicoletti (2006), και παρατίθεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μελέτης. Όπως επισημαίνεται εκεί, λόγω της έμφασης που δίδει η μελέτη στην αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων, υπολογίζονται ξεχωριστά οι τιμές των δεικτών ρύθμισης πριν και μετά την εφαρμογή του νέου νομοθετικού πλαισίου για επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες όπως νομικές υπηρεσίες, λογιστές, νόμιμοι ελεγκτές και άλλα συναφή επιστημονικά επαγγέλματα, μηχανικοί, ιατρικά, παραϊατρικά και υγειονομικού ενδιαφέροντος επαγγέλματα και υπηρεσίες, υπηρεσίες μεταφορών, εμπορίου, τουρισμού, πολιτισμού και εκπαίδευσης.

Υπενθυμίζεται ότι η τιμή του γενικού δείκτη ρύθμισης κυμαίνεται από 0 έως 12, και μοιράζεται ισοβαρώς μεταξύ των ρυθμίσεων εισόδου και συμπεριφοράς. Ωστόσο, σημειώνεται ότι κατά την αποτίμηση του επιπέδου ρύθμισης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το είδος του επαγγέλματος/οικονομικής δραστηριότητας καθώς η πλειονότητα των επιστημονικών επαγγελματιών προϋποθέτουν την ύπαρξη τίτλων σπουδών ή τυπικών προσόντων για την είσοδο στο επάγγελμα (με αποτέλεσμα υψηλότερες τιμές στο δείκτη εισόδου). Καθώς οι προϋποθέσεις αυτές προσαυξάνουν αυτόματα το βαθμό ρύθμισης, μία δεδομένη τιμή του γενικού δείκτη στα επαγγέλματα αυτά μπορεί ουσιαστικά να υποδηλώνει χαμηλότερο βαθμό ρύθμισης σε σχέση με την ίδια τιμή σε επαγγέλματα που δεν προϋποθέτουν ιδιαίτερο επίπεδο εκπαίδευσης.

Νομικές υπηρεσίες

Πριν από την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων, οι νομικές υπηρεσίες κατέγραφαν από τους υψηλότερους δείκτες ρυθμιστικών παρεμβάσεων όσον αφορά τόσο τις ρυθμίσεις εισόδου όσο και εκείνες της συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση των δικηγόρων και των δικηγορικών εταιρειών, ο γενικός δείκτης ρύθμισης διαμορφωνόταν στο 8,31 και 9,38, αντίστοιχα, ενώ στην περίπτωση των συμβολαιογράφων ο δείκτης ανερχόταν στο 10,02 (Πίνακας 3.3). Παρατηρούμε ότι και στις τρεις περιπτώσεις η υψηλή

τιμή του γενικού δείκτη οφείλεται περισσότερο στις προϋποθέσεις εισόδου και λιγότερο στις ρυθμίσεις στη συμπεριφορά του επαγγέλματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3
Δείκτες ρύθμισης στις νομικές υπηρεσίες

	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Επάγγελμα/Δραστηριότητα							
Δικηγόροι	5,04	5,04*	3,27	1,25*	8,31	6,29*	2,02
Δικηγορικές εταιρείες	5,04	5,04*	4,34	2,31*	9,38	7,36*	2,02
Συμβολαιογράφοι/ Συμβολαιογραφικές εταιρείες	5,52	5,52	4,50	4,20	10,02	9,72	0,30

* Μέχρι την ολοκλήρωση της εκπόνησης της έκθεσης, ήταν σε εκκρεμότητα νομοθετικές ρυθμίσεις.
Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Μετά τη θέσπιση του Νόμου και των επακόλουθων διατάξεων ο γενικός δείκτης ρύθμισης μειώθηκε για το επάγγελμα των δικηγόρων και των δικηγορικών εταιρειών κατά περίπου 2 μονάδες. Σημειώνεται ότι μετά την ολοκλήρωση των αναμενόμενων νομοθετικών ρυθμίσεων αναμένεται περαιτέρω μείωση του γενικού δείκτη. Η προσωρινή μεταβολή στο βαθμό του γενικού δείκτη τόσο του επαγγέλματος όσο και της επαγγελματικής δραστηριότητας οφείλεται κυρίως στην άρση των περιορισμών στη συμπεριφορά, εφόσον η διοικητική διαδικασία αδειοδότησης και οι προϋποθέσεις συνεχίζουν να υφίστανται για την προστασία του δημόσιου συμφέροντος. Ο γενικός δείκτης ρύθμισης των συμβολαιογράφων δεν μειώθηκε σημαντικά μετά την εφαρμογή του Νόμου. Αυτό οφείλεται στην ιδιαίτερη φύση του επαγγέλματος, όπου για λόγους δημοσίου συμφέροντος διατηρούνται αρκετοί περιορισμοί, τόσο ως προς την είσοδο νέων συμβολαιογράφων, όσο και ως προς τη συμπεριφορά τους στην άσκηση του επαγγέλματος.

Λογιστές, νόμιμοι ελεγκτές και άλλα συναφή επιστημονικά επαγγέλματα

Οι λογιστές-φοροτεχνικοί και οι αναλογιστές κατέγραφαν πριν τη θέσπιση του Νόμου 3919/2011 γενικούς δείκτες ρύθμισης (Πίνακας 3.4) που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως μετρίου μεγέθους λαμβανομένης υπόψη της επιστημονικής τους φύσης (5,17 και 4,53, αντίστοιχα). Στον αντίποδα, οι νόμιμοι ελεγκτές, οι ορκωτοί εκτιμητές και οι εκτελωνιστές είχαν σχετικά περισσότερες

και αυστηρότερες ρυθμίσεις, τόσο στην είσοδο όσο και στη λειτουργία του επαγγέλματός τους, με αποτέλεσμα να σημειώνουν αρκετά υψηλούς δείκτες (7,12, 8,19 και 7,06, αντίστοιχα).

Μετά την εφαρμογή του Νόμου και των μετέπειτα διατάξεων, παρατηρήθηκαν σημαντικές μειώσεις του γενικού δείκτη σε όλα τα προαναφερθέντα επαγγέλματα, οι οποίες κυμάνθηκαν από τις 2,4 μονάδες (λογιστές-φοροτεχνικοί και αναλογιστές) έως τις 7,12 μονάδες (εκτελωνιστές). Ειδικότερα, καταγράφεται μείωση στις ρυθμίσεις εισόδου για όλα τα επαγγέλματα, αποκλειστικά ως αποτέλεσμα της μετατροπής της αδειοδότησης σε αναγγελία έναρξης. Οι ρυθμίσεις σχετικά με τα ελάχιστα απαιτούμενα προσόντα –πτυχία ή/και προϋπηρεσία– τις αναγκαίες επαγγελματικές εξετάσεις και την εγγραφή σε επαγγελματικούς συλλόγους συνεχίζουν να υφίστανται. Επιπλέον, ο δείκτης ρύθμισης συμπεριφοράς μειώθηκε αισθητά για κάποια από τα επαγγέλματα, κυρίως λόγω αλλαγών που σχετίζονταν με τις αμοιβές και την εταιρική μορφή. Συνεχίζουν πάντως να υφίστανται ιδιαίτεροι περιορισμοί συμπεριφοράς ανά επάγγελμα, με εξαίρεση τους εκτελωνιστές και τους ορκωτούς εκτιμητές για τους οποίους καταργήθηκαν όλοι οι περιορισμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4

Δείκτες ρύθμισης σε επιστημονικά επαγγέλματα

Επάγγελμα/Δραστηριότητα	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Νόμιμοι ελεγκτές	4,48	2,08	2,64	0,54	7,12	2,62	4,50
Λογιστές-φοροτεχνικοί	4,48	2,08	0,69	0,69	5,17	2,77	2,40
Ορκωτοί εκτιμητές	5,44	1,84	2,75	0,00	8,19	1,84	6,35
Εκτελωνιστές	4,16	0,24	3,20	0,00	7,36	0,24	7,12
Αναλογιστές	4,08	1,68	0,45	0,45	4,53	2,13	2,40

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Μηχανικοί

Πριν από την εφαρμογή του Ν. 3919/2011, οι δραστηριότητες των μηχανικών, των εταιρειών μηχανικών και των ενεργειακών επιθεωρητών κατέγραφαν αρκετά υψηλούς δείκτες ρυθμιστικών παρεμβάσεων όσον αφορά τις ρυθμίσεις εισόδου και μέτριους δείκτες όσον αφορά τη συμπεριφορά. Έτσι, στην

περίπτωση των μηχανικών και των εταιρειών μηχανικών, οι σχετικοί γενικοί δείκτες ρύθμισης διαμορφώνονταν στο 6,44 και το 6,59, αντίστοιχα, ενώ στην περίπτωση των ενεργειακών επιθεωρητών ο γενικός δείκτης ανερχόταν στο 6,91 (Πίνακας 3.5).

Με τη θέσπιση του Νόμου, στην περίπτωση των μηχανικών και των εταιρειών μηχανικών, καταργήθηκαν μόνο οι ελάχιστες αμοιβές, με τους υπόλοιπους περιορισμούς, όπως για παράδειγμα την αδειοδότηση και τις επαγγελματικές εξετάσεις, να διατηρούνται. Συνεπώς, η μείωση του γενικού δείκτη μετά την εφαρμογή του Νόμου περιορίστηκε σε αυτές τις περιπτώσεις στις 1,5 μονάδες.

Σύμφωνα με τη παράγραφο Ι, εδάφιο 1, του Ν. 4093/2012, η αμοιβή για τη διενέργεια ενεργειακής επιθεώρησης κτηρίων, λεβήτων και εγκαταστάσεων θέρμανσης και εγκαταστάσεων κλιματισμού καθορίζεται εφεξής ελεύθερα με έγγραφη συμφωνία των συμβαλλόμενων μερών. Έτσι, οι προβλεπόμενες στο Π.Δ. 100/2010 (Α'177) ως ελάχιστες νόμιμες αμοιβές καταργούνται. Με πράξη νομοθετικού περιεχομένου, που ρυθμίζει θέματα του Ν. 4046/2012 και του Ν. 4093/2012, και συγκεκριμένα στο άρθρο 8, η διαδικασία αδειοδότησης αντικαθίσταται από αναγγελία έναρξης άσκησης της δραστηριότητας του ενεργειακού επιθεωρητή, ενώ παύει πλέον να απαιτείται η ύπαρξη επαγγελματικής εμπειρίας. Μετά την εφαρμογή των ρυθμίσεων αυτών ο αντίστοιχος δείκτης διαμορφώνεται στις 2,69 μονάδες, καταγράφοντας μείωση 4,22 μονάδων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5

Δείκτες ρύθμισης στον κλάδο των μηχανικών

	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Επάγγελμα/Δραστηριότητα							
Μηχανικοί	3,68	3,68	2,76	1,26	6,44	4,94	1,50
Εταιρείες μηχανικών	3,68	3,68	2,91	1,41	6,59	5,09	1,50
Ενεργειακοί επιθεωρητές	4,00	1,41	2,91	1,28	6,91	2,69	4,22

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Επαγγέλματα και υπηρεσίες υγείας

Τα επαγγέλματα/υπηρεσίες υγείας χαρακτηρίζονταν πριν τη θέσπιση των μεταρρυθμίσεων από υψηλούς γενικούς δείκτες ρυθμίσεων, κυρίως στην παροχή υπηρεσιών σχετικών με την ανθρώπινη υγεία και όχι τόσο στα επαγγέλ-

ματα υγείας. Ο γενικός δείκτης ρύθμισης για τις μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης, τα ιδιωτικά ιατρεία και οδοντιατρεία, τα εργαστήρια φυσικοθεραπείας, τις ιδιωτικές κλινικές και τα κέντρα αποθεραπείας και αποκατάστασης κυμαινόταν κατά φθίνουσα κλίμακα από 11,58 έως 7,44 (Πίνακας 3.6). Από τα επαγγέλματα υγείας, μόνο οι ιατροί, οι οδοντίατροι και οι φυσικοθεραπευτές κατέγραφαν δείκτες ύψους 7,42 έως 6,22, ενώ για τα υπόλοιπα επαγγέλματα υγείας οι δείκτες κυμαίνονταν από 5,77 έως 2,72.

Μετά την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων, η μετατροπή της αδειοδότησης σε αναγγελία για την πλειονότητα των επαγγελματιών/υπηρεσιών υγείας μείωσε σημαντικά το δείκτη ρυθμίσεων εισόδου, παρόλο που ο Ν. 3919/2011 δεν επηρέασε καθόλου τις προϋποθέσεις εκπαίδευσης και προϋπηρεσίας. Παρατηρούμε ότι ο δείκτης αυτός δεν διαφοροποιήθηκε στις ιδιωτικές κλινικές και τα κέντρα αποθεραπείας και αποκατάστασης, όπου η αδειοδότηση σχετίζεται με την άδεια λειτουργίας και ίδρυσης των εγκαταστάσεων.

Οι περιορισμοί στη συμπεριφορά εντοπίζονται κυρίως στην παροχή των υπηρεσιών (π.χ. ιδιωτικά ιατρεία, κέντρα αποθεραπείας και αποκατάστασης, εργαστήρια φυσικοθεραπείας, εργαστήρια προθετικών κατασκευών κ.ά.) και όχι στο επάγγελμα (π.χ. ιατρός, φυσικοθεραπευτής, οπτικός, ψυχολόγος κ.ά.). Από τον Πίνακα 3.6 παρατηρείται ότι για ένα μεγάλο αριθμό επαγγελματιών υγείας, ο δείκτης ρυθμίσεων συμπεριφοράς λάμβανε και εξακολουθεί να λαμβάνει μηδενικές τιμές. Η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων μείωσε το δείκτη ρυθμίσεων συμπεριφοράς για τα επαγγέλματα των ιατρών, των οδοντιάτρων και των φυσικοθεραπευτών και τις παρεχόμενες υπηρεσίες από τα ιδιωτικά ιατρεία και οδοντιατρεία, τις μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης, τα εργαστήρια φυσικοθεραπείας και αισθητικής, τα καταστήματα οπτικών ειδών και τα οδοντοτεχνικά εργαστήρια.

Συνολικά, οι μειώσεις του γενικού δείκτη ως αποτέλεσμα της εφαρμογής του Νόμου κυμάνθηκαν στον κλάδο της υγείας από 0 έως 6,26 μονάδες, με τις μεγαλύτερες μειώσεις να παρατηρούνται στην παροχή υπηρεσιών σχετικών με την ανθρώπινη υγεία και όχι στα επαγγέλματα υγείας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6
Δείκτες ρύθμισης στον κλάδο υγείας
(ιατρικά, παραϊατρικά & υγειονομικού ενδιαφέροντος επαγγέλματα
και υπηρεσίες)

Επάγγελμα/Δραστηριότητα	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Ιατρός	4,64	2,24	2,78	1,82	7,42	4,06	3,36
Οδοντίατρος	4,16	1,76	2,78	1,82	6,94	3,58	3,36
Ιδιωτικά ιατρεία-πολυιατρεία - εργαστήρια διαγνωστικά - φυσικής ιατρικής	4,64	2,24	3,76	1,10	8,40	3,34	5,06
Ιδιωτικά οδοντιατρεία-πολυιατρεία	4,16	1,76	3,76	1,10	7,92	2,86	5,06
Ιδιωτικές κλινικές	4,64	4,64	3,08	3,08	7,72	7,72	0,00
Κέντρα αποθεραπείας και αποκατάστασης	4,64	4,64	3,02	3,02	7,66	7,66	0,00
Μονάδες χρόνιας αιμοκάθαρσης	6,64	3,04	4,94	2,28	11,58	5,32	6,26
Φυσικοθεραπευτές	3,44	1,04	2,78	1,52	6,22	2,56	3,66
Εργαστήρια φυσικοθεραπείας	3,44	1,04	4,00	1,82	7,44	2,86	4,58
Οπτικός	3,76	1,36	0,00	0,00	3,76	1,36	2,40
Καταστήματα οπτικών ειδών	3,76	1,36	1,65	0,00	5,41	1,36	4,05
Νοσηλεύτης	3,28	0,88	0,30	0,30	3,58	1,18	2,40
Βοηθός νοσηλεύτη	2,88	0,48	0,00	0,00	2,88	0,48	2,40
Επισκέπτες υγείας	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Μαίες	3,60	1,20	1,32	1,32	4,92	2,52	2,40
Φυσικοί νοσοκομείων - ακτινοφυσικοί ιατρικής	3,76	1,36	0,00	0,00	3,76	1,36	2,40
Ψυχολόγοι	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Κοινωνικοί λειτουργοί	3,84	1,44	1,50	1,50	5,34	2,94	2,40
Οδοντοτεχνίτης	3,28	0,88	0,54	0,54	3,82	1,42	2,40
Οδοντοτεχνικά εργαστήρια	3,28	0,88	2,49	2,04	5,77	2,92	2,85
Βοηθοί οδοντοτεχνίτη	3,44	1,04	0,00	0,00	3,44	1,04	2,40

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6 (συνέχεια)

Επάγγελμα/Δραστηριότητα	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Τεχνίτης προθετικών κατασκευών	2,96	0,56	0,00	0,00	2,96	0,56	2,40
Εργαστήρια προθετικών κατασκευών	2,96	0,56	0,45	0,30	3,41	0,86	2,55
Λογοθεραπευτές	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Εργοθεραπευτής	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Διαιτολόγοι - Διατροφολόγοι	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Τεχνολόγοι τροφίμων και διατροφής	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Τεχνολόγοι ιατρικών εργαστηρίων	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Τεχνολόγοι ραδιολογίας ακτινολογίας	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Βοηθός οδοντιατρείου	3,12	0,72	0,00	0,00	3,12	0,72	2,40
Διασώστες πληρώματα ασθενοφόρων	2,72	0,32	0,00	0,00	2,72	0,32	2,40
Επόπτες δημόσιας υγείας	3,04	0,64	0,00	0,00	3,04	0,64	2,40
Αισθητικός	3,28	0,88	0,00	0,00	3,28	0,88	2,40
Εργαστήρια αισθητικής	3,28	0,88	1,22	0,30	4,50	1,18	3,32
Μονάδες αδυνατίσματος και διαιτολογικές	3,28	0,88	0,69	0,69	3,97	1,57	2,40
Κουρέας, κομμωτής, βοηθοί	3,44	1,04	0,00	0,00	3,44	1,04	2,40
Κουρεία, κομμωτήρια	3,44	1,04	0,45	0,30	3,89	1,34	2,55
Τεχνίτες περιποίησης χεριών και ποδιών	3,28	0,88	0,00	0,00	3,28	0,88	2,40
Καταστήματα περιποίησης χεριών και ποδιών	3,28	0,88	0,45	0,30	3,73	1,18	2,55
Υπηρεσίες γραφείων τελετών	2,40	0,00	0,48	0,48	2,88	0,48	2,40

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Υπηρεσίες μεταφορών, εμπορίου και πολιτισμού-τουρισμού

Ο Πίνακας 3.7 που περιλαμβάνει τους δείκτες ρύθμισης για τα επαγγέλματα του κλάδου των μεταφορών, του εμπορίου και του πολιτισμού-τουρισμού δείχνει ότι πριν από τη θέσπιση των μεταρρυθμίσεων τα περισσότερα υπό εξέταση επαγγέλματα είχαν σοβαρότερες ρυθμίσεις εισόδου παρά ρυθμίσεις συμπεριφοράς (εξαιρέση αποτελεί το επάγγελμα του εφημεριδοπώλη). Σημειωτέον ότι η συντριπτική πλειονότητα αυτών των επαγγελματιών δραστηριοτήτων δεν απαιτεί ειδικές ανώτατες σπουδές, συνεπώς πρόκειται για μη-επιστημονικά επαγγέλματα με ελάχιστες προϋποθέσεις εκπαίδευσης. Επομένως, το μέγιστο δυνατό ύψος του γενικού δείκτη ρύθμισης (αφαιρώντας τις προϋποθέσεις εκπαίδευσης) διαμορφώνεται για τα επαγγέλματα αυτά στο 9,6. Επιπρόσθετα, τα επαγγέλματα του υπαίθριου εμπορίου καθώς και των παραγωγών και επαγγελματιών πωλητών λαϊκών αγορών για κοινωνικούς λόγους φαίνεται να εξαιρούνται από την εφαρμογή του Ν. 3919/2011.

Ξεκινώντας με τα επαγγέλματα του μεταφορικού κλάδου, οι υψηλότεροι γενικοί δείκτες ρυθμιστικής παρέμβασης πριν την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 παρατηρήθηκαν στα ταξί (6,80) και στους φορτοεκφορτωτές (6,06). Αξιοσημείωτος ήταν επίσης και ο γενικός δείκτης ρύθμισης των δημόσιων επιβατικών μεταφορών με λεωφορεία (5,34 προ της εφαρμογής του Νόμου), το ύψος του οποίου οφειλόταν κυρίως σε σημαντικές ρυθμίσεις εισόδου (δείκτης 3,84), όπως π.χ. η αδειοδότηση και η εκτίμηση της διοικητικής αρχής για την ανάγκη των συγκεκριμένων επιβατικών μεταφορών. Μετά την εφαρμογή του Ν. 4070/2012, ο γενικός δείκτης των ταξί υποχώρησε στο 5,82, παραμένοντας ωστόσο σε αρκετά υψηλά επίπεδα.

Ο κλάδος του εμπορίου περιλαμβάνει επαγγέλματα τα οποία απελευθερώθηκαν πλήρως με το Νόμο 3919/2011 (π.χ. αργυραμοιβοί, ενεχυροδανειστές και κλειθροποιοί, των οποίων ο δείκτης ρύθμισης από 3,12 έγινε μηδέν), αλλά και επαγγέλματα τα οποία εμφάνιζαν σημαντικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις και για τα οποία ολοκληρώθηκε η διαδικασία άρσης των διαφόρων περιορισμών με τον πρόσφατο Ν. 4093/2012, όπως ο εφημεριδοπώλης (ο σχετικός δείκτης ρύθμισης ισούταν με 6,35 και μηδενίστηκε). Αξίζει επίσης να αναφέρουμε επαγγέλματα του κλάδου που έχουν εξαιρεθεί από την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 για κοινωνικούς λόγους και παρουσιάζουν σχετικά υψηλούς δείκτες, λαμβανομένης υπόψη της απουσίας προϋποθέσεων ειδικής εκπαίδευσης, με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση του υπαίθριου στάσιμου εμπορίου (γενικός δείκτης 4,65).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.7
Δείκτες ρύθμισης στους κλάδους των υπηρεσιών μεταφορών,
εμπορίου και πολιτισμού-τουρισμού

	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Επάγγελμα/Δραστηριότητα							
Αργυραμοιβοί	2,40	0,00	0,72	0,00	3,12	0,00	3,12
Αρτοποιοί	2,88	*	0,30	*	3,18	*	*
Δημοπρασίες αρχαίων ή νεότερων μνημείων	2,72	2,40	1,11	0,39	3,83	2,79	1,04
Δημόσιες επιβατικές μεταφορές με λεωφορεία	3,84	*	1,50	*	5,34	*	*
Ενεχυροδανειστές	2,40	0,00	0,72	0,00	3,12	0,00	3,12
Επαγγελματίες πωλητές λαϊκών αγορών	2,40	2,40	1,11	1,11	3,51	3,51	0,00*
Επιχείρηση εμπόρων αρχαίων ή νεότερων κινητών μνημείων	2,72	2,40	0,87	0,15	3,59	2,55	1,04
Επιβατηγά ταξί δημόσιας χρήσης	3,60	3,60	3,20	2,22	6,80	5,82	0,98
Εφημεριδοπώλης	2,40	0,00	3,95	0,00	6,35	0,00	6,35
Καπνοπώλης	3,60	0,00	1,05	0,00	4,65	0,00	4,65
Κλειθροποιοί	2,40	0,00	0,72	0,00	3,12	0,00	3,12
Λιανικό εμπόριο	2,40	0,00	0,30	0,30	2,70	0,30	2,40
Επιχείρηση ενοικίασης λιμουζίνων	3,60	*	0,15	*	3,75	*	*
Ναυτικοί πράκτορες	2,72	0,32	0,72	0,00	3,44	0,32	3,12
Ξεναγοί	2,80	0,40	0,00	0,00	2,80	0,40	2,40
Οδηγοί ταξί	2,64	2,64	0,87	0,87	3,51	3,51	0,00
Παραγωγοί πωλητές λαϊκών αγορών	2,40	2,40	1,11	1,11	3,51	3,51	0,00
Πρακτορεία διανομής τύπου	2,40	0,00	0,96	0,00	3,36	0,00	3,36
Ειδικά τουριστικά λεωφορεία ΔΧ	3,60	2,40	0,00	0,00	3,60	2,40	1,20
Υπαίθριο πλανόδιο εμπόριο	3,60	3,60	0,87	0,87	4,47	4,47	0,00
Υπαίθριο στάσιμο εμπόριο	3,60	3,60	1,05	1,05	4,65	4,65	0,00
Φορτοεκφορτωτές	3,84	0,00	2,22	0,00	6,06	0,00	6,06

* Νομοθετική ρύθμιση σε εξέλιξη.

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων.

Όσον αφορά στα επαγγέλματα του πολιτισμού-τουρισμού, οι διαδικασίες για την εφαρμογή του Ν.3919/2011 και των μετέπειτα διατάξεων έχουν ολοκληρωθεί και ο πίνακας δείχνει τη μερική ή (σχεδόν) ολική άρση των περιορισμών που υπήρχαν στο παρελθόν. Συγκεκριμένα, ύστερα από γνωμοδότηση της Επιτροπής Ανταγωνισμού και για λόγους δημοσίου συμφέροντος, διατηρήθηκαν ορισμένοι περιορισμοί στις δημοπρασίες των αρχαίων και νεότερων μνημείων καθώς και στις επιχειρήσεις εμπόρων αρχαίων ή νεότερων κινητών μνημείων (δείκτες ρύθμισης από 3,83 σε 2,79 και από 3,59 σε 2,55, αντίστοιχα). Για το επάγγελμα του ξεναγού και του ναυτικού πράκτορα υπήρξε καθολική άρση των σημαντικότερων περιορισμών και διατήρηση μόνο ορισμένων βασικών προϋποθέσεων εκπαίδευσης ή πρακτικής άσκησης (δείκτης ρύθμισης ξεναγών από 2,8 σε 0,4 και ναυτικών πρακτόρων από 3,44 σε 0,32).

Υπηρεσίες εκπαίδευσης και άλλες υπηρεσίες

Στα επαγγέλματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση, ο γενικός δείκτης ρυθμιστικής παρέμβασης προ της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 (Πίνακας 3.8) ήταν ως επί το πλείστον μετρίου μεγέθους, με τη μέγιστη τιμή του να ανέρχεται στο 5,5 (φροντιστήρια). Φαίνεται ότι την κύρια συνιστώσα του δείκτη αποτελούσαν οι ρυθμίσεις που σχετίζονται με την είσοδο, αφού αυτές ήταν συστηματικά υψηλότερες από τις αντίστοιχες που αφορούν τη συμπεριφορά. Ο Ν. 3919/2011 φαίνεται να είχε χαμηλή επίδραση στο δείκτη, καθώς η Επιτροπή Ανταγωνισμού έκρινε ότι για τα περισσότερα επαγγέλματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση συντρέχουν επιτακτικοί λόγοι δημόσιου συμφέροντος και τάσσεται υπέρ της διατήρησης του υφιστάμενου καθεστώτος αδειοδότησης, λόγω και της ιδιαιτερότητας των επαγγελματιών αυτών. Παρ' όλα αυτά συνιστά να λάβουν χώρα ορισμένες μεταρρυθμίσεις, κυρίως στη λειτουργία, στη διαδικασία της ανανέωσης της άδειας, στη διαδικασία προσλήψεων κτλ. Ο Ν. 4093/2012 ομαδοποιεί τα επαγγέλματα εκπαίδευσης και αυστηροποιεί τις κτιριακές προϋποθέσεις, ενώ αλλάζει το καθεστώς αδειοδότησης σε αναγγελία μόνο για την κατ' οίκον διδασκαλία και τη διδασκαλία σε φροντιστήρια. Επιπλέον επιτρέπει την ίδρυση ΚΕΚ και από φυσικά πρόσωπα, ενώ καταργεί τους περιορισμούς στη διαφήμιση για τα ΙΕΚ. Από την άλλη δεν κάνει λόγο για τα τυπικά προσόντα του ιδιοκτήτη ή του διευθυντή σπουδών. Προκειμένου να εφαρμοστούν οι ρυθμίσεις του Ν. 4093/2012 ήταν απαραίτητη υπουργική απόφαση ή εγκύκλιος, η οποία μέχρι και το τέλος του 2012 δεν είχε εκδοθεί. Παρ' όλα αυτά η μεταβολή στο γενικό δείκτη αναμένεται να είναι σχετικά

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.8
Δείκτες ρύθμισης στους κλάδους εκπαίδευσης-υπηρεσίες

	Ρυθμίσεις εισόδου		Ρυθμίσεις συμπεριφοράς		Γενικός Δείκτης		
	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Πριν	Μετά	Διαφορά
Επάγγελμα/Δραστηριότητα							
Εκπαίδευση							
Ιδιωτικά σχολεία	3,04	3,40	2,34	1,20	5,38	4,24	1,14
Άδεια διδασκαλίας σε φροντιστήρια - ΚΞΓ	3,04	0,64	0,45	0,45	3,49	1,09	2,40
Άδεια διδασκαλίας κατ' οίκον	3,04	0,64	0,45	0,45	3,49	1,09	2,40
Άδεια ίδρυσης φροντιστηρίου	3,04	3,04	2,46	0,45	5,50	3,49	2,01
Άδεια ίδρυσης ΚΞΓ*	3,04	3,04	2,31	0,30	5,35	3,34	2,01
Ιδιωτικά ινστιτούτα επαγγελματικής κατάρτισης	2,40	2,40	0,60	0,30	3,00	2,70	0,30
Κέντρα μεταλυκειακής εκπαίδευσης*	3,04	3,04	0,30	0,30	3,34	3,34	0,00
Εργαστήρια ελευθέρων σπουδών*	3,04	3,04	0,30	0,30	3,34	3,34	0,00
Κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης*	3,52	3,52	1,35	0,30	4,87	3,82	1,05
Ανώτερη ιδιωτική σχολή δραματικής τέχνης	2,40	0,00	1,26	0,30	3,66	0,30	3,36
Ανώτερη ιδιωτική σχολή χορού	2,40	0,00	1,26	0,30	3,66	0,30	3,36
Ερασιτεχνική σχολή χορού	2,40	0,00	1,26	0,30	3,66	0,30	3,36
Ωδεία-μουσικές σχολές	2,40	0,00	0,30	0,30	2,70	0,30	2,40
Ανώτερη ιδιωτική σχολή δραματικής τέχνης (αφορά διευθυντή σπουδών)	1,60	1,60	1,11	0,15	2,71	1,75	0,96
Ανώτερη ιδιωτική σχολή χορού (αφορά διευθυντή σπουδών)	1,60	1,60	1,11	0,15	2,71	1,75	0,96
Ερασιτεχνική σχολή χορού (αφορά διευθυντή σπουδών)	1,60	1,60	1,83	0,15	3,43	1,75	1,68
Ωδεία-μουσικές σχολές (αφορά διευθυντή σπουδών)	1,60	1,60	1,83	0,15	3,43	1,75	1,68
Υπηρεσίες							
Ιδιωτικά γραφεία ευρέσεως εργασίας	3,68	0,96	0,45	0,30	4,13	1,26	2,87
Επιχειρήσεις προσωρινής απασχόλησης	3,04	0,00	0,98	0,00	4,02	0,00	4,02

* Εκπαιδευτικά προσόντα και προϋποθέσεις προϋπηρεσίας αφορούν στο διευθυντή σπουδών.

μικρή, σε μια σειρά επαγγελμάτων που ούτως ή άλλως χαρακτηρίζονται από μέτριο προς χαμηλό επίπεδο ρύθμισης.

Στα επαγγέλματα πολιτισμικής εκπαίδευσης, ο γενικός δείκτης προ της ψήφισης του Νόμου ήταν μετρίου μεγέθους, αφού διαμορφωνόταν στο 3,66 ή στο 2,70 για τον ιδιοκτήτη και στο 3,43 ή 2,71 για το διευθυντή σπουδών, για τον οποίο ίσχυαν διαφορετικοί περιορισμοί, κυρίως γεωγραφικοί, εκπαιδευτικά προσόντα και προϋποθέσεις προϋπηρεσίας. Είναι άξιο λόγου ότι πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 οι περιορισμοί στη συμπεριφορά του διευθυντή στις ερασιτεχνικές σχολές χορού και στα ωδεία ήταν περισσότεροι από αυτούς στη συμπεριφορά του ιδιοκτήτη. Μετά την ψήφιση του Ν. 3919/2011 και τη μετατροπή της αδειοδότησης σε αναγγελία, καθώς και την πρόβλεψη δυνατότητας λειτουργίας και εργασίας για τους διευθυντές σε περισσότερες εγκαταστάσεις, οι μεν ρυθμίσεις εισόδου μηδενίστηκαν για τους ιδιοκτήτες αλλά παρέμειναν αμετάβλητες για τους διευθυντές (διατήρηση προηγούμενων εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προϋποθέσεων), οι δε ρυθμίσεις συμπεριφοράς μειώθηκαν αισθητά για αμφότερους. Επί της ουσίας οι μόνοι περιορισμοί που παραμένουν, εκτός από τις κτηριακές προϋποθέσεις, είναι αυτοί που αφορούν τα απαιτούμενα προσόντα και την ελάχιστη προϋπηρεσία του διευθυντή σπουδών, αφού ιδιοκτήτης μπορεί να είναι οποιοδήποτε φυσικό ή/και νομικό πρόσωπο.

Ο δείκτης ρύθμισης για τα ιδιωτικά γραφεία ευρέσεως εργασίας (ΙΓΕΕ) και τις επιχειρήσεις προσωρινής απασχόλησης (ΕΠΑ), ακόμα και πριν από την ψήφιση του Ν. 3919/2011 και την έκδοση συμπληρωματικών υπουργικών αποφάσεων, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μέτριας έντασης, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.8. Η μετατροπή της αδειοδότησης σε αναγγελία μείωσε αισθητά το δείκτη εισόδου για αμφότερα τα επαγγέλματα, ενώ η κατάργηση του περιορισμού συγκεκριμένης εταιρικής μορφής για τις ΕΠΑ, σε συνδυασμό με την κατάργηση από τον Ν. 4093/2012 συγκεκριμένων κτηριακών προϋποθέσεων καθώς και την απαίτηση πρόσληψης εργαζομένων με συγκεκριμένα προσόντα, μηδένισε το δείκτη για τις ΕΠΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΕ ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ

4.1. Εισαγωγή

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να προσδιορισθούν οι αναμενόμενες επιπτώσεις από τις προβλεπόμενες αλλαγές στη λειτουργία των επαγγελματιών εξαιτίας πρόσφατων νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση σε οικονομικά μεγέθη όπως η απασχόληση, οι τιμές και η οικονομική ανάπτυξη. Προηγείται η εξέταση του ρόλου των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις προαναφερόμενες παρεμβάσεις και των χαρακτηριστικών της αντίστοιχης αγοράς και η αποτύπωση της οικονομικής τους βαρύτητας, η συμμετοχή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, οι εξελίξεις και οι επιδόσεις τα τελευταία χρόνια καθώς και η θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε.

4.2. Περιορισμοί στην ανάλυση των επιπτώσεων

Τα αποτελέσματα από μια επιτυχή απελευθέρωση της αγοράς των επαγγελματιών δεν είναι εύκολο να προσδιοριστούν, καθώς έχει διαπιστωθεί ότι η ετερογένεια των παρεχόμενων υπηρεσιών, η άυλη μορφή πολλών εξ αυτών και η πολυπλοκότητα των διασυνδέσεων και των εξαρτήσεων μεταξύ των επαγγελματιών, των κλάδων ή των οικονομικών δραστηριοτήτων είναι μεγάλες. Βεβαίως, η εμπειρία από την αποτίμηση των επιπτώσεων ανάλογων νομοθετικών ρυθμίσεων, που κινούνται στην κατεύθυνση της διαμόρφωσης λιγότερο περιοριστικών ή περισσότερο ανταγωνιστικών συνθηκών στην έναρξη και άσκηση των επαγγελματιών σε άλλες χώρες, και σχετικές μελέτες για συγκεκριμένα επαγγέλματα ή ομάδες επαγγελματιών μπορούν να σκιαγραφήσουν την κατεύθυνση των αναμενόμενων επιπτώσεων.

Οι δυνατότητες ποσοτικοποίησης των επιπτώσεων είναι στην παρούσα φάση περιορισμένες. Πρώτον, γιατί διανύουμε ακόμα ένα μεταβατικό στά-

διο, στη διάρκεια του οποίου οι επιπτώσεις στην απασχόληση, τις τιμές και την παραγωγικότητα μπορεί να διαφέρουν σε πολύ σημαντικό βαθμό από τις βραχυχρόνιες επιπτώσεις που θα προκύψουν με την ολοκλήρωση της προσπάθειας απελευθέρωσης των επαγγελματιών. Οι σχετικές διαφορές μπορεί να είναι ακόμα μεγαλύτερες μακροχρονιότερα. Δεύτερον, γιατί σε αρκετές περιπτώσεις οι επιπτώσεις από τη διαδικασία απελευθέρωσης των επαγγελματιών στα μεγέθη που προαναφέρθηκαν θα εξαρτηθούν σε μεγάλο βαθμό και από παράγοντες εξωγενείς σε σχέση με την απελευθέρωση των επαγγελματιών. Έτσι λ.χ. η παραγωγικότητα στο δικηγορικό κλάδο μπορεί να επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από μεταρρυθμίσεις στο χώρο της δικαιοσύνης και στο συμβολαιογραφικό κλάδο από την πρόοδο στην κατάρτιση του Κτηματολογίου. Πιθανόν, η εκπόνηση ειδικών μελετών που αποτιμούν τις επιπτώσεις των αλλαγών που προκύπτουν στην αγορά συγκεκριμένων επαγγελματιών να διευκολύνει στην κατεύθυνση αυτή, ωστόσο η μη ολοκλήρωση της εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων (κυρίως του Ν. 3919/2011) και η ευρύτητά τους δεν επιτρέπουν την υιοθέτηση μιας τέτοιας προσέγγισης.

Ένα θέμα που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στην οποιαδήποτε προσπάθεια αποτίμησης των επιπτώσεων είναι το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση ύφεσης και ότι όλοι οι τομείς δραστηριότητας της ελληνικής οικονομίας έχουν πληγεί αρνητικά από την οικονομική κρίση. Σύμφωνα με μελέτη του IOBE (Ιωαννίδης κ.ά., 2010), αν και οι πολύ καινοτόμες επιχειρήσεις με έντονο εξαγωγικό προσανατολισμό και χρήση της πλέον πρόσφατης τεχνολογίας κατάφεραν να επηρεαστούν λιγότερο αρνητικά από την κρίση (σε κάποιες περιπτώσεις διευρύνοντας μάλιστα τη δραστηριότητά τους), η πλειονότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, που προσδιορίζουν σε σημαντικό βαθμό την οικονομική ανάπτυξη και το ύψος της ανεργίας, μεταξύ των οποίων και αυτές που συνδέονται με επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες που βρίσκονται σε διαδικασία απελευθέρωσης, αντιμετώπισαν σημαντική συρρίκνωση. Βεβαίως, η εικόνα στις επιχειρήσεις που έχουν ως τελικό πελάτη τον καταναλωτή είναι λιγότερο αρνητική σε σχέση με τη μεταποίηση, ενώ υπάρχει μικρό ποσοστό που θεωρεί ότι η κρίση δημιούργησε ευκαιρίες.

Επίσης, πολλές φορές, τα οφέλη που προκύπτουν παίρνουν μορφές που είναι δύσκολο να αποτυπωθούν ποσοτικά, όπως είναι η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών για τους καταναλωτές ή η αναβάθμιση του προϊόντος ή της υπηρεσίας στην οποία ενσωματώνεται και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας με την υιοθέτηση νέων οργανωτικών σχημάτων ή

νέων τρόπων παροχής των υπηρεσιών. Η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών είναι ένας από τους στόχους της απελευθέρωσης των αγορών, παρά το γεγονός ότι ένας από τους λόγους για την υιοθέτηση περιοριστικών ρυθμίσεων είναι η διασφάλιση καλύτερης ποιότητας υπηρεσιών για τους καταναλωτές, εφόσον ο ίδιος δεν έχουν τη δυνατότητα λόγω «ασύμμετρης πληροφόρησης» να κρίνουν την επάρκεια και το ποιοτικό επίπεδο του επαγγελματία-παρόχου της υπηρεσίας. Βεβαίως δεν υπάρχουν ενδείξεις για υποβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου διαπιστώθηκαν χαμηλότερα επίπεδα κανονιστικής ρύθμισης.

Αντιθέτως, τα στοιχεία δείχνουν ότι σε πολλά κράτη, ιδίως σε εκείνα με αυστηρότερα ρυθμιστικά καθεστώτα και περισσότερες κανονιστικές ρυθμίσεις, τα αποτελέσματα είναι κατώτερα από τα δυνάμενα να επιτευχθούν για το σύνολο της οικονομίας και όχι ομοιόμορφα μεταξύ των επαγγελματικών κατηγοριών. Το γενικό συμπέρασμα σχετικής έρευνας της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2003) είναι ότι οι στρατηγικές για τον περιορισμό των ρυθμίσεων και τη μετάβαση σε χαμηλότερα επίπεδα κανονιστικής ρύθμισης που είναι αποτελεσματικές σε ένα κράτος-μέλος θα μπορούσαν να αποδειχθούν εξίσου αποτελεσματικές σε άλλα κράτη-μέλη χωρίς να μειωθεί η ποιότητα των παρεχόμενων επαγγελματικών υπηρεσιών, με απώτερο αποτέλεσμα να ωφεληθούν οι καταναλωτές. Άλλωστε, πολλές εμπειρικές έρευνες δείχνουν τις αρνητικές επιπτώσεις των υπερβολικών και παρωχημένων περιοριστικών ρυθμίσεων για τους καταναλωτές. Ορισμένες ρυθμίσεις μπορεί να οδηγήσουν στην εξάλειψη ή τον περιορισμό του ανταγωνισμού μεταξύ των παρόχων υπηρεσιών, με συνέπεια τη μείωση των κινήτρων των ελεύθερων επαγγελματιών τόσο για να εργάζονται με τρόπο αποδοτικό σε σχέση με το κόστος, όσο και για να συγκρατούν τις τιμές, να βελτιώνουν την ποιότητα ή να προσφέρουν καινοτόμες υπηρεσίες.

Ένα θέμα που πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά την εξέταση των πιθανών επιπτώσεων της απελευθέρωσης των επαγγελματιών στην ποιότητα των υπηρεσιών είναι ποιος είναι ο χρήστης της παρεχόμενης υπηρεσίας και η συχνότητα χρήσης της συγκεκριμένης υπηρεσίας, καθώς οι περιορισμοί στη λειτουργία των επαγγελματιών δεν επηρεάζουν με τον ίδιο τρόπο όλους τους χρήστες (μικρές ή μεγάλες επιχειρήσεις, ιδιώτες ή νοικοκυριά, δημόσιο τομέα). Κύριο συμπέρασμα σχετικής προσέγγισης της Ε.Ε. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003) είναι ότι οι περιστασιακοί χρήστες μπορεί να χρειάζονται περισσότερο επικεντρωμένη προστασία (π.χ. καθορισμό τιμών) για την επίτευξη

χαμηλότερων τιμών και εξασφάλιση των κατάλληλων ποιοτικών υπηρεσιών, ενώ οι τακτικοί χρήστες των υπηρεσιών των ελεύθερων επαγγελματιών δεν χρειάζονται απαραίτητα νομοθετική προστασία, γιατί είναι σε πλεονεκτικότερη θέση να επιλέξουν τους επαγγελματίες που ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες τους.

Η ζήτηση υπηρεσιών εκ μέρους των ιδιωτών ή των νοικοκυριών χαρακτηρίζεται από ασυνέχεια και επομένως μπορούν να χαρακτηριστούν περιστασιακοί πελάτες, οι οποίοι καταρχήν εμποδίζονται από έλλειψη πληροφόρησης, δηλαδή η ασύμμετρη πληροφόρηση παραμένει πρόβλημα για αυτούς. Η ασύμμετρη πληροφόρηση και η έλλειψη εξειδίκευσης περιορίζει τη δυνατότητά τους να υπολογίσουν εκ των προτέρων την επάρκεια, την εμπειρία και το επίπεδο επαγγελματισμού του παρόχου και κατά συνέπεια πιθανόν δυσκολεύει την επιλογή του καλύτερου και ποιοτικότερου παρόχου. Επομένως, κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια στην κατεύθυνση της κατάργησης περιορισμών στην άσκηση διαφόρων επαγγελματιών πιθανόν να απαιτεί συμπληρωματικά μέτρα για τον έλεγχο και τη διασφάλιση της ποιότητας για την κατηγορία αυτή των χρηστών.

Αντίθετα, οι τακτικότεροι χρήστες των υπηρεσιών, οι επιχειρήσεις, ιδιωτικές ή δημόσιες, πιθανόν να μην έχουν ή να έχουν μικρή ανάγκη για προστασία, καθώς έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν τους προμηθευτές που ταιριάζουν καλύτερα στις ανάγκες τους. Οι μεγάλες επιχειρήσεις ως χρήστες των υπηρεσιών δεν επηρεάζονται τόσο από την ασυμμετρία πληροφόρησης όσο από θέματα ευελιξίας και καινοτομίας και επομένως ζητούν υπηρεσίες προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους. Στρέφονται στη ζήτηση εξατομικευμένων υπηρεσιών και σε επαγγελματίες που βρίσκουν καινοτόμους τρόπους για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, ενώ συνήθως οι διαπραγματεύσεις και τα συμβόλαια για την προμήθειά τους είναι πολύπλοκα και καλύπτουν όχι μόνο τις τιμές αλλά και την ποιότητα και το επίπεδο των υπηρεσιών. Συνεπώς, η κατάργηση ανάλογων περιορισμών δεν φαίνεται να δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στην εξασφάλιση της ποιότητας. Το Δημόσιο χαρακτηρίζεται ως ενημερωμένος καταναλωτής, συνήθως αγοράζει τις υπηρεσίες μέσω αυστηρά προκαθορισμένων διαδικασιών, οι οποίες διασφαλίζουν την απαιτούμενη ποιότητα των υπηρεσιών και επομένως οι οποιεσδήποτε αλλαγές στην κατεύθυνση άρσης ρυθμιστικών παρεμβάσεων δεν φαίνεται να επηρεάζουν την ποιότητα.

Όσον αφορά τις μικρές επιχειρήσεις, δεν είναι ξεκάθαρο αν μοιάζουν περισσότερο με τις μεγάλες επιχειρήσεις ή με τα ιδιωτικά νοικοκυριά. Οι μικρές επιχειρήσεις πιθανόν δεν έχουν την κατάλληλη τεχνογνωσία ώστε να θεωρηθούν ειδικευμένοι χρήστες, όμως είναι επαναλαμβανόμενοι χρήστες των επιχειρηματικών υπηρεσιών και μπορούν να μειώσουν την ασυμμετρία πληροφόρησης, αν και δεν διαθέτουν τη διαπραγματευτική ισχύ των μεγάλων επιχειρήσεων. Απαιτείται λοιπόν περαιτέρω διερεύνηση για να εκτιμηθεί η αναγκαιότητα νομοθετικής προστασίας τους και αντίστοιχα η ανάγκη λήψης πρόσθετων μέτρων για τη διασφάλιση της ποιότητας στην περίπτωση κατάργησης περιοριστικών ρυθμίσεων.

Μια άλλη διάσταση είναι η επίπτωση στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων υπηρεσιών. Η προβλεπόμενη από το Ν. 3919/2011 διαδικασία αναγγελίας έναρξης της επαγγελματικής δραστηριότητας και η δυνατότητα έναρξης άσκησης του επαγγέλματος εντός τριμήνου μετά την υποβολή των απαραίτητων δικαιολογητικών στους αρμόδιους φορείς (οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να απαγορεύσουν την άσκηση σε περίπτωση μη τήρησης των νόμιμων προϋποθέσεων), στο βαθμό που οργανωθεί σωστά, μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά στην επίσπευση των διαδικασιών έναρξης και στη μείωση του αντίστοιχου κόστους για τους επαγγελματίες. Επιπροσθέτως, αναμένεται να μειώσει τη γραφειοκρατία, να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα των εμπλεκόμενων δημόσιων υπηρεσιών και να αποδεσμεύσει πόρους της δημόσιας διοίκησης. Συμπληρωματικές βελτιώσεις, όπως η αναζήτηση των περισσότερων δικαιολογητικών από τις υπηρεσίες και όχι η αναγκαστική υποβολή τους από τον αιτούντα, καθώς και η δημιουργία κοινών κλιμακίων από υπηρεσίες που διενεργούν υποχρεωτικές εμπειρογνωμοσύνες πριν την έναρξη λειτουργίας (νομαρχία, πυροσβεστική κ.ά.), κρίνονται απαραίτητες και θα μειώσουν περαιτέρω τη γραφειοκρατία. Δεδομένου και του συνεχώς μειούμενου μεγέθους του δημοσίου τομέα, κινήσεις και ενέργειες που βελτιώνουν την αποτελεσματικότητά του και αυξάνουν την παραγωγικότητά του κρίνονται άμεσης προτεραιότητας. Βεβαίως η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων υπηρεσιών είναι αργή διαδικασία, που ακολουθεί, και μάλιστα συχνά με υστέρηση χρόνου και όχι γραμμικά, τη γενικότερη άνοδο του οικονομικού και οργανωτικού επιπέδου μιας χώρας. Ριζικές αλλαγές σε σύντομο χρόνο και δεδομένης της συγκυρίας είναι ουσιαστικά ανέφικτες, ωστόσο το πρόβλημα της λειτουργίας της κρατικής μηχανής αναμένεται ότι θα αμβλυνθεί.

4.3. Ο ρόλος των επαγγελματιών – Χαρακτηριστικά της αγοράς

Ο ρόλος των επαγγελματιών

Προκειμένου να προσδιορισθούν οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις για την Ελλάδα από την απελευθέρωση επαγγελματιών ή οικονομικών δραστηριοτήτων, είναι απαραίτητο να γίνει κατανοητός ο ρόλος τους μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο λειτουργίας της αγοράς του τομέα των υπηρεσιών ή του συνόλου της οικονομίας στη χώρα μας, τα χαρακτηριστικά της αντίστοιχης αγοράς και η συμβολή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη.

Ο τομέας των υπηρεσιών αποτελεί το μεγαλύτερο τομέα της οικονομίας στη χώρα μας, όπως και στις χώρες της Ευρωζώνης, τόσο από την άποψη της απασχόλησης όσο και του εισοδήματος, ενώ στην αυξανόμενη ζήτηση των υπηρεσιών οφείλεται το μεγαλύτερο μέρος των νέων θέσεων εργασίας. Σημαντικό μέρος των υπηρεσιών αποτελούν οι υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις οι οποίες περιλαμβάνουν τις επαγγελματικές υπηρεσίες, το διανεμητικό εμπόριο, τις υπηρεσίες δικτύου και τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες. Οι επαγγελματικές υπηρεσίες, οι οποίες περιλαμβάνουν τις υπηρεσίες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, ενοικίασης και εκμίσθωσης, πληροφορικής, έρευνας και ανάπτυξης και τις λοιπές επαγγελματικές υπηρεσίες, αποτελούν την κυριότερη ομάδα των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις και υπολογίζεται ότι συνιστούν πάνω από το ένα τρίτο των συνολικών εισροών. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται μια σειρά επαγγελματιών, τα οποία επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση και ειδικότερα: οι νομικές και λογιστικές δραστηριότητες, η παροχή επιχειρηματικών και διαχειριστικών συμβουλών, οι έρευνες αγοράς, οι δραστηριότητες διαχείρισης χαρτοφυλακίου, οι δραστηριότητες μηχανικών και αρχιτεκτόνων και οι δραστηριότητες παροχής τεχνικών συμβουλών, οι υπηρεσίες δοκιμής και τεχνικών αναλύσεων, η διαφήμιση και τα πρακτορεία προσωρινής απασχόλησης και παροχής προσωρινού προσωπικού.

Η αγορά υπηρεσιών συχνά υπόκειται σε κανόνες πολύ πιο σύνθετους από την αγορά αγαθών, λόγω του σύνθετου και άυλου χαρακτήρα των υπηρεσιών, της ετερογένειας των δραστηριοτήτων και του γεγονότος ότι στηρίζονται στην τεχνογνωσία και στα προσόντα του παρόχου. Το παραγωγικό αποτέλεσμα των υπηρεσιών χαρακτηρίζεται συνήθως ως άυλο εκ φύσεως, ωστόσο, η παραγωγή ορισμένων, π.χ. η έρευνα, η ανάπτυξη λογισμικού κλπ., μπορεί να κωδικοποιηθεί και να εμπορευματοποιηθεί περίπου κατά τον ίδιο τρόπο με τα φυσικά αγαθά, ενώ χάρη στην τεχνολογία της πληροφορίας, πολλές υπηρεσίες

μπορούν σήμερα να ενσωματωθούν σε φυσικά προϊόντα και επομένως να αποθηκευτούν, να μεταφερθούν και να παραδοθούν με φυσικά μέσα. Σημαντικό στοιχείο στην παραγωγή υπηρεσιών, ιδίως υπηρεσιών έντασης γνώσεων, αποτελεί η αλληλεπίδραση μεταξύ του παραγωγού και του καταναλωτή που στηρίζεται στη λεγόμενη «ήπια τεχνολογία» (π.χ. προσόντα, δεξιότητες και εμπειρογνωμοσύνη) που πρέπει να υπάρχει από πλευράς τόσο προσφοράς όσο και ζήτησης. Παραδοσιακά, οι υπηρεσίες έχουν οριστεί με αρνητικούς όρους, όχι με βάση το τι είναι αλλά το τι δεν είναι (υλικές, διαρκείς, αποθηκεύσιμες, μεταφέρισιμες κλπ.), ενώ ο τομέας έχει συμπεριλάβει τις υπολειμματικές δραστηριότητες της οικονομίας, ό,τι δηλαδή απομένει μετά την κατάταξη στη γεωργία και τη μεταποίηση.

Στην Ελλάδα, όπως σε όλες τις σύγχρονες οικονομίες, οι υπηρεσίες χρησιμοποιούνται από όλους τους τομείς, περιλαμβανομένων των παραδοσιακών βιομηχανικών τομέων, οι οποίοι χρησιμοποιούν διάφορες υπηρεσίες όπως χρηματοοικονομικές, παροχής συμβουλών, διαφήμισης, κατάρτισης ή εκμίσθωσης. Διάφοροι παράγοντες, οι οποίοι σχετίζονται με τη ζήτηση, συνέβαλαν στην ανάπτυξη ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού διαφορετικών υπηρεσιών που ποικίλλουν από τις παραδοσιακές υπηρεσίες (μεταφορές, λιανικό εμπόριο, τηλεπικοινωνίες, τουρισμός, νομοθετικώς κατοχυρωμένα επαγγέλματα) έως τις υπηρεσίες που αναπτύχθηκαν πιο πρόσφατα, όπως είναι η παροχή υπηρεσιών προς επιχειρήσεις, η επεξεργασία δεδομένων και οι τεχνικές δοκιμές και αναλύσεις. Ορισμένες υπηρεσίες μπορούν να παρασχεθούν εξ αποστάσεως, χάρη στις νέες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), υπάρχουν όμως πολλές άλλες που για την παροχή τους είναι απαραίτητη η μόνιμη ή προσωρινή παρουσία του παρόχου στον τόπο όπου παρέχεται η υπηρεσία. Ενώ στην περίπτωση των εμπορευμάτων η μετακίνηση αφορά μόνο στα εμπορεύματα, στην περίπτωση της παροχής υπηρεσιών ο ίδιος ο πάροχος, το προσωπικό του, ο εξοπλισμός του και τα υλικά του είναι εκείνα που πρέπει μετακινηθούν.

Οι υπηρεσίες μπορεί να παράγονται είτε εσωτερικά από την ίδια την επιχείρηση, ανεξάρτητα από τη δραστηριότητά της, ή να αγοράζονται. Πολλές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν εξωτερικούς συνεργάτες είτε για να καλύψουν μέρος των κύριων δραστηριοτήτων τους (όπως π.χ. υπηρεσίες διαφήμισης, μεταφορών) είτε προκειμένου να εξασφαλίσουν μεγαλύτερη ευελιξία. Αναθέτουν δραστηριότητες υπηρεσιών, τις οποίες παρείχαν ενδοεταιρικά προγενέστερα, προκειμένου να προμηθευτούν τις υπηρεσίες αυτές σε ανταγωνιστικότερες

αγορές και να εξασφαλίσουν πρόσβαση σε εξειδικευμένες ποιοτικές υπηρεσίες. Η αυξημένη χρήση της εξωτερικής ανάθεσης των υπηρεσιών έχει άμεση επίπτωση στη διαμόρφωση της δομής του εσωτερικού κόστους των επιχειρήσεων, καθώς οι αγορές υπηρεσιών αποτελούν πλέον μεγαλύτερο μερίδιο στο συνολικό λειτουργικό κόστος. Οι κυριότερες υπηρεσίες που αγοράζονται είναι οι υπηρεσίες μεταφορών, logistics και ταχυδρομικές, οι οποίες αποτελούν κατά μέσο όρο το 25% περίπου των συνολικών αγορών στην Ε.Ε., ενώ οι υπηρεσίες ενοικίασης, πωλήσεων, διαφήμισης και πληροφορικής συγκεντρώνουν επίσης διψήφια ποσοστά (Eurostat, 26/2006). Η Φινλανδία, η Σουηδία, η Πολωνία και η Γερμανία προμηθεύονται το μεγαλύτερο μέρος των υπηρεσιών με βάση μακροχρόνιες συμβάσεις, ενώ η Ελλάδα, η Δανία, η Λιθουανία και η Λετονία με εφάπαξ πληρωμές. Οι μεγάλες επιχειρήσεις συνάπτουν συχνότερα μακροχρόνιες συμβάσεις έναντι των μεσαίων επιχειρήσεων, ωστόσο η Ελλάδα υπολείπεται του μέσου όρου (17,7% των συνολικών αγορών έναντι 25,3% για την Ελλάδα κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.). Οι εξωτερικοί πάροχοι των υπηρεσιών που επιλέγονται κατά κανόνα δραστηριοποιούνται στην ίδια περιοχή, μικρότερα ποσοστά αναφέρονται σε άλλες περιοχές, ενώ η προμήθεια από άλλες χώρες είναι πολύ περιορισμένη. Οι μικρές επιχειρήσεις στην πλειονότητά τους απευθύνονται σε τοπικούς προμηθευτές.

Η μεγέθυνση του τομέα των υπηρεσιών οφείλεται εν μέρει στη μετακίνηση της απασχόλησης από τη μεταποιητική βιομηχανία προς τις υπηρεσίες, λόγω της εξωτερικής ανάθεσης υπηρεσιών που προγενέστερα παράγονταν ενδοεταιρικά. Αν και η προμήθεια υπηρεσιών παραμένει εσωτερική υπόθεση σε μεγάλη κλίμακα ακόμα, είναι εμφανής η αλλαγή στις επιχειρηματικές επιλογές καθώς οι επιχειρήσεις στρέφονται στην προμήθεια ενδιάμεσων εισροών από εξειδικευμένες επιχειρήσεις στο εσωτερικό ή το εξωτερικό, ως εναλλακτική λύση στην ενδοεπιχειρησιακή παραγωγή. Η αυξημένη ειδίκευση επιτρέπει στις επιχειρήσεις αυτές να παραδίδουν προϊόντα υψηλότερης ποιότητας και διαφοροποίησης, αυξάνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα των χρηστών των συγκεκριμένων υπηρεσιών, ενώ η εξωτερική ανάθεση επιτρέπει στις επιχειρήσεις να επικεντρωθούν στις βασικές επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Στην ισχυρή παρουσία των υπηρεσιών κατά τα τελευταία χρόνια συνέβαλε επίσης η αύξηση της παγκοσμιοποίησης πολλών υπηρεσιών, μέρος της οποίας οφείλεται στην αυξημένη προμήθεια υπηρεσιών (εισροών) από το εξωτερικό, μια σχετικά πρόσφατη τάση σε σύγκριση με την παγιωμένη εξωτερική προμήθεια στη μεταποίηση. Οι μεταβολές στα συστήματα παραγωγής,

η αύξηση της ευελιξίας, ο εντονότερος ανταγωνισμός στις διεθνείς αγορές, ο αυξανόμενος ρόλος των ΤΠΕ και της γνώσης, και η ανάδυση νέων τύπων υπηρεσιών είναι άλλοι σημαντικοί παράγοντες. Οι μεταβολές αυτές συνδέονται με τις τεχνολογικές εξελίξεις (τεχνολογίες πληροφορικής, ευρυζωνικά δίκτυα, καθετοποίηση), που περιορίζουν την ανάγκη για άμεση επαφή και πολλές δραστηριότητες αποσυνδέονται από την παρουσία σε συγκεκριμένο τόπο, ενώ υποστηρίζονται από τις διαρθρωτικές αλλαγές και την απελευθέρωση του εμπορίου που προωθούνται στις χώρες της Ε.Ε. και του ΟΟΣΑ, καθώς και την παρουσία υψηλά εξειδικευμένων εργαζομένων.

Πέραν της εξωτερικής προμήθειας των υπηρεσιών και της αναδιοργάνωσης των δραστηριοτήτων μεταξύ των τομέων, η αύξηση της σημασίας των υπηρεσιών αποδίδεται σε διάφορους παράγοντες (European Central Bank, 2006). Κατά τον Clark, οι υπηρεσίες ικανοποιούν ανώτερες ανάγκες σε σχέση με τα αγαθά, σύμφωνα με την υπόθεση της ιεράρχησης των αναγκών, και κατά συνέπεια η αύξηση του εισοδήματος οδηγεί σε αύξηση του μεριδίου δαπανών για την αγορά υπηρεσιών και επομένως σε αύξηση της συμμετοχής των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση. Η προσέγγιση αμφισβητήθηκε από τον Baumol, ο οποίος υποστηρίζει ότι η αύξηση του μεριδίου των υπηρεσιών στην απασχόληση είναι αποτέλεσμα της διαφορετικής αύξησης στην παραγωγικότητα και ότι η σχετική ζήτηση για υπηρεσίες, όταν μετριέται σε σταθερές τιμές, δεν εξαρτάται από το εισόδημα. Καθώς η παραγωγικότητα στον τομέα των υπηρεσιών αυξάνεται λιγότερο από την παραγωγικότητα στη μεταποίηση, το μερίδιο της απασχόλησης στις υπηρεσίες είναι μεγαλύτερο στις χώρες με υψηλότερο εισόδημα. Επιπλέον, αν οι τιμές εξελίσσονται χωρίς να αντανakλούν τις διαφορές στην αύξηση της παραγωγικότητας, το μερίδιο των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε ονομαστικούς όρους αυξάνεται καθώς αυξάνεται το εισόδημα. Και οι δύο θεωρίες δίνουν εξηγήσεις για την αύξηση του μεριδίου των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση και πρέπει να ιδωθούν συμπληρωματικά.

Παράλληλα, η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας συνεπάγεται μετακίνηση από την παροχή υπηρεσιών εντός του νοικοκυριού σε υπηρεσίες που παρέχονται στην αγορά. Μια άλλη εξήγηση για την αύξηση της συμμετοχής των υπηρεσιών συνδέεται με τις κοινωνικές προτιμήσεις και το ρόλο του δημόσιου τομέα, το μέγεθος του οποίου τείνει να αυξηθεί ως ποσοστό στο ΑΕΠ καθώς αυξάνεται το εισόδημα.

Χαρακτηριστικά της αγοράς επαγγελματιών υπηρεσιών

Οι υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις είναι πολύ ετερογενείς υπηρεσίες, οι οποίες λειτουργούν κάτω από διαφορετικές συνθήκες αγοράς. Ο τομέας χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό πολύ μικρών επιχειρήσεων, αποτελεί την κύρια πηγή δημιουργίας θέσεων απασχόλησης στην Ε.Ε. και δυναμικό τομέα από πλευράς σύστασης νέων επιχειρήσεων, παρουσιάζει μεγάλο ποσοστό στις νέες επιχειρήσεις (περίπου το ένα τρίτο), με την πλέον εξέχουσα θέση να κατέχουν οι επαγγελματικές υπηρεσίες (28%), υψηλότερο ποσοστό ίδρυσης επιχειρήσεων (10,9%) έναντι της μεταποιητικής βιομηχανίας (6,0%), υψηλό ποσοστό επιβίωσης για τα επόμενα 2 έτη από την έναρξη της επιχείρησης, αλλά χαμηλότερο σε σχέση με τον τομέα της μεταποίησης στην πλειονότητα των χωρών.

Σημαντικότερο χαρακτηριστικό των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις αποτελεί το γεγονός ότι είναι παρούσες και ενσωματωμένες σε κάθε στάδιο της αλυσίδας της προστιθέμενης αξίας, είναι απαραίτητες για την ύπαρξη των επιχειρήσεων, προκειμένου να παράγουν και να είναι ανταγωνιστικές και συμβάλλουν σημαντικά στις επιδόσεις της υπόλοιπης οικονομίας. Διαρκώς αυξανόμενη είναι η κατανάλωση υπηρεσιών από τη μεταποιητική βιομηχανία, η οποία επηρεάζει το κόστος, τις τιμές και την ποιότητα των μεταποιημένων προϊόντων, καθώς όλα τα αγαθά περιέχουν στοιχεία υπηρεσιών και η συμβολή τους στην προστιθέμενη αξία του κάθε μεταποιημένου προϊόντος συχνά προσδιορίζει την ελκυστικότητά του. Ο δημόσιος τομέας, καθώς και ο ίδιος ο τομέας των υπηρεσιών, ο οποίος υπολογίζεται ότι καταναλώνει σχεδόν το ήμισυ της παραγωγής του που προορίζεται για ενδιάμεση ζήτηση, σε σύγκριση με μερίδιο μικρότερο του ενός τρίτου για τη μεταποίηση, εξαρτώνται όλο και περισσότερο από τους παρόχους υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις.

Σύμφωνα με έκθεση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2003), η στατιστική πληροφόρηση σχετικά με τη ζήτηση των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις από διάφορους τομείς της οικονομίας δεν είναι διαθέσιμη και οι αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των τομέων δεν είναι καλά τεκμηριωμένες. Σχετικοί υπολογισμοί που έχουν γίνει με βάση στοιχεία εισροών-εκροών των εθνικών λογαριασμών του ΟΟΣΑ (αφορούσε 9 χώρες) δείχνουν ότι η μεταποιητική βιομηχανία είναι σημαντικός χρήστης υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις (29% της ενδιάμεσης παραγωγής του τομέα καταναλώνεται από τις μεταποιητικές επιχειρήσεις), πολύ σημαντική είναι η ζήτηση από τον ίδιο τον τομέα των υπηρεσιών (46%), αξιοσημείωτος είναι ο ρόλος του δημόσιου τομέα (περίπου

11%), στο 12% υπολογίζεται η ζήτηση από τον τομέα των κατασκευών, των ξενοδοχείων-εστιατορίων και των ακινήτων, ενώ στο 2% από τον πρωτογενή τομέα.

Αντίστοιχα, η οργάνωση των επιμέρους αγορών των *επαγγελματικών υπηρεσιών* διαφοροποιείται σημαντικά, κυρίως λόγω της διαφορετικότητας των παρεχομένων υπηρεσιών, ενώ ποικίλλει η συχνότητα της χρήσης ανά κατηγορία χρήστη (επιχειρήσεις, δημόσιος τομέας, νοικοκυριά) και είδος επιχειρηματικής υπηρεσίας. Κάποιες από αυτές ζητούνται μόνο από τις επιχειρήσεις (π.χ. οι περισσότερες από τις υπηρεσίες μηχανικών), άλλες από τα ιδιωτικά νοικοκυριά (π.χ. υπηρεσίες φαρμακοποιών), ενώ οι περισσότερες επαγγελματικές υπηρεσίες ζητούνται από χρήστες όλων των κατηγοριών, αλλά με διαφορετικό βαθμό πολυπλοκότητας (π.χ. φορολογικές συμβουλές). Σύμφωνα με στοιχεία διαφόρων μελετών που αναφέρονται στη χρήση των επαγγελματικών υπηρεσιών και αφορούν στο σύνολο των χωρών της Ε.Ε. ή σε επιμέρους χώρες, για το σύνολο των επαγγελματικών υπηρεσιών ή για επιμέρους κατηγορίες τους οι επιχειρήσεις φαίνεται να αποτελούν το σημαντικότερο χρήστη των υπηρεσιών αυτών και με μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης.

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, το 2004 το 86% του κύκλου εργασιών των επιχειρηματικών υπηρεσιών στην Ε.Ε. προσφέρθηκε στις επιχειρήσεις, το 10% στο δημόσιο τομέα και το 4% στα νοικοκυριά (Eurostat, Statistics in Focus 76/2007). Από το σύνολο των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις το 19% αφορούσε τη μεταποίηση, το 18% τον τομέα ακίνητης περιουσίας και το 18% τον τομέα της ενοικίασης και των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα, οι μεγαλύτεροι καταναλωτές των λογιστικών και συναφών δραστηριοτήτων (86%) και των αρχιτεκτονικών και συναφών δραστηριοτήτων (72%) είναι οι επιχειρήσεις (Eurostat, Statistics in Focus 11/2004, 24/2004). Ο δημόσιος τομέας καταναλώνει το 6% των λογιστικών και συναφών δραστηριοτήτων και το 15% των αρχιτεκτονικών και συναφών δραστηριοτήτων, και τα ιδιωτικά νοικοκυριά το 8% και το 13%, αντίστοιχα. Οι εγχώριες επιχειρήσεις στην πλειονότητά τους χρησιμοποιούν αρχιτεκτονικές και μηχανικές δραστηριότητες (ποσοστό πάνω από 80%). Σχετικά υψηλά ποσοστά χρησιμοποίησης αυτών των υπηρεσιών από κατοίκους άλλων χωρών παρουσιάζουν η Δανία (γύρω στο 40%) και η Γαλλία, η Φινλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο (γύρω στο 20%).

Ως προς τη *δομή της αγοράς* (αριθμός επιχειρήσεων, απασχολούμενοι ανά επιχείρηση, αυτοαπασχολούμενοι), οι ευρωπαϊκές χώρες του Νότου χαρακτηρίζονται από περισσότερο παραδοσιακή παραγωγική οργάνωση του τομέα των

επαγγελματικών υπηρεσιών, με κεντρικό ρόλο των μικρών επιχειρήσεων και των αυτοαπασχολούμενων, κάτι που μπορεί να συνεπάγεται χαμηλό ρυθμό υιοθέτησης πιο εξελιγμένων πρακτικών παραγωγής και τεχνολογικών αλλαγών. Στοιχεία της Eurostat (Structural Business Statistics) επιβεβαιώνουν την παραδοσιακή οργάνωση της αγοράς αυτής στη χώρα μας. Το ποσοστό των μισθωτών στον τομέα ανέρχεται στο 57%, το οποίο αποτελεί το χαμηλότερο ποσοστό μισθωτών μεταξύ των χωρών της Ε.Ε., που κατά μέσο όρο ανέρχεται στο 84,5%, ενώ φθάνει στο 98,4% στη Σλοβακία. Αντίστοιχα, με βάση στοιχεία απασχόλησης των εθνικών λογαριασμών το 2011, στο 65,8% ανέρχεται το ποσοστό των μισθωτών στο σύνολο της οικονομίας, ενώ οι περισσότεροι τομείς υπηρεσιών παρουσιάζουν χαμηλότερα του μέσου όρου ποσοστά μισθωτών (και κατά συνέπεια υψηλότερα ποσοστά αυτοαπασχολούμενων). Ειδικότερα, στο 43,3% ανέρχεται το ποσοστό των μισθωτών στις υπηρεσίες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, στο 45,9% στις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, στο 52,3% στα ξενοδοχεία-εστιατόρια, στο 58,9% στις μεταφορές-αποθήκευση και στο 60,0% στο εμπόριο.

Μικρό είναι το μέγεθος των επιχειρήσεων του τομέα, καθώς οι απασχολούμενοι ανά επιχείρηση ανέρχονται στα 2,5 άτομα, ενώ ο μέσος όρος στην Ε.Ε.-27 ανέρχεται σε 5,1 άτομα (κυμαίνεται από 2,1 άτομα στην Τσεχία έως 10,4 άτομα στην Ολλανδία). Οι επενδύσεις ανά απασχολούμενο είναι χαμηλότερες από το μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε. (2,2 χιλ. € έναντι 3,3 χιλ. €), ενώ μεταξύ των χωρών κυμαίνεται από 0,7 χιλ. € (Λουξεμβούργο) έως 15,2 χιλ. € (Ρουμανία).

Εξετάζοντας την κατανομή του κύκλου εργασιών μεταξύ των επιμέρους δραστηριοτήτων (Eurostat, Statistics in Focus 76/2007), το 2004 στην Ελλάδα οι νομικές και λογιστικές δραστηριότητες, η παροχή επιχειρηματικών και διαχειριστικών συμβουλών, οι έρευνες αγοράς και οι δραστηριότητες διαχείρισης χαρτοφυλακίου παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή (39,5% έναντι 29,1% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.), ακολουθούμενες από τις δραστηριότητες μηχανικών και αρχιτεκτόνων και δραστηριότητες παροχής τεχνικών συμβουλών (28,4% έναντι 18,4%, αντίστοιχα) και τη διαφήμιση (21,3% έναντι 11,5%, αντίστοιχα). Η συμμετοχή των υπηρεσιών δοκιμής και τεχνικών αναλύσεων ανέρχεται στο 1,2% (έναντι 2,1%, αντίστοιχα) και των υπηρεσιών πρόσληψης προσωπικού στο 0,6% (έναντι 8,4%, αντίστοιχα).

Από τις νομικές υπηρεσίες οι συμβουλευτικές υπηρεσίες δικηγόρων και η αντιπροσώπευση έχουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην κατηγορία αυτή (59% έναντι 67% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.), ενώ η συμμετοχή των συμβολαιογραφικών

κών υπηρεσιών ανέρχεται στο 9% (έναντι 10%, αντίστοιχα). Οι φορολογικές συμβουλές έχουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην κατηγορία των λογιστικών υπηρεσιών (43% έναντι 21%) και οι δραστηριότητες των μηχανικών (43% έναντι 47%) και των αρχιτεκτόνων (26% έναντι 19%) στην κατηγορία των υπηρεσιών μηχανικών και αρχιτεκτόνων και δραστηριότητες παροχής τεχνικών συμβουλών.

Σε σχέση με τις εξαγωγές, οι επιχειρήσεις επαγγελματικών υπηρεσιών της Ελλάδας, όπως και της Ισπανίας και της Γερμανίας, φαίνεται να είναι περισσότερο επικεντρωμένες στην εσωτερική αγορά, με αντίστοιχα ποσοστά κύκλου εργασιών στο εξωτερικό 5%, 8% και 10%, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες επιχειρήσεις της Δανίας, οι οποίες πραγματοποιούν το 31% του κύκλου εργασιών τους στο εξωτερικό, ακολουθούμενες από τις επιχειρήσεις της Λετονίας (23%) και της Σλοβακίας (19%) (Eurostat, Statistics in Focus 74/2007 και 76/2007). Σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται μεταξύ των επιμέρους κατηγοριών επαγγελματικών υπηρεσιών και των χωρών. Σύμφωνα με σχετικές εκθέσεις της Eurostat, το 2004 κατά μέσο όρο στην Ε.Ε. το 13% των επιχειρηματικών υπηρεσιών (σχεδόν εξίσου εντός και εκτός Ε.Ε.), το 16% των υπηρεσιών πληροφορικής (9% εντός και 7% εκτός Ε.Ε.) και το 11% των λοιπών επιχειρηματικών υπηρεσιών (σχεδόν εξίσου εντός και εκτός Ε.Ε.) εξάγεται. Ειδικότερα, από τις επιμέρους κατηγορίες των λοιπών επιχειρηματικών υπηρεσιών το 20,1% του κύκλου εργασιών των υπηρεσιών έρευνας αγοράς (12% εντός και 9% εκτός Ε.Ε.), το 17% των αρχιτεκτονικών και μηχανικών δραστηριοτήτων (5% εντός και 12% εκτός Ε.Ε.), το 16% των τεχνικών ελέγχων και ανάλυσης (σχεδόν εξίσου εντός και εκτός Ε.Ε.), το 14% των νομικών υπηρεσιών (6% εντός και 7% εκτός Ε.Ε.) και το 11% της παροχής επιχειρηματικών και διαχειριστικών συμβουλών (σχεδόν εξίσου εντός και εκτός Ε.Ε.) εξάγονται, ενώ οι υπηρεσίες που πωλούνται λιγότερο στο εξωτερικό είναι οι υπηρεσίες πρόσληψης προσωπικού (1,0%), διαφήμισης (6,6%) και λογιστικών δραστηριοτήτων (7,2%). Αυτό πιθανόν να συναρτάται με το γεγονός ότι η παροχή των υπηρεσιών αυτών εξαρτάται περισσότερο από την παρουσία του παρόχου, την καλύτερη γνώση των τοπικών νόμων και τις προτιμήσεις.

Τα αντίστοιχα στοιχεία για την Ελλάδα δείχνουν ότι το 5% του κύκλου εργασιών των επιχειρηματικών υπηρεσιών (4% εντός και 1% εκτός Ε.Ε.) και το 11% των υπηρεσιών πληροφορικής (4% εντός και 6% εκτός Ε.Ε.) εξάγεται, ενώ δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για το σύνολο των λοιπών επιχειρηματικών υπηρεσιών. Από τις επιμέρους κατηγορίες των λοιπών επιχειρηματικών υπηρεσιών στο 16,0% ανέρχονται οι εξαγωγές στον τομέα των τεχνικών ελέγχων

και ανάλυσης, ίδιο επίπεδο με το μέσο όρο της Ε.Ε. αλλά με λίγο διαφορετική σύνθεση των εξαγωγών εντός (10%) και εκτός (6%) Ε.Ε. και λίγο υψηλότερο είναι το ποσοστό των εξαγωγών στην παροχή επιχειρηματικών και διαχειριστικών συμβουλών (12%, 8% εντός και 4% εκτός Ε.Ε.). Αρκετά χαμηλότερες είναι οι εξαγωγές στις νομικές υπηρεσίες (6% στο σύνολό τους εντός Ε.Ε.), στις αρχιτεκτονικές και μηχανικές δραστηριότητες (μόλις 2% έναντι 17% κατά μέσο όρο στην Ε.Ε.) και στη διαφήμιση (2% έναντι 7%, αντίστοιχα).

Καθώς αυξάνεται το μέγεθος των επιχειρήσεων, αυξάνεται και το αντίστοιχο ποσοστό των εξαγωγών στις περισσότερες χώρες. Ωστόσο, για την Ελλάδα οι εξαγωγές ανέρχονται στο 4% στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (1-9 απασχολούμενοι), στο 7% στις μικρές (10-49 απασχολούμενοι), στο 8% στις μεσαίες (50-249 απασχολούμενοι) και στο 6% στις μεγάλες (250 και άνω απασχολούμενοι). Από το σύνολο των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε 14 χώρες της Ε.Ε. και τη Νορβηγία, το 12,8% ανέφερε ότι έχει κάποια εξαγωγική δραστηριότητα, ενώ το 87,2% ότι δεν έχει. Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά επιχειρήσεων με εξαγωγική δραστηριότητα (2%) όπως η Ισπανία (2%) και η Μάλτα (4%), σε αντίθεση με τη Σλοβακία (30%), τη Δανία (25%), τη Γερμανία (21%) και τη Λετονία (25%). Τα σημαντικότερα εμπόδια που συναντούν οι ελληνικές επιχειρήσεις ως προς τις εξαγωγές είναι οι δυσκολίες για τον εντοπισμό πελατών στο εξωτερικό (37%), η εγκαθίδρυση εμπορικής παρουσίας στο εξωτερικό (32%) και η προσωρινή μετακίνηση του προσωπικού (20%).

Παρά το γεγονός ότι οι υπηρεσίες έχουν γίνει ο μεγαλύτερος τομέας της οικονομίας στις χώρες της Ευρωζώνης από την άποψη της απασχόλησης και του εισοδήματος, η *παραγωγικότητα εργασίας* στους τομείς των υπηρεσιών υστερεί σε σύγκριση με τη μεταποίηση (European Central Bank, 2006), αν και η διαφορά έχει μικρύνει διαχρονικά τόσο στην Ευρωζώνη όσο και στις ΗΠΑ. Η διαφορά αυτή εν μέρει οφείλεται στη φύση των υπηρεσιών, καθώς αυτές χαρακτηρίζονται ως χαμηλότερης έντασης κεφαλαίου σε σχέση με τη μεταποίηση, η προσωπική φύση πολλών υπηρεσιών συγκρατεί την υποκατάσταση εργασίας-κεφαλαίου, δεν μπορούν να αποθηκευτούν, έχουν περιορισμένη δυνατότητα εκμετάλλευσης οικονομικών κλίμακας σε σύγκριση με τα αγαθά και είναι λιγότερο εμπορεύσιμες διεθνώς και επομένως οι ανταγωνιστικές πιέσεις είναι ασθενέστερες στους τομείς αυτούς, παρά το γεγονός ότι η τεχνολογική πρόοδος περιόρισε το πρόβλημα. Η αύξηση της παραγωγικότητας στις υπηρεσίες είναι γενικώς χαμηλότερη σε σχέση με τη μεταποίηση,

ωστόσο έχει μεγάλη συνεισφορά στη συνολική ανάπτυξη του προϊόντος ανά απασχολούμενο λόγω του μεγάλου μεγέθους του τομέα.

Σύμφωνα με μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Monteagudo και Dierx, 2009) για τις χώρες της Ευρωζώνης, ο ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας στους περισσότερους τομείς των υπηρεσιών για την περίοδο 1995-2005 ήταν χαμηλότερος από τον αντίστοιχο στη μεταποίηση, ενώ παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στην παραγωγικότητα μεταξύ των επιμέρους τομέων, γεγονός ίσως αναμενόμενο καθώς ο τομέας αποτελείται από πολύ ανόμοιους επιμέρους τομείς με πολύ διαφορετικό μηχανισμό ενίσχυσης του προϊόντος ανά απασχολούμενο. Έτσι, εμφανίζονται τομείς με μεγάλη αύξηση στην παραγωγικότητα (ταχυδρομεία και τηλεπικοινωνίες, χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση) και τομείς με ασθενή αύξηση στην παραγωγικότητα (ξενοδοχεία-εστιατόρια, υπηρεσίες αγοράς κατοικίας, ενοικίασης, κοινωνικές και προσωπικές υπηρεσίες) ή ακόμα και μείωση της παραγωγικότητας (υπηρεσίες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, επαγγελματικές υπηρεσίες). Η μείωση στους τομείς αυτούς πιθανόν να συνδέεται με την εντάσεως εργασίας παραγωγή και το μικρό μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων. Οι μικρές επιχειρήσεις δεν έχουν τη δυνατότητα να εκμεταλλευτούν οικονομίες κλίμακας και την οικονομική ευχέρεια να επενδύσουν σε νέες τεχνολογίες, ενώ στις επιχειρήσεις αυτές είναι οξυμμένα τα προβλήματα ασυμμετρίας πληροφόρησης και πιστωτικών περιορισμών. Οι επενδύσεις σε τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) φαίνεται ότι συμμετέχουν σημαντικά στην αύξηση της παραγωγικότητας σε τομείς όπως οι μεταφορές, οι επικοινωνίες, το χονδρικό και λιανικό εμπόριο και οι οικονομικές και επαγγελματικές υπηρεσίες και στην ενίσχυση της καινοτομίας στις υπηρεσίες, ωστόσο σημειώνεται ότι κέρδη προκύπτουν όταν οι νέες τεχνολογίες πληροφορικής συνοδεύονται από οργανωτικές αλλαγές.

Χαμηλότερη σε σχέση με τη μεταποίηση εμφανίζεται η παραγωγικότητα εργασίας σε πολλές κατηγορίες υπηρεσιών και στην Ελλάδα. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα αναθεωρημένα εθνολογιστικά στοιχεία (Σεπτέμβριος 2012), η παραγωγικότητα εργασίας στη μεταποίηση το 2011 ανέρχεται σε 49,8 χιλ. € ανά απασχολούμενο έναντι 41,2 χιλ. € στο σύνολο της οικονομίας. Αντίστοιχα, στο σύνολο των επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων η παραγωγικότητα εργασίας ανέρχεται σε 24,8 χιλ. € και κυμαίνεται από 8,5 χιλ. € στις υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς έως 44,8 χιλ. € στις άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες. Σε 27,3 χιλ. € ανέρχεται η παραγωγικότητα στις νομικές, λογιστικές δραστηριότητες

και δραστηριότητες παροχής συμβουλών διαχείρισης και σε 20,1 χιλ. € στις δραστηριότητες αρχιτεκτόνων/μηχανικών, τεχνικές δοκιμές και αναλύσεις.

Σύμφωνα με έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας των επαγγελματιών υπηρεσιών παρατηρήθηκε στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 έως και το πρώτο μισό της προηγούμενης δεκαετίας (EC, 2004). Ωστόσο, χαμηλότερη από το μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε. είναι η παραγωγικότητα εργασίας του τομέα των επαγγελματιών υπηρεσιών στη χώρα μας (26,4 χιλ. € έναντι 38,8 χιλ. € το 2007), ενώ οι αντίστοιχες τιμές μεταξύ των χωρών κυμαίνονται από 6,4 χιλ. € στη Βουλγαρία έως 71,6 χιλ. € στη Νορβηγία (57,9 χιλ. € στο Ηνωμένο Βασίλειο).

Πολλές χώρες της Ευρωζώνης, σύμφωνα με την προαναφερθείσα μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, παρουσιάζουν χαμηλή παραγωγικότητα εργασίας σε σημαντικούς τομείς των υπηρεσιών (μεταφορές, εμπόριο, τουρισμός, επαγγελματικές υπηρεσίες), η οποία αποδίδεται μεταξύ των άλλων στο ακατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και την έλλειψη ανταγωνισμού, τα οποία τείνουν να μειώσουν τη διάχυση νέων τεχνολογιών και καινοτομίας. Υπάρχουν ενδείξεις ότι στην Ευρωζώνη οι ρυθμίσεις και άλλα εμπόδια στην αποδοτική λειτουργία της αγοράς υπηρεσιών είναι μεγαλύτερα σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ε.Ε. και ότι κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας έχει γίνει μικρή πρόοδος στην αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Το θέμα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική οικονομία καθώς ο βαθμός ρύθμισης πολλών επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων χαρακτηρίζεται υψηλός και επομένως η έλλειψη ανταγωνισμού εμποδίζει τη βελτίωση της παραγωγικότητας σε αρκετούς τομείς των υπηρεσιών και σε άλλους τομείς που χρησιμοποιούν κάποιες υπηρεσίες ως ενδιάμεσες εισροές. Η αύξηση της παραγωγικότητας στις υπηρεσίες αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την οικονομική ανάπτυξη, καθώς οι χώρες που παρουσιάζουν την ταχύτερη ανάπτυξη εμφανίζουν επίσης μεγαλύτερη του μέσου όρου αύξηση της παραγωγικότητας στις υπηρεσίες, ενώ τα τρία τέταρτα των διαφορών στην οικονομική ανάπτυξη μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. αποδίδονται στις υπηρεσίες.

Σε σχέση με τις *συνθήκες ανταγωνισμού* στην αγορά των υπηρεσιών, σημειώνεται ότι στο σύνολο της Ευρωζώνης τόσο οι προσαυξήσεις τιμών όσο και τα περιθώρια κέρδους του τομέα των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρηματικών υπηρεσιών υπερέιχαν των αντίστοιχων του συνόλου της οικονομίας και της μεταποίησης, υποδηλώνοντας μικρές ανταγωνιστικές πιέσεις στον τομέα αυτό. Επίσης, με βάση τους δείκτες που μετρούν το βαθμό ρύθμισης και ελευθερίας

εμπορίου, οι χώρες της Ευρωζώνης έχουν βελτιώσει τον ανταγωνισμό στην αγορά ορισμένων υπηρεσιών όπως οι τηλεπικοινωνίες και οι αερομεταφορές, ωστόσο περιορισμένη πρόοδος έχει γίνει στο λιανικό εμπόριο και τις επιχειρηματικές υπηρεσίες σε σχέση με την άρση περιορισμών, ενώ παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών.

Ο ανταγωνισμός αποτελεί σημαντικό ενισχυτικό παράγοντα που επηρεάζει την παραγωγικότητα. Μέτρα, λοιπόν, που στοχεύουν στην αύξηση του ανταγωνισμού στις υπηρεσίες, όπως οι ρυθμίσεις για την απελευθέρωση των επαγγελμάτων, μπορεί να ενισχύσουν την οικονομική αποδοτικότητα και τις οικονομίες κλίμακας, να αυξήσουν την παραγωγικότητα στον τομέα των υπηρεσιών και να συμβάλουν στη διαμόρφωση μιας περισσότερο δυναμικής οικονομίας.

Οι μεταρρυθμίσεις που στοχεύουν στην αύξηση του ανταγωνισμού, οποιαδήποτε μορφή και αν παίρνουν, έχουν άμεσα και έμμεσα αποτελέσματα στην παραγωγικότητα του τομέα των υπηρεσιών (European Commission, 2004). Τα άμεσα αποτελέσματα προκύπτουν από τη μείωση στο κόστος έναρξης της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την άρση των εμποδίων εισόδου. Τα δε έμμεσα αποτελέσματα του ανταγωνισμού προκύπτουν ως εξής: α) από τη μείωση των προσόδων και καλύτερη κατανομή των πόρων (allocative efficiency), καθώς οι επιχειρήσεις ωθούνται να ορίζουν τιμές πλησιέστερα στο οριακό κόστος και να ανακατανέμουν πιο αποδοτικά τις εισροές, ενώ ο μεγαλύτερος ανταγωνισμός οδηγεί σε έξοδο από την αγορά τις λιγότερο παραγωγικές και αποδοτικές επιχειρήσεις, β) από αποτελεσματικότερη χρήση των συντελεστών παραγωγής από τις επιχειρήσεις (productive efficiency), καθώς ο μεγαλύτερος ανταγωνισμός δίνει κίνητρα στους επιχειρηματίες να επιταχύνουν τις προσπάθειες και να βελτιώσουν τα αποτελέσματα και γ) από το κίνητρο που δίνεται στις επιχειρήσεις να καινοτομήσουν και να υιοθετήσουν πρωτοποριακές τεχνολογίες (dynamic efficiency) ως αποτέλεσμα των ανταγωνιστικών πιέσεων. Έμμεσες θετικές επιδράσεις στην παραγωγικότητα άλλων τομέων προκύπτουν, επίσης, καθώς πολλές υπηρεσίες χρησιμοποιούνται ως εισροές στους τομείς αυτούς. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις δύο πρώτες κατηγορίες προκαλούν απευθείας αλλαγή στην παραγωγικότητα (στατικά οφέλη), όμως περισσότερο σημαντικά κρίνονται τα δυναμικά οφέλη, τα οποία οδηγούν σε αύξηση του επιπέδου και του ρυθμού αύξησης της συνολικής παραγωγικότητας μακροχρόνια και έχουν μεγαλύτερη και μεγαλύτερης διάρκειας επίδραση στην παραγωγικότητα.

Σχετική μελέτη της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (European Central Bank, 2006) δείχνει ότι ο ανταγωνισμός είναι σημαντικός παράγοντας για την εξήγηση της αύξησης της παραγωγικότητας στην πλειονότητα των τομέων που εξετάστηκαν στη μελέτη αυτή (χονδρικό-λιανικό εμπόριο, ξενοδοχεία-εστιατόρια, μεταφορές-αποθηκεύσεις, ταχυδρομεία-τηλεπικοινωνίες, υπηρεσίες αγοράς κατοικίας, υπηρεσίες ενοικίασης και επιχειρηματικές δραστηριότητες), ενώ ο περιορισμένος ανταγωνισμός στις υπηρεσίες τείνει να εμποδίσει την αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι η αύξηση του ανταγωνισμού συνήθως συνδέεται με βραχυχρόνιες απώλειες στο προϊόν και την απασχόληση, στο βαθμό που οι πόροι που απαλλάσσονται στους τομείς που ήταν προστατευμένοι από τον ανταγωνισμό ήταν περισσότεροι από τους αναγκαίους και δεν χρησιμοποιούνται αλλού αμέσως. Για να μετριαστούν οι επιπτώσεις τέτοιων περιπτώσεων, είναι απαραίτητη η προώθηση πολιτικών που διευκολύνουν την κινητικότητα της εργασίας, την ευκαμψία τιμών και μισθών και την επανακατάρτιση.

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα από τους δείκτες ρύθμισης που παρουσιάστηκαν σε προηγούμενη ενότητα και υπολογίστηκαν πριν και μετά την εφαρμογή των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση, είναι σαφές ότι οι αλλαγές αυτές διευκολύνουν την είσοδο στην αγορά, αφού στα περισσότερα από τα εξεταζόμενα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες καταγράφεται πτώση στο δείκτη εισόδου. Η ευκολότερη είσοδος στην αγορά είναι προαπαιτούμενο για τη βελτίωση του ανταγωνισμού και κατά συνέπεια της παραγωγικότητας της εργασίας, αφού οι νεοεισερχόμενοι, προκειμένου να ανταγωνιστούν τις υφιστάμενες επιχειρήσεις, θα πρέπει να είναι πιο αποδοτικοί και αποτελεσματικοί. Δυστυχώς, η παρατεταμένη δυσχερής οικονομική κατάσταση (μείωση της ζήτησης) αλλά και η φύση των ρυθμισμένων επαγγελματιών (πολλοί επαγγελματίες υποαπασχολούνται αλλά παραμένουν ενεργοί), καθώς και το γεγονός ότι η απαιτούμενη συμπληρωματική νομοθεσία δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, δεν επιτρέπουν να καταγραφεί ποσοτικά η διευκόλυνση εισόδου στην αγορά ως συνέπεια του νόμου, αλλά μόνο ποιοτικά με το δείκτη εισόδου.

Σε σχέση με την *καινοτομία* στις υπηρεσίες, σχετική εργασία του ΟΟΣΑ (OECD, 2004) δείχνει ότι οι υπηρεσίες είναι περισσότερο καινοτόμες σε σχέση με το παρελθόν και σε κάποιους τομείς περισσότερο από τη μεταποίηση. Παρά το γεγονός ότι οι υπηρεσίες γενικότερα υστερούν σε καινοτομία σε σχέση με τη μεταποίηση, εξελίσσονται διαρκώς σε περισσότερο καινοτόμες και εντάσεως γνώσης και κάποιοι κλάδοι όπως η χρηματοπιστωτική διαμεσο-

λάβηση και οι επιχειρηματικές υπηρεσίες είναι περισσότερο καινοτόμες από το μέσο όρο (OECD, 2005β). Η υιοθέτηση ΤΠΕ στις υπηρεσίες, η επίδραση των μεταρρυθμίσεων στον ανταγωνισμό και ο μεγαλύτερος βαθμός δικτύωσης και συνεργασίας κατέστησαν πολλές υπηρεσίες περισσότερο καινοτόμες.

Οι τεχνολογικές εξελίξεις και η καινοτομία στις υπηρεσίες αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την οικονομική ανάπτυξη. Οι υπηρεσίες εντάσεως γνώσης, όπως η έρευνα και η ανάπτυξη, οι υπηρεσίες πληροφορικής και οι συμβουλευτικές υπηρεσίες, έχουν αναπτυχθεί σημαντικά και αποτελούν σημαντικές πηγές διάχυσης καινοτομίας (Pilat, 2001). Οι επιχειρήσεις του τομέα των υπηρεσιών καινοτομούν για τους ίδιους λόγους με τις μεταποιητικές επιχειρήσεις δηλαδή για να αυξήσουν το μερίδιό τους στην αγορά, να βελτιώσουν την ποιότητα και να διευρύνουν το εύρος των παραγομένων προϊόντων ή υπηρεσιών. Αντίστοιχα, οι λόγοι που εμποδίζουν την καινοτομία στις υπηρεσίες είναι κυρίως η ανεπαρκής πρόσβαση σε χρηματοδότηση και κεφάλαια, η έλλειψη εσωτερικής δυναμικότητας και η ανεπαρκής εξειδίκευση στην υιοθέτηση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ).

Σύμφωνα με τον Πίνακα αποτελεσμάτων καινοτομίας της Ε.Ε.¹⁸, ο δείκτης του 2011 (Innovation Union Scoreboard, 2011), που αποτυπώνει την επίδοση το 2009/2010, δείχνει ότι η Ελλάδα είναι σχετικά χαμηλής καινοτομίας χώρα και συγκρινόμενη με τις χώρες της κατηγορίας της παρουσιάζει χαμηλή αύξηση της καινοτομίας. Η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας (συγκέντρωση σε λιγότερο προηγμένους τεχνολογικά τομείς και επικράτηση των πολύ μικρών έως μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων) δεν ευνοεί τις επενδύσεις Έρευνας και Ανάπτυξης (Ε&Α). Οι επενδύσεις Ε&Α είναι από τις χαμηλότερες στην Ε.Ε., η δε ικανότητα καινοτομίας της ελληνικής οικονομίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εισαγόμενη τεχνολογία και τεχνογνωσία, και την καινοτόμο οργάνωση και όχι τόσο από την παραγωγή και αξιοποίηση νέας γνώσης. Οι υπηρεσίες θεωρούνται λιγότερο καινοτόμες σε σύγκριση με τη μεταποίηση,

¹⁸ Με βάση το δείκτη αυτό οι χώρες κατατάσσονται σε 4 κατηγορίες: ηγέτες που παράγουν καινοτομία-innovation leaders (Δανία, Φινλανδία, Γερμανία, Σουηδία), χώρες που απομимούνται καινοτομία-innovation followers (Αυστρία, Βέλγιο, Κύπρος, Εσθονία, Γαλλία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Σλοβενία, Ηνωμένο Βασίλειο), χώρες μέτριας καινοτομίας-moderate innovators (Τσεχία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ιταλία, Μάλτα, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Ισπανία) και χώρες χαμηλής καινοτομίας-modest innovators (Βουλγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Ρουμανία) ανάλογα με αν είναι πάνω, κοντά, κάτω ή πολύ κάτω από το μέσο όρο της ΕΕ-27.

γιατί οι δαπάνες E&A και ο αριθμός των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας είναι σχετικά χαμηλά. Σημειώνεται ότι και στην Ε.Ε., ενώ η οικονομία έχει εξελιχθεί σε οικονομία των υπηρεσιών κατά τις τελευταίες δεκαετίες, το μερίδιο των υπηρεσιών στις συνολικές δαπάνες E&A εξακολουθεί να είναι πολύ μικρό (13%).

Η καινοτομία στις υπηρεσίες τείνει να παίρνει τη μορφή σταδιακών αλλαγών στις διεργασίες και διαδικασίες και αφορά λιγότερο σε σχέση με τη μεταποίηση την ενδοεπιχειρησιακή δημιουργία γνώσης με τη μορφή E&A (Uppenberg και Strauss, 2010), αλλά η έλλειψη στοιχείων για δαπάνες εκτός έρευνας και ανάπτυξης εμποδίζει την αποτύπωση της κατάστασης. Οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών καινοτομούν σε αλληλεπίδραση με τους πελάτες, τους προμηθευτές και τους ανταγωνιστές, ενώ υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για βελτίωση της παραγωγικότητας με την υιοθέτηση καλών πρακτικών από επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών που δραστηριοποιούνται στον ίδιο κλάδο ή σε άλλους κλάδους. Το χαμηλότερο επίπεδο δημιουργίας ενδοεπιχειρησιακής γνώσης εν μέρει αντικατοπτρίζει το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων του τομέα των υπηρεσιών, καθώς μικρότερο ποσοστό μικρομεσαίων επιχειρήσεων καινοτομούν σε σχέση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Οι μικρότερες επιχειρήσεις δαπανούν λιγότερους πόρους σε ενδοεπιχειρησιακή καινοτομία, και επομένως είναι περισσότερο εξαρτώμενες από εξωτερικώς δημιουργούμενη καινοτομία και τεχνολογία, αλλά μπορούν να επωφεληθούν υιοθετώντας πρακτικές άλλων παρόμοιων επιχειρήσεων. Η δημιουργία νέας επιστημονικής γνώσης είναι πιθανό να είναι λιγότερο αποτελεσματική στην ενίσχυση της καινοτομίας σε σχέση με τη διάδοση καλών πρακτικών και τη διάχυση γνώσης (spillovers). Η δημιουργία διασυνδέσεων (clusters) που προωθούν τη γνώση, τη μεταφορά και τη διάχυση είναι σημαντικά στοιχεία για την ενίσχυση της καινοτομίας στον τομέα των υπηρεσιών. Εξίσου σημαντική για τις επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών είναι, επίσης, η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, καθώς η έλλειψη του καλά εκπαιδευμένου προσωπικού αποτελεί το μεγαλύτερο εμπόδιο για την καινοτομία. Επομένως, για να είναι αποτελεσματικές οι επενδύσεις σε ΤΠΕ πρέπει να συνοδεύονται από επανακατάρτιση των εργαζομένων, οργανωτικές αλλαγές και ανταγωνιστικό επιχειρηματικό κλίμα.

Σύμφωνα με τον ευρύτερο ορισμό της καινοτομίας (OECD, 2005β)¹⁹ που ταιριάζει καλύτερα στις υπηρεσίες, είναι εμφανές ότι η καινοτομία στις επι-

¹⁹ Στην τρίτη έκδοση του “Oslo Manual” η καινοτομία ορίζεται ως η εφαρμογή ενός νέου ή σημαντικά βελτιωμένου προϊόντος ή υπηρεσίας, ή διαδικασίας, μιας νέας μεθόδου προ-

χειρήσεις παροχής υπηρεσιών είναι περισσότερο προσανατολισμένη στις οργανωτικές αλλαγές και όχι τόσο στην ανάπτυξη νέων προϊόντων και διαδικασιών. Ο αριθμός των επιχειρήσεων που παρουσιάζουν ενδοεπιχειρησιακή καινοτομία προϊόντος είναι κατά μέσο όρο γύρω στο ένα τρίτο μικρότερος στις υπηρεσίες σε σχέση με τη μεταποίηση (για την Ελλάδα 15% έναντι 20% περίπου). Μικρότερη είναι, επίσης, η διαφορά (ένα τέταρτο) σε σχέση με το ποσοστό των επιχειρήσεων που παρουσιάζουν καινοτομία διαδικασίας (για την Ελλάδα 18% έναντι 21% περίπου). Η διαφορά εξαλείφεται όταν εξετάζεται η μη τεχνολογική καινοτομία, ενώ το ποσοστό των επιχειρήσεων με αυτή την καινοτομία είναι υψηλότερο (για την Ελλάδα 52% έναντι 50% περίπου).

Σημειώνεται ότι, λόγω ετερογένειας των δραστηριοτήτων, υπάρχει πρόβλημα στην εκτίμηση της καινοτομίας, καθώς ορισμένες υπηρεσίες είναι ιδιαίτερες μη-καινοτομικές και επομένως μειώνουν το μέσο όρο. Οι υπηρεσίες εντάσεως γνώσης (υπηρεσίες πληροφορικής και επικοινωνιών, μεταφορές, E&A, υπηρεσίες μηχανικών κλπ.) που αφορούν ένα μεγάλο μέρος της απασχόλησης, δεν διαφοροποιούνται από τη μεταποίηση σε σχέση με την E&A ή το μερίδιο των προϊόντος που προέρχεται από νέα προϊόντα, συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη της παραγωγικότητας, ενώ υπάρχει ισχυρή θετική συσχέτιση μεταξύ του ποσοστού απασχόλησης στις υπηρεσίες αυτές και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Παρατηρούνται, βεβαίως, διαφορές μεταξύ των χωρών όσον αφορά τη συμμετοχή τους στη συνολική αύξηση της παραγωγικότητας, αλλά το μερίδιο απασχόλησης σε υπηρεσίες εντάσεως γνώσης συσχετίζεται με τα συνολικά αποτελέσματα καινοτομίας. Γενικώς, δεν είναι αμελητέος ο ρόλος των υπηρεσιών έντασης γνώσης στην καινοτομία των υπηρεσιών συνολικά και η συμμετοχή τους στη συνολική αύξηση της παραγωγικότητας.

4.4. Συμμετοχή των επαγγελματιών σε βασικά οικονομικά μεγέθη

Απαραίτητη προϋπόθεση για την εκτίμηση των επιπτώσεων στα οικονομικά μεγέθη αποτελεί η αποτύπωση της οικονομικής βαρύτητας των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις προαναφερόμενες παρεμβάσεις, η συμμετοχή τους σε βασικά οικονομικά μεγέθη, οι εξελίξεις και

ώθησης των προϊόντων ή νέας οργανωτικής μεθόδου στην επιχειρηματική πρακτική, στην οργάνωση του χώρου εργασίας ή στις εξωτερικές σχέσεις.

οι επιδόσεις τα τελευταία χρόνια καθώς και η θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε. Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν είναι εύκολο καθώς οι νομοθετικές παρεμβάσεις αφορούν σε επαγγέλματα ή οικονομικές δραστηριότητες, ενώ συνήθως τα στατιστικά στοιχεία συγκεντρώνονται σε επίπεδο κλάδων ή επιμέρους κλάδων και εξειδικευμένες έρευνες για συγκεκριμένα επαγγέλματα που θα μπορούσαν να διευκολύνουν στην κατεύθυνση αυτή δεν είναι διαθέσιμες. Το θέμα αυτό καθώς και οι αλληλοσυνδέσεις και η διάχυση των υπηρεσιών επιμέρους επαγγελμάτων ή οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο των οικονομικών κλάδων δυσχεραίνουν την ακριβή αποτύπωση των μεγεθών. Επιλέχθηκε, λοιπόν, ανάλογα με τη διαθεσιμότητα στατιστικών στοιχείων, η εξέταση των αντίστοιχων εξελίξεων στον τομέα των υπηρεσιών συνολικά, των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις ή των επαγγελματικών υπηρεσιών, ευρύτερες κατηγορίες στις οποίες εντάσσονται τα επαγγέλματα ή οι οικονομικές δραστηριότητες που αποτελούν το αντικείμενο της παρούσας έκθεσης, ώστε να σκιαγραφηθεί το γενικότερο πλαίσιο των εξελίξεων, οι διαμορφούμενες τάσεις και οι αναμενόμενες επιπτώσεις.

Σύμφωνα με τους Monteagudo και Dierx (2009), οι υπηρεσίες είναι ο πιο δυναμικός τομέας στην οικονομία της Ευρωζώνης και ενώ στη βιομηχανία η παραγωγή αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 0,3% την περίοδο 2000-2008, στις υπηρεσίες ο κύκλος εργασιών αυξήθηκε με ετήσιο ρυθμό 1,2%. Η μέση ετήσια αύξηση των υπηρεσιών ποικίλλει από 1,7% στα ξενοδοχεία-εστιατόρια έως 6,7% στις θαλάσσιες μεταφορές (κατά 6,6% αυξάνονται οι άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες). Από την αρχή της δεκαετίας παρατηρήθηκαν σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας στη βιομηχανία (-0,8%), ενώ δημιουργήθηκαν θέσεις στις κατασκευές και στους περισσότερους τομείς των υπηρεσιών (εκτός αερομεταφορών, ταχυδρομείων-τηλεπικοινωνιών), οι οποίες ήταν σημαντικές στους τομείς των υπηρεσιών πληροφορικής (3,6%) και των άλλων επιχειρηματικών υπηρεσιών (3,2%). Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών η σημασία του τομέα των υπηρεσιών στην Ευρωζώνη αυξήθηκε σημαντικά.

Η αύξηση του μεριδίου των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και στην απασχόληση είναι από τις σημαντικές οικονομικές τάσεις της τελευταίας δεκαετίας στο σύνολο των χωρών της Ευρωζώνης. Οι υπηρεσίες συνιστούν το μεγαλύτερο τομέα της οικονομίας στις χώρες αυτές, από την άποψη της απασχόλησης και του εισοδήματος, ενώ η αυξανόμενη ζήτηση οδήγησε σε καθαρή δημιουργία απασχόλησης. Καθώς ο πληθωρισμός στις

υπηρεσίες είναι υψηλότερος από τον αντίστοιχο του συνόλου της οικονομίας, το μερίδιο συμμετοχής των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία είναι υψηλότερο όταν μετριέται σε τρέχουσες τιμές. Στο σύνολο των χωρών της Ευρωζώνης, σε σχέση με την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, οι επιχειρηματικές υπηρεσίες (11,3%) και οι υπηρεσίες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας (10,6%) παρουσιάζουν το μεγαλύτερο μερίδιο, ενώ το εμπόριο (9,9%) και οι μεταφορές (7,9%) ακολουθούν στην κατάταξη (Πίνακας 4.1). Σε ό,τι αφορά την απασχόληση, το εμπόριο (15,0%) παρουσιάζει το μεγαλύτερο μερίδιο ακολουθούμενο από τις επιχειρηματικές υπηρεσίες (11,9%) και τις μεταφορές (5,7%), ενώ περιορισμένη είναι η συμμετοχή της οικονομικής διαμεσολάβησης (2,9%) και της διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας (1,0%). Η αύξηση της συμμετοχής του τομέα των υπηρεσιών σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης συσχετίζεται θετικά με το κατά κεφαλήν εισόδημα (περισσότερο στενή συσχέτιση παρουσιάζεται με την απασχόληση).

Εμφανής είναι, βεβαίως, η επίδραση της οικονομικής κρίσης στον τομέα των υπηρεσιών κατά τα τελευταία χρόνια. Σχετική μελέτη για τις χώρες της Ευρωζώνης (Monteagudo και Dierx, 2009) διαπιστώνει ότι οι τομείς των υπηρεσιών είναι ετερογενείς και δείχνουν διαφορετική ανταπόκριση στην οικονομική κρίση. Η εξέταση της εξέλιξης του ρυθμού μεταβολής του κύκλου εργασιών καταδεικνύει ότι όλοι οι τομείς εμφανίζουν επιβράδυνση στους ρυθμούς ανάπτυξης, ωστόσο δεν έχουν επηρεαστεί στον ίδιο βαθμό από την κρίση. Οι τομείς που έχουν θιγεί σημαντικά είναι οι αερομεταφορές, τα ξενοδοχεία, το εμπόριο και οι επικοινωνίες, αλλά το προϊόν συνέχισε να αυξάνεται σε αρκετές υπηρεσίες όπως στις επίγειες και θαλάσσιες μεταφορές και κάποιες από τις επιχειρηματικές υπηρεσίες. Σε σχέση με τη μεταποίηση, οι επιπτώσεις της κρίσης στις υπηρεσίες είναι πιο μέτριες, ωστόσο αλληλεξαρτήσεις και πολλαπλασιαστές που επηρεάζουν την τελική ζήτηση μπορεί να μεταφέρουν τις επιπτώσεις σε όλη την οικονομία.

Συστηματικά αναπτυσσόμενος εμφανίζεται και στην Ελλάδα ο τριτογενής τομέας τόσο στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία όσο και την απασχόληση. Ωστόσο, εξετάζοντας την πορεία της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά την περίοδο 2000-2011, είναι εμφανής η μείωσή της στους περισσότερους οικονομικούς κλάδους μετά το 2008 ή το 2009 ή νωρίτερα (κατασκευές) με εξαίρεση τη γεωργία (Πίνακας 4.2). Εξετάζοντας, επίσης, την πορεία της απασχόλησης (εθνικολογιστικά στοιχεία) παρατηρείται μείωση στους περισσότερους κλάδους μετά το 2008 ή το 2009 (με εξαίρεση μικρές αυξήσεις στον

πρωτογενή τομέα, στις διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, τις δραστηριότητες υγείας και τις άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών και τις δραστηριότητες των ιδιωτικών νοικοκυριών) ή από το 2007 (κατασκευές).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1

Συμμετοχή των υπηρεσιών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση, στις χώρες της Ευρωζώνης

Υπηρεσίες	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία	Απασχόληση
Εμπόριο	9,9	15,0
Μεταφορές και επικοινωνίες	7,9	5,7
Οικονομική διαμεσολάβηση	6,2	2,9
Επιχειρηματικές υπηρεσίες	11,3	11,9
Δραστηριότητες ενοικίασης και εκμίσθωσης	1,3	0,3
Υπηρεσίες πληροφορικής	1,9	1,6
Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη	0,4	0,4
Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες	7,7	9,6
Ξενοδοχεία-εστιατόρια	2,4	4,9
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	10,6	1,0

Πηγή: Monteagudo και Dierx (2009).

Σε σχέση με την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μειούμενη εμφανίζεται η συμμετοχή του πρωτογενή τομέα (από 6,6% το 2000 σε 3,4% το 2011), ενώ με μικρές διακυμάνσεις περίπου στα ίδια επίπεδα διαμορφώνεται η συμμετοχή του δευτερογενούς τομέα (από 14,0% το 2000 σε 13,3% το 2011). Εντυπωσιακά χαμηλότερη εμφανίζεται η συμμετοχή των κατασκευών το 2011 σε σχέση με το 2000, (2,5% έναντι 7,2%), ενώ παρατηρείται συνεχής πτώση από το 2006 και ύστερα (8,9% το 2006). Χαμηλότερη εμφανίζεται επίσης η συμμετοχή του τομέα του εμπορίου αντίστοιχα (11,9% έναντι 14,8%), το οποίο παρουσίασε την υψηλότερη συμμετοχή το 2003 (18,2%).

Από τις άλλες κατηγορίες των υπηρεσιών χαμηλότερη συμμετοχή το 2011 σε σχέση με το 2000 καταγράφουν ο τομέας των ξενοδοχείων-εστιατορίων (6,9% έναντι 7,4%), οι χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες (4,9% έναντι 5,6%)

και οι επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (2,9% έναντι 3,2%), ενώ οι υπόλοιπες κατηγορίες των υπηρεσιών εμφανίζουν αυξημένη συμμετοχή.

Σε σχέση με την απασχόληση, σταθερά μειούμενη εμφανίζεται η συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα μέχρι το 2008 (από 17,0% το 2000 σε 10,9% το 2008), ενώ μικρή αύξηση της συμμετοχής εμφανίζεται στη συνέχεια (11,6% το 2011). Στο 11,0% διαμορφώνεται η συμμετοχή του δευτερογενούς τομέα το 2011 (έναντι 12,7% το 2000), στο 5,6% του τομέα των κατασκευών (έναντι 7,1% το 2000 και 8,1% το 2007) και στο 4,6% του τομέα των μεταφορών-αποθήκευσης (έναντι 5,5% το 2000). Υψηλότερη εμφανίζεται η συμμετοχή των υπόλοιπων τομέων των υπηρεσιών (ξενοδοχεία-εστιατόρια, επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση, δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας, άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών) ή σταθερή (ενημέρωση-επικοινωνίες, χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες).

Με βάση τα στοιχεία του 2011 σε σχέση με την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ο τομέας των υπηρεσιών διαχείρισης ακίνητης περιουσίας παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συμμετοχή (15,8%), ακολουθούμενος από τον τομέα του εμπορίου (11,9%), ενώ σχετικά υψηλή συμμετοχή εμφανίζουν η δημόσια διοίκηση (9,9%), τα ξενοδοχεία-εστιατόρια (6,9%) και οι μεταφορές και αποθήκευση (6,2%). Αντίστοιχα, σε σχέση με την απασχόληση ο τομέας του εμπορίου εμφανίζει τη μεγαλύτερη συμμετοχή (20,6%), ακολουθούμενος από τον πρωτογενή τομέα (11,6%), τη μεταποίηση (11,0%), τη δημόσια διοίκηση (9,1%), την εκπαίδευση, τα ξενοδοχεία-εστιατόρια (6,9%) και τις κατασκευές (5,6%).

Στο σύνολο της Ε.Ε. το μερίδιο της Ελλάδας είναι μικρό σε σχέση με όλα τα μεγέθη. Η Ελλάδα παράγει το 1,1 % της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του τομέα στην Ε.Ε., το 1,3% της αξίας παραγωγής, πραγματοποιεί το 1,3% του κύκλου εργασιών, διαθέτει το 3,1% του αριθμού των επιχειρήσεων και απασχολεί το 1,5% των απασχολούμενων και το 1,0% των μισθωτών.

Στον Πίνακα 4.3 παρατίθενται στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για την εξέλιξη του δείκτη κύκλου εργασιών σε κλάδους των υπηρεσιών για την περίοδο 2006-2012. Οι υπηρεσίες δραστηριοτήτων επεξεργασίας δεδομένων και δραστηριοτήτων παροχής πληροφόρησης παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση στο δείκτη κύκλου εργασιών σε σχέση με το 2005 (δείκτης 165,1), ακολουθούμενες από τις υπηρεσίες νομικών και λογιστικών δραστηριοτήτων (δείκτης 154,1),

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2
 Συμμετοχή των επιμέρους κλάδων στο ΑΕΠ και στην απασχόληση,
 2000, 2008-2011

	2000	2008*	2009*	2010*	2011*	2000	2008*	2009*	2010*	2011*
	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία					Απασχόληση				
Πρωτογενής τομέας	6,6	3,1	3,1	3,2	3,4	17,0	10,9	11,2	11,6	11,6
Δευτερογενής τομέας	14,0	12,4	12,2	13,5	13,3	12,7	12,0	11,6	11,3	11,0
Κατασκευές	7,2	6,8	5,1	3,5	2,5	7,1	7,9	7,6	6,8	5,6
Εμπόριο	14,8	13,4	11,8	12,2	11,9	18,6	20,3	20,2	20,4	20,6
Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές δραστηριότητες	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,1	0,4	0,4	0,5	0,4
Μεταφορές και αποθήκευση	5,1	8,0	6,4	6,6	6,2	5,5	4,6	4,6	4,6	4,6
Καταλύματα και δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης	7,4	5,6	6,7	6,8	6,9	6,2	6,6	6,7	6,7	6,9
Εκδοτικές δραστηριότητες	0,4	0,8	1,1	1,0	1,0	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
Παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
Τηλεπικοινωνίες	2,5	2,8	2,7	2,9	2,9	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6
Υπηρεσίες πληροφορικής	0,3	0,6	0,8	0,6	0,6	0,2	0,4	0,4	0,4	0,4
Ενημέρωση και επικοινωνίες	3,8	4,6	5,0	4,8	4,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8
Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και ασφαλιστικές δραστηριότητες	5,6	4,6	4,5	4,7	4,9	2,5	2,3	2,3	2,4	2,5
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	11,4	13,1	14,0	14,0	15,8	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
Νομικές και λογιστικές δραστηριότητες	1,9	2,2	2,6	2,2	1,5	2,2	2,2	2,2	2,1	2,3
Δραστηριότητες αρχιτεκτόνων και μηχανικών-τεχνικές δοκιμές/αναλύσεις	0,6	0,6	0,9	0,9	0,8	0,7	1,5	1,5	1,5	1,6
Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2

Διαφήμιση και έρευνα αγοράς	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3
Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	0,2	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	3,2	3,6	4,3	3,8	2,9	3,8	3,9	4,8	4,8	4,8	4,6	4,8
Δραστηριότητες ενοίκιασης και εκμίσθωσης	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Δραστηριότητες απασχόλησης	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Δραστηριότητες ταξιδιωτικών πρακτορείων	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Λοιπές διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	0,4	1,2	1,1	1,2	1,3	1,2	0,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	1,1	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	8,3	8,5	9,7	9,5	9,9	9,5	8,5	8,6	8,7	8,9	8,9	9,1
Εκπαίδευση	5,4	5,6	5,8	5,8	5,8	5,8	6,1	6,6	6,7	6,8	6,8	6,9
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας	2,6	4,6	4,9	4,7	4,6	4,7	3,9	4,1	4,1	4,3	4,3	4,5
Δραστηριότητες κοινωνικής μέριμνας	0,2	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	2,8	4,9	5,3	5,0	4,8	4,8	4,1	4,8	4,8	4,8	5,0	5,3
Τέχνες και διασκέδαση και ψυχαγωγία	1,0	1,4	1,5	1,7	1,9	1,9	0,8	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	1,9	1,9	2,1	2,2	2,4	2,2	2,1	3,8	3,8	3,9	3,9	4,1
Δραστηριότητες ιδιωτικών νοικοκυριών	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	1,8	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Σημείωση: * Προσωρινά στοιχεία. Έχουν αναθεωρηθεί τα δεδομένα μόνο για την περίοδο 2005-2010 με έτος βάσης το 2005.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Εθνικοί Λογαριασμοί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.3
Επίσης μεταβολές του δείκτη κύκλου εργασιών σε κλάδους υπηρεσιών
(διορθωμένα στοιχεία, ως προς τον πραγματικό αριθμό εργασιμων ημερών), (2005 = 100,0)

Κωδικός	Όνομασία κλάδου	2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
		Δείκτης (%)	(%)	Δείκτης (%)	(%)	Δείκτης (%)	(%)	Δείκτης (%)	(%)	Δείκτης (%)	(%)	Δείκτης (%)	(%)	Δείκτης (%)	(%)
3	Υπηρεσίες ταχυδρομικών και ταχυμεταφορικών δραστηριοτήτων	125,5	25,5	124,6	-0,8	129,4	3,9	125,3	-3,2	116,3	-7,2	111,2	-4,4	93,4	-16,0
58	Υπηρεσίες εκδοτικών δραστηριοτήτων	106,8	6,8	110,4	3,4	104,6	-5,3	91,5	-12,5	76,3	-16,6	55,9	-26,8	46,7	-16,4
61	Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών	109,4	9,4	107,7	-1,5	106,6	-1,0	97,1	-8,9	86,1	-11,4	78,4	-8,9	74,5	-5,0
62	Υπηρεσίες πληροφορικής	111,3	11,3	118,6	6,6	129,6	9,2	112,9	-12,8	76,9	-31,9	69,7	-9,4	59,5	-14,6
63	Υπηρεσίες δραστηριοτήτων επεξεργασίας δεδομένων και δραστηριοτήτων παροχής πληροφορίας	120,2	20,2	140,5	16,9	167,1	18,9	192,6	15,3	172,7	-10,3	174,9	1,3	165,1	-5,6
69	Υπηρεσίες νομικών και λογιστικών δραστηριοτήτων	108,0	8,0	123,3	14,2	139,9	13,4	127,9	-8,6	135,8	6,1	138,7	2,2	154,1	11,1
70.2	Υπηρεσίες δραστηριοτήτων παροχής συμβουλών διαχείρισης	106,2	6,2	117,3	10,5	128,6	9,6	110,0	-14,4	93,6	-14,9	91,7	-2,0	86,0	-6,3
69+70.2	Δείκτης κλάδων 69 και 70.2 (σθροιστικά)	106,8	6,8	119,3	11,7	132,3	10,9	115,9	-12,4	107,4	-7,3	107,1	-0,3	108,3	1,1
71	Υπηρεσίες δραστηριοτήτων αρχιτεκτόνων και μηχανικών και συναφών δραστηριοτήτων παροχής τεχνικών συμβουλών	108,1	8,1	123,1	13,9	134,2	9,0	109,2	-18,6	86,9	-20,4	69,9	-19,6	61,2	-12,4

Αναμενόμενες επιπτώσεις σε βασικά οικονομικά μεγέθη

73	Υπηρεσίες διαφήμισης, έρευνας αγοράς και δημοσκοπήσεων κοινής γνώμης	96,8	-3,2	101,4	4,7	104,0	2,6	84,9	-18,4	64,7	-23,8	51,0	-21,2	42,7	-16,3
74	Υπηρεσίες άλλων επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων	101,4	1,4	103,7	2,2	104,3	0,6	85,2	-18,4	56,1	-34,1	43,7	-22,1	32,7	-25,2
78	Υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την απασχόληση	118,4	18,4	151,1	27,6	182,0	20,5	152,0	-16,5	143,9	-5,3	138,2	-4,0	133,5	-3,4
80	Υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την παροχή προστασίας και τη διενέργεια έρευνας	112,5	12,5	130,4	15,9	148,0	13,5	167,8	13,3	170,2	1,4	158,9	-6,6	150,0	-5,6
81.2	Υπηρεσίες δραστηριοτήτων καθαρισμού	105,1	5,1	115,4	9,8	124,9	8,2	147,9	18,4	149,7	1,2	124,8	-16,6	109,4	-12,3
82	Υπηρεσίες διοικητικών δραστηριοτήτων γραφείου και δραστηριοτήτων υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις	97,3	-2,7	99,7	2,5	100,3	0,6	96,1	-4,3	71,8	-25,3	58,3	-18,8	55,1	-5,4

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

τις υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την παροχή προστασίας και τη διενέργεια έρευνας (δείκτης 150,0), τις υπηρεσίες απασχόλησης (δείκτης 133,5) και τις υπηρεσίες καθαρισμού (δείκτης 109,4). Το σύνολο σχεδόν των κλάδων των υπηρεσιών παρουσιάζει μείωση του κύκλου εργασιών το 2009 ή το 2010.

Τέσσερις κατηγορίες υπηρεσιών αναφέρονται σε επαγγέλματα που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη ή που συναρτώνται με αντίστοιχα επαγγέλματα. Συγκεκριμένα περιλαμβάνονται οι νομικές, λογιστικές και ελεγκτικές υπηρεσίες (κωδ. 69), οι υπηρεσίες δραστηριοτήτων αρχιτεκτόνων και μηχανικών και συναφών δραστηριοτήτων παροχής τεχνικών συμβουλών (κωδ. 71), οι υπηρεσίες άλλων επαγγελματιών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (κωδ. 74) και οι υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την απασχόληση (κωδ. 78).

Το 2008 ο δείκτης λαμβάνει την υψηλότερη τιμή για τις τρεις από τις τέσσερις προαναφερθείσες κατηγορίες, δείχνοντας αύξηση 82,0% για τις υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την απασχόληση, 34,2% για τις υπηρεσίες δραστηριοτήτων αρχιτεκτόνων και μηχανικών και συναφών δραστηριοτήτων παροχής τεχνικών συμβουλών και 4,3% για τις υπηρεσίες άλλων επαγγελματιών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων. Οι νομικές και λογιστικές υπηρεσίες παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση στο δείκτη σε σχέση με το 2005 (54,1%), ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξή του καθώς, με εξαίρεση μια μείωση το 2009 σε σχέση με το 2008 (-8,6%), συνέχισε να αυξάνεται κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου. Αντίθετα, σε όλες τις άλλες κατηγορίες με μικρές εξαιρέσεις ο δείκτης παρουσίασε συνεχή μείωση μετά το 2008. Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων το 2012 ο δείκτης εμφανίζεται χαμηλότερος για τις υπηρεσίες άλλων επαγγελματιών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (32,7) και για τις υπηρεσίες δραστηριοτήτων αρχιτεκτόνων/μηχανικών και παροχής τεχνικών συμβουλών (61,2). Αντίστοιχα, το 2012 υψηλότερος σε σχέση με το 2005 κατά 33,5% εμφανίζεται ο δείκτης για υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την απασχόληση (κωδ. 78), αλλά σημαντικά χαμηλότερος σε σχέση με την υψηλότερη τιμή του το 2008.

Αντίστοιχες είναι οι διαπιστώσεις της έκθεσης του IOBE που αφορά την επιχειρηματικότητα για τα έτη 2009-2010 (Ιωαννίδης κ.ά., 2010). Από τις απαντήσεις των επιχειρηματιών για το κατά πόσο η ίδρυση και η διατήρηση μιας επιχείρησης είναι δυσκολότερη σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά, καθώς και το βαθμό στον οποίο η κρίση συρρικνώνει τις επιχειρηματικές

ευκαιρίες, φαίνεται ότι πάνω από το ένα τρίτο των επιχειρήσεων που παρέχουν υπηρεσίες σε άλλες επιχειρήσεις δηλώνει ότι οι ευκαιρίες έχουν περιορισθεί (το χαμηλότερο ποσοστό ανάμεσα στους τομείς), ενώ ταυτόχρονα κανένας από τους επιχειρηματίες αυτού του τομέα δεν φαίνεται να δηλώνει ότι η κρίση δημιούργησε ευκαιρίες στην αγορά. Γενικότερα, οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες εμφανίζονται περισσότερο απαισιόδοξοι από ό,τι οι νέοι και όσον αφορά την ίδρυση επιχείρησης τρεις στους τέσσερις κρίνουν το 2009 δυσκολότερο έναντι του 2008, έναντι περίπου 70% των νέων, ενώ όσον αφορά τη διατήρηση/ανάπτυξη των υφιστάμενων επιχειρήσεων 13% των καθιερωμένων επιχειρηματιών και 17,5% των νέων αναγνωρίζουν ευκαιρίες ανάπτυξης.

4.5. Αναμενόμενες επιπτώσεις στην απασχόληση

Η παρούσα ενότητα έχει σκοπό να αποτυπώσει τη συμμετοχή των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της απασχόλησης ανάλογα με το βαθμό ρύθμισής τους. Είναι χρήσιμο όταν αναφερόμαστε σε μια ομάδα επαγγελματιών να γνωρίζουμε σε πόσους απασχολούμενους αυτή αντιστοιχεί και τη διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης σε κάθε ομάδα επαγγελματιών.

Πηγή από όπου αντλούνται πληροφορίες για την απασχόληση είναι η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (Ε.Ε.Δ.) της ΕΛΣΤΑΤ. Η Ε.Ε.Δ. είναι μια δειγματοληπτική έρευνα, η οποία λαμβάνει χώρα κάθε τρίμηνο σε ολόκληρη την επικράτεια. Οι ερωτήσεις αφορούν σε δημογραφικά στοιχεία του ερωτώμενου και των υπόλοιπων μελών του νοικοκυριού που ανήκει, καθώς και στα χαρακτηριστικά της τρέχουσας ή της προηγούμενης εργασίας. Η Ε.Ε.Δ. θεωρείται η πλέον αξιόπιστη πηγή δεδομένων σχετικά με την αγορά εργασίας και χρησιμοποιείται από τις αρχές προκειμένου να υπολογιστεί το ύψος της απασχόλησης και της ανεργίας στη χώρα αλλά και κατά περιφέρεια. Από την Ε.Ε.Δ. αντλούμε τον αριθμό των απασχολούμενων σε κάθε επάγγελμα ανά τρίμηνο και τον ανάγουμε σε ετήσιο²⁰. Η Ε.Ε.Δ. μέχρι και το 2010 ταξινομεί τα επαγγέλματα χρησιμοποιώντας τη στατιστική ταξινόμηση ΣΤΕΠ-92, ενώ

²⁰ Μια αδυναμία των στοιχείων είναι ότι δεν επιτρέπουν να προσδιορίσουμε ακριβώς πόσοι εργάζονται για κάποιον που ασκεί ένα ρυθμισμένο επάγγελμα (π.χ. γραμματείς σε δικηγορικά γραφεία).

από το 2011 εφαρμόζει την ταξινόμηση ISCO-88 καθιστώντας τη χρονολογική σειρά μη συγκρίσιμη. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πιο αναλυτική ταξινόμηση που χρησιμοποιεί η ΕΛΣΤΑΤ είναι η τριψήφια, συνεπώς ορισμένες κατηγορίες επαγγελματιών μπορεί να περιλαμβάνουν και άτομα που ασκούν κάποιο παρεμφερές επάγγελμα αλλά δεν είναι δυνατόν να ταξινομηθούν σε κάποια άλλη κατηγορία. Επιπλέον, η Ε.Ε.Δ. είναι δειγματοληπτική και όχι απογραφική έρευνα, οπότε οι αριθμοί απασχολούμενων ανά επάγγελμα ενδέχεται να διαφέρουν από τους πραγματικούς. Παρ' όλα αυτά η Ε.Ε.Δ. αποτελεί τη μοναδική ενιαία πηγή πληροφόρησης σε τόσο αναλυτικό επίπεδο. Επιπλέον, ακόμα και αν δεν μπορεί να αποτυπώσει τον ακριβή αριθμό των απασχολούμενων ανά επάγγελμα, σίγουρα είναι πολύ κοντά και μπορεί να μας δώσει σχετικά έγκυρες πληροφορίες για τη διαχρονική τους τάση.

Επειδή η ανάλυση ανά επάγγελμα μπορεί να καταστεί πολύπλοκη, ομαδοποιούμε τα επαγγέλματα σύμφωνα με τα κεφάλαια του Ν. 3919/2011. Επίσης χρησιμοποιήσαμε τον κατάλογο που συνέταξε το Υπουργείο Οικονομικών, που περιλαμβάνει πλήθος επαγγελματιών με ποικίλες ρυθμίσεις. Συνεπώς προκύπτουν οι εξής έξι βασικές κατηγορίες:

1. Επαγγέλματα που εντάσσονται στο Κεφάλαιο Β' του Νόμου (όπως συμβολαιογράφοι, δικηγόροι, μηχανικοί και νόμιμοι ελεγκτές).
2. Επαγγέλματα που ρυθμίζονται στο Κεφάλαιο Α', τα οποία εκτός από αδειοδότηση υπόκεινται και σε άλλους περιορισμούς, με κυριότερα τους ιατρούς και οδοντίατρους, λογιστές, φορτοεκφορτωτές, αρτοποιούς, κ.ά.
3. Επαγγέλματα του Κεφαλαίου Α' με μόνο αδειοδότηση, όπως νοσηλεύτες, κομμωτές, υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι, κτλ.
4. Επαγγέλματα που εξαιρούνται από το Νόμο, με κυριότερο τους φαρμακοποιούς.
5. Λοιπά επαγγέλματα.

Στον Πίνακα 4.4 εμφανίζεται η διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης στις παραπάνω έξι κατηγορίες και το ποσοστό των απασχολούμενων σε κάθε κατηγορία ως προς το σύνολο της απασχόλησης στη χώρα. Η απασχόληση της χώρας αυξήθηκε την περίοδο 2004-2008, ενώ τα επόμενα έτη παρατηρείται δραστική μείωση, με την απασχόληση να υποχωρεί ήδη το 2010 στα επίπεδα του 2005. Παρόμοια πορεία φαίνεται να ακολουθούν όλες οι επαγγελματικές

κατηγορίες²¹. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι διαχρονικά το ποσοστό της κάθε κατηγορίας στη συνολική απασχόληση δεν διαφοροποιείται σημαντικά. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι το 2010 το 69% των εργαζομένων απασχολούνταν σε επαγγέλματα χωρίς κανέναν περιορισμό από αυτούς που ορίζει ο Ν. 3919/2011 ή ανάγκη αδειοδότησης, και το 17,8% των απασχολουμένων ασκούσε κάποιο επάγγελμα που χρειαζόταν μόνο αδειοδότηση. Από την άλλη, περίπου το 13% των εργαζομένων ασκούσε κάποιο επάγγελμα που διέπεται από αυστηρότερες ρυθμίσεις, ένα καθόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό.

Στον Πίνακα 4.5 παρουσιάζεται η απόλυτη μεταβολή στην απασχόληση σε κάθε επαγγελματική ομάδα για την περίοδο 2004-2010. Η συνολική απασχόληση για την περίοδο αυτή αυξήθηκε κατά 75.261 άτομα. Ο αριθμός αυτός ωστόσο, εάν δεν περιλάμβανε και τα πρώτα χρόνια της τρέχουσας οικονομικής ύφεσης, θα ήταν αρκετά υψηλότερος, δηλαδή 247 χιλ. (= 4.560-4.313) για την περίοδο μέχρι το 2008. Φαίνεται ότι τα πιο ρυθμισμένα επαγγέλματα (επαγγέλματα του Κεφαλαίου Β΄ και του Κεφαλαίου Α΄) είχαν υψηλή συνεισφορά στην αύξηση της απασχόλησης, μεγαλύτερη του 50%. Ειδικότερα τα επαγγέλματα του Κεφαλαίου Β΄ και του Κεφαλαίου Α΄ είχαν μια καθαρή συνεισφορά στην απασχόληση ίση με 42.485 νέες θέσεις εργασίας.

Ο Πίνακας 4.5 δείχνει επίσης την ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης και το μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής της απασχόλησης για την περίοδο 2004-2010, όπου επιβεβαιώνεται η προηγούμενη διαπίστωση. Είναι ενδεικτικό ότι, ενώ για ολόκληρη την περίοδο ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής για το σύνολο της απασχόλησης υπολογίστηκε στο 0,3%, για τα επαγγέλματα του Κεφαλαίου Β΄ ανήλθε στο 3,68%, ενώ για τα επαγγέλματα του Κεφαλαίου Α΄ στο 0,66% και -0,02%, ανάλογα με το ύψος των ρυθμίσεων από τις οποίες διέπονται. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι και τα επαγγέλματα που έχουν εξαιρεθεί από το Νόμο, τα οποία είναι τα πλέον ρυθμισμένα, αυξήθηκαν επίσης με μεγάλο ρυθμό. Αντίθετα, τα επαγγέλματα που δεν διέπονται από κανένα περιορισμό ή ρύθμιση κατέγραψαν μικρή αύξηση (0,17%). Γίνεται λοιπόν εμφανές ότι τα επαγγέλματα με ποικίλες ρυθμίσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν ρυθμίσεις στις αμοιβές και άλλες μορφές προστασίας, αύξησαν την απασχόλησή τους τα τελευταία έτη συγκριτικά περισσότερο από τα λεγόμενα μη ρυθμιζόμενα επαγγέλματα.

²¹ Μικρές αποκλίσεις που παρατηρούνται από έτος σε έτος είναι αποτέλεσμα της δειγματοληπτικής μεθοδολογίας που χρησιμοποιείται από την Ε.Ε.Δ. και για ομάδες με σχετικά λίγες παρατηρήσεις παρατηρείται ότι υπάρχει μεγαλύτερη διακύμανση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.4
Αριθμός απασχολούμενων ανά επαγγελματική ομάδα, 2004-2010

Ομάδα επαγγελματιών	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Κεφαλαίου Β΄	108.758 (2,5%)	119.205 (2,7%)	123.102 (2,8%)	121.901 (2,7%)	134.895 (3%)	128.902 (2,9%)	135.105 (3,1%)
Κεφαλαίου Α΄ (αδειοδότηση και άλλοι περιορισμοί)	419.355 (9,7%)	421.743 (9,7%)	440.420 (9,9%)	438.591 (9,7%)	430.952 (9,5%)	443.606 (9,8%)	436.215 (9,9%)
Κεφαλαίου Α΄ (μόνο αδειοδότηση)	780.740 (18,1%)	789.230 (18,1%)	794.327 (17,8%)	822.377 (18,2%)	839.571 (18,4%)	810.030 (18%)	780.017 (17,8%)
Υπό εξαίρεση	12.981 (0,3%)	14.628 (0,3%)	14.942 (0,3%)	16.129 (0,4%)	16.594 (0,4%)	15.790 (0,4%)	15.410 (0,4%)
Λοιπά	2.991.608 (69,4%)	3.024.308 (69,2%)	3.079.607 (69,2%)	3.111.239 (69,0%)	3.137.867 (68,8%)	3.110.672 (69,0%)	3.021.956 (68,9%)
Σύνολο	4.313.442	4.369.112	4.452.397	4.510.236	4.559.879	4.508.999	4.388.702

Ποσοστό στη συνολική απασχόληση σε παρένθεση.

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.5
Απόλυτη και ποσοστιαία μεταβολή απασχολούμενων ανά επαγγελματική ομάδα, 2004-2010

Ομάδα επαγγελματιών	Μεταβολή									Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής
	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2004-10			
Κεφαλαίου Β΄	10.447 (9,6%)	3.897 (3,3%)	-1.201 (-1,0%)	12.994 (10,7%)	-5.993 (-4,4%)	6.203 (4,8%)	26.347 (24,2%)	3,68		
Κεφαλαίου Α΄ (αδειοδότηση και άλλοι περιορισμοί)	2.388 (0,6%)	18.677 (4,4%)	-1.829 (-0,4%)	-7.639 (-1,7%)	12.653 (2,9%)	-7.390 (-1,7%)	16.861 (4,0%)	0,66		
Κεφαλαίου Α΄ (μόνο αδειοδότηση)	8.489 (1,1%)	5.097 (0,6%)	28.050 (3,5%)	17.194 (2,1%)	-29.541 (-3,5%)	-30.013 (-3,7%)	-723 (-0,1%)	-0,02		
Υπό εξαίρεση	1.647 (12,7%)	314 (2,1%)	1.187 (7,9%)	466 (2,9%)	-805 (-4,8%)	-380 (-2,4%)	2.429 (18,7%)	2,90		
Λοιπά	32.700 (1,1%)	55.299 (1,8%)	31.631 (1,0%)	26.629 (0,9%)	-27.195 (-0,9%)	-88.716 (-2,9%)	30.348 (1,0%)	0,17		
Σύνολο	55.671 (1,3%)	83.285 (1,9%)	57.839 (1,3%)	49.643 (1,1%)	-50.880 (-1,1%)	-120.297 (-2,7%)	75.261 (1,7%)	0,29		

Ποσοστιαία μεταβολή απασχολούμενων ανά επαγγελματική ομάδα σε παρένθεση.

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

Χαρακτηριστικό είναι ότι σε πολλά ρυθμισμένα επαγγέλματα αυτοί που τα ασκούν ως προς τον πληθυσμό είναι πολύ περισσότεροι σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Είναι ενδεικτικό ότι στην Ελλάδα ο αριθμός γιατρών ανά 1.000 κατοίκους για το 2008 ήταν 6, ενώ ο ευρωπαϊκός μέσος όρος ήταν 3,3 και σε χώρες με σαφώς καλύτερο σύστημα υγείας, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, ήταν μόλις 2,6 (OECD 2010, *Health at a Glance in Europe*, σελ. 77). Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν και οι Pagliero & Timmons (2013) για τους δικηγόρους, όπου η Ελλάδα καταγράφει τον υψηλότερο αριθμό δικηγόρων ανά 1.000 κατοίκους (3,7) με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο να είναι στο 1,8.

Θα πρέπει να διευκρινιστούν ορισμένα σημεία όσον αφορά τη διαπίστωση αυτή. Συγκεκριμένα, πολλά από τα επαγγέλματα που ανήκουν στις ρυθμισμένες κατηγορίες είναι αυτό που λέμε «κλειστά επαγγέλματα». Δηλαδή με νομοθετική διάταξη καθορίζεται η προσφορά εργασίας σταθερή (δεδομένος αριθμός επαγγελματιών αδειών) και κανείς νέος δεν μπορεί να εισέλθει. Ακόμη με νομοθετικές διατάξεις μπορεί να επηρεάζεται επίσης και η ζήτηση του κλειστού επαγγέλματος (είτε μέσω καθορισμού κατωτέρων τιμών είτε κυρίως μέσω νομοθετικά καθορισμένης υποχρεωτικής ποσότητας χρήσης των υπηρεσιών). Με άλλα λόγια στα επαγγέλματα αυτά υπάρχουν ρυθμίσεις οι οποίες καθορίζουν τις καταβαλλόμενες ή ελάχιστες αμοιβές και επίσης επιβάλλουν την υποχρεωτική παρουσία επαγγελματιών σε συγκεκριμένες συναλλαγές αυξάνοντας τεχνητά τη ζήτησή τους και συνεπώς και την απασχόληση.

Επιπλέον, η χρήση των υπηρεσιών αυτών των επαγγελματιών συνδέεται στενά και με την ευρύτερη οικονομική συγκυρία. Για παράδειγμα σε περιόδους άνθισης, που παρατηρείται αύξηση της οικοδομικής δραστηριότητας, τα επαγγέλματα των μηχανικών, αρχιτεκτόνων, δικηγόρων, συμβολαιογράφων κ.ά. που είναι υποχρεωτικά από το νόμο για την κατασκευή και αγοροπωλησία ακινήτων γνωρίζουν μια παράλληλη άνθιση. Είναι πιθανό η πολύχρονη άνθιση του κατασκευαστικού κλάδου, σε συνδυασμό με το προστατευτικό αυστηρό ρυθμιστικό πλαίσιο γύρω από αυτόν, να οδήγησε πολλούς νέους να στραφούν προς τεχνικά επαγγέλματα ακόμη και ύστερα από σπουδές στο εξωτερικό, καθώς οι θέσεις στα εγχώρια πανεπιστήμια δεν επαρκούσαν. Από την άλλη πλευρά, σε περιόδους ύφεσης, μέσα από τη νομοθεσία η ζήτηση για τέτοια επαγγέλματα μπορεί να συγκρατείται τεχνητά. Για παράδειγμα, η υποχρεωτική συμμετοχή ιδιώτη μηχανικού για την τακτοποίηση αυθαιρέτων κτισμάτων με τον Ν. 4014/11 ή την έκδοση πιστοποιητικού ενεργειακής επάρκειας εξασφαλίζει

κάποια ελάχιστη εργασία στο χειμαζόμενο σήμερα επάγγελμα των μηχανικών. Τέλος, ένα επιπλέον ποιοτικό χαρακτηριστικό των επαγγελματιών αυτών είναι ότι τα άτομα που τα ασκούν, ακόμα και στην περίοδο της κρίσης που θα αντιμετωπίζουν πτώση στο εισόδημά τους, δεν μπορούν εύκολα να αλλάξουν επάγγελμα ή να καταγραφούν ως άνεργοι εμφανίζοντας την απασχόληση στο συγκεκριμένο επάγγελμα υψηλή.

Επιπτώσεις στην απασχόληση

Σε αντίθεση με άλλα οικονομικά μεγέθη η απασχόληση, καθώς και η στενά συνδεδεμένη με αυτήν ανεργία, έχουν την ιδιαιτερότητα να παρουσιάζουν σημαντική χρονική υστέρηση στη μεταβολή τους με την εφαρμογή οικονομικών πολιτικών για τη βελτίωση της οικονομίας ή τη μεταβολή της παραγωγής. Χρησιμοποιώντας οικονομική ορολογία, η απασχόληση χαρακτηρίζεται στη διεθνή βιβλιογραφία ως δείκτης υστέρησης (lagging indicator)²². Κατά συνέπεια, η όποια πολιτική για την απελευθέρωση της αγοράς εργασίας πολύ πιθανό να καθυστερήσει να έχει εμφανή αποτελέσματα στην απασχόληση. Δεδομένης και της τρέχουσας βαθιάς οικονομικής ύφεσης που μαστίζει τη χώρα, οι βραχυχρόνιες εξελίξεις στην αγορά εργασίας δεν μπορεί παρά να είναι δυσοίωνες.

Η όποια άρση του περιορισμένου αριθμού προσώπων, τα οποία δικαιούνται να ασκήσουν κάποιο «κλειστό» επάγγελμα μπορεί να αυξήσει την απασχόληση στο συγκεκριμένο επάγγελμα αλλά όχι απαραίτητα και τη συνολική απασχόληση. Για παράδειγμα, αν απελευθερωνόταν πλήρως το επάγγελμα του συμβολαιογράφου, οπότε δεν θα υπάρχει δεδομένος αριθμός συμβολαιογράφων, το πιθανότερο είναι ότι οι «νέες» θέσεις θα καλυφθούν από δικηγόρους, οι οποίοι ήδη εργάζονται, και μόνο δευτερευόντως μπορεί να προσλάβουν σταδιακά και κάποιο άνεργο υπάλληλο ή γραμματέα. Ένα ακόμα παράδειγμα είναι η πλήρης και χωρίς πληθυσμιακά κριτήρια απελευθέρωση των ταξί. Στην περίπτωση αυτή, ένα υπολογίσιμο κομμάτι από τους πιθανούς νέους ιδιοκτήτες

²² Στον αντίποδα υπάρχουν οι λεγόμενοι προηγούμενοι δείκτες (leading indicators), οι οποίοι ουσιαστικά αποτελούν προπομπό κάποιου γεγονότος. Ένα τυπικό παράδειγμα είναι οι αποδόσεις των επενδύσεων, όπου οι παίκτες του χρηματιστηρίου προβλέπουν και συνήθως προεξοφλούν την τάση της οικονομίας. Επιπλέον, υπάρχουν και οι λεγόμενοι coincident indicators, οι οποίοι λαμβάνουν χώρα περίπου την ίδια χρονική περίοδο με το γεγονός που δηλοποιούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το προσωπικό εισόδημα, το οποίο μεταβάλλεται ταυτόχρονα με το επίπεδο της οικονομίας.

θα προέλθει από υφιστάμενους οδηγούς ταξί. Με άλλα λόγια, το άνοιγμα πολλών επαγγελμάτων θα οδηγήσει βραχυχρόνια κυρίως σε μια αναδιάρθρωση της απασχόλησης, παρά σε μεγάλες αυξήσεις της συνολικής απασχόλησης. Φυσικά είναι πιθανόν κάποιες κατηγορίες θέσεων εργασίας ή επαγγελμάτων που απαιτούν χαμηλότερα προσόντα και συνδέονται με επαγγέλματα που αφορά ο Νόμος να αυξήσουν την απασχόλησή τους. Παραδείγματος χάρη, οι απασχολούμενοι σε εξωτερικές εργασίες ή οι γραμματείς και υπάλληλοι γραφείου μπορεί να αυξηθούν, αν αυξηθεί η απασχόληση σε επαγγέλματα που απαιτούν τέτοιες ειδικότητες.

Επίσης υπάρχουν και τα επαγγέλματα εκείνα όπου οι ρυθμίσεις δεν έχουν να κάνουν με τον περιορισμό του αριθμού εκείνων που τα ασκούν, αλλά με προστατευτικούς κανόνες, όπως ελάχιστες αμοιβές και υποχρεωτική χρήση τους. Η υπερπροστασία αυτή καθώς και η εξασφάλιση κάποιων σταθερών εισοδημάτων οδήγησε, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, μεγάλη μερίδα εργαζομένων στα επαγγέλματα αυτά. Άρση αυτών των ρυθμίσεων, σε συνδυασμό με το σχετικά υψηλό αριθμό αυτών που τα ασκούν (πολύ μεγαλύτερο από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό), θα τα καταστήσει λιγότερο ελκυστικά. Αν και βραχυχρόνια δεν αναμένεται μείωση στην απασχόλησή τους (ο υπάρχων δικηγόρος μάλλον θα παραμείνει δικηγόρος), σε βάθος χρόνου όλο και λιγότεροι θα επιλέγουν να τα ασκήσουν. Αυτό θα συνεπάγεται μείωση της απασχόλησης στα ρυθμισμένα επαγγέλματα αλλά όχι απαραίτητα και μείωση της συνολικής απασχόλησης, αφού μπορεί να κατευθύνει εργατικό δυναμικό προς άλλους τομείς της οικονομίας, οδηγώντας και σε στροφή της παραγωγικής διαδικασίας από υπηρεσίες που καταναλώνονται αποκλειστικά στο εσωτερικό στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων.

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να σημειωθεί ότι οι υπηρεσίες πολλών από τα ρυθμισμένα επαγγέλματα αποτελούν εισροή για την παραγωγή άλλων επαγγελμάτων, επιχειρήσεων ή προϊόντων, οπότε η απελευθέρωσή τους μάλλον θα έχει θετικά αποτελέσματα σε αυτές. Για παράδειγμα, η υποχρεωτική από το νόμο ελάχιστη αμοιβή του μηχανικού ή του αρχιτέκτονα με κριτήριο τα τετραγωνικά της κατασκευής (προϋπολογισμός έργου), ή την αξία του οικοπέδου για την αμοιβή παριστάμενου δικηγόρου, μπορεί να αποτρέπει το χτίσιμο μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων και συνεπώς να κρατά χαμηλά την απασχόληση τόσο στον κλάδο των κατασκευών όσο και στον τουρισμό. Οι αυστηρές ρυθμίσεις και η αναγκαστική παράσταση ορισμένων επαγγελματιών οδηγούν σε αύξηση του κόστους και θεωρούνται ανασχετικός παράγοντας

των επενδύσεων στη χώρα μας. Η πλήρης ή μερική κατάργηση θεσμοθετημένης υπερπροστασίας συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων εις βάρος χρηστών των υπηρεσιών τους θα μείωνε το κόστος συγκεκριμένων υπηρεσιών και θα μπορούσε ενδεχομένως να προσελκύσει επενδύσεις, οι οποίες θα συντελούσαν σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης. Επίσης, ενδεχόμενη μείωση των αμοιβών τέτοιων επαγγελματιών, ή αλλιώς ο καθορισμός τους περισσότερο από τις δυνάμεις της αγοράς, προφανώς θα οδηγήσει σε κάποια αύξηση των ζητούμενων και χρησιμοποιούμενων υπηρεσιών τους, τονώνοντας τα εισοδήματά τους και τις επαγγελματικές τους ευκαιρίες. Αν και αυτή η επίδραση αναμένεται μικρή, λόγω της θεωρούμενης χαμηλής ελαστικότητας ζήτησης αυτών των υπηρεσιών ως προς το κόστος τους, δεν μπορεί να παραβλεφθεί.

4.6. Αναμενόμενες επιπτώσεις στις τιμές

4.6.1. Γενικά

Στο τμήμα αυτό γίνεται προσπάθεια να αποτιμηθούν οι αναμενόμενες επιπτώσεις στις τιμές των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων που επηρεάζονται από τις θεσμικές αλλαγές για την απελευθέρωση των αντίστοιχων αγορών. Για την αποτίμηση των μεταβολών θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία για την εξέλιξη του Γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (Γ.Δ.Τ.Κ.) της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής. Η αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των επαγγελματιών, τα χαρακτηριστικά εξέλιξης των τιμών των παρεχόμενων υπηρεσιών, η συμβολή των υπηρεσιών στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ. καθώς και οι εξελίξεις των τιμών αναμένεται να διαμορφώσουν τις επιπτώσεις των αντίστοιχων υπηρεσιών στο Γ.Δ.Τ.Κ.

Σημειώνεται ότι στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ. στην Ελλάδα συμμετέχουν 12 ευρύτερες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών. Από τις κατηγορίες αυτές, με εξαίρεση τέσσερις (υγεία, επικοινωνίες, εκπαίδευση, ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια) που αμιγώς χαρακτηρίζονται ως υπηρεσίες, όλες οι άλλες συμπεριλαμβάνουν αγαθά και υπηρεσίες, χωρίς να είναι πάντοτε εφικτό να διαχωριστούν. Επίσης, όλα τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες δεν απεικονίζονται σαφώς ως διακεκριμένες κατηγορίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση του δείκτη. Άλλωστε είναι γνωστό ότι οι υπηρεσίες ενσωματώ-

νονται σε όλους σχεδόν τους κλάδους παραγωγής αγαθών, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Έτσι ο υπολογισμός της συνολικής συμμετοχής και των αναμενόμενων επιπτώσεων των υπηρεσιών, και πολύ περισσότερο των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, στο δείκτη τιμών καταναλωτή δεν είναι εφικτός. Ωστόσο, ενδείξεις για την αυξανόμενη σημασία των υπηρεσιών και τις αναμενόμενες επιπτώσεις μπορούμε να έχουμε εξετάζοντας τις υπηρεσίες που περιλαμβάνει κάθε ομάδα, από τις 12 ευρύτερες ομάδες που απαρτίζουν το δείκτη.

Επιπλέον, μέρος των ρυθμίσεων αφορούν άμεσα την τιμολογιακή πολιτική συγκεκριμένων επαγγελματιών, δηλαδή μείωση των προκαθορισμένων τιμών, και επομένως αναμένεται ότι, με την έναρξη της ισχύος της ρύθμισης, αυτό θα πρέπει να απεικονιστεί και στις τιμές των παρεχόμενων υπηρεσιών. Ωστόσο, μέρος των αλλαγών αναφέρεται στη μετάβαση σε ένα σύστημα ελεύθερης διαπραγμάτευσης των τιμών, με συνέπεια οι τιμές να είναι υπό διαμόρφωση καθώς ο χρόνος που έχει μεσολαβήσει από την εφαρμογή του νέου καθεστώτος είναι πολύ σύντομος και, επομένως, πιθανόν να μην έχουν ακόμα αποτυπωθεί στο Γ.Δ.Τ.Κ. Ταυτόχρονα, η ύφεση που παρατηρείται στην ελληνική οικονομία και η μείωση της ζήτησης για συγκεκριμένες υπηρεσίες έχουν ήδη συμπιέσει τις τιμές και κατά συνέπεια δεν είναι δυνατό να διαχωριστούν οι επιπτώσεις στις τιμές που αποδίδονται στους παράγοντες αυτούς από τις αλλαγές που προέρχονται από την απελευθέρωση.

4.6.2. Χαρακτηριστικά εξέλιξης των τιμών των υπηρεσιών

Εμπειρικές μελέτες στα πλαίσια του Eurosystem Inflation Persistence Network (IPN) δείχνουν ότι σε σχέση με τις τιμές ο τομέας των υπηρεσιών είναι ο πιο άκαμπος τομέας της οικονομίας σε όλες τις χώρες. Αυτό πιθανόν να οφείλεται στη δομή του κόστους, καθώς στις υπηρεσίες το μερίδιο των αμοιβών εργασίας είναι υψηλό και το κόστος εργασίας τείνει να είναι πιο άκαμπτο σε σχέση με άλλα κόστη. Είναι ενδεχόμενο, επίσης, να είναι αποτέλεσμα περιορισμένου ανταγωνισμού στον τομέα των υπηρεσιών και θετικής σχέσης μεταξύ ανταγωνισμού και συχνότητας μεταβολής των τιμών. Σε όλες τις χώρες, ανεξάρτητα από το θεσμικό πλαίσιο και άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι υπηρεσίες χαρακτηρίζονται από λιγότερο συχνές, μεγαλύτερες και κυρίως προς τα πάνω μεταβολές των τιμών σε σύγκριση με τα μεταποιητικά προϊόντα. Ομοίως ο Fabiani (2005) διαπιστώνει ότι οι τιμές στις υπηρεσίες

είναι, γενικώς, πιο άκαμπτες σε σχέση με τη μεταποίηση και ότι οι επιχειρήσεις που λειτουργούν σε περισσότερο ανταγωνιστικές συνθήκες προσαρμόζουν τις τιμές τους πιο συχνά σε ανταπόκριση παραγόντων κόστους και ζήτησης.

Επιπλέον, σχετικές με το Eurosystem's Inflation Persistence Network μελέτες δείχνουν ότι οι περισσότερο ανταγωνιστικές αγορές των υπηρεσιών θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στη μείωση της ακαμψίας των τιμών των υπηρεσιών, της συνολικής ακαμψίας των τιμών και του πληθωρισμού και να ενισχύσουν τη σταθερότητά τους, να διευκολύνουν τη διαδικασία μετάβασης μιας οικονομίας από τη μεταποίηση στις υπηρεσίες και να αυξήσουν την ανθεκτικότητα σε οικονομικές κρίσεις. Σημειώνεται, επίσης, ότι η επίδραση συγκεκριμένων μεταβλητών που μετρούν τον ανταγωνισμό στις τιμές ποικίλλει μεταξύ των τομέων, δηλαδή η ίδια μεταβλητή μπορεί να έχει διαφορετική επίπτωση σε δύο διαφορετικούς τομείς, δεδομένων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και της εμπορευσιμότητας της συγκεκριμένης δραστηριότητας. Σχετική μελέτη της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (European Central Bank, 2006) δείχνει ότι στα ταχυδρομεία-τηλεπικοινωνίες, στις υπηρεσίες αγοράς κατοικίας, ενοικίασης και τις επαγγελματικές δραστηριότητες οι αυστηροί περιορισμοί συνδέονται με μεγαλύτερες αυξήσεις ή μικρότερες μειώσεις στις τιμές, υποδεικνύοντας ότι η αύξηση του ανταγωνισμού στους τομείς αυτούς έχει μειωτική επίδραση στις μεταβολές των τιμών στις υπηρεσίες αυτές.

Το μερίδιο των υπηρεσιών στο δείκτη τιμών καταναλωτή επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από διοικητικές αποφάσεις. Η εμπλοκή των διοικητικών υπηρεσιών στη διαδικασία διαμόρφωσης των τιμών (καθορισμένες τιμές) διαφέρει μεταξύ των χωρών και μεταξύ των υπηρεσιών. Στις περιπτώσεις αυτές οι αλλαγές των τιμών δεν συμβαδίζουν με παράγοντες κόστους και έτσι οι υπηρεσίες που επηρεάζονται παρουσιάζουν αποκλίνουσες εξελίξεις στον πληθωρισμό, ενώ σε μερικές περιπτώσεις, οι αλλαγές μπορεί να είναι απότομες και έντονες. Οι Lunnemann and Matha (2005) υπολογίζουν ότι οι υπηρεσίες με καθορισμένες τιμές αποτελούσαν περίπου το 7% του γενικού δείκτη στην Ε.Ε.-15 το 2002 και αφορούσαν υπηρεσίες συλλογής απορριμμάτων, αποχέτευσης, ιατρικές, οδοντιατρικές και νοσοκομειακές υπηρεσίες, οδικές και σιδηροδρομικές μεταφορές, ταχυδρομικές υπηρεσίες, πολιτιστικές υπηρεσίες, εκπαίδευση και υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας. Οι υπηρεσίες αυτές παρουσιάζουν υψηλότερο πληθωρισμό σε σύγκριση με τις υπηρεσίες που ελεύθερα καθορίζουν τις τιμές και το γενικό πληθωρισμό, και μεγαλύτερες αυξήσεις τιμών έναντι μειώσεων. Στο ακατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και

την έλλειψη ανταγωνισμού αποδίδουν επίσης την προς τα κάτω ακαμψία των τιμών των υπηρεσιών οι Monteagudo και Dierx (2009).

Στο 2,2% ανέρχεται ο πληθωρισμός στις υπηρεσίες κατά την περίοδο 1999-2008 στην Ε.Ε.-16, ο οποίος κυμαίνεται από 1,4% στη Γερμανία έως 6,9% στη Σλοβακία (Πίνακας 4.6). Η Ελλάδα έχει πληθωρισμό (3,3%), υψηλότερο του μέσου όρου της Ε.Ε.-16 και κατατάσσεται στην 5^η θέση.

Κατά την περίοδο 1995-2005 ο πληθωρισμός στις υπηρεσίες στην Ε.Ε. παρουσιάζεται υψηλότερος από το συνολικό πληθωρισμό κατά 0,4 ποσοστιαίες μονάδες (2,3% έναντι 1,9%), ενώ οι διαφορές μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. είναι σημαντικές (European Central Bank, 2006). Στην Πορτογαλία, την Ιρλανδία και την Ελλάδα οι διαφορές ξεπερνούν τη μία ποσοστιαία μονάδα (Πορτογαλία 1,42, Ιρλανδία 1,41, Ελλάδα 1,18). Οι διαφορές στον πληθωρισμό μεταξύ των χωρών αποδίδονται στα υψηλότερα ποσοστά του πληθωρισμού των υπηρεσιών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.6

Πληθωρισμός στις υπηρεσίες, μέσος όρος 1999-2008

Χώρα	Πληθωρισμός	Χώρα	Πληθωρισμός	Χώρα	Πληθωρισμός
Ε.Ε.-16	2,2	Γαλλία	2,0	Αυστρία	2,0
Βέλγιο	1,9	Ιταλία	2,3	Πορτογαλία	3,4
Γερμανία	1,4	Κύπρος	2,9	Σλοβενία	5,0
Ιρλανδία	4,4	Λουξεμβούργο	2,6	Σλοβακία	6,9
Ελλάδα	3,3	Μάλτα	3,0	Φινλανδία	2,4
Ισπανία	3,5	Ολλανδία	2,5		

Πηγή: Monteagudo και Dierx, 2009.

Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες ο πληθωρισμός στις αγορές υπηρεσιών ήταν γενικά υψηλότερος σε σχέση με τα προϊόντα στην Ευρωζώνη (διαφορά περίπου 2 ποσοστιαίες μονάδες για την περίοδο 1991-2008). Η διατήρηση της διαφοράς αποδίδεται σε παράγοντες ζήτησης που συνδέονται με την αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων, κλαδικές διαφορές στην αύξηση της παραγωγικότητας εις όφελος των αγαθών, προσαυξήσεις τιμών (mark-ups) στις υπηρεσίες λόγω έλλειψης ανταγωνισμού, ανταγωνιστικές πιέσεις στις τιμές από χώρες χαμηλού κόστους οι οποίες επηρεάζουν τα εμπορεύσιμα αγαθά κλπ. Αν και όλοι οι παραπάνω παράγοντες επηρεάζουν σε ένα βαθμό, οι σημαντικότεροι από άποψη πολιτικής είναι οι χαμηλές επιδόσεις στην παρα-

γωγικότητα και οι αυξανόμενες προσαυξήσεις (mark-ups). Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (European Central Bank, 2009), η διαφορά στην παραγωγικότητα μεταξύ μεταποίησης και υπηρεσιών ήταν 1,3 ποσοστιαίες μονάδες κατά την περίοδο 1996-2005, ενώ κατά την ίδια περίοδο οι προσαυξήσεις ανέρχονταν στο 37,3% στην αγορά υπηρεσιών έναντι 9,8% στη μεταποίηση.

Η συχνότητα αλλαγής των τιμών στις υπηρεσίες είναι χαμηλότερη σε σύγκριση με τη μεταποίηση, ενώ οι αλλαγές των τιμών είναι κυρίως αυξητικές (40% των αλλαγών στη μεταποίηση είναι μειώσεις τιμών, ενώ για τις υπηρεσίες το αντίστοιχο μέγεθος ήταν περίπου 20% - ECB, 2009). Καθώς ο βαθμός ακαμψίας των τιμών των υπηρεσιών διαφέρει από χώρα σε χώρα, προκύπτει διατήρηση διακρατικών διαφορών στον πληθωρισμό των υπηρεσιών. Η χαμηλότερη συχνότητα αλλαγής των τιμών στις υπηρεσίες οφείλεται στους εξής παράγοντες:

- Στην ύπαρξη χαμηλού επιπέδου ανταγωνισμού στον τομέα των υπηρεσιών.
- Στην αναζήτηση μακροχρόνιων σχέσεων με τους πελάτες και τη σύναψη συμβάσεων που κοστίζουν ακριβά για να επαναδιαπραγματευτούν.
- Στο γεγονός ότι το κόστος για την προμήθεια υπηρεσιών είναι σχετικά σταθερό, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του κόστους αφορά κόστος εργασίας και μισθούς τα οποία δεν αλλάζουν συχνά (European Central Bank, 2007). Εμπειρικές μελέτες δείχνουν ότι οι τιμές αλλάζουν πιο συχνά στις υπηρεσίες που είναι εντάσεως ενέργειας (μεταφορές) και λιγότερο σε υπηρεσίες εντάσεως εργασίας (εμπόριο). Επιπλέον, η εξέταση της μετάβασης από τις τιμές παραγωγού στις τιμές καταναλωτή έδειξε ότι το λιανικό εμπόριο γενικώς προσθέτει σημαντικό βαθμό ακαμψίας στις τιμές καταναλωτή σε σχέση με τις τιμές παραγωγού.

Οι διαχρονικές εξελίξεις στον πληθωρισμό στην Ευρωζώνη καταδεικνύουν ότι ο πληθωρισμός στις υπηρεσίες επηρεάζεται λιγότερο από τον οικονομικό κύκλο σε σχέση με τα αγαθά. Επίσης, ενώ εμφανίζεται καθαρή τάση για σύγκλιση στο επίπεδο τιμών των αγαθών, οι τιμές των υπηρεσιών αποκλίνουν συστηματικά. Η διακύμανση στο επίπεδο τιμών των υπηρεσιών (συντελεστής διακύμανσης) μειώθηκε από 25% το 1999 στο 24% το 2007 (από 14% σε 10%, αντίστοιχα, για τα αγαθά), κάτι που αποτελεί ένδειξη για χαμηλότερο βαθμό ολοκλήρωσης στις υπηρεσίες. Οι διακρατικές διαφορές στον πληθωρισμό αποδίδονται στην ετερογένεια του ρυθμιστικού περιβάλλοντος. Μερικά κράτη-μέλη βελτίωσαν την ανταγωνιστικότητα των τιμών σε σχέση με τις

υπόλοιπες χώρες (Δανία, Γαλλία), ενώ άλλα παρουσίασαν μεγάλες απώλειες στην ανταγωνιστικότητα (Ισπανία, Ιρλανδία, Ελλάδα, Πορτογαλία) και είναι οι ίδιες χώρες που παρουσίασαν τον υψηλότερο πληθωρισμό στις υπηρεσίες. Αυτό σημαίνει ότι η αποδοτικότητα και η ευελιξία στον τομέα των υπηρεσιών κρίνονται απαραίτητες για να διασφαλισθεί η ομαλή διαδικασία προσαρμογής.

4.6.3. Αναμενόμενες επιπτώσεις

Η μείωση των περιορισμών στη λειτουργία των αγορών των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, που αναμένεται να προκύψει από την εφαρμογή των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση, φαίνεται να οδηγεί σε αύξηση του ανταγωνισμού. Η αύξηση του ανταγωνισμού οδηγεί σε πιο αποδοτική και ευέλικτη αγορά, διευκολύνει τη διαδικασία προσαρμογής και την ανθεκτικότητα της οικονομίας σε περιόδους κρίσης, ενώ τα ευρήματα της βιβλιογραφίας καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι είναι σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τόσο την παραγωγικότητα όσο και τις εξελίξεις στις τιμές ασκώντας προς τα κάτω πιέσεις στις τιμές και μειώνοντας την ακαμψία τους. Επομένως, θα ήταν εύλογο να αναμένει κανείς ότι ο αυξανόμενος ανταγωνισμός στις αγορές των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων θα οδηγούσε σε αντίστοιχα αποτελέσματα και στην ελληνική οικονομία με επιδράσεις τόσο άμεσα στα συγκεκριμένα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες, όσο και έμμεσα, επηρεάζοντας και τις τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών που χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες αυτές ως εισροές, με αντίστοιχες επιπτώσεις στον πληθωρισμό συνολικά.

Οι υπηρεσίες συνέβαλαν στο 41% στον Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (HIPC) το 2005, συνεισφορά χαμηλότερη από τη συμμετοχή τους στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και την απασχόληση. Η διαφορά οφείλεται στο γεγονός ότι πολλές υπηρεσίες είναι ενδιάμεσες εισροές και, επομένως, ένα σημαντικό μερίδιο ενσωματώνεται στις τιμές άλλων αγαθών (π.χ. τα περιθώρια κέρδους στις υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου ενσωματώνονται στις τιμές των αγαθών που πωλούνται στους καταναλωτές).

Αντίστοιχα, η συμμετοχή των δαπανών για υπηρεσίες στην Ελλάδα με βάση την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2008/09 (η οποία αποτελεί και το συντελεστή στάθμισης της αντίστοιχης υπηρεσίας στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ.) ανέρχεται σε 39,6% περίπου έναντι 34,8% της αντίστοιχης Έρευνας του 1998/99, δηλαδή η δαπάνη αυτή αυξήθηκε κατά 4,8 εκ. μονάδες ή κατά

13,91% σε σχέση με το 1998/09 (Πίνακας 4.7). Ειδικότερα, οι αυξήσεις στις επιμέρους κατηγορίες υπηρεσιών διαμορφώθηκαν στο 2,40% στην υγεία, στο 21,33% στις επικοινωνίες, στο 10,86% στην εκπαίδευση, στο 18,09% στα ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια, στο 17,26% στο σύνολο των υπηρεσιών ένδυσης-υπόδησης, στο 26,07% στα διαρκή αγαθά-είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες, στο 7,97% στις μεταφορές και στο 39,98% στα διάφορα αγαθά και υπηρεσίες, ενώ μείωση παρουσιάστηκε στο σύνολο των υπηρεσιών αναψυχής-πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν οι δαπάνες για επιμέρους κατηγορίες υπηρεσιών που συναρτώνται άμεσα με την άσκηση επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων (π.χ. ιατρικές υπηρεσίες, δίδακτρα-εκπαίδευση, οικονομικές υπηρεσίες, υπηρεσίες επισκευής και συντήρησης κατοικίας ή αυτοκινήτων, κουρεία, ταξί). Η εφαρμογή των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση στις υπηρεσίες αυτές πιθανόν να έχει επιπτώσεις στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ. τόσο μέσω της μεταβολής της συμμετοχής τους όσο και της εξέλιξης των τιμών τους. Σημειώνονται οι δυσκολίες για την αποτύπωση της επίπτωσης των αλλαγών του Γ.Δ.Τ.Κ., καθώς δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί οι νομοθετικές ρυθμίσεις και επομένως δεν υπάρχουν στοιχεία για τις τιμές μετά την εφαρμογή τους για όλα τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες, στο βαθμό που αυτές απεικονίζονται σαφώς ως διακεκριμένες κατηγορίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση του δείκτη, και οι δυσκολίες διαχωρισμού των επιπτώσεων της κρίσης στις τιμές.

Σε σχέση με τη συμμετοχή τους στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ., αυξημένη εμφανίζεται η συμμετοχή των οικονομικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας με ποσοστά συμμετοχής όμως χαμηλά, των διδασκτρων διαφόρων εκπαιδευτικών βαθμίδων (με εξαίρεση τα δίδακτρα ξένων γλωσσών και ΙΕΚ), των παραϊατρικών υπηρεσιών, των κουρείων-κομμωτηρίων και των υπηρεσιών επισκευής και συντήρησης κατοικίας ή αυτοκινήτων με υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής, ενώ χαμηλότερη είναι η συμμετοχή των ιατρικών υπηρεσιών, των οδοντιατρικών υπηρεσιών και των ταξί.

Ειδικότερα, οι δαπάνες υγείας αποτελούν το 5,17% των συνολικών μηνιαίων δαπανών των ελληνικών νοικοκυριών, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό φαίνεται να δαπανάται στις οδοντιατρικές και στις ιατρικές υπηρεσίες (Ε.Ο.Π, 2011). Η μέση μηνιαία δαπάνη κυμάνθηκε στα 114,58 ευρώ το 2011 και καταγράφει μείωση 19,37% συγκριτικά με το 2008. Η μεταβολή αυτή οφείλεται στις μειωμένες δαπάνες των νοικοκυριών για ιδιωτικές δαπάνες νοσοκομειακής περίθαλψης

(63,70%), για ιατρικές (34,02%), οδοντιατρικές (36,99%) και παραϊατρικές υπηρεσίες (63,70%) συγκριτικά με το 2008.

Η συμμετοχή των διδασκτρων στη διαμόρφωση του Γενικού Δείκτη Καταναλωτή δεν είναι αμελητέα και για το 2012 υπολογίζεται σε 3,04%. Ειδικότερα τα δίδακτρα για ιδιωτικά σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης συμμετέχουν κατά 0,46%, ενώ οι πληρωμές των νοικοκυριών για δίδακτρα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ανέρχονται σε 0,31%. Τα δίδακτρα για φροντιστήρια αποτελούν το 1,1% του γενικού δείκτη, σχεδόν το ένα τρίτο από το σύνολο των ιδιωτικών δαπανών για εκπαίδευση (3,04%), ενώ η αντίστοιχη συμμετοχή για τις ξένες γλώσσες είναι 0,88%, η οποία αποτελεί και τη δεύτερη υψηλότερη ιδιωτική δαπάνη για εκπαίδευση.

Η μέση μηνιαία δαπάνη για δικηγόρους και συμβολαιογράφους το 2011 αντιστοιχούσε στο 0,22% του συνόλου των αγορών και απολαβών και ανήλθε στα 4,78 € από 8,42 € το 2008, καταγράφοντας μείωση 43,23%.

Εξετάζοντας τις ετήσιες μεταβολές των τιμών των υπηρεσιών που συμμετέχουν στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ. (υγεία, επικοινωνίες, εκπαίδευση, ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια) και των επιμέρους κατηγοριών υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στις άλλες ομάδες αγαθών και υπηρεσιών κατά την περίοδο 2000-2009 και το μέσο όρο της περιόδου, μπορεί να διαμορφωθεί η εικόνα των μεταβολών των τιμών προ της εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων και της κρίσης σε σύγκριση με τη μέση ετήσια αύξηση του Γ.Δ.Τ.Κ. (Πίνακας 4.7). Αντίστοιχα, εξετάζοντας τις μεταβολές των τιμών τα έτη 2010, 2011 και σε σύγκριση με την μέση ετήσια αύξηση του Γ.Δ.Τ.Κ. γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθεί η επίδραση της κρίσης στις εξελίξεις των τιμών και εξετάζοντας τις μεταβολές το 2012, ουσιαστικά πρώτο χρόνο εφαρμογής των ρυθμίσεων του Ν. 3919/2011, και με όλες τις επιφυλάξεις που έχουν εκφραστεί για το σύντομο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί από την ολοκλήρωση των νομοθετικών ρυθμίσεων και την εφαρμογή του νέου καθεστώτος, γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθεί η επίδραση των μεταρρυθμίσεων στις τιμές των υπηρεσιών που επηρεάζονται από αυτές. Με βάση τα παραπάνω παρατηρούνται τα εξής:

- Στο 3,2% ανέρχεται η μέση ετήσια αύξηση του Γ.Δ.Τ.Κ. κατά την περίοδο 2000-2009, η οποία κυμαίνεται από 1,2% το 2009 σε σχέση με το 2008 έως 4,2% το 2008 σε σχέση με το 2007.
- Από τις δώδεκα ευρύτερες κατηγορίες που συνθέτουν το Γ.Δ.Τ.Κ. μεγαλύτερες του μέσου όρου αυξήσεις παρουσιάζουν οι κατηγορίες διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά, αλκοολούχα ποτά και καπνός, η στέγαση, η υγεία, η

εκπαίδευση και τα ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια, ίσες η ένδυση και υπόδηση, μικρότερες αυξήσεις παρουσιάζουν τα διαρκή αγαθά-είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες, οι μεταφορές, η αναψυχή-πολιτιστικές δραστηριότητες και τα άλλα αγαθά και υπηρεσίες και μειώσεις οι επικοινωνίες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη των τιμών των υπηρεσιών και των επιμέρους κατηγοριών υπηρεσιών που περιλαμβάνονται σε άλλες ευρύτερες κατηγορίες του δείκτη. Από τις υπηρεσίες, μεγαλύτερες του μέσου όρου μέσες ετήσιες αυξήσεις κατά την περίοδο 2000-2009 παρουσιάζουν η εκπαίδευση όλα τα έτη (4,2%), τα ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια 7 έτη (4,2%) και η υγεία 6 έτη (3,7%), ενώ χαμηλότερες αυξήσεις ή μειώσεις παρουσιάζουν οι επικοινωνίες (-1,8%). Ειδικότερα:

- Οι περισσότερες από τις επιμέρους υπηρεσίες που περιλαμβάνονται στις κατηγορίες υγεία και εκπαίδευση, οι οποίες περιλαμβάνουν επαγγέλματα που επηρεάζονται από τις ρυθμίσεις για την απελευθέρωση, φαίνεται να παρουσιάζουν υψηλότερες του μέσου αυξήσεις των τιμών κατά την ίδια περίοδο. Πιο αναλυτικά, οι ιατρικές, οδοντιατρικές, παραϊατρικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες της αποκλειστικής νοσοκόμας καταγράφουν, κατά μέσο όρο, αύξηση του δείκτη κατά 4,8%, 3,9%, 3,3% και 4,6% ετησίως, αντίστοιχα, για το χρονικό διάστημα 2000-2009. Αντίστοιχα, τα δίδακτρα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καταγράφουν, κατά μέσο όρο, αύξηση 5%, τα δίδακτρα ξένων γλωσσών 4,2% και τα δίδακτρα φροντιστηρίων 3,9%.
- Οι περισσότερες από τις επιμέρους υπηρεσίες που περιλαμβάνονται στις υπόλοιπες κατηγορίες, ανεξάρτητα από το εάν η ευρύτερη κατηγορία στην οποία ανήκουν παρουσιάζει χαμηλότερες ή υψηλότερες μέσες ετήσιες αυξήσεις των τιμών, φαίνεται να παρουσιάζουν υψηλότερες του μέσου αυξήσεις κατά την ίδια περίοδο.
- Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην κατηγορία στέγαση οι υπηρεσίες επισκευής και συντήρησης κατοικίας παρουσιάζουν μέση ετήσια αύξηση 3,4%, στην κατηγορία διαρκή αγαθά-είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες οι επισκευές οικιακών συσκευών 3,8% και οι οικιακές υπηρεσίες-υπηρεσίες οικιακής μέριμνας 4,3%, στην κατηγορία μεταφορές η συντήρηση και επισκευή αυτοκινήτων 4,4% και τα ταξί 7,0%. Πολλές από τις προαναφερθείσες υπηρεσίες συναρτώνται με τεχνικά επαγγέλματα. Στην κατηγορία άλλα αγαθά και υπηρεσίες τα κουρέια και τα κομμωτήρια, οι υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας και οι νομικές υπηρεσίες παρουσιάζουν υψηλότερες μέσες ετήσιες αυξήσεις (5,3%, 4,8%, 3,7%, αντίστοιχα), ενώ οι οικονομικές υπηρεσίες παρουσιάζουν χαμηλότερες (1,5%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7
Συμμετοχή των υπηρεσιών στη διαμόρφωση του Γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή, ετήσιες μεταβολές των τιμών και επίπτωση, 2000-2012

	Σταθμίσεις ΕΟΠ 2008/09 (%)	Μεταβολή												
		2001/00	2002/01	2003/02	2004/03	2005/04	2006/05	2007/06	2008/07	2009/08	ΜΟ 2000-09	2010/09	2011/10	2012/11
Ομάδες αγαθών και υπηρεσιών		5,1	5,3	5,0	0,5	0,6	3,7	3,2	5,4	1,9	3,4	0,1	3,1	1,5
Διατροφή, Μη αλκοολούχα ποτά	171,22	7,5	7,2	4,2	4,6	2,2	5,7	6,3	1,9	5,3	5,0	14,8	7,6	0,7
Αλκοολούχα ποτά, Καπνός	86,40	3,3	3,6	2,0	4,1	4,7	2,4	3,4	2,8	3,0	3,2	1,7	-0,5	1,3
Μεταποίηση ενδυμάτων	0,60	3,0	6,8	5,4	4,2	3,3	2,9	1,5	2,8	1,0	3,4	2,1	0,2	-2,8
Καθαρισμός ενδυμάτων	2,82	2,4	1,9	2,4	2,3	3,4	1,1	0,9	2,5	1,8	2,1	2,7	1,8	-1,3
Επιδιορθώσεις υποδημάτων	0,18	10,0	9,3	9,7	6,4	6,0	2,8	1,0	5,4	4,5	6,1	1,6	0,6	1,0
Στέγαση	115,88	1,7	3,3	4,4	4,8	8,9	6,5	3,1	8,6	-2,7	4,3	6,9	8,9	7,9
Είδη επισκευής & συντήρησης κατοικίας	4,24	3,8	2,6	3,3	2,4	5,0	4,5	3,1	3,6	2,5	3,4	1,5	2,6	2,4
Υπηρεσίες επισκευής & συντήρησης κατοικίας	14,41	2,6	4,0	3,4	5,2	2,9	2,6	6,1	5,7	6,0	4,3	2,1	1,0	-1,5
Επισκευή & συντήρηση κατοικίας	18,65	2,9	3,4	3,3	3,9	3,9	3,2	5,1	5,0	4,9	4,0	1,9	1,4	-0,6
Υπηρεσίες κοινοχρήστων	7,12	0,9	1,6	3,3	3,7	2,6	3,6	3,9	3,6	2,9	2,9	1,7	0,4	-0,2
Διάφορες υπηρεσίες που σχετίζονται με το σπίτι	21,16	3,8	3,1	5,0	5,4	4,6	3,0	4,4	4,2	3,9	4,1	1,9	1,0	0,2
Διαρκή αγαθά, Είδη νοικοκυριού και Υπηρεσίες	73,63	2,3	1,6	2,0	1,6	2,1	2,0	2,4	2,8	1,9	2,1	1,3	1,2	-1,9
Επισκευές οικιακών συσκευών	0,41	3,3	2,4	4,4	3,2	4,0	4,3	3,8	4,0	4,5	3,8	2,4	3,6	0,2
Οικιακές συσκευές & επισκευές	8,08	3,2	-1,0	-0,9	-0,5	0,2	0,3	0,6	0,9	0,0	0,3	-0,4	-0,3	-2,5
Οικιακές υπηρεσίες	13,64	1,8	2,6	6,6	6,4	3,0	4,6	4,2	5,3	4,2	4,3	2,9	1,5	-4,1
Υπηρεσίες οικιακής μέριμνας	1,23	3,8	5,3	5,9	4,1	5,1	4,5	3,7	2,8	2,2	4,2	2,5	0,1	-1,3

Αναμενόμενες επιπτώσεις σε βασικά οικονομικά μεγέθη

Οικιακές υπηρεσίες & υπηρεσίες οικιακής μέριμνας	14,87	2,0	2,9	6,6	6,2	3,3	4,6	4,1	5,1	4,1	4,3	2,9	1,4	-3,9
Αγαθά και υπηρεσίες για συνήθη οικιακή συντήρηση	31,67	2,9	2,0	3,4	3,1	2,1	3,3	3,2	3,8	2,7	3,0	2,2	2,2	-1,7
Υγεία	70,73	2,8	4,7	4,3	4,6	4,0	2,7	3,0	3,6	3,0	3,7	1,5	-0,6	-1,7
Ιατρικές υπηρεσίες	15,00	4,7	6,0	5,5	7,9	6,0	3,2	3,5	3,7	3,2	4,8	2,4	1,4	-1,8
Οδοντιατρικές υπηρεσίες	21,09	1,6	6,0	4,3	5,7	4,0	2,3	4,0	3,8	3,1	3,9	3,5	0,3	-1,9
Παραϊατρικές υπηρεσίες	5,01	1,6	3,6	5,2	2,3	3,6	1,9	3,3	4,5	3,7	3,3	1,5	0,6	-3,0
Ιατρικές, οδοντιατρικές & παραϊατρικές υπηρεσίες	41,11	2,8	5,9	4,8	6,4	4,8	2,7	3,8	3,8	3,2	4,2	3,0	0,6	-2,0
Νοσοκομεία και κλινικές	10,88	5,0	4,2	3,8	2,0	3,9	5,3	2,7	6,0	4,3	4,1	5,9	7,8	3,5
Αποκλειστική νοσοκόμα	2,70	3,7	4,2	5,9	2,1	4,8	4,9	4,7	3,7	7,5	4,6	1,8	0,0	0,0
Νοσοκομειακή περιθαλψη	13,57	4,7	4,2	4,2	2,0	4,1	5,2	3,1	5,5	5,0	4,2	5,1	6,4	2,9
Μεταφορές	132,39	1,1	0,8	3,0	3,5	4,8	2,4	1,8	3,9	-2,5	2,1	16,2	6,3	2,8
Αυτοκίνητα	42,20	2,4	0,9	0,6	1,3	0,3	-1,9	-0,7	-2,3	-6,6	-0,7	4,4	-3,5	-2,4
Μοτοποδήλατα- ποδήλατα	2,26	1,7	1,8	0,1	-0,9	-0,6	-0,2	-0,4	0,0	-2,0	0,0	-0,6	0,4	0,6
Συντήρηση & επισκευή αυτοκινήτου	8,85	3,3	2,6	9,0	5,0	5,3	4,3	2,9	4,2	3,0	4,4	3,2	2,6	-2,1
Άλλες υπηρεσίες για αυτοκίνητο- μοτο-σικλέτα	10,21	1,3	1,8	9,1	1,9	13,3	1,4	1,4	2,5	13,6	5,1	17,3	-4,4	6,7
Ταξί	4,01	9,3	0,3	7,6	4,1	8,4	9,1	5,4	4,3	14,1	7,0	19,7	7,4	0,0
Υπεραστικά λεωφορεία	1,79	6,1	3,4	2,3	1,1	6,0	6,0	7,5	5,0	2,1	4,4	0,3	7,4	1,3
Μεταφορές πραγμάτων	0,46	1,6	3,3	2,2	7,3	4,1	2,6	6,2	6,1	4,0	4,1	2,0	0,5	-1,7
Υπηρεσίες μεταφορών	16,87	7,1	5,0	4,8	2,2	4,7	6,2	3,7	6,7	9,0	5,5	6,4	11,5	2,5
Επικοινωνίες	45,56	-0,80	-4,60	-4,19	-4,32	-0,40	0,24	0,06	-2,39	0,46	-1,77	2,95	1,64	-1,69
Δημόσιες ταχυδρομικές υπηρεσίες	0,21	17,0	8,5	5,2	0,9	1,0	0,9	2,2	3,5	2,6	4,6	1,2	3,0	1,7
Υπηρεσίες ιδιωτικών ταχυδρομείων	0,10						0,6	-0,2	1,5	8,0	1,1	14,7	6,1	0,0
Ταχυδρομικές υπηρεσίες	0,31	17,0	8,5	5,2	0,9	1,0	0,8	1,5	2,9	4,2	4,7	5,3	4,5	1,1

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.7 (συνέχεια)

	Σταθμίσεις ΕΟΠ 2008/09 (%)	Μεταβολή															
		2001/00	2002/01	2003/02	2004/03	2005/04	2006/05	2007/06	2008/07	2009/08	ΜΟ 2000-09	2010/09	2011/10	2012/11			
Ομάδες αγαθών και υπηρεσιών																	
Επικοινωνίες (συνέχεια)																	
Τηλεφωνικός εξοπλισμός	0,26	-5,3	-4,7	-7,8	-4,9	-7,4	-9,3	-8,9	-6,2	-7,4	-6,9	-4,3	-4,6	-5,0			
Σταθερή τηλεφωνία	16,21	-0,1	-3,4	-0,1	-4,0	-0,4	1,9	-1,4	-5,3	-1,1	-1,5	-0,9	1,1	-2,0			
Κινητή τηλεφωνία	24,87	-3,9	-8,5	-16,1	-5,8	-0,4	-1,7	3,3	0,7	2,4	-3,3	7,1	0,9	-1,5			
Πρόσβαση στο διαδίκτυο	3,90						-1,5	-9,7	-0,4	-3,3	-1,7	0,5	0,9	-1,9			
Τηλεφωνικές υπηρεσίες	44,99	-1,0	-4,7	-4,3	-4,4	-0,4	0,3	0,1	-2,4	0,5	-1,8	3,0	1,7	-1,7			
Τηλεφωνικές υπηρεσίες & εξοπλισμός	45,25	-1,1	-4,7	-4,3	-4,4	-0,4	0,2	0,1	-2,4	0,4	-1,8	2,9	1,6	-1,7			
Αναψυχή, Πολιτιστικές δραστηριότητες	47,77	3,5	3,3	2,9	2,8	1,9	1,8	2,0	2,1	1,1	2,4	0,9	0,0	-1,6			
Επισκευές οπτικοακουστικών συσκευών	0,13	2,9	1,7	2,7	2,1	3,1	0,6	2,2	3,0	2,4	2,3	2,3	1,9	-1,5			
Οπτικοακουστικός εξοπλισμός-υπολογιστές-επισκευές	10,19	-0,5	-1,1	-1,3	-1,2	-1,3	-2,6	-4,3	-4,2	-3,6	-2,2	-2,0	-3,5	-5,4			
Κτηνιατρικές υπηρεσίες	0,63	0,8	4,5	3,0	3,2	5,0	3,6	4,3	2,8	3,5	3,4	3,9	1,1	-0,2			
Αθλητικές δραστηριότητες	1,56	6,5	14,3	4,9	3,5	4,0	4,0	2,6	3,4	4,9	5,3	4,8	3,8	-3,5			
Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου	3,11	3,9	3,9	3,5	4,6	3,0	2,4	3,1	4,4	3,5	3,6	1,8	0,8	-1,3			
Αθλητικές δραστηριότητες & ελεύθερου χρόνου	4,67	4,1	5,9	3,8	4,4	3,2	2,8	3,0	4,1	4,0	3,9	2,7	1,9	-2,1			
Πολιτιστικές δραστηριότητες	6,69	2,0	2,9	2,0	5,2	1,4	3,2	7,1	1,4	2,3	3,1	1,3	-0,1	-2,7			
Υπηρεσίες αναψυχής	11,36	2,8	3,9	2,6	4,9	2,0	3,1	5,8	2,2	2,9	3,4	1,8	0,9	-2,4			
Βιβλία	5,82	1,8	3,4	3,4	2,9	3,0	2,0	2,4	2,8	2,0	2,6	2,0	2,2	-0,2			
Εφημερίδες- περιοδικά	5,41	9,8	6,4	3,8	3,4	2,0	1,1	2,9	9,8	0,8	4,4	-0,1	0,0	1,5			
Γραφική ύλη- σχολικά είδη	2,27	3,3	2,6	4,2	3,8	2,7	2,2	2,8	3,7	2,7	3,1	2,8	3,0	1,9			
Βιβλία-εφημερίδες- περιοδικά- γραφικά	13,51	5,3	4,6	3,7	3,2	2,5	1,7	2,7	5,7	1,6	3,4	1,3	1,5	0,8			
Πακέτο διακοπών	2,79	6,1	4,7	9,5	4,1	2,7	4,1	3,2	1,4	0,3	4,0	0,3	2,6	-0,8			

Εκπαίδευση	30,41	3,6	4,0	4,5	4,4	4,1	3,9	4,1	4,7	4,1	4,7	4,1	4,2	2,0	-0,1	-1,9
Διδάκτρα ιδιωτικού σχολείου Α' Βαθμίδας	4,67	3,5	4,1	4,4	4,8	6,0	5,4	4,7	6,0	6,4	6,0	6,4	5,0	4,2	0,8	-0,3
Διδάκτρα ιδιωτικού σχολείου Β' Βαθμίδας	3,05	4,1	4,0	4,9	6,0	6,4	4,6	4,3	5,5	5,4	5,5	5,4	5,0	3,4	0,8	-0,4
Διδάκτρα ξένων γλωσσών	8,80	3,4	4,3	5,1	4,6	4,0	4,0	4,2	4,7	3,6	4,7	3,6	4,2	1,2	-0,7	-1,3
Διδάκτρα φροντιστηρίων	10,73	3,9	3,8	4,2	4,3	3,5	3,5	4,0	4,1	3,6	4,1	3,6	3,9	1,8	0,1	-3,1
Διδάκτρα ΙΕΚ	1,90	2,8	3,2	3,5	2,9	2,6	1,9	2,7	3,6	2,1	3,6	2,1	2,8	0,0	-3,3	-4,9
Διδάκτρα μεταπτυχιακών σπουδών	1,26													2,0	-0,3	-1,8
Διδάκτρα	30,41	3,6	4,0	4,5	4,4	4,1	3,9	4,1	4,7	4,1	4,7	4,1	4,2	2,0	-0,1	-1,9
Ξενοδοχεία, Καφέ, Εστιατόρια	114,09	4,6	6,7	4,8	4,3	3,2	2,7	3,9	5,1	2,7	4,2	4,2	2,9	2,0	2,0	1,6
Εστιατόρια, Ξαφροπλαστές, καφενεία, κυλικεία	107,95	4,7	6,5	4,6	4,1	3,4	2,8	4,0	5,2	3,0	4,2	3,0	4,2	3,1	2,4	2,2
Έξοδα Ξενοδοχείων	6,14	7,3	9,7	7,7	6,7	-0,6	1,2	2,5	2,1	-2,3	3,8	-0,1	-5,3	-0,1	-5,3	-9,1
Διάφορα αγαθά & Υπηρεσίες	77,11	3,9	3,6	3,1	2,2	3,0	2,4	2,3	3,2	3,3	3,0	3,3	3,0	4,5	3,0	0,0
Κουρέια, κομμωτήρια	7,49	7,0	9,2	8,5	4,6	5,6	3,4	2,7	3,5	3,1	5,3	3,1	5,3	2,6	0,2	-2,3
Υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας	1,12	7,7	3,6	4,4	3,9	3,4	4,6	4,5	6,4	4,9	4,8	4,9	4,8	4,5	2,0	-2,7
Ασφάλιση κατοικίας	1,03	2,9	2,1	2,7	0,5	1,2	1,1	2,2	4,0	5,3	2,5	4,1	1,8	0,0	0,0	-0,2
Ασφάλιση υγείας	3,74	2,5	3,0	2,7	0,2	2,7	0,5	0,2	3,8	1,0	1,8	1,0	1,8	0,0	0,0	-0,1
Ασφάλιση μεταφορών	16,55	6,2	7,2	6,7	3,9	3,0	2,6	2,1	2,6	7,0	4,6	7,0	4,6	13,3	7,7	1,4
Ασφάλιστρα	21,32	5,3	6,0	5,7	3,0	2,9	2,1	1,7	2,9	5,7	3,9	5,7	3,9	10,3	6,4	1,1
Οικονομικές υπηρεσίες	0,47	0,1	1,4	0,6	1,0	3,8	1,5	2,2	1,9	0,8	1,5	0,8	1,5	0,3	-0,1	-0,2
Άλλες υπηρεσίες	10,60	6,0	3,0	3,2	3,2	3,6	2,3	4,2	4,5	3,6	3,7	2,6	1,7	2,6	1,7	-0,1
Γενικός Δείκτης Τιμών Καταναλωτή	1000,00	3,4	3,6	3,5	2,9	3,5	3,2	2,9	4,2	1,2	3,2	4,2	3,2	4,7	3,3	1,5

- Η κατάσταση φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά από το 2010 και ύστερα. Στο 4,7% ανέρχεται η μέση ετήσια αύξηση του Γ.Δ.Τ.Κ. το 2010, στο 3,3% το 2011 και στο 1,5% το 2012. Το 2010 και το 2011 τρεις μόνο κατηγορίες (αλκοολούχα ποτά και καπνός, στέγαση, μεταφορές) παρουσιάζουν μεγαλύτερες του μέσου ετήσιες αυξήσεις, και οι τέσσερις κατηγορίες υπηρεσιών παρουσιάζουν χαμηλότερες, ενώ δύο από αυτές το 2011 και το 2012 παρουσιάζουν μειώσεις (υγεία, εκπαίδευση) με αυξανόμενη απόκλιση από το μέσο όρο μεταβολής των τιμών.
- Οι περισσότερες από τις επιμέρους υπηρεσίες που περιλαμβάνονται στις κατηγορίες υγεία και εκπαίδευση παρουσιάζουν χαμηλότερες του μέσου αυξήσεις των τιμών κατά τα έτη 2010 και 2011 και μειώσεις το 2012, στην περίπτωση δε των διδάκτρων σε κάποιες κατηγορίες μειώσεις παρουσιάζονται από το 2011. Ειδικότερα:
- Οι ιατρικές υπηρεσίες παρουσιάζουν αύξηση των τιμών κατά 2,4% και 1,4% αντίστοιχα το 2010 και το 2011, ενώ το 2012 καταγράφουν μείωση κατά 1,8%, οι οδοντιατρικές υπηρεσίες παρουσιάζουν αύξηση των τιμών κατά 3,5% και 0,3% αντίστοιχα, ενώ το 2012 καταγράφουν μείωση κατά 1,9%, οι παραϊατρικές υπηρεσίες παρουσιάζουν αύξηση των τιμών κατά 1,5% και 0,6% αντίστοιχα, ενώ το 2012 καταγράφουν μείωση κατά 3,0% και οι υπηρεσίες της αποκλειστικής νοσοκόμας παρουσιάζουν αύξηση των τιμών κατά 1,8% το 2010 και μηδενική μεταβολή το 2011 και το 2012
- Ο δείκτης τιμών καταναλωτή για δίδακτρα τόσο πρωτοβάθμιας όσο και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης φαίνεται να υστερεί συνεχώς του αντίστοιχου γενικού δείκτη, αλλά να ακολουθεί μία παράλληλη προς αυτόν έντονη αυξητική τάση μέχρι και το 2010. Ειδικότερα, από χρονιά σε χρονιά αυξανόταν συστηματικά πάνω από 4 ποσοστιαίες μονάδες ετησίως. Τα δύο τελευταία έτη η αύξηση συνεχίζεται, αλλά είναι σαφώς μικρότερη από τα προηγούμενα χρόνια (λιγότερο από μισή ποσοστιαία μονάδα ετησίως). Σε αυτό έχει συμβάλει η απόφαση του τέως Υπουργείου Εμπορίου για πάγωμα των διδάκτρων αλλά και η τρέχουσα οικονομική κρίση. Είναι χαρακτηριστικό ότι και για τις δύο κατηγορίες ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής για την περίοδο 2000-2010 είναι σχεδόν 5%, ενώ για την περίοδο 2010-2012 μειώνεται κατακόρυφα στο 0,5%. Πάντως οι αυξήσεις στα δίδακτρα για ιδιωτικά σχολεία είναι σαφώς μικρότερες, σχεδόν οι μισές από τις αντίστοιχες στο γενικό δείκτη. Η μικρή αύξηση στις τιμές τα τελευταία έτη είναι πιθανό να αντιπροσωπεύει αύξηση στα μεταφορικά έξοδα λόγω

των συνεχόμενων αυξήσεων στις τιμές των καυσίμων, παρά αύξηση στα καθατά δίδακτρα.

- Οι τιμές των διδασκτρων στα φροντιστήρια και στα ΚΞΓ παρουσιάζουν ανοδική πορεία μέχρι και το 2010 και έκτοτε, σε αντίθεση με το γενικό δείκτη, οριακή πτώση στα επίπεδα περίπου του 2009. Η πτώση των τιμών συνδέεται με τη δυσμενή εξέλιξη του κλάδου, η οποία φαίνεται και με το αθρόο κλείσιμο διδακτικών μονάδων και τη μεγάλη μείωση στον αριθμό των μαθητών, όπως προαναφέρθηκε.

Συνοπτικά, παρατηρείται μία σαφής υποχώρηση στην εξεταζόμενη ποσότητα (μείωση μαθητών) τόσο για φροντιστήρια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης όσο και για εκμάθηση ξένων γλωσσών. Η μείωση αυτή συνοδεύεται και από αντίστοιχη προσαρμογή προς τα κάτω στην προσφερόμενη ποσότητα (διδασκτικές μονάδες) καθώς και στις τιμές (υποχώρηση του ΔΤΚ). Είναι σαφές ότι ο μεγάλος αριθμός φροντιστηρίων και ΚΞΓ σε συνδυασμό με το μικρό κόστος εισόδου στην αγορά δεν επιτρέπουν να μιλάμε για προβλήματα ανταγωνισμού. Ενδεχόμενη πλήρης απελευθέρωση δε φαίνεται να επηρεάζει ούτε τις τιμές ούτε την απασχόληση στα συγκεκριμένα επαγγέλματα, τα οποία φαίνεται να προσαρμόζονται σχετικά γρήγορα στις μεταβαλλόμενες συνθήκες.

- Ο δείκτης τιμών καταναλωτή για τις υπηρεσίες του δικηγόρου παρουσιάζει αυξητική τάση από το 2000 μέχρι το 2011 και μείωση το 2012. Ο δείκτης αυξήθηκε, κατά μέσο όρο, κατά 3,5% ετησίως για το χρονικό διάστημα 2000-2010, ενώ το 2011 η μέση μηνιαία μεταβολή κυμάνθηκε στο 0,3%. Οι μηνιαίες μεταβολές του δείκτη για τις νομικές υπηρεσίες εμφανίζουν αρνητικές τιμές κυρίως από τον Δεκέμβριο του 2011 και ύστερα.

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι υπάρχουν ενδείξεις για αυξανόμενη αρνητική επίπτωση στο Γ.Δ.Τ.Κ. των υπηρεσιών υγείας, αρνητική επίπτωση της εκπαίδευσης και των επικοινωνιών το 2012/2011, παρά τη θετική επίπτωση των δύο προηγούμενων ετών και μειούμενη θετική επίπτωση των ξενοδοχείων-καφέ-εστιατορίων. Αντίστοιχες είναι οι εξελίξεις σε πολλές από τις επιμέρους κατηγορίες υπηρεσιών που εντάσσονται σε όλες τις ομάδες αγαθών και υπηρεσιών. Αρνητική επίπτωση το 2012/2011 σημειώνεται σε πολλές κατηγορίες υπηρεσιών που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση όπως ιατρικές, οδοντιατρικές και παραϊατρικές υπηρεσίες, δίδακτρα φροντιστηρίων-ξένων γλωσσών, κουρεία-κομμωτήρια, υπηρεσίες επισκευής και συντήρησης κατοικίας κ.ά.

4.7. Πιθανό συνολικό όφελος από την πτώση των τιμών των υπηρεσιών

4.7.1. Γενικά

Η έκταση στην οποία το σύνολο των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση για το καθένα από τα επαγγέλματα που εξετάζονται στην παρούσα εργασία επηρεάζει την τιμή και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, και ως εκ τούτου επιβαρύνει το κόστος λειτουργίας της οικονομίας και την ανταγωνιστικότητά της, είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκτιμηθεί με ακρίβεια. Όπως δείχνει η εμπειρία από άλλες χώρες, που έχει επιχειρηθεί να εκτιμηθεί με τρόπο συστηματικό το κόστος συγκεκριμένων παρεμβατικών ρυθμίσεων, τα αποτελέσματα, από τη φύση των πραγμάτων, κυμαίνονται. Έτσι λ.χ. είναι τεχνικά δύσκολο να εκτιμηθεί πώς θα διαμορφωνόταν η τιμή ισορροπίας αν απελευθερωνόταν κάποιο επάγγελμα. Αλλά και αν ακόμη είχε κανείς τέτοια εκτίμηση, για να υπολογίσει το όφελος από την πιθανή πτώση των αμοιβών λόγω του ανταγωνισμού, θα έπρεπε να λάβει υπόψη του όχι μόνο τις σημερινές επίσημες τιμές αλλά και τις πραγματικές αμοιβές που καταβάλλονται ύστερα από αμοιβαία συμφωνία των μερών, για τις οποίες δεν υπάρχει επαρκής πληροφόρηση. Οι δυσκολίες όμως αυτές δεν αίρουν τη χρησιμότητα μιας συνολικής προσέγγισης.

Για τον υπολογισμό της επιβάρυνσης των χρηστών λόγω των υψηλότερων τιμών των υπηρεσιών των επαγγελματιών, εξαιτίας του περιορισμού του ανταγωνισμού, υπολογίζεται το συνολικό εισόδημα των επαγγελματιών που επηρεάζονται από τις ρυθμίσεις ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος. Αυτό ισούται με το γινόμενο της απασχόλησης κατά κατηγορία επαγγέλματος ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης επί το λόγο του μέσου εισοδήματος ανά κατηγορία επαγγέλματος προς το μέσο εισόδημα του συνόλου των απασχολούμενων. Χρησιμοποιούνται εναλλακτικές υποθέσεις για την ποσοστιαία υπεροχή των σημερινών επιπέδων τιμών των υπηρεσιών των επαγγελματιών που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση από τις τιμές που θα διαμορφώνονταν κάτω από ανταγωνιστικότερες συνθήκες λειτουργίας τους και εκτιμάται η συνολική πιθανή ωφέλεια, που θα μπορούσε να προκύψει από τη μείωση τιμών που θα ακολουθούσε την απελευθέρωση, ως ποσοστό (%) του εθνικού εισοδήματος.

4.7.2. Εκτιμήσεις για το μέσο εισόδημα κατά επάγγελμα

Στην ενότητα αυτή γίνεται προσπάθεια να προσεγγισθεί το μέσο εισόδημα κατά επάγγελμα από διάφορες πηγές (Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών, Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης EU-SILC), καθώς το επίπεδο των εισοδημάτων των νοικοκυριών στην Ελλάδα αποτελεί ένα μέγεθος που δύσκολα μπορεί να προσδιορισθεί αξιόπιστα από τα δηλωθέντα εισοδήματα. Είναι γνωστό ότι το δηλωθέν οικογενειακό εισόδημα για το σύνολο της χώρας αντιστοιχεί σε μέρος του εθνικολογιστικά εκτιμώμενου συνολικού οικογενειακού εισοδήματος. Αν λάβει κανείς υπόψη το γεγονός ότι οι εθνικολογιστικές εκτιμήσεις δεν καλύπτουν παρά μόνο μέρος των παραοικονομικών δραστηριοτήτων, τότε στην πράξη το δηλούμενο εισόδημα θα είναι αισθητά λιγότερο από το πραγματικό. Οι αποκλίσεις είναι σίγουρα μεγαλύτερες προκειμένου για μεμονωμένα νοικοκυριά ή ομάδες νοικοκυριών, λόγω διαφορών στη σύνθεση των εισοδημάτων τους και στις δυνατότητες φοροδιαφυγής, στο επίπεδο της φορολογικής συνείδησης και στην εκτίμηση για το μέγεθος του κινδύνου σύλληψης. Είναι προφανές ότι η εξαγωγή συμπερασμάτων για το εισόδημα μιας επαγγελματικής κατηγορίας με βάση τις φορολογικές δηλώσεις δεν θα ενέπνεε εμπιστοσύνη.

Λιγότερο αναξιόπιστη πηγή για τη συναγωγή κάποιων συμπερασμάτων για το οικογενειακό εισόδημα αποτελούν τα δεδομένα των Ερευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών (Ε.Ο.Π.) της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ). Στις Ε.Ο.Π. προσδιορίζεται η καταναλωτική δαπάνη (αγορές και απολαβές) των νοικοκυριών κατά επάγγελμα του αρχηγού του νοικοκυριού. Ο τρόπος με τον οποίο συλλέγονται τα δεδομένα για την κατανάλωση (καταγραφή αγορών και άλλων καταναλωτικών οικογενειακών δαπανών κατά είδος σε ημερήσια βάση και έλεγχος από τους ειδικούς της στατιστικής υπηρεσίας) μαζί με την τακτική της εμπιστευτικότητας που τηρείται απαρέγκλιτα και απαμβλύνει τα κίνητρα για απόκρυψη, καθιστούν τα δεδομένα συγκριτικά περισσότερο αξιόπιστα.

Κατά μέσο όρο, το επίπεδο της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών συναρτάται αρκετά στενά με το επίπεδο του εισοδήματος, που αποτελεί την πηγή χρηματοδότησης των καταναλωτικών δαπανών. Για μεγάλες ομάδες του πληθυσμού είναι πρακτικά αδύνατο η κατανάλωση να υπερβαίνει το εισόδημα για παρατεταμένα χρονικά διαστήματα. Αντίθετα, το εισόδημα τείνει να υπερβαίνει την κατανάλωση κατά το ύψος των φόρων εισοδήματος συν

την αποταμίευση. Επομένως, για την εκτίμηση του μέσου εισοδήματος των επαγγελματιών ομάδων θα πρέπει να γίνουν κάποιες υποθέσεις για αυτά τα δύο μεγέθη. Σημειώνεται ότι με τα στοιχεία της Ε.Ο.Π. είναι δυνατό να προσδιορισθεί το μέσο επίπεδο κατανάλωσης μόνο για ευρύτερες επαγγελματικές ομάδες στις οποίες εμπεριέχονται επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση (επιστήμονες-ελεύθεροι επαγγελματίες και βοηθοί αυτών, έμποροι-πωλητές, απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών) και δεν είναι εφικτός ο προσδιορισμός χωριστά για κάθε επαγγελματική κατηγορία. Ωστόσο, επειδή αντίστοιχες προσεγγίσεις είχαν γίνει κατά το παρελθόν και μπορούν να γίνουν συγκρίσεις, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν (ΚΕΠΕ, 2001, 2005).

Με βάση τα στοιχεία καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών υπολογίζεται ο λόγος του μέσου όρου μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών ανά επάγγελμα του αρχηγού του νοικοκυριού σε σχέση με το μέσο όρο μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών του συνόλου των νοικοκυριών και ο αντίστοιχος λόγος των νοικοκυριών με υπεύθυνο απασχολούμενο, δηλαδή στους υπολογισμούς δεν έχουν περιληφθεί τα νοικοκυριά με υπεύθυνο μη εργαζόμενο, αφού αυτά δεν συμβάλλουν στο σχηματισμό του εθνικού εισοδήματος (Πίνακας 4.8). Με βάση τους δείκτες για το σύνολο των νοικοκυριών και για τους εργαζόμενους, το 2011 η καταναλωτική δαπάνη των επιστημόνων-ελεύθερων επαγγελματιών και των βοηθών αυτών υπερέχει σημαντικά της μέσης καταναλωτικής δαπάνης του συνόλου των νοικοκυριών και των εργαζομένων (δείκτες 154,3 και 127,2, αντίστοιχα) και των εμπόρων-πωλητών υπερέχει λιγότερο (δείκτες 124,8 και 102,9, αντίστοιχα).

Η καταναλωτική δαπάνη των απασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών υπερέχει της μέσης καταναλωτικής δαπάνης του συνόλου των νοικοκυριών (δείκτης 113,3) και υστερεί της μέσης καταναλωτικής δαπάνης των εργαζομένων (δείκτης 93,4). Οι σχέσεις κατανάλωσης που διαμορφώνονται ανά επαγγελματική κατηγορία το 2011 δεν φαίνεται να διαφοροποιούνται σημαντικά σε σύγκριση με τις αντίστοιχες της τριετίας 2008-2010 ή προγενέστερες με βάση τα στοιχεία του 1998/1999 (ΚΕΠΕ, 2005), με εξαίρεση τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών για τα έτη 2008, 2009 και 1998/1999.

Όπως προαναφέρθηκε, οι σχέσεις για την κατανάλωση προκύπτουν από τις αντίστοιχες σχέσεις του εισοδήματος αφού αφαιρεθούν από αυτό οι φόροι εισοδήματος και η αποταμίευση. Σύμφωνα με τα στοιχεία σχετικής μελέτης για τους φορολογικούς συντελεστές στην Ελλάδα (Papageorgiou κ.ά., 2012)

ο τελικός φορολογικός συντελεστής στο εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων (ελεύθερων επαγγελματιών) υπολογίζεται στο 14,3% κατά μέσο όρο κατά την περίοδο 2000-2009 ή στο 15,4% το 2009 παρουσιάζοντας μια μικρή αύξηση κατά 0,23 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2008. Εθνικολογιστικά στοιχεία για τις αποταμιεύσεις κατά την περίοδο 2000-2011 δείχνουν ότι οι ακαθάριστες αποταμιεύσεις κινήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα και ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος ανέρχονται στο 4,3% κατά μέσο όρο κατά την περίοδο 2000-2009 (κυμάνθηκαν από 1,1% το 2002 έως 9,8% το 2007), ενώ σχεδόν μηδενικές εμφανίζονται οι αποταμιεύσεις το 2010 (0,2%) και αρνητικές το 2011 (-2,1%). Με βάση τα προηγούμενα για τους εμπόρους-πωλητές και τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών, των οποίων το επίπεδο της κατανάλωσης υπερέχει οριακά του μέσου όρου, είναι εύλογο να γίνει δεκτή η υπόθεση ότι η φορολογική επιβάρυνση και η αποταμίευση προσεγγίζουν τους μέσους όρους για τη χώρα, που αθροιστικά ανέρχονται περίπου στο 18% του εισοδήματος, λαμβάνοντας υπόψη τα αντίστοιχα στοιχεία είτε της περιόδου 2000-2009 είτε του 2008. Σημειώνεται ότι, στο βαθμό που η φορολογική επιβάρυνση είναι χαμηλότερη, θα τείνει να είναι υψηλότερη η αποταμίευση, οπότε το αποτέλεσμα από εναλλακτικές υποθέσεις για καθένα από τα επιμέρους στοιχεία δεν θα είναι πολύ διαφορετικό.

Αντίστοιχα, για τους επιστήμονες-ελεύθερους επαγγελματίες, που έχουν υψηλότερα εισοδήματα, γίνεται δεκτή η υπόθεση ότι η φορολογική επιβάρυνση και η αποταμίευση υπερέχουν του μέσου όρου και αθροιστικά προσεγγίζουν το 30% του εισοδήματος. Αν δεχθούμε ότι στις επαγγελματικές κατηγορίες που εξετάζονται εδώ τα μέσα εισοδήματα από προσόδους και κεφάλαιο ισούνται με το μέσο όρο για τη χώρα, τότε δεν χρειάζεται περαιτέρω προσαρμογή στις εκτιμήσεις. Αν όμως δεχθούμε ότι κάποιο κλάσμα συγκεντρώνεται σε μικρό αριθμό πλουσίων ανθρώπων, τότε ίσως να είναι φρόνιμο για τους σκοπούς που γίνεται εδώ η εκτίμηση να περικοπούν οι αριθμοί που προαναφέρθηκαν κατά 10%.

Με βάση τις σχέσεις κατανάλωσης και τις υποθέσεις για το μέσο συντελεστή φορολογίας εισοδήματος και τη ροπή προς αποταμίευση υπολογίζεται η σχέση του μέσου εισοδήματος ανά επαγγελματική κατηγορία των απασχολούμενων στις υπηρεσίες προς το μέσο ετήσιο εισόδημα (Πίνακας 4.8). Έτσι, προκύπτει ότι το μέσο εισόδημα για τους επιστήμονες-ελεύθερους επαγγελματίες υπερβαίνει το μέσο όρο κατά 63,5%, για τους έμπορους-πωλητές κατά 12,9% και για τους απασχολούμενους στην παροχή υπηρεσιών κατά 2,5%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8

Λόγος μέσου όρου μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών σε σχέση με το μέσο όρο μηνιαίων αγορών και σε είδος απολαβών του συνόλου των νοικοκυριών, των εργαζομένων και δείκτης εισοδήματος, 1998/99, 2008-2011

	Δείκτης				
	2011	2010	2009	2008	1998/ 1999
Όλα τα νοικοκυριά	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Με αρχηγό:					
Επιστήμονα, ελεύθερο επαγγελματία, τεχνικό βοηθό αυτών	154,3	161,2	148,4	150,7	156,0
Διευθύνοντα ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος	174,7	178,7	153,5	171,6	170,0
Υπάλληλο γραφείου	134,1	129,5	127,0	120,2	131,0
Έμπορο ή πωλητή	124,8	136,2	138,3	124,5	127,0
Αυτοαπασχολούμενο στην παροχή υπηρεσιών	113,3	112,6	93,5	99,5	114,0
Γεωργό, κτηνοτρόφο, δασοκόμο, αλιέα κλπ., εργάτη στη γεωργία	97,6	94,6	101,4	93,8	86,0
Τεχνίτη ή εργάτη (εκτός γεωργίας) ή χειριστή μεταφορικού μέσου	100,4	96,4	97,4	97,8	99,0
Μη εργαζόμενο που ζητούσε εργασία για πρώτη φορά	80,2	80,4	78,3	78,0	74,0
	Δείκτης χωρίς τους μη εργαζόμενους				
Όλα τα νοικοκυριά	82,4	83,8	83,3	83,1	
Με αρχηγό:					
Επιστήμονα, ελεύθερο επαγγελματία, τεχνικό βοηθό αυτών	127,2	135,0	123,7	125,2	134,0
Διευθύνοντα ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος	144,0	149,7	127,9	142,6	145,0
Υπάλληλο γραφείου	110,5	108,5	105,8	99,9	112,0
Έμπορο ή πωλητή	102,9	114,1	115,2	103,4	108,0
Αυτοαπασχολούμενο στην παροχή υπηρεσιών	93,4	94,4	77,9	82,7	98,0
Γεωργό, κτηνοτρόφο, δασοκόμο, αλιέα κλπ., εργάτη στη γεωργία	80,5	79,3	84,5	78,0	73,0
Τεχνίτη ή εργάτη (εκτός γεωργίας) ή χειριστή μεταφορικού μέσου	82,8	80,8	81,2	81,2	85,0
Μη εργαζόμενο που ζητούσε εργασία για πρώτη φορά					

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.8 (συνέχεια)

	2011	2010	2009	2008	1998/ 1999
	Δείκτης εισοδήματος				
Όλα τα νοικοκυριά					
Με αρχηγό:					
Επιστήμονα, ελεύθερο επαγγελματία, τεχνικό βοηθό αυτών	163,5	173,6	159,0	161,0	173,0
Διευθύνοντα ή ανώτερο διοικητικό στέλεχος	185,2	192,5	164,5	183,3	197,0
Υπάλληλο γραφείου	121,3	119,1	116,1	109,6	120,0
Έμπορο ή πωλητή	112,9	125,2	126,5	113,5	110,0
Αυτοαπασχολούμενο στην παροχή υπηρεσιών	102,5	103,6	85,5	90,8	88,0
Γεωργό, κτηνοτρόφο, δασοκόμο, αλιέα κλπ., εργάτη στη γεωργία	80,5	79,3	84,5	78,0	
Τεχνίτη ή εργάτη (εκτός γεωργίας) ή χειριστή μεταφορικού μέσου	82,8	80,8	81,2	81,2	
Μη εργαζόμενο που ζητούσε εργασία για πρώτη φορά					

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, 1998/1999, 2008-2011.

Μια επικουρική πηγή για τον προσδιορισμό του (καθαρού) εισοδήματος ανά επαγγελματική κατηγορία, η οποία είναι και άμεσα συγκρίσιμη διεθνώς, είναι η ετήσια Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC). Τα στοιχεία της Έρευνας αυτής όσον αφορά τις επαγγελματικές κατηγορίες είναι περισσότερο αναλυτικά (27 κατηγορίες) σε σχέση με τα αντίστοιχα της Ε.Ο.Π. και επομένως είναι δυνατό να προκύψει αναλυτικότερη πληροφόρηση (Πίνακας 4.9).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 4.9 σε δεκαοκτώ κατηγορίες επαγγελματιών το μέσο εισόδημα υπερβαίνει το μέσο όρο του εισοδήματος του συνόλου των απασχολούμενων κατά τη διάρκεια σχεδόν όλης της περιόδου 2003-2011. Ειδικότερα:

- Σε οκτώ κατηγορίες επαγγελματιών που το μέσο εισόδημά τους υπερβαίνει το μέσο όρο κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου (από 7% έως 107% το 2011 ή από 7% έως 91% κατά μέσο όρο την περίοδο 2003-2011) περιλαμβάνονται τα κυριότερα επαγγέλματα που επηρεάζονται από τις διατάξεις

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.9
Δείκτες εισοδήματος ανά επαγγελματική κατηγορία, 2003-2011

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2003-2011
22	190	184	171	184	182	191	206	199	207	191
21	182	180	173	188	153	165	172	166	143	168
24	149	143	158	140	155	139	135	161	139	146
31	135	141	129	130	126	165	178	154	135	144
13	128	118	140	145	132	126	126	125	132	130
23	124	123	120	120	118	122	119	113	110	118
34	118	111	115	126	127	109	107	102	107	113
32	118	114	104	110	109	97	102	108	108	107
81	29,8	31,7	31,6	29,9	29,5	31,2	31,9	33,2	34,7	31,5
82	111	105	98	130	139	145	158	152	148	134
83	97	103	106	108	127	100	96	101	90	103
72	106	112	108	111	108	105	105	110	109	108
	107	107	105	101	94	102	104	100	108	103

73	Τεχνίτες, χειροτέχνες, τυπογράφοι % απασχόλησης	95	113	91	103	117	108	83	101	94	100
		12,5	12,2	12,0	11,6	12,1	11,2	11,1	10,3	10,2	11,5
01	Ένοπλες δυνάμεις	153	153	140	135	135	142	146	141	135	142
11	Μέλη βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της Δημόσιας Διοίκησης	177	241	214	258	184	292	501	287		241
12	Διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων	270	284	258	222	301	286	279	286	222	267
	% απασχόλησης	2,0	1,6	1,7	1,7	1,6	2,2	2,2	2,2	2,3	1,9
41	Υπάλληλοι γραφείου	111	109	106	108	108	112	108	110	107	109
33	Βοηθητικό διδακτικό προσωπικό	104	64	96	58	150	151	130	107	96	107
	% απασχόλησης	10,3	8,7	9,3	8,9	9,3	9,0	10,3	10,6	10,2	9,6
42	Υπάλληλοι εξυπηρέτησης πελατών	89	92	79	88	69	68	66	76	98	80
51	Απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών και υπηρεσιών προστασίας										
52	Μοντέλα, πωλητές και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	86	89	86	87	84	83	76	74	84	83
61	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι, αλιείς	62	63	62	64	72	69	69	69	71	67
71	Μεταλλωρύχοι, λατόμοι, τεχνίτες δομικών έργων	42	47	50	47	52	49	49	45	50	48
74	Τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, ξύλου, επιπλατοισί, υφαντουργοί	90	96	95	96	90	87	85	82	81	89
91	Πλανόδιοι πωλητές, οικιακοί βοθηροί κ.π.α.ε.	75	75	71	78	87	84	75	80	84	79
92	Ανεπίδικτοι αγροεργάτες, αλιεργάτες	60	55	54	56	59	60	59	63	58	58
93	Ανεπίδικτοι εργάτες ορυχείων, κατασκευών, μεταποίησης και μεταφορών	44	46	47	59	74	52	47	51	61	54
	% απασχόλησης	80	69	67	67	72	83	81	80	72	75
		45,4	45,7	45,4	47,9	47,5	46,5	44,5	43,7	42,5	45,5
	Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC).

απελευθέρωσης. Στις κατηγορίες αυτές απασχολείται το 34,7% του συνόλου των απασχολούμενων το 2011 ή το 31,5% της μέσης απασχόλησης της περιόδου 2003-2010.

- Από τις πέντε κατηγορίες ειδικευμένων τεχνικών επαγγελματιών που το μέσο εισόδημά τους υπερβαίνει το μέσο όρο κατά τη διάρκεια σχεδόν όλης της περιόδου και στις οποίες απασχολείται το 10,2% του συνόλου των απασχολούμενων το 2011 ή το 11,5% της μέσης απασχόλησης της περιόδου 2003-2010, μόνο σε μία κατηγορία παρατηρείται σημαντική υπέρβαση (κατά 48% το 2011 ή 34% κατά μέσο όρο την περίοδο 2003-2011), ενώ στις υπόλοιπες το μέσο εισόδημα είναι πολύ κοντά στο μέσο όρο. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στην ομάδα αυτή μάλλον συγκεντρώνονται επαγγέλματα, τα οποία έχουν κάποια διαδικασία αδειοδότησης κατά την έναρξή τους, αλλά δεν παρουσιάζουν άλλους σοβαρούς περιορισμούς κατά την άσκησή τους. Οι περιορισμοί αυτοί δεν φαίνεται να περιορίζουν σοβαρά τον ανταγωνισμό και τα επίπεδα των εισοδημάτων που εξασφαλίζονται σε αυτά πιστεύεται γενικά ότι είναι σχετικά μέτρια.
- Τρεις κατηγορίες επαγγελματιών, στις οποίες απασχολείται το 2,3% του συνόλου των απασχολούμενων το 2011, ή το 1,9% της μέσης απασχόλησης της περιόδου 2003-2011, αφορούν ειδικές κατηγορίες εργαζομένων (διευθύνοντες και ανώτερα στελέχη μεγάλων δημόσιων και ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανισμών, μέλη των βουλευομένων σωμάτων και ανώτερα διοικητικά στελέχη της δημόσιας διοίκησης, ένοπλες δυνάμεις) που δεν επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης.
- Μικρές υπερβάσεις του μέσου όρου παρουσιάζονται στα εισοδήματα δύο κατηγοριών (υπάλληλοι γραφείου, βοηθητικό διδακτικό προσωπικό), στις οποίες απασχολείται το 10,2% του συνόλου των απασχολούμενων το 2011, ή το 9,6% της μέσης απασχόλησης της περιόδου 2003-2011, και από τις οποίες μόνο στη δεύτερη κατηγορία φαίνεται να περιλαμβάνονται επαγγέλματα, τα οποία έχουν κάποια διαδικασία αδειοδότησης κατά την έναρξή τους, αλλά δεν παρουσιάζουν άλλους σοβαρούς περιορισμούς κατά την άσκησή τους.

Στις υπόλοιπες εννέα επαγγελματικές κατηγορίες που το μέσο εισόδημα είναι χαμηλότερο από το μέσο όρο απασχολείται το 42,5% των απασχολούμενων το 2011 ή το 45,5% της μέσης απασχόλησης της περιόδου 2003-2011. Σημειώνεται ότι και οι δύο ευρύτερες ομάδες επαγγελματιών περιλαμβάνουν επαγγέλματα που επηρεάζονται από τις διατάξεις του Νόμου 3919/2011.

4.7.3. Εναλλακτικές εκτιμήσεις για το όφελος από την πτώση των τιμών των υπηρεσιών

Η έκταση της αναμενόμενης πτώσης των τιμών των υπηρεσιών ως αποτέλεσμα της εφαρμογής του Νόμου δεν είναι εύκολο να υπολογισθεί καθώς: (α) δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί οι νομοθετικές ρυθμίσεις, επομένως δεν είναι απολύτως σαφές για ποιες κατηγορίες επαγγελματιών αναμένεται να προκύψουν αλλαγές στην άσκηση των επαγγελματιών τους και συνεπώς πιθανές αλλαγές στις τιμές, (β) δεν έχουν πάρει ακόμα οριστική μορφή τα νομοθετήματα που ορίζουν αλλαγές στην τιμολόγηση των υπηρεσιών συγκεκριμένων επαγγελματιών και (γ) η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και επομένως δεν είναι εύκολο να διαχωριστεί το μέρος των μεταβολών στις τιμές που μπορεί να αποδοθεί σε μεταβολές στις επιμέρους αγορές που προέρχονται από τη μείωση της ζήτησης των συγκεκριμένων υπηρεσιών, από το μέρος εκείνο που είναι αποτέλεσμα του νέου καθεστώτος λειτουργίας των επαγγελματιών.

Τα στοιχεία που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στις υποθέσεις για τις πιθανές αναμενόμενες μειώσεις των τιμών των υπηρεσιών ενός επαγγέλματος ως αποτέλεσμα της απελευθέρωσής του στηρίζονται στα εξής:

– *Στην εμπειρία από ανάλογα μέτρα σε άλλες χώρες*

Όπως έχει περιγραφεί στη βιβλιογραφία, σε πολλές χώρες έχει επιχειρηθεί να γίνουν εκτιμήσεις των επιπτώσεων από την άρση συγκεκριμένων περιορισμών στη λειτουργία ορισμένων επαγγελματιών. Οι εκτιμήσεις στηρίχτηκαν σε παρατηρήσεις πριν και μετά την αλλαγή. Στην Ολλανδία, ως αποτέλεσμα της κατάργησης των νομικών δεσμεύσεων στις τιμές των υπηρεσιών των δικηγόρων, της χαλάρωσης των φραγμών στην είσοδο νέων στο επάγγελμα και της αύξησης των δυνατοτήτων παράστασης στα δικαστήρια χωρίς δικηγόρο, έχει εκτιμηθεί μείωση των τιμών των δικηγορικών υπηρεσιών κατά 15% και αύξηση του αριθμού των δικηγόρων κατά 15%. Στην Αυστραλία, η κατάργηση του μονοπωλίου των συμβολαιογράφων στην κατάρτιση συμβολαίων και του μονοπωλίου των barristers για παράσταση στα δικαστήρια έχει εκτιμηθεί ότι θα οδηγήσει σε μείωση του συνόλου των δαπανών για νομικές υπηρεσίες κατά 12%. Στις ΗΠΑ, όπου σε ορισμένες Πολιτείες υπάρχουν περιορισμοί στα καθήκοντα που μπορούν να εκτελούν οι βοηθοί οδοντιάτρων ενώ σε άλλες όχι, οι τιμές στη δεύτερη περίπτωση είναι για ορισμένες οδοντιατρικές επεμβάσεις κατά 30% χαμηλότερες, για δε το σύνολο των οδοντιατρικών υπηρεσιών κατά

11% χαμηλότερες, χωρίς καμιά ένδειξη ότι η ποιότητα των υπηρεσιών είναι υποδεέστερη. Στις ΗΠΑ, στην περίπτωση των υπηρεσιών από οφθαλμιάτρους, οι περιορισμοί στη διαφήμιση και σε άλλες εμπορικές πρακτικές εκτιμήθηκε ότι οδηγούν σε αύξηση του κόστους για ιατρικές υπηρεσίες και προμήθεια γυαλιών έως και 25%.

– *Στην πληροφόρηση για εκπτώσεις που γίνονται στις επίσημες τιμές*

Είναι γνωστό ότι σε ορισμένα τουλάχιστον επαγγέλματα σε αρκετές περιπτώσεις εισπράττεται μικρότερη αμοιβή από τη νόμιμη (συμβολαιογράφοι, μηχανικοί, αρχιτέκτονες, κ.ά.). Σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα, όπου η καταβολή της νόμιμης αμοιβής και η προσκόμιση του σχετικού αποδεικτικού αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση, αυτή καταβάλλεται και στη συνέχεια γίνεται επιστροφή. Πόσο συχνό είναι το φαινόμενο, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί. Η έκταση της έκπτωσης εξαρτάται από τη διαπραγμάτευση, μπορεί όμως να φθάνει και το 15% ή και περισσότερο.

– *Στην πληροφόρηση για τη σχέση κόστους-αμοιβής*

Αίσθηση για την πιθανή έκταση της μείωσης των τιμών, ως αποτέλεσμα της απελευθέρωσης, μπορεί να αποκτηθεί και από την τρέχουσα σχέση μεταξύ του κόστους ορισμένων υπηρεσιών και της νόμιμης αμοιβής που επιβάλλεται, δεδομένου ότι υπό συνθήκες ανταγωνισμού η αμοιβή δεν μπορεί να υπερβαίνει συστηματικά και σοβαρά το αντίστοιχο κόστος. Στις περιπτώσεις, λοιπόν, που η νόμιμη αμοιβή ανά ώρα παράστασης ή απασχόλησης είναι υψηλή, είναι φανερό ότι τα περιθώρια μείωσης των τιμών κάτω από ανταγωνιστικότερες συνθήκες είναι μεγάλα.

– *Στις αντιδράσεις των επαγγελματιικών οργανώσεων*

Είναι πιθανόν οι έντονες αντιδράσεις κάποιων επαγγελματιικών οργανώσεων σε κάθε απόπειρα απελευθέρωσης των σχετικών αγορών να αποτελούν ένδειξη ότι οι τιμές των αντίστοιχων υπηρεσιών υπερβαίνουν αισθητά τις πιθανές τιμές κάτω από συνθήκες ανταγωνισμού. Η γνώση των συνθηκών που επικρατούν στην κάθε αγορά εκ μέρους των επαγγελματιικών που λειτουργούν σε αυτήν, ο ρόλος που διαπιστώνουν καθημερινά ότι παίζουν οι περιορισμοί και η κρατική παρέμβαση στην ενίσχυση της θέσης τους και στην εξασφάλιση μονοπωλιακών προσόδων, και η πείρα τους, τους πείθουν ότι οι περιορισμοί τους εξασφαλίζουν οικονομικά πλεονεκτήματα. Το επιχείρημα ότι οι αντιδρά-

σεις τους αποβλέπουν στην περιφρούρηση της ποιότητας των υπηρεσιών που προσφέρουν και στην προστασία του κοινού δεν πείθει ιδιαίτερα.

– *Στην αγοραία αξία των αδειών για ορισμένα επαγγέλματα*

Στις περιπτώσεις όπου η άδεια άσκησης του επαγγέλματος αποκτά σημαντική αγοραία αξία, λόγω ακριβώς του περιοριστικού καθεστώτος και των προσόδων που αυτό εξασφαλίζει, είναι προφανές ότι το κόστος απόσβεσης της επιβαρύνει τις αντίστοιχες τιμές των υπηρεσιών, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι αρκετά σημαντικές.

– *Στην κατάσταση της ελληνικής οικονομίας*

Η κατάσταση ύφεσης που βρίσκεται η ελληνική οικονομία έχει ήδη οδηγήσει σε μικρότερες αυξήσεις ή μειώσεις των τιμών πολλών υπηρεσιών ή επαγγελμάτων και, επομένως, οι μειώσεις των τιμών ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των νέων ρυθμίσεων αναμένεται να είναι μάλλον περιορισμένες σε σχέση με το παρελθόν.

Με βάση τα προαναφερθέντα, οι μειώσεις των τιμών αναμένεται να κινηθούν κάτω από το 10%. Κάνοντας εναλλακτικές υποθέσεις για την αναμενόμενη πτώση των τιμών των υπηρεσιών των επαγγελματιών που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση (2%, 4%, 5%, 6%, 8%, 10%) υπολογίζεται το πιθανό κόστος των ισχυουσών ρυθμίσεων και επομένως και το πιθανό όφελος από τη μετάβαση σε ανταγωνιστικότερες συνθήκες λειτουργίας τους (Πίνακας 4.10).

Στη δεύτερη στήλη του Πίνακα 4.10 δίνεται η απασχόληση κατά κατηγορία επαγγέλματος για τα κυριότερα επαγγέλματα, η λειτουργία των οποίων επηρεάζεται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση, ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης. Για τον υπολογισμό των στοιχείων αυτών χρησιμοποιήθηκαν οι αναλυτικές τριψήφιες κατηγορίες της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ του 2010. Για τα ίδια επαγγέλματα, στην τρίτη στήλη δίνεται ο εκτιμώμενος λόγος του μέσου εισοδήματος κατά κατηγορία επαγγέλματος προς το μέσο εισόδημα για το σύνολο των απασχολουμένων. Με βάση τις στήλες 2 και 3 υπολογίζεται το συνολικό εισόδημα για τα επαγγέλματα που εξετάζονται εδώ ως ποσοστό του εθνικού εισοδήματος.

Με βάση τα στοιχεία της Ετήσιας Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC) για την περίοδο 2003-2011 και απομονώνοντας από τις ευρύτερες κατηγορίες των επαγγελμάτων τα επαγγέλματα

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.10

Επιβάρυνση κόστους για τους χρήστες λόγω υψηλότερων τιμών για τις υπηρεσίες των επαγγελματιών
 εξαιτίας του περιορισμού του ανταγωνισμού, ΕΟΠ: Μέσος όρος 2008-2011, 2011,
 EU-SILC: Μέσος όρος 2003-2011, 2011

	Απασχό- ληση* %	Δεί- κτης**	% εθνικού εισοδήματος	1%	2%	3%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	15%	20%
	Στοιχεία ΕΟΠ 2008-2011														
Επιστήμονες, ελεύθεροι επαγγελμα- τίες, τεχνικοί βοηθοί κλπ.	5,0	164	8,1	0,08	0,16	0,24	0,33	0,41	0,49	0,57	0,65	0,73	0,81	1,22	1,63
Έμποροι ή πωλητές	2,6	120	3,1	0,03	0,06	0,09	0,12	0,16	0,19	0,22	0,25	0,28	0,31	0,47	0,62
Αυτοαπασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	7,6		11,2	0,11	0,23	0,34	0,45	0,56	0,68	0,79	0,90	1,01	1,13	1,69	2,25
	Στοιχεία ΕΟΠ 2011														
Επιστήμονες, ελεύθεροι επαγγελμα- τίες, τεχνικοί βοηθοί κλπ.	4,0	164	6,5	0,06	0,13	0,19	0,26	0,32	0,39	0,45	0,52	0,58	0,65	0,97	1,30
Έμποροι ή πωλητές	2,8	113	3,2	0,03	0,06	0,10	0,13	0,16	0,19	0,22	0,25	0,29	0,32	0,48	0,64
Αυτοαπασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	2,5	102	2,6	0,03	0,05	0,08	0,10	0,13	0,16	0,18	0,21	0,23	0,26	0,39	0,52
	9,3		12,3	0,12	0,25	0,37	0,49	0,61	0,74	0,86	0,98	1,10	1,23	1,84	2,45
	Στοιχεία SILC 2003-2011														
22 Βιολόγοι εν γένει, ιατροί και ασκού- ντες συναφή επαγγέλματα	1,9	171	3,2	0,03	0,06	0,10	0,13	0,16	0,19	0,23	0,26	0,29	0,32	0,49	0,65
21 Φυσικοί, μαθηματικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα Αρχιτέκτονες, μηχανικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	2,0	152	3,0	0,03	0,06	0,09	0,12	0,15	0,18	0,21	0,24	0,27	0,30	0,46	0,61

Αναμενόμενες επιπτώσεις σε βασικά οικονομικά μεγέθη

24	Λογιστές και άλλα στελέχη επιχειρήσεων, Νομικοί, Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα	2,2	132	2,9	0,03	0,06	0,09	0,12	0,15	0,17	0,20	0,23	0,26	0,29	0,44	0,58
31	Τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί των επιστημών της φυσικής και της μηχανικής και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	1,6	129	2,1	0,02	0,04	0,06	0,08	0,10	0,12	0,14	0,17	0,19	0,21	0,31	0,41
13	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών δημόσιων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων (με απασχόληση μέχρι 9 πρόσωπα)	6,0	117	7,0	0,07	0,14	0,21	0,28	0,35	0,42	0,49	0,56	0,63	0,70	1,05	1,40
23	Εκπαιδευτικοί	1,2	107	1,3	0,01	0,03	0,04	0,05	0,06	0,08	0,09	0,10	0,12	0,13	0,19	0,26
34	Ειδικευμένοι σε πωλήσεις, χρηματιστές, κτηματομεσίτες, απασχολούμενοι στην εξυπηρέτηση επιχειρήσεων/συναφή επαγγέλματα	1,1	102	1,1	0,01	0,02	0,03	0,04	0,06	0,07	0,08	0,09	0,10	0,11	0,17	0,22
		16,0		20,7	0,21	0,41	0,62	0,83	1,03	1,24	1,45	1,65	1,86	2,07	3,10	4,14
Στοιχεία SILC 2011																
22	Βιολόγοι εν γένει, ιατροί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	1,9	186	3,5	0,04	0,07	0,11	0,14	0,18	0,21	0,25	0,28	0,32	0,35	0,53	0,71
21	Φυσικοί, μαθηματικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, Αρχιτέκτονες, μηχανικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	2,0	129	2,6	0,03	0,05	0,08	0,10	0,13	0,15	0,18	0,21	0,23	0,26	0,39	0,52
24	Λογιστές και άλλα στελέχη επιχειρήσεων, Νομικοί, Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα	2,2	125	2,8	0,03	0,06	0,08	0,11	0,14	0,17	0,19	0,22	0,25	0,28	0,41	0,55

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.10 (συνέχεια)

		Στοιχεία SILC 2011 (συνέχεια)														
		Απασχό- ληση* %	Δεί- κτης**	% εθνικού εισοδήματος	1%	2%	3%	4%	5%	6%	7%	8%	9%	10%	15%	20%
31	Τεχνολόγοι και τεχνικοί βοηθοί των επιστημών της φυσικής και της μηχανικής και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	1,6	121	1,9	0,02	0,04	0,06	0,08	0,10	0,12	0,14	0,15	0,17	0,19	0,29	0,39
13	Διευθύνοντες επιχειρηματίες και προϊστάμενοι μικρών δημόσιων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων (με απασχό- ληση μέχρι 9 πρόσωπα)	6,0	119	7,1	0,07	0,14	0,21	0,29	0,36	0,43	0,50	0,57	0,64	0,71	1,07	1,43
23	Εκπαιδευτικοί															
34	Ειδικευμένοι σε πωλήσεις, χρηματι- στές, κτηματομεσίτες, απασχολού- μενοι στην εξυπηρέτηση επιχειρή- σεων εν γένει και ασκούντες συναφή επαγγέλματα															
		13,7		17,9	0,18	0,36	0,54	0,72	0,90	1,08	1,26	1,44	1,61	1,79	2,69	3,59

* Για τον υπολογισμό της απασχόλησης χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία της ΕΟΠ για το 2011 και το μέσο όρο της περιόδου 2008-2011 αντίστοιχα και οι αναλυτικές τριψήφιες κατηγορίες της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ του 2010.

** Αναλογία μέσου ετήσιου εισοδήματος επαγγέλματος προς μέσο εισόδημα συνόλου απασχολούμενων μειωμένο κατά 10%.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, 2008-2011.

ΕΛΣΤΑΤ, Ετήσια Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, 2003-2011.

που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις, η ποσοστιαία συμμετοχή των επαγγελματιών αυτών στο εθνικό εισόδημα ανέρχεται στο 17,9% το 2011 ή το 20,7% κατά μέσο όρο την περίοδο 2003-2011. Υιοθετώντας τις προαναφερθείσες υποθέσεις σε σχέση με την πιθανή μείωση των τιμών των επαγγελματιών αυτών, υπολογίζεται το πιθανό όφελος από τη μετάβαση σε ανταγωνιστικότερες συνθήκες λειτουργίας τους. Το ποσοστό αυτό κυμαίνεται μεταξύ 0,21% και 2,07% του Εθνικού Εισοδήματος.

Αντίστοιχα, με βάση τα στοιχεία της ΕΟΠ 2008 η ποσοστιαία συμμετοχή των επαγγελματιών που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις (απομονώνοντάς τα από τις ευρύτερες κατηγορίες των επαγγελματιών) στο Εθνικό Εισόδημα ανέρχεται στο 12,3% το έτος 2011 ή 11,2% κατά μέσο όρο την περίοδο 2008-2011. Υιοθετώντας τις ίδιες υποθέσεις σε σχέση με την πιθανή μείωση των τιμών των επαγγελματιών αυτών, το πιθανό όφελος από τη μετάβαση σε ανταγωνιστικότερες συνθήκες λειτουργίας τους κυμαίνεται μεταξύ 0,11% και 1,23% του Εθνικού Εισοδήματος.

Σημειώνεται ότι δεν πρόκειται για το συνολικό όφελος αλλά μόνο για το όφελος που αναμένεται να προκύψει από την πιθανή μείωση των τιμών στα επαγγέλματα που επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις και με τους περιορισμούς που έχουν περιγραφεί παραπάνω. Πρέπει να τονιστεί εξ αρχής ότι τα οφέλη από μια επιτυχή απελευθέρωση της αγοράς σε ένα επάγγελμα δεν περιορίζονται στη μείωση των τιμών των σχετικών υπηρεσιών, ως αποτέλεσμα της πίεσης του ανταγωνισμού. Παίρνουν και πολλές άλλες μορφές, όπως π.χ. αύξηση της ζήτησης, αύξηση των επενδύσεων, αύξηση της απασχόλησης, υψηλότερη στάθμη ικανοποίησης των αναγκών του κοινού, νέα αποτελεσματικότερα οργανωτικά σχήματα, νέες μορφές υπηρεσιών, βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών, ταχύτερη ανάπτυξη, κλπ. Έτσι, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου εκ των υστέρων δεν διαπιστώνεται σημαντική πτώση των τιμών, τα οφέλη από την ενίσχυση του ανταγωνισμού μπορεί να είναι πολύ σημαντικά. Η πτώση της τιμής όμως αποτελεί ένα από τα πιο απτά και συγκεκριμένα αποτελέσματα της απελευθέρωσης και η προσδοκία για κάτι τέτοιο αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα κίνητρα για την προώθησή της και ένα από τα ισχυρότερα επιχειρήματα για την υποστήριξή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα προχώρησε σε μια εκτεταμένη αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου ρύθμισης της έναρξης και της λειτουργίας των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό ψηφίστηκε τον Μάρτιο του 2011 ο οριζόντιος Νόμος 3919/2.3.2011: «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελματιών», με στόχο την κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση σειράς επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, αποσκοπώντας στην απελευθέρωση της λειτουργίας τους, και ο οποίος αποτέλεσε τη βάση για μεταγενέστερες μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις στην κατεύθυνση αυτή. Κεντρικός άξονας της μεταρρύθμισης αυτής ήταν η προώθηση του ανταγωνισμού, καθώς, σύμφωνα με σχετικές εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών (Ε.Ε., ΟΟΣΑ), πολλές από τις ρυθμίσεις που ίσχυαν προέβαλλαν σημαντικά εμπόδια στον ανταγωνισμό και δεν μπορούσαν να δικαιολογηθούν από την άποψη του δημοσίου συμφέροντος. Στην παρούσα έκθεση διερευνήθηκε ποιοτικά και ποσοτικά η επίδραση των παρεμβάσεων αυτών στο βαθμό ρύθμισης των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων και οι επιπτώσεις τους σε βασικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας όπως οι τιμές, η απασχόληση και η οικονομική ανάπτυξη.

Μεθοδολογικά η έκθεση επικεντρώθηκε στην καταγραφή του ισχύοντος νομικού καθεστώτος και την κατάταξη των επαγγελματιών ανάλογα με τον αριθμό και το είδος των περιορισμών, στην αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού με τη χρήση του σχετικού Οδηγού του ΟΟΣΑ, στη μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων πριν και μετά την εφαρμογή του Νόμου, στη βάση σύνθετων ποσοτικών δεικτών, καθώς και στον προσδιορισμό των αναμενόμενων επιπτώσεων στην απασχόληση, τις τιμές και την οικονομική ανάπτυξη.

Η αναλυτική εξέταση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου για την έναρξη και λειτουργία ικανού αριθμού επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων οδήγησε στην κατάταξή τους σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με τη σημασία τους τόσο από την άποψη του είδους και της έντασης όσο και από την άποψη

των επιπτώσεων. Στη συνέχεια η εργασία επικεντρώθηκε σε 46 επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες με πολλούς και σημαντικούς περιορισμούς και σε 31 με λιγότερους και όχι πολύ σημαντικούς περιορισμούς.

Σε σχέση με τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες της πρώτης κατηγορίας σημειώνεται ότι πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011 στο σύνολό τους εμφάνιζαν 212 ρυθμίσεις εισόδου ή συμπεριφοράς διαφόρων ειδών (ή 191 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί), δηλαδή κατά μέσο όρο αντιστοιχούσαν 4,6 ρυθμίσεις σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα (ή 4,2 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί). Τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες της δεύτερης κατηγορίας, αντίστοιχα, εμφάνιζαν 86 ή 65 περιορισμούς διαφόρων ειδών, δηλαδή κατά μέσο όρο αντιστοιχούσαν 2,8 ή 2,1 περιορισμοί σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα.

Από τις αλλαγές στους υφιστάμενους περιορισμούς, που έχουν προκύψει από τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, φαίνεται ότι έχει γίνει σημαντικό νομοθετικό έργο προς αυτή την κατεύθυνση, αν και δεν έχει ολοκληρωθεί πλήρως η εφαρμογή ορισμένων νομοθετικών παρεμβάσεων που προβλέπονται στο Ν. 3919/2011 ή η προώθηση πρόσθετων νομοθετημάτων για την περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών, που είτε αναφέρονται στους άλλους περιορισμούς είτε απαιτούν εξειδικευμένες νομοθετικές παρεμβάσεις. Οι εναπομείνουσες ρυθμίσεις εισόδου για την πρώτη κατηγορία φαίνεται να έχουν περιοριστεί σε 34 έναντι 69 πριν την ψήφιση του Ν. 3919/2011, οι ρυθμίσεις συμπεριφοράς σε 77 έναντι 143. Για τη δεύτερη κατηγορία, αντίστοιχα, οι εναπομείνουσες ρυθμίσεις εισόδου φαίνεται να έχουν περιοριστεί σε 12 έναντι 38, οι ρυθμίσεις συμπεριφοράς σε 32 έναντι 48. Σημειώνεται η συγκριτικά μεγαλύτερη σημασία των άλλων περιορισμών και για τις δύο κατηγορίες. Στο τέλος του 2012, κατά μέσο όρο πλέον αντιστοιχούσαν 2,4 περιορισμοί σε κάθε επάγγελμα/οικονομική δραστηριότητα (ή 2,0 αν δεν περιληφθούν οι άλλοι περιορισμοί) για την πρώτη κατηγορία και για τη δεύτερη 1,4 ή 0,8, αντίστοιχα.

Για την πρώτη κατηγορία οι ρυθμίσεις που αφορούν την αδειοδοτική διαδικασία εξακολουθούν να είναι οι πλέον συνηθισμένες (23 επαγγέλματα), ακολουθούμενες από τις ρυθμίσεις που σχετίζονται με την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου (20 επαγγέλματα), την απαγόρευση άσκησης του επαγγέλματος έξω από ορισμένο γεωγραφικό διαμέρισμα (11 επαγγέλματα) και την ύπαρξη υποχρεωτικών κατώτατων τιμών ή αμοιβών για την προσφορά υπηρεσιών (11 επαγγέλματα), ενώ οι άλλες ρυθμίσεις εξακο-

λουθούν να παραμένουν σε σημαντικό αριθμό επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων (19 επαγγέλματα). Για τη δεύτερη κατηγορία, αντίστοιχα, οι ρυθμίσεις που αφορούν την αδειοδοτική διαδικασία και την ύπαρξη ή την έλλειψη ορισμένης επαγγελματικής ιδιότητας για τη συμμετοχή στη σύνθεση του μετοχικού ή εταιρικού κεφαλαίου (9 επαγγέλματα) εξακολουθούν να είναι οι πλέον συνηθισμένες, ενώ έχει παραμείνει υψηλό ποσοστό άλλων περιορισμών, το οποίο ανέρχεται στο 45,5% των συνολικών περιορισμών. Σημειώνεται ότι αρκετά επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες, λόγω της απαιτούμενης επιστημονικής ή τεχνικής εξειδίκευσης ή της ιδιαιτερότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών (π.χ. επιχείρηση εμπόρων αρχαίων ή νεότερων κινητών μνημείων), αναμένεται να διατηρήσουν την αδειοδοτική διαδικασία και επομένως οι δυνατότητες περαιτέρω παρεμβάσεων στην κατεύθυνση αυτή είναι περιορισμένες, κάτι που δεν ισχύει για τους άλλους περιορισμούς.

Η αξιολόγηση των συνθηκών ανταγωνισμού, όπως προκύπτει από την εφαρμογή του «Οδηγού αξιολόγησης συνθηκών ανταγωνισμού» του ΟΟΣΑ, κατέδειξε την ύπαρξη αδυναμιών στον ανταγωνισμό.

Σε ό,τι αφορά τους δικηγόρους και τις δικηγορικές εταιρείες, η πιστή εφαρμογή των Ν. 3919/2011 και Ν. 4093/2012 θεωρείται ότι θα συμβάλει θετικά στην απελευθέρωση του επαγγέλματος και θα βελτιώσει τις συνθήκες του με άμεσο αντίκτυπο στην οικονομία της χώρας μας. Συνεχίζουν όμως να υφίστανται περιορισμοί, όπως γεωγραφικοί και η πλήρης άρση των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δικηγόρων. Η άρση των περιορισμών αυτών δύναται να βελτιώσει τον ανταγωνισμό αλλά και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Το επάγγελμα του *συμβολαιογράφου* παρουσιάζει ιδιαιτερότητες ως προς την άρση των περιορισμών λειτουργίας του συγκριτικά με τα άλλα επαγγέλματα λόγω του δημόσιου χαρακτήρα του και της σημαντικότητας των συναλλαγών του, είτε από νομική είτε από οικονομική άποψη. Η πλήρης εφαρμογή του Νόμου εξορθολογίζει την αναλογική αμοιβή των συμβολαιογράφων και μειώνει το κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους πολίτες. Οι αμοιβές μειώνονται ακόμη περισσότερο με τη μερική άρση της υποχρεωτικής παράστασης των δικηγόρων στις μεταβιβάσεις ακινήτων, μετά τη θέσπιση του Νόμου 4093/2012, ενισχύοντας τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Δεδομένου ότι η χρήση των υπηρεσιών του *νόμιμου ελεγκτή* είναι υποχρεωτική από το νόμο για μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων, η βελτίωση των συνθηκών ανταγωνισμού μεταξύ των νόμιμων ελεγκτών θα έχει πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα σε κλάδους όπου η χρήση των υπηρεσιών τους αποτελεί εισροή

για την παραγωγική διαδικασία. Ο Ν. 3919/2011, καταργώντας τις ελάχιστες αμοιβές των νόμιμων ελεγκτών και επιτρέποντας την ελεύθερη διαπραγμάτευσή τους, προωθεί τον ανταγωνισμό μεταξύ των επαγγελματιών του κλάδου. Η θέσπιση όμως ελάχιστων ωρών για τον κάθε έλεγχο αποδυναμώνει την αξία της κατάργησης ελάχιστων αμοιβών, αφού οι ώρες εργασίας είναι στενά συνυφασμένες με τη συνολική αμοιβή. Επιπλέον, ο καθορισμός ανώτατου ορίου εργασίας κατ' έτος μειώνει την αποτελεσματικότητα, αφού εμποδίζει τον ανταγωνισμό μεταξύ ελεγκτών. Κατάργηση των δύο αυτών ρυθμίσεων φαίνεται ότι μάλλον θα συντελέσει θετικά στον ανταγωνισμό μεταξύ νομίμων ελεγκτών και πιθανόν να οδηγήσει σε μείωση των τιμών που καλούνται να πληρώνουν οι ελεγχόμενες εταιρείες.

Για τον κλάδο των *μηχανικών*, η αξιολόγηση συνθηκών του ανταγωνισμού βάσει του οδηγού του ΟΟΣΑ έδειξε ότι η εφαρμογή των διατάξεων του Ν. 3919/2011 μπορεί να δημιουργήσει ένα πλαίσιο πιο ανταγωνιστικής λειτουργίας μέσω της κατάργησης των ελάχιστων αμοιβών. Επιπλέον, κρίνεται ότι είναι απαραίτητη η συνέχιση του καθεστώτος αδειοδότησης, καθώς μια κατάργηση ενδεχομένως να έθετε ζητήματα που αντίκεινται στο δημόσιο συμφέρον.

Η εφαρμογή του Ν. 3919/2011 αναμένεται να άρει τους διοικητικούς και γεωγραφικούς περιορισμούς που υφίστανται στο επάγγελμα των *φορτοεκφορτωτών*, ενισχύοντας την αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας και διευκολύνοντας την πρόσβαση και άσκηση του επαγγέλματος. Επιπρόσθετα, η πλήρης εφαρμογή του Νόμου αναμένεται να καταργήσει καταχρηστικές πρακτικές και οιονεί μονοπωλιακές συμπεριφορές, οδηγώντας σε μείωση των τιμών και ελάφρυνση του κόστους των προϊόντων, επιφέροντας πιθανώς και αύξηση στον κύκλο εργασιών των επιχειρήσεων που κάνουν χρήση των φορτοεκφορτωτικών εργασιών.

Η συνολική εικόνα που διαμορφώνεται από τους υπολογισμούς των δεικτών ρύθμισης στο τέλος του 2012 είναι ότι, στην πλειονότητα των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων, οι δείκτες αυτοί μειώθηκαν σημαντικά μετά την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και των μετέπειτα νομοθετικών παρεμβάσεων. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι ο Νόμος και οι σχετικές παρεμβάσεις επέφεραν σημαντικές μεταβολές στο καθεστώς ρύθμισης, προς την κατεύθυνση της κατάργησης περιορισμών, ενώ η ολοκλήρωση των διαδικασιών εφαρμογής του αναμένεται να βελτιώσει περαιτέρω τη συνολική εικόνα.

Ειδικότερα, οι δείκτες έντασης των ρυθμίσεων προ της εφαρμογής του Ν. 3919/2011 καταδεικνύουν την ύπαρξη σημαντικών εμποδίων στον ανταγωνι-

σμό, τα οποία συναρτώνται σε μεγαλύτερο βαθμό με περιορισμούς στην είσοδο και σε μικρότερο με περιορισμούς στη συμπεριφορά. Υψηλότερους βαθμούς ρύθμισης καταγράφουν επιστημονικά επαγγέλματα όπως οι συμβολαιογράφοι, οι δικηγόροι και οι δικηγορικές εταιρείες, οι μηχανικοί, οι εταιρείες μηχανικών και οι ενεργειακοί επιθεωρητές, οι νόμιμοι ελεγκτές, οι ορκωτοί εκτιμητές και οι εκτελωνιστές, αρκετά επαγγέλματα και υπηρεσίες του κλάδου της υγείας, αλλά και ορισμένα άλλα επαγγέλματα, όπως του οδηγού ταξί, του εφημεριδοπώλη και του φορτοεκφορτωτή.

Με την εφαρμογή του Ν. 3919/2011 και τις νομοθετικές ρυθμίσεις απελευθέρωσης μέχρι το τέλος του 2012, οι παρατηρούμενες μειώσεις στο γενικό δείκτη ρύθμισης για τα περισσότερα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες αποδίδονται κυρίως στη μείωση του δείκτη εισόδου και λιγότερο στην υποχώρηση του δείκτη συμπεριφοράς. Εξαιρέση αποτελεί η μηδενική μεταβολή του δείκτη ρυθμίσεων εισόδου στις περιπτώσεις των μηχανικών, των εταιρειών μηχανικών και ορισμένων υπηρεσιών υγείας.

Τα περισσότερα επαγγέλματα που διατήρησαν σχετικά υψηλούς δείκτες ρύθμισης εντοπίζονται σε κλάδους όπου, λόγω της απαιτούμενης επιστημονικής εξειδίκευσης και της ιδιαίτερης φύσης των παρεχόμενων υπηρεσιών (νομικά επαγγέλματα, υπηρεσίες μηχανικών, ιατρικά επαγγέλματα και υπηρεσίες), δικαιολογείται κάποιος βαθμός περιοριστικών ρυθμίσεων. Ωστόσο, σε περιορισμένο αριθμό άλλων επαγγελμάτων η διατήρηση υψηλών δεικτών ρύθμισης δεν συνάδει με τη φύση των συγκεκριμένων επαγγελμάτων.

Η προσπάθεια προσδιορισμού των επιπτώσεων από τις προβλεπόμενες αλλαγές στη λειτουργία των επαγγελμάτων εξαιτίας των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση, στην απασχόληση, τις τιμές και την οικονομική ανάπτυξη υπόκειται σε σημαντικούς περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί συναρτώνται, πρώτον, με το γεγονός ότι η αξιολόγηση των επιπτώσεων γίνεται κατά τη διαδικασία εφαρμογής των νομοθετικών παρεμβάσεων και όχι μετά την εφαρμογή τους ή την πάροδο ικανού χρονικού διαστήματος από αυτήν, η οποία θα προσέφερε τη δυνατότητα αποτύπωσης των επιπτώσεων στα αντίστοιχα οικονομικά μεγέθη, δεύτερον, με τις συνθήκες ύφεσης στην ελληνική οικονομία και, τρίτον, με τα ίδια τα χαρακτηριστικά της αγοράς των επαγγελμάτων, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλη ετερογένεια στις παρεχόμενες υπηρεσίες και πολυπλοκότητα στις διασυνδέσεις μεταξύ τους, αλλά και με άλλους κλάδους ή οικονομικές δραστηριότητες.

Ειδικότερα, οι δυνατότητες ποσοτικοποίησης των επιπτώσεων είναι στην παρούσα φάση περιορισμένες, καθώς διανύουμε ένα μεταβατικό στάδιο, στη διάρκεια του οποίου οι επιπτώσεις στα οικονομικά μεγέθη μπορεί να διαφέρουν σε πολύ σημαντικό βαθμό από τις βραχυχρόνιες επιπτώσεις που θα προκύψουν με την ολοκλήρωση της προσπάθειας απελευθέρωσης των επαγγελματιών. Οι σχετικές διαφορές μπορεί να είναι ακόμα μεγαλύτερες μακροχρονιότερα, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις οι επιπτώσεις από τη διαδικασία απελευθέρωσης στα μεγέθη που προαναφέρθηκαν θα εξαρτηθούν σε μεγάλο βαθμό και από παράγοντες εξωγενείς σε σχέση με την απελευθέρωση των επαγγελματιών. Επίσης, η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε κατάσταση ύφεσης και όλοι οι τομείς δραστηριότητας έχουν πληγεί αρνητικά από την οικονομική κρίση. Επομένως, είναι εξαιρετικά δύσκολο και παρακινδυνευμένο να διαχωριστεί η επίδραση της κρίσης στα οικονομικά μεγέθη από πιθανές επιπτώσεις εξαιτίας των αλλαγών που έχουν προκύψει στην αγορά των επαγγελματιών συνεπεία των νομοθετικών παρεμβάσεων απελευθέρωσης. Ωστόσο, η εμπειρία από την αποτίμηση των επιπτώσεων ανάλογων νομοθετικών ρυθμίσεων, που κινούνται στην κατεύθυνση της διαμόρφωσης λιγότερο περιοριστικών ή περισσότερο ανταγωνιστικών συνθηκών στην έναρξη και άσκηση των επαγγελματιών σε άλλες χώρες, και σχετικές μελέτες για συγκεκριμένα επαγγέλματα ή ομάδες επαγγελματιών, μπορούν να σκιαγραφήσουν την κατεύθυνση των αναμενόμενων επιπτώσεων.

Ο τομέας των υπηρεσιών αποτελεί το μεγαλύτερο τομέα της οικονομίας στη χώρα μας, όπως και στις χώρες της Ευρωζώνης, τόσο από την άποψη της απασχόλησης όσο και του εισοδήματος, ενώ στην αυξανόμενη ζήτηση των υπηρεσιών οφείλεται το μεγαλύτερο μέρος των νέων θέσεων εργασίας. Σημαντικό μέρος των υπηρεσιών αποτελούν οι υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις (επαγγελματικές υπηρεσίες, διανεμητικό εμπόριο, υπηρεσίες δικτύου, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες), κατηγορία, κυρίως οι επαγγελματικές υπηρεσίες, στην οποία περιλαμβάνεται μια σειρά επαγγελματιών, τα οποία επηρεάζονται από τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απελευθέρωση.

Ο αυξημένος ρόλος των υπηρεσιών στις σύγχρονες οικονομίες συναρτάται με τις αλληλεξαρτήσεις των υπηρεσιών με τους υπόλοιπους παραγωγικούς τομείς, καθώς οι υπηρεσίες χρησιμοποιούνται από όλους τους τομείς και είναι απαραίτητες για τη λειτουργία όλων των επιχειρήσεων, προκειμένου να παράγουν και να είναι ανταγωνιστικές. Είναι παρούσες και ενσωματωμένες σε κάθε στάδιο της αλυσίδας της προστιθέμενης αξίας και συμβάλλουν σημαντικά στις

επιδόσεις της υπόλοιπης οικονομίας. Η αύξηση του τομέα των υπηρεσιών εν μέρει οφείλεται στην εξωτερική ανάθεση πολλών υπηρεσιών που στο παρελθόν παράγονταν ενδοεπιχειρησιακά. Επιπρόσθετα, στην ισχυρή παρουσία των υπηρεσιών συνέβαλαν η απελευθέρωση των αγορών, η αύξηση της παγκοσμιοποίησης πολλών υπηρεσιών και η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, η οποία συνεπάγεται μετακίνηση από την παροχή υπηρεσιών εντός του νοικοκυριού σε υπηρεσίες που παρέχονται στην αγορά.

Η οργάνωση των επιμέρους αγορών των επαγγελματικών υπηρεσιών διαφοροποιείται σημαντικά, κυρίως λόγω της διαφορετικότητας των παρεχομένων υπηρεσιών, ενώ ποικίλλει η συχνότητα της χρήσης ανά κατηγορία χρήστη (επιχειρήσεις, δημόσιος τομέας, νοικοκυριά) και είδος επιχειρηματικής υπηρεσίας. Ως προς τη δομή της αγοράς, η Ελλάδα, όπως και άλλες ευρωπαϊκές χώρες του Νότου, χαρακτηρίζονται από περισσότερο παραδοσιακή παραγωγική οργάνωση του τομέα, με κεντρικό ρόλο των μικρών επιχειρήσεων και των αυτοαπασχολούμενων. Οι επιχειρήσεις της Ελλάδας, όπως και της Ισπανίας και της Γερμανίας, φαίνεται να είναι περισσότερο επικεντρωμένες στην εσωτερική αγορά, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες επιχειρήσεις άλλων χωρών (Δανία, Λετονία, Σλοβακία) οι οποίες πραγματοποιούν σημαντικό ποσοστό του κύκλου εργασιών τους στο εξωτερικό. Η παραγωγικότητα εργασίας σε πολλές κατηγορίες υπηρεσιών στην Ελλάδα εμφανίζεται χαμηλότερη σε σχέση με τη μεταποίηση, όπως και στις χώρες της Ευρωζώνης, αλλά και σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών της Ε.Ε. Η χαμηλή παραγωγικότητα εργασίας σε σημαντικούς τομείς των υπηρεσιών αποδίδεται, μεταξύ των άλλων, στο ακατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και την έλλειψη ανταγωνισμού, θέμα που έχει ιδιαίτερη σημασία για την ελληνική οικονομία, καθώς ο βαθμός ρύθμισης πολλών επαγγελματικών/οικονομικών δραστηριοτήτων χαρακτηρίζεται υψηλός και, επομένως, η έλλειψη ανταγωνισμού εμποδίζει τη βελτίωση της παραγωγικότητας σε αρκετούς τομείς των υπηρεσιών και άλλων τομέων που χρησιμοποιούν κάποιες υπηρεσίες ως ενδιάμεσες εισροές.

Εξετάζοντας την πορεία της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά την περίοδο 2000-2011, παρατηρείται μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στους περισσότερους οικονομικούς κλάδους μετά το 2008 ή το 2009 ή νωρίτερα (κατασκευές) με εξαίρεση τη γεωργία. Αντίστοιχες είναι και οι εξελίξεις στην απασχόληση.

Αντίστοιχη είναι η εξέλιξη του δείκτη κύκλου εργασιών σε κλάδους των υπηρεσιών για την περίοδο 2006-2012. Οι υπηρεσίες δραστηριοτήτων επεξερ-

γασίας δεδομένων και δραστηριοτήτων παροχής πληροφόρησης παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση στο δείκτη κύκλου εργασιών σε σχέση με το 2005 (δείκτης 165,1), ακολουθούμενες από τις υπηρεσίες νομικών και λογιστικών δραστηριοτήτων (δείκτης 154,1), τις υπηρεσίες δραστηριοτήτων σχετικών με την παροχή προστασίας και τη διενέργεια έρευνας (δείκτης 150,0), τις υπηρεσίες απασχόλησης (δείκτης 133,5) και τις υπηρεσίες καθαρισμού (δείκτης 109,4). Το σύνολο σχεδόν των κλάδων παρουσιάζει μείωση του κύκλου εργασιών από το 2009 ή το 2010. Το ίδιο ισχύει για τρεις από τις τέσσερις κατηγορίες υπηρεσιών που συναρτώνται με επαγγέλματα που εξετάζονται στην παρούσα μελέτη (δραστηριότητες σχετικές με την απασχόληση, αρχιτεκτόνων και μηχανικών και συναφείς δραστηριότητες παροχής τεχνικών συμβουλών, άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες), με εξαίρεση τις νομικές και λογιστικές υπηρεσίες που συνέχισαν να αυξάνονται κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου (μικρή μείωση σημειώθηκε το 2009 σε σχέση με το 2008).

Κατά την περίοδο 2004-2010, τα επαγγέλματα με ρυθμίσεις, οι οποίες εξασφαλίζουν κάποιες ελάχιστες αμοιβές ή κάποια μορφή προστασίας, αύξησαν την απασχόλησή τους περισσότερο συγκριτικά με τα αποκαλούμενα μη ρυθμιζόμενα επαγγέλματα. Η συνολική απασχόληση, δεδομένης και της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, μάλλον θα παρουσιάσει περαιτέρω μείωση πριν να αρχίσει να αυξάνεται και αυτό θα συμβεί ανεξάρτητα από θεσμικές παρεμβάσεις στην απελευθέρωση των λεγόμενων «κλειστών» επαγγελματιών.

Η απελευθέρωση των επαγγελματιών μπορεί να αυξήσει την απασχόληση σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα αλλά όχι απαραίτητα και τη συνολική απασχόληση, οδηγώντας βραχυχρόνια κυρίως σε μια αναδιάρθρωση της απασχόλησης, παρά σε μεγάλες αυξήσεις της συνολικής απασχόλησης. Η πλήρης ή μερική κατάργηση θεσμοθετημένης υπερπροστασίας συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων εις βάρος των χρηστών των υπηρεσιών τους θα μπορούσε ενδεχομένως να μειώσει το κόστος συγκεκριμένων υπηρεσιών και να προσελκύσει επενδύσεις, οι οποίες θα συντελούσαν σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης.

Η μείωση των περιορισμών στη λειτουργία των αγορών που αναμένεται να προκύψει από την εφαρμογή του Νόμου φαίνεται να οδηγεί σε αύξηση του ανταγωνισμού, ο οποίος θεωρείται σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τόσο την παραγωγικότητα όσο και τις εξελίξεις στις τιμές.

Οι μεγάλες επιχειρήσεις ίσως αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερη ευχέρεια τα εμπόδια που υπάρχουν στις αγορές του τομέα των υπηρεσιών γενικότερα ή

συγκεκριμένων επαγγελματιών, αλλά οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, που αποτελούν και τη συντριπτική πλειονότητα, φαίνεται να συναντούν δυσχέρειες και να είναι περισσότερο ευάλωτες, κάτι που ισχύει επίσης και για τους ιδιώτες καταναλωτές ή τα νοικοκυριά.

Σε όλες τις χώρες ο τομέας των υπηρεσιών είναι ο πιο άκαμπος τομέας της οικονομίας, ανεξάρτητα από το θεσμικό πλαίσιο και άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Οι υπηρεσίες χαρακτηρίζονται από λιγότερο συχνές, μεγαλύτερες και κυρίως προς τα πάνω μεταβολές των τιμών σε σύγκριση με τα μεταποιητικά προϊόντα. Στην Ευρωζώνη, ο πληθωρισμός στις αγορές υπηρεσιών κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες ήταν γενικά υψηλότερος σε σχέση με τα προϊόντα. Η Ελλάδα κατά την περίοδο 1999-2008 παρουσίασε κατά μέσο όρο πληθωρισμό 3,3%, υψηλότερο του μέσου όρου της Ε.Ε.-16 και κατατάσσεται στην 5^η θέση.

Η συμμετοχή των δαπανών για υπηρεσίες στην Ελλάδα με βάση την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2008/09 (η οποία αποτελεί και το συντελεστή στάθμισης της αντίστοιχης υπηρεσίας στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ.) ανέρχεται σε 39,6% περίπου έναντι 34,8% της αντίστοιχης Έρευνας του 1998/99, δηλαδή η δαπάνη αυτή αυξήθηκε κατά 4,8 εκ. μονάδες ή κατά 13,91% σε σχέση με το 1998/09. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν οι δαπάνες για επιμέρους κατηγορίες υπηρεσιών που συναρτώνται άμεσα με την άσκηση επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων. Αυξημένη εμφανίζεται η συμμετοχή των οικονομικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας με ποσοστά συμμετοχής όμως χαμηλά, των διδασκτρών διαφόρων εκπαιδευτικών βαθμίδων (με εξαίρεση τα δίδακτρα ξένων γλωσσών και ΙΕΚ), των παραϊατρικών υπηρεσιών, των κουρείων-κομμωτηρίων και των υπηρεσιών επισκευής και συντήρησης κατοικίας ή αυτοκινήτων με υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής, ενώ χαμηλότερη είναι η συμμετοχή των ιατρικών υπηρεσιών, των οδοντιατρικών υπηρεσιών και των ταξί.

Η εφαρμογή των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση είναι δυνατόν να έχει επιπτώσεις στη διαμόρφωση του Γ.Δ.Τ.Κ. τόσο μέσω της μεταβολής της συμμετοχής τους όσο και της εξέλιξης των τιμών τους. Σημειώνονται οι δυσκολίες για την αποτύπωση της επίπτωσης των αλλαγών του Γ.Δ.Τ.Κ., καθώς δεν έχουν ακόμα ολοκληρωθεί οι νομοθετικές ρυθμίσεις και, επομένως, δεν υπάρχουν στοιχεία για τις τιμές μετά την εφαρμογή τους για όλα τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες, στο βαθμό που αυτές απεικονίζονται σαφώς ως διακεκριμένες κατηγορίες που συμμετέχουν στη διαμόρφωση του δείκτη, και οι δυσκολίες διαχωρισμού των επιπτώσεων της κρίσης στις τιμές.

Στο 3,2% ανέρχεται, η μέση ετήσια αύξηση του Γ.Δ.Τ.Κ. κατά την περίοδο 2000-2009, η οποία κυμαίνεται από 1,2% το 2009 σε σχέση με το 2008 έως 4,2% το 2008 σε σχέση με το 2007. Από τις επιμέρους κατηγορίες, μεγαλύτερες του μέσου όρου αυξήσεις παρουσιάζουν οι κατηγορίες διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά, αλκοολούχα ποτά και καπνός, η στέγαση, η υγεία, η εκπαίδευση και τα ξενοδοχεία-καφέ-εστιατόρια, ίσες η ένδυση και υπόδηση, μικρότερες αυξήσεις παρουσιάζουν τα διαρκή αγαθά-είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες, οι μεταφορές, η αναψυχή-πολιτιστικές δραστηριότητες και τα άλλα αγαθά και υπηρεσίες και μειώσεις οι επικοινωνίες.

Η κατάσταση φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά από το 2010 και ύστερα. Η μέση ετήσια αύξηση του Γ.Δ.Τ.Κ. ανέρχεται στο 4,7% το 2010, στο 3,3% το 2011 και στο 1,5% το 2012. Το 2010 και το 2011 τρεις μόνο κατηγορίες (αλκοολούχα ποτά και καπνός, στέγαση, μεταφορές) παρουσιάζουν μεγαλύτερες του μέσου όρου αυξήσεις, και οι τέσσερις κατηγορίες υπηρεσιών παρουσιάζουν χαμηλότερες του μέσου αυξήσεις, ενώ δύο από αυτές το 2011 και το 2012 παρουσιάζουν μειώσεις (υγεία, εκπαίδευση).

Η έκταση της αναμενόμενης πτώσης των τιμών των υπηρεσιών ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων για την απελευθέρωση δεν είναι εύκολο να υπολογισθεί καθώς: (α) δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί η διαδικασία των εξαιρέσεων και επομένως δεν είναι απολύτως σαφές για ποιες κατηγορίες επαγγελματιών αναμένεται να προκύψουν αλλαγές στην άσκηση των επαγγελματιών τους και επομένως πιθανές αλλαγές στις τιμές, (β) δεν έχουν πάρει ακόμα οριστική μορφή τα νομοθετήματα που ορίζουν αλλαγές στην τιμολόγηση των υπηρεσιών συγκεκριμένων επαγγελματιών και (γ) η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να βρίσκεται σε κατάσταση ύφεσης. Ωστόσο, με βάση εναλλακτικές υποθέσεις για το αναμενόμενο επίπεδο μείωσης των τιμών, οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι τα πιθανά οφέλη από την προβλεπόμενη άρση των περιορισμών στη λειτουργία των επαγγελματιών ως ποσοστό στο εθνικό εισόδημα κυμαίνονται μεταξύ 0,21% και 2,07%,

Η εκπόνηση αντίστοιχων μελετών μετά την ολοκλήρωση των νομοθετικών παρεμβάσεων και η επανεξέτασή των θεμάτων αυτών σε επόμενα χρονικά διαστήματα θα μπορούσε να αποτυπώσει ακριβέστερα και πληρέστερα τις επιπτώσεις, ενώ η εκπόνηση ειδικών μελετών για συγκεκριμένα σημαντικά επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά θα ολοκλήρωνε την εικόνα. Οι εξειδικευμένες μελέτες, επιπλέον, θα μπορούσαν να προσδιορίσουν οφέλη που παίρνουν μορφές όπως η βελτίωση της ποιό-

τητας των παρεχόμενων υπηρεσιών για τους καταναλωτές, η αναβάθμιση του προϊόντος ή της υπηρεσίας στην οποία ενσωματώνεται, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας με την υιοθέτηση νέων οργανωτικών σχημάτων ή νέων τρόπων παροχής των υπηρεσιών και η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων υπηρεσιών, που είναι δύσκολο να αποτυπωθούν ποσοτικά, σε συνάρτηση με το χρήστη της παρεχόμενης υπηρεσίας και τη συχνότητα χρήσης της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Βουλή των Ελλήνων (2011). *Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και στην άσκηση επαγγελμάτων»*. Αθήνα.
- Βουλή των Ελλήνων (2010). *Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά και άλλες διατάξεις»*. Αθήνα.
- Γάτσιнос, Π. (2011). «Η απελευθέρωση του κλάδου παροχής νομικών υπηρεσιών στην Ελλάδα», *Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας*, τεύχος 1478, σελ. 1676-1691.
- Γιακουμής, Δ. (2008). *Το Νομικό Καθεστώς των Δικηγορικών Εταιρειών*. Αθήνα.
- ΕΛΣΤΑΤ (2012). *Εθνικοί Λογαριασμοί*.
- ΕΛΣΤΑΤ (διάφορα έτη). *Στοιχεία πολιτικής δικαιοσύνης*, Αθήνα.
- ΕΛΣΤΑΤ (2008 & 2011). *Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών*, Αθήνα.
- Επιτροπή Ανταγωνισμού (2011-2012). *Γνωμοδοτήσεις*. Αθήνα.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2003). *Η ανταγωνιστικότητα των υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις και η συμβολή τους στις επιδόσεις των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων*. Βρυξέλλες 4.12.2003. COM(2003) 747 τελικό.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2006). *Οδηγία 2006/123/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12/12/2006 σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά*. Στρασβούργο.
- ICAP (2012). *Κομμωτήρια*, Κλαδική μελέτη, Αθήνα.
- IOBE (2011). *Αξιολόγηση των χαρακτηριστικών του Συμβολαιογραφικού επαγγέλματος στην Ελλάδα*, Αθήνα.

IOBE (2010). *Η Ελληνική Οικονομία*, τεύχος 59. Αθήνα.

Ιωαννίδης Σ., Τσακανίκας Α., Χατζηχρήστου Σ. (2010). *Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα: Αναζητώντας διέξοδο από την Κρίση*. IOBE.

ΚΕΠΕ (2011). *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην Ελληνική οικονομία*. (επιμ.) Κ. Κανελλόπουλος, Έκθεση Νο 67. Αθήνα.

ΚΕΠΕ (2010). *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, Τάσεις και Προοπτικές στην Ελλάδα με Έμφαση στις Χερσαίες Μεταφορές*, Έκθεση Νο. 63. Αθήνα

ΚΕΠΕ (2005). *Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις για την Ελλάδα της υπό συζήτηση Οδηγίας για την απελευθέρωση του τομέα των υπηρεσιών στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά*. Αθήνα.

ΚΕΠΕ (2001). *Φραγμοί στην ελεύθερη λειτουργία των επαγγελματιών και στην πραγματοποίηση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και ανταγωνιστικότητα*. Αθήνα.

ΣΑΤΕ (2012). *Ο Ελληνικός κατασκευαστικός κλάδος, Εξαμηνιαία έκθεση εξελίξεων*.

Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομών (2010). *Μελέτη θέσης πάνω στα κλειστά επαγγέλματα*. Αθήνα.

Υπουργείο Οικονομικών (2011). *Έκθεση αξιολόγησης συνεπειών ρυθμίσεων του προτεινόμενου σχεδίου νόμου «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και την άσκηση επαγγελματιών»*. Αθήνα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Australian Government Productivity Commission (2005). *Review of national competition policy reforms*. Inquiry Report no. 33. Canberra.

Baarsma, B., Felso, F., Janssen, K., & Bremer, S. (2008). *Regulation of the legal profession and access to Law. An economic perspective*. SEO Economic Research.

Barone, G. & Cingano, F. (2010). *Service regulation and growth: evidence from OECD countries*. Bank of Italy, Economic Research Department, Working Paper no. 675.

- Bena, J., Ondko, P., and Vourvachaki, E. (2011). *Productivity gains from services liberalization in Europe*. CERGE-EI, Working Paper Series 452.
- Boulhol, H., Dobbelaere, S., & Maioli, S. (2006). *Imports as product and labor market discipline*. IZA Discussion Paper Series no. 2178.
- Bourles, R., Cette, G., Lopez, J., Mairesse, J., & Nicoletti, G. (2010). *Do product market regulations in upstream sectors curb productivity growth? Panel data evidence for OECD countries*. National Bureau of Economic Research, Working Paper Series.
- Boylaud, O. & Nicoletti, G. (2001). *Regulatory reform in retail distribution*. OECD Economic Studies, no. 32.
- Caramanis, C. (1998). "Assessing the impact of liberalisation on auditor behaviour: Accounting research in politically charged contexts", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, vol. 11, pp. 56-592.
- Caramanis, C. (1997). "The enigma of the Greek auditing profession: some preliminary results concerning the impact of liberalization on auditor behaviour", *European Accounting Review*, vol. 6, pp. 85-108.
- Commission of the European Communities (2005). *Progress by member states in reviewing and eliminating restrictions to competition in the area of professional services*. Commission Staff Working Document, no. 405.
- Commission of the European Communities (2004). *Report on competition in professional services*. COM(2004) 83 final. Brussels.
- Commission of the European Communities (2002). *The state of the internal market for services*, COM(2002) 441 final. Brussels.
- Conway, P. & Nicoletti, G. (2006). *Product market regulation in the non-manufacturing sectors of OECD countries: Measurement and highlights*. OECD Economics Department. Working Papers no. 530.
- Cooper, J., Faber, W. (2010). "Taxi Demand Modelling to ensure appropriate taxi supply. Do both open access and model based restrictions fail?", στο Gao, B. (Ed.) *Traffic and Transportation Studies*. American Society of Civil Engineers.
- Cooper, J., R. Mundy, and J. Nelson. (2010). *Taxi!: Urban Economies and the Social and Transport Impacts of the Taxicab*. Farnham, England: Ashgate Pub.

- CPB (2007). *Expected economic benefits of the European services directive*. Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.
- Copenhagen Economics (2006). *The legal profession: Competition and liberalization*. Denmark.
- Copenhagen Economics (2005). *The economic effects of services liberalization in Switzerland*. Denmark.
- Copenhagen Economics (2004). *Economic assessment of the barriers to the internal market for services*. Denmark.
- Cox, C.& Foster, S. (1990). *The costs and benefits of occupational regulation*. Bureau of Economics Staff, Report to the Federal Trade Commission.
- CSES, Centre for Strategy & Evaluation Services, DG Internal Market and Services (2012). *Study to provide an Inventory of Reserves of Activities linked to professional qualifications requirements in 13 EU Member States and assessing their economic impact*.
- Duval, R. & Elmeskov, J. (2005). *The effects of EMU on structural reform in labor and product markets*. OECD Economics Department Working Papers, no. 438.
- European Central Bank (2012). *Prices and Costs*. Monthly Bulletin, January.
- European Central Bank (2009). *Prices and Costs*. Monthly Bulletin, January.
- European Central Bank (2007). *Competition and Economic Performance of the Euro Area Services Sector*. Monthly Bulletin, May.
- European Central Bank (2006). *Competition, Productivity and Prices in the Euro Area Services Sector*. Occasional Paper Series, No 44.
- European Commission (2004). *Extended impact assessment of proposal for a directive on services in the internal market*. Commission Staff Working Paper, no. 2.
- European Commission (2004). *The EU Economy: 2004 Review*.
- European Commission (2003). *Invitation to comment: Regulation in liberal professions and its effects*.
- Eurostat (2010). *EU27 international trade in services declined in 2009 following the onset of the global financial crisis*. Statistics in Focus 37/2010.

- Eurostat (2009). *Economic downturn in the EU: the impact on employment in the business economy*. Statistics in Focus 60/2009.
- Eurostat (2009). *Internal market still accounts for more than 50% of EU foreign direct investments and trade in services*. Statistics in Focus 56/2009.
- Eurostat (2009). *Business services statistics (Structural Business Statistics- SBS)*.
- Eurostat (2008). *Main features of EU-27 Business services*. Statistics in Focus 101/2008.
- Eurostat (2007). *EU27 business services: thriving in the wake of outsourcing and liberalisation*. Statistics in Focus 76/2007.
- Eurostat (2007). *Exports of business services*. Statistics in Focus 74/2007.
- Eurostat (2007). *Eurostat regional yearbook. 2007*
- Eurostat (2006). *The demand for services: external but local provision*. Statistics in Focus 26/2006.
- Eurostat (2006). *Provision and exports of computer services in Europe*. Statistics in Focus 15/2006.
- Eurostat (2004). *Accounting, book-keeping, auditing activities, tax consultancy and Business and management consultancy*. Statistics in Focus 24/2004.
- Eurostat (2004). *Architectural and engineering activities and related technical consultancy* Statistics in Focus 11/2004.
- Fabiani, S., M. Druant, I. Hernando et al. (2005). *The pricing behavior of firms in the euro area: new survey evidence*, Working Paper Series, no 535, European Central Bank.
- Fiori, G., Nicoletti, S., Scarpetta, S., & Schiantarelli, F. (2007). *Employment outcomes and the interaction between product and labor market deregulation: Are They substitutes or complements?* IZA Discussion Papers no. 2770.
- Forlani, E. (2007). *Competition in services' sector and performances of manufacturing firms: Does liberalization matter?*
- Friedman, M. & Kuznets, S. (1945). *Income from independent professional practice*. National Bureau of Economic Research. New York.
- Golias, I. & Karlaftis, M.G. (2001). "The Taxi Market in Athens, Greece and its Impacts on Urban Traffic", *Transportation Quarterly*, 55(1), 63-71.

- Henssler, M. & Kilian, M. (2005). *Position paper on the study: "Economic impact of regulation in the field of liberal professions in different member states"*. Institute for Advanced Studies, Vienna.
- Hoj, J., Galasso, V., Nicoletti, G., & Dang, T.T. (2006). *An empirical investigation of political economy factors behind structural reform in OECD Countries*. OECD Economic Studies no. 42.
- Hoj, J., Galasso, V., Nicoletti, G., & Dang, T.T. (2006). *The political economy of the structural reform: Empirical evidence from OECD countries*. OECD Economics Department. Working Papers no. 501.
- Indecon - London Economics (2003). *Indecon's Assessment of Restrictions in the Supply of Professional Services*.
- Ireland - The Competition Authority (2004-2010). *Study of Competition in Professional Services. Engineers (2004), Architects (2006), Optometrists (2006), Dentists (2007), Solicitors and Barristers (2006), Veterinary Practitioners (2008), General Medical Practitioners (2009, 2010)*.
- Jean, S. & Nicoletti, G. (2004). *Regulation and wage premia*. Center for Research on Globalization and Economic Policy Research Paper Series Globalization and Labour Markets, no. 26.
- Kaufman, D., Kraay, A., & Zoido-Lobaton, P. (1999). *Aggregating governance indicators*. World Bank Policy Research, Working Paper Series no. 2195.
- Kleiner, M.M. & Kudrle, R.T. (1997). *Does regulation improve outputs and increase prices?: The case of dentistry*. National Bureau of Economic Research, Working Paper Series.
- Konan, D., Maskus, K. (2005). *Quantifying the Impact of Services Liberalization in a Developing Country*.
- Kox, H., Lejour, A., & Montizaan, R. (2004a). *The free movement of services within the EU*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Document no. 69.
- Kox, H., Lejour, A. & Montizaan, R. (2004b). *Intra - EU trade and investment in service sectors and regulation patterns*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis Memorandum, no.102.

- Kugler, A. & Pica, G. (2007). "Effects of employment protection on worker and job flows: Evidence from the 1990 Italian reform", *Science Direct Labor Economics*, vol. 15, pp.78-95.
- Kugler, A. & Pica, G. (2003). *Effects of employment protection and product market regulations on the Italian labour market*. CERP, Discussion Paper no. 4216.
- Kuijpers, N., Noailly, J., & Vollaard, B. (2005). *Liberalisation of the Dutch notary profession*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Document no. 93.
- Love, J., Stephen, F., Gillanders, D., & Paterson, A. (1992). "Spatial aspects of deregulation in the market for legal services", *Regional Studies*, vol. 26, pp.137-147.
- Lueck, D., Olsen, R., & Ransom, M. (1995). "Market and regulatory forces in the pricing of legal services", *Journal of Regulatory Economics*, vol.7, pp. 63-83.
- Lunnemann, P. and T.Y. Matha (2005). *Regulated and services' prices and inflation persistence*, ECB Working Paper No 466.
- Mallea, J. (1998). *International trade in professional and educational services: Implications for the professions and higher education*. OECD.
- Matoo, A., R. Rathindran, & A. Subramanian (2001). *Measuring services trade liberalization and its impact on economic growth: An illustration*. Working Paper.
- Monteagudo, J. and Dierx, A. (2009). *Economic performance and competition in services in the euro area: Policy lessons in times of crisis*. European Commission Occasional Papers 53.
- Nahuis, R. & Noailly, J. (2005). *Competition and quality in the notary profession*. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, Document no. 94.
- Neuman, S., Omer, T., and Thompson, A. (2011). *Competition for Non-Audit Services among Professional Services Firms: Determinants and Consequences of Tax Service Provider Choice in the Not-for-Profit Sector*
- Nicoletti, G. & Scarpetta, S. (2003). *Regulation, productivity, and growth*. The World Bank Human Development Network, Policy Research Working Paper no. 2944.

- Nicoletti, G., Scarpetta, S., & Boylaud, O. (1999). *Summary indicators of product market regulation with an extension to employment protection legislation*. OECD Economics Department Working Paper no. 226, Paris.
- OECD (2011). *Product Market Regulation Database*. Paris.
- OECD (2011). *Indicators of regulatory conditions in professional services*. Paris.
- OECD (2010). *Competition Assessment Toolkit: Competition assessment principles*, vol. 1, Greek version, Competition Law and Policy.
- OECD (2010). *Competition Assessment Toolkit: Competition assessment guidance*, vol. 2, Greek version, Competition Law and Policy.
- OECD (2010). *Health at a Glance: Europe 2010*. OECD, Paris.
- OECD (2009). *Competition and regulation in auditing and related professions*. Paris.
- OECD (2007). *Taxi Services: Competition and Regulation, Policy Roundtables*, Competition Law and Policy. Paris
- OECD (2007). *Competitive restriction in legal professions. Policy Roundtables*, Competition Law and Policy. Paris.
- OECD (2005a). *Product Market regulation and Productivity Growth*. Working Party No1 on Macroeconomic and Structural Policy Analysis, October.
- OECD (2005b). *Policies to Improve Innovation Performance in OECD Countries*. Working Party No1 on Macroeconomic and Structural Policy Analysis, October.
- OECD (2005c). *Growth in Services. Fostering employment, Productivity and Innovation*. Meeting of OECD Council at Ministerial Level, 2005.
- OECD (2004). *Science, Technology and Industry Outlook*.
- OECD (2000). *The Service Economy*. Business and Industry Policy Series.
- OECD (1999). *Competition in professional services*. Paris.
- Pagliari, Mario and Edward Timmons (2013). *Occupational regulation in the European legal market*. Department of Economics and Public Finance “G. Prato” Working Paper Series.
- Papageorgiou, D., Efthimiadis, T., and Konstantakopoulou, I. (2012). *Effective Tax Rates in Greece*. Centre of Planning and Economic Research, Discussion Papers No 124.

- Paterson, L. (2006). *Regulation of professional services: Lawyers & notaries, accountants, architects & engineers, pharmacists*. Institute for Advanced Studies Workshops no. 10, Vienna.
- Paterson, L., Fink, M., Ogus, A., Merz, J., Fink, F., & Berrer, H. (2003). *Economic impact of regulation in the field of liberal professions in different member states*. Institute for Advanced Studies. Vienna.
- Paterson, A., Farmer, L., Stephen, F., & Love, J. (1988). "Competition and the market for legal services", *Journal of Law and Society*, vol. 15, pp. 361-373.
- Pellizzari, M. & Pica, G. (2011). *Liberalizing professional services: Evidence from Italian lawyers*. Working Paper no. 372. Milano.
- Pilat, D. (2001). "Innovation and Productivity in Services: State of Art", στο *Innovation and Productivity in Services*, OECD.
- Pryor, F.L. (2002). "Quantitative notes on the extent of governmental regulations in various OECD nations", *International Journal of Industrial Organization*, vol. 20, pp. 693-714.
- Scassellati - Sforzolini, G. (2006). *The economic case for professional services reform*. Conference presentation. European Commission, 13 December 2006. Brussels.
- Schmid, C., Lee, G., Sebastian, S., Fink, M., & Paterson, I. (2006). *Preliminary findings from the ongoing study on conveyancing services regulation in Europe*. Conference presentation. European Commission, 13 December 2006. Brussels.
- Schmid, C., Lee, G., Sebastian, S., Fink, M., & Paterson, I. (2006). *Conveyancing services regulation in Europe*. Joint study of the Centre of European Law and Politics (ZERP), The International Real Estate Business School and The Institute for Advanced Studies (IHS)
- Stephen, F. & Love, J. (2000). "Regulation of the legal profession", στο B. Bouckaert and G. De Geest (eds.), *Encyclopedia of Law and Economics*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Stephen, F., Love, J. (1996). "Deregulation of legal services markets in the UK: evidence from conveyancing", *Hume Papers on Public Policy*, vol. 4, pp. 53-66.

- Stephen, F., Love, J. & Paterson, A. (1994). Deregulation of conveyancing markets in England and Wales, *Fiscal Studies*, vol.15, pp. 102-118.
- Terry, L. (2009). *The European Commission Project Regarding Competition in Professional Services*.
- Uppenberg, K., Strauss, H. (2010). *Innovation and productivity growth in the EU services sector*. European Investment Bank.
- Uppenberg, K. (2009). *Innovation and economic growth*. European Investment Bank, EIB Papers, (14:1).
- Van Ark, B., Hao, J.X., Corrado, C., and Hulten, C. (2009). *Measuring intangible capital and its contribution to economic growth in Europe*. EIB Papers, (14:1).
- Van Ark, B., O'Mahony, M., and Timmer, M. (2008). "The productivity Gap between Europe and the United States: Trends and Causes", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 22, No 1, Winter 2008.
- Van den Bergh, R. & Montangie, Y. (2007). "Competition in professional services markets: Are Latin notaries different?", *Journal of Competition Law and Economics*, vol. 2(2), pp. 189-214.
- Wölfl, A. (2003). *Productivity growth in service industries: An assessment of recent patterns and the role of measurement*, OECD, DSTI/DOC (2003)7.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

- No 1 *Πρόγραμμα Αμβρακικού:*
Α΄ Φάση: Η Προγραμματική Σύμβαση (Τόμος 1). Αθήνα, 1990.
Β΄ Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τελική Έκθεση (Τόμος 2). Αθήνα, 1989.
Β΄ Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τομεακή Ανάλυση (Τόμος 3). Αθήνα, 1990.
Ειδικές Μελέτες (Τόμος 4). Αθήνα, 1990.
Επισκόπηση της Παγκόσμιας Αγοράς Χελιών (Τόμος 5). Αθήνα, 1990.
- No 2 *Προστασία και ανάπτυξη περιοχής λίμνης Καστοριάς. Αθήνα, 1990.*
- No 3 *Μεταφορά και ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφόρησης στην Ελλάδα, του Δ. Ουζουνίδη. Αθήνα, 1990.*
- No 4 *Χωροταξική κατανομή και κλαδική σύνθεση των επενδύσεων του Ν.1262/1982, του Γ. Γεωργίου. Αθήνα, 1991.*
- No 5 *Το ελληνικό ισοζύγιο πληρωμών: Επιπτώσεις από την ένταξη και την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς της ΕΟΚ, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1991.*
- No 6 *Shipbuilding and Shiprepairing Industry in Greece, των Φρ. Τζαμουζάκη και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1991.*
- No 7 *ΚΑΠΗ Μελισσιών, των Α. Ριτσατάκη, Α. Κώτση και Χρ. Αυγουστή. Αθήνα, 1992.*
- No 8 *Εξελίξεις στο διεθνές νομισματοπιστωτικό σύστημα και η ενοποίηση της ευρωπαϊκής αγοράς: Επιπτώσεις για την Ελλάδα, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1992.*
- No 9 *Δημοσιονομικές εξελίξεις στη δεκαετία του '80, του Αθ. Μπαλφούσια σε συνεργασία Ν. Μανωλά. Αθήνα, 1993.*
- No 10 *Ανθρώπινοι πόροι: Πληθυσμός, αγορά εργασίας, εκπαίδευση, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1994.*
- No 11 *Χωροταξική ανάλυση, του Π. Κομίλη. Αθήνα, 1994.*
- No 12 *Αξιολόγηση της συμβολής των Κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στην προστασία του ελληνικού περιβάλλοντος, των Δ. Κατοχιανού και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1994.*

- No 13 *Ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων στην Κοινότητα και η πολιτική απασχόλησης στην Ελλάδα*, του Κ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1994.
- No 14 *Ο ελληνικός κλάδος ζάχαρης: Ανάλυση-προοπτικές*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1994.
- No 15 *Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις*, των Κ. Κανελλόπουλου, Ι. Κουσουλάκου και Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωστή, Α. Μακροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 16 *Σύγκλιση, απόκλιση και περιφερειακή πολιτική*, των Λ. Αθανασίου, Κ. Κανελλόπουλου και Η. Πούπου. Αθήνα, 1995.
- No 17 *Πρωτογενής τομέας: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, της Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 1995.
- No 18 *Ήπειρος: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999*, του Γ. Κωστελένου. Αθήνα, 1995.
- No 19 *Διαπεριφερειακή ανάλυση και πολιτική και βασικά στοιχεία κατά περιφέρεια και νομό*, των Λ. Αθανασίου, Π. Καββαδία, Δ. Κατοχιανού και Π. Τονικίδου. Αθήνα, 1995.
- No 20 *Η ελληνική εκπαίδευση στον ορίζοντα του 2000*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 1995.
- No 21 *Εσωτερική μετανάστευση*, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1995.
- No 22 *The European Observatory for Small and Medium-Sized Enterprises: Research Environment and Innovation in Greek Manufacturing*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1995.
- No 23 *Θέματα γεωργίας, αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης*, της Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη. Αθήνα, 1996.
- No 24 *Οικονομία και αθλητισμός*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1996.
- No 25 *Διαρθρωτικά και θεσμικά προβλήματα των ελληνικών εξαγωγών: Υφιστάμενη κατάσταση και προτάσεις πολιτικής*, των Δ. Μαρούλη και Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1996.
- No 26 *Δυτική Ελλάδα: Αναπτυξιακές δυνατότητες και προοπτικές*, του Δ. Σακκά. Αθήνα, 1996.
- No 27 *Βόρειο Αιγαίο: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης 1994-1999*, του Μ. Παπαδημητρίου. Αθήνα, 1996.
- No 28 *Μελέτη αξιολόγησης των ΠΕΠ του ΚΠΣ 1994-1999*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1997.

- No 29 *Ο ιαματικός τουρισμός και η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας στην Ελλάδα*, της Σ. Σπαθή. Αθήνα, 2000.
- No 30 *Η κοινωνικοοικονομική ταυτότητα των υδατικών διαμερισμάτων*, των Β. Δεδεγιάν, Δ. Κατοχιανού και Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 2000.
- No 31 *Αλληλόχρεοι λογαριασμοί του δηmosίου*, των Αθ. Μπαλφούσια και Β. Ράπανου, σε συνεργασία Κ. Κωτσή, Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2000.
- No 32 *Ο πολιτισμός ως κλάδος οικονομικής δραστηριότητας*, των Κ. Παχάκη, Φ. Αγγελίδου, Ζ. Αναστασάκου, Β. Δεδεγιάν, Εμ. Κουνάρη, Σ. Λέρτα, Π. Μπαλτζάκη και Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.
- No 33 *Το "μέγεθος" και ο ρόλος του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα: Εξελίξεις και συγκρίσεις με άλλες χώρες*, των Λ. Αθανασίου, Δ. Αθανασακόπουλου, Χ. Δημητριάδου, Εμ. Κουνάρη, Α. Κώτση, Ν. Μανωλά, Π. Παπακωνσταντίνου και Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.
- No 34 *Διαχειριστικό κόστος του ελληνικού φορολογικού συστήματος*, του Αθ. Μπαλφούσια. Αθήνα, 2000.
- No 35 *Ελληνικές φορολογικές δαπάνες*, του Αθ. Μπαλφούσια, σε συνεργασία Ζ. Αναστασάκου, Χ. Κόλλια, Εμ. Κουνάρη, Μ. Χλέτσου. Αθήνα, 2001.
- No 36 *Διερεύνηση των εξελίξεων στην κατοικία τις τελευταίες 10ετίες. Παρατηρήσεις και ενδείξεις για τις αστικές κυρίως περιοχές*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2001.
- No 37 *Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης νομού Ευβοίας*, των Π. Κομίλη, Ν. Βαγιονή, Κ. Κάρμα, Α. Μυλωνά, Μ. Παπαδημητρίου και Γ. Παπαπολυμέρου. Αθήνα, 2001.
- No 38 *Απελευθέρωση της αγοράς των τηλεπικοινωνιών: Επιπτώσεις στην απασχόληση του κλάδου*, του Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2002.
- No 39 *Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2002.
- No 40 *Συμμετοχή ιδιωτών στα έργα υποδομής και αυτοχρηματοδότηση*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2003.
- No 41 *Η εγκληματικότητα των αλλοδαπών: τα στατιστικά δεδομένα*, των Θ. Π. Λιανού και Θ. Μπένου, σε συνεργασία Αγγ. Δαρίτση. Αθήνα, 2003.
- No 42 *Franchising: Αξιολόγηση και προοπτικές της δικαιόχρησης στον ελληνικό χώρο*, των Δ. Κάζη και Θ. Τσαγκούρη. Αθήνα, 2004.

- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, των Στ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ε. Αθανασίου, Στ. Καραγιάννη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Μπαλφούσια και Κ. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Ν. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, των Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?* της Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2008.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.

- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για τη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα 2009.
- No 59 *Size profile and labour market analysis of immigration in Greece*, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου και Α. Πετραλιά. Αθήνα 2009.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση, Αθήνα 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα 2010.
- No 62 *Η ελληνική εμπορική ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη και Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα 2010.
- No 63 *Μεταφορές και οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα 2010.
- No 65 *Αγορά Εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ. Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π. Κ. Προδρομίδα. Αθήνα 2010.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Ν. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, της Ρ. Παναγιώτου. Αθήνα, 2012.

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Σουλτανάκη

Παραγωγή

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Α.Ε.

Αβέρωφ 2, Αθήνα 104 33

Τηλ.: 210 52 38 305

